

„Vezetőnk, pártfogónk, lelki atyánk volt”

A BAKONYI LEVENTÉK ÉS ROKONAI SIMON

CZABAJI HORVÁTH ATTILA

„Vezetőnk, pártfogónk, lelki atyánk volt”

A BAKONYI LEVENTÉK ÉS ROKONAI SIMON

Gondolat Kiadó
Budapest, 2025

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

© Czabaji Horváth Attila, 2024

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás,
sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

*www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolat*

A kiadásért felel Bácskai István
A kötetet és a borítót tervezte Lipót Éva

ISBN 978 963 556 576 4

Tartalom

ELŐSZÓ	9
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	11
BEVEZETÉS	13
HISTORIOGRÁFIAI ELŐZMÉNYEK ÉS FELHASZNÁLT FORRÁSOK	15
MÓDSZER	23
Szocializációs közegek és az informális tanulás	23

I. RÉSZ

ROKONAI SIMON ÉLETÉNEK ELSŐ FELE	29
Szocializációs közegek életének első felében	29
A család és a születési hely	29
Iskolái	32
A cserkészetben	37
A cisztercita rendben	42
Tanári tevékenység	48
Papi tevékenység	54
A rádió	60
Az ifjú Rokonai portréja	62

II. RÉSZ

ROKONAI SIMON ÉS A BAKONYI LEVENTÉK	
A II. VILÁGHÁBORÚBAN	66
A történelmi körülményekről röviden	66
A második rész módszere	69
A tartalomelemzés eredményei	72
Visszatérő motívumok a 15 éves levante visszaemlékezésében	78

Bizonytalanság	79
Fázás, éhség, fáradtság	83
Feljegyzések Rokonai Simonról	86
Franciaországi hadifogságban	87
III. RÉSZ	
ÚJRA MAGYAR FÖLDÖN	93
Az 1945 utáni helyzetről röviden	93
A harmadik rész megközelítése és módszere	98
A hazatérés után	98
UTÓSZÓ	109
IRODALOM	111
KÉPEK ÉS ÁBRÁK JEGYZÉKE	119
IV. RÉSZ	
DOKUMENTUMOK	123
<i>A Magyar Katolikus Lexikon</i> szócikke Rokonai Simonról	123
A Helytörténeti Gyűjtemény szócikke Rokonai Simonról	123
Horváth Konstantin tízkötetes naplójának bevezető sorai	124
Tavas József: Napló. Nyugati hadifogoly leventék története	125
Bevezetés	125
Előzmények	125
Nyilasok Bakonynánán	126
Út a marhavagonban	129
Túl Magyarország határán	131
Cseh és német városokon át	132
Megérkezés	134
1945. március 25. Virágvasárnap	138
Menetelés	140
Amerikai hadifogság	145
Vége a háborúnak	153
Simon atya ténykedése	154
Francia hadifogság	155
A meglepetés	156

Német újságok Tavas József történetével	163
75 éve indult el a „fájdalom vonata”	164
Lapok Tavas József kéziratából	168
Takács Imre visszaemlékezése	170
Nekrológ	171
Rokonai Simon ciszter szerzetespap emlékei	
Gyóntatásokkal kapcsolatos élményeim – némi elkanyarodásokkal	172
A Rokonai visszaemlékezést hitelesítő aláírás	183
Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár Sematizmusa	184
Részletek Tóth Tihamér <i>A vallásos ifjú</i> című munkájából	184
Kiskerekes, nagykerekes	184
A lebegő légy s egyebek	185
Magyar Cserkész híradása	189
Rácz Sándor naplótöredéke	189
Interjúk	191
Interjú Jakab Annával, Jakab M. József egykori levente lányával	191
Interjú Tavas Vilmossal, Tavas József egykori levente fiával	195

ELŐSZÓ

1945. február 28-án Zircről indult el az a tehervagonokból álló szerelvény, amellyel 800 magyar leventét hurcoltak el németországi kiképzésre, hogy még bevetettek legyenek a harcokba a II. világháború utolsó hónapjaiban. A 15–18 éves fiúk mellé önként felszállt egy cisztercita szerzetestanár, aki mindvégig velük maradt a német katonai táborban, majd az amerikai és a francia hadifogságban. A fiúk több mint egy év eltelte után hazatértek, amelyben nagy szerepe volt Simon atyának. Ezt az emberi és pedagógiai helytállást mutatja be ez a könyv.

A munka levéltári anyagok, naplók, szóbeli visszaemlékezések, korabeli újság-cikkek, iskolai értesítők és másodlagos források segítségével próbálja rekonstruálni a külső és belső történeteket. Egyfelől arra fókuszál, hogy a még gyermekkorú leventék milyennek látták a cisztercita papot, mit jelentett számukra a jelenléte. Ehhez egy 15 éves levente naplója a legfontosabb forrás. Másfelől egy másik megközelítésből is próbálja láttatni Rokonai Simon alakját. Az informális tanulási színtereket (Horváth H., 2011, 2022) vizsgálva – mivel az atya életéről nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre – rajzolja meg karakterét, törekvéseit, motivációit. Mindezek közben sok eseményt villant fel a leventékkal történt dolgokból.

A kötet közreadja mindazokat a forrásokat is, amelyeket a téma kutatása során sikerült összegyűjteni, ezzel segítve az Olvasót, hogy primer forrásokból tájékozódhasson a tárgyalt eseményekről és a lelki folyamatokról. Ilyenformán módjában áll az Olvasónak akár vitatkozni a szerzővel, hiszen annak minden következtetése összevethetővé válik a teljes terjedelemben közölt forrásokkal. Az Olvasónak mindig lehetősége van arra, hogy teljesen egyéni olvasatot hozzon létre.

Az itt tárgyalt témáról korábban már publikáltam négy tanulmányt, amely eredményekre ebben a munkában is támaszkodom. Természetesen ezek kiegészülnek újabb részletekkel, föltárult összefüggésekkel és teljesen új egységekkel is találkozhat az Olvasó. A könyv arra törekszik, hogy közérthető nyelven, ugyanakkor tudományos igényességgel mutassa be Rokonai Simon személyét, és azt, hogy miként látták őt a bakonyi ifjúk megpróbáltatásuk közös hónapjaiban. Mindezzel emléket kíván állítani a 800 bakonyi leventének és az őket kísérő cisztercita szerzetestanárnak. A kötetet fotódokumentumok gazdagítja és teszik szemléletessé.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm Kuffart Hajnalkának, hogy felhívta a figyelmem a bakonyi leventék történetére, amivel egy kutatási témát és irányt adott. Szeretettel írom ide Jakab Anna és Tavas Vilmos nevét, akik fontos információkkal és dokumentumokkal segítették a munkámat, beavattak a családi történetükbe és barátságukba fogadtak. Köszönet Bácskai Istvánnak, aki a szöveg végső formájának a kialakításában segített.

BEVEZETÉS

Rokonai Simonról és a levente ifjakért vállalt cselekedetéről az 1996. évi (veszprémi) *Napló* augusztus 5-i számában, a 16. oldalon a Mozaik rovatban találhattak az olvasók egy rövid híradást. Ez az információ – az ötvenhétezer megjelenési példányt¹ tekintve, ami a megyei napilapok közül az adott évben a negyedik legnagyobb terjesztési számot jelentette – szűk körben maradt, mindenképpen regionális hírnek tekinthető. Annyi volt megtudható, hogy „hadifogságból ötven éve hazatért leventék [...] Az 1945. február 28-án Zirc, Veszprémvarsány és Pápa környékéről elhurcolt fiatalok a velük sorsközösséget vállaló Rokonai Simon plébános emlékére állítanak tisztelgő táblát a nagyesztergári templomban.”² Két héttel később Szendi József érsek megáldotta a 200 éves templomot és Rokonai Simon emléktábláját.³ 2015-ben újrászentelték a nagyesztergári templomot, és megemlékeztek Rokonai Simon tetteréről.⁴

A templom falára került márványtábla már valamivel beszédesebb, több információt tartalmaz. „Rokonai Simon plébános emlékére, aki 1945. II. 28-án a Dortmundba hurcolt 800 fő 15–19 éves leventével önként ment /Zirc, V. Varsány és Pápa környékiek/. Végigszenvedte ő is az amerikai és francia hadifogság megpróbáltatásait /Andernach/am Rhein, Dieppe, Le Havre/. Vezetőnk, pártfogónk, lelkiatyánk volt. Emléke örökké él! 1996. augusztus 18.” Az emléktáblán megemlített helyiségek a leventék megpróbáltatásainak, gyötrelmeinek egy-egy állomását jelölik, amelyekben mindvégig számíthattak Simon atyára. (vö. 1. kép).

Miért gondolták úgy a II. világháború végén elhurcolt leventék ötven év múltán, és miért gondolom én közel 80 év távlatából, hogy meg kell örökíteni Rokonai Simon nevét? A felidézett sorokból az derül ki, hogy azért, mert önként a leventékkel tartott; mert sorsközösséget vállalt a fiúkkal; mert nem hagyta magukra

¹ Tények könyve, 1997

² *Napló*, 1996. augusztus 5., 16.

³ Veszprémi *Napló*, 1996-08-18 / 192. szám

⁴ Magyar Kurír, 2015.06.17. Retrieved from <https://www.magyarKurir.hu/hazai/ujraszenteltek-nagyesztergari-templomot> (2021. 07. 13.)

őket a hadifogságban sem, és mindvégig – ahogy a márványba rögzítették – „Vezetőnk, pártfogónk, lelkiatyánk volt”. Akire emlékeznek, az a halála után is él, bármilyen kis közösség őrizze is őt az emlékében. Ha az emlékezés márványtáblát is kap, akkor nemcsak a helybeliek tartoznak az emlékezők körébe, hanem bevonódnak abba mások is. A márványtábla olyan tettet örökít meg, amelyből az emberi-lelki nagyság körvonalazódik, ami feltétlenül megérdemli a figyelmet, a vizsgálódást.

Ki volt Rokonai Simon? Milyen szerepet játszott 1945. II. 28-án és az azt követő napokban, hónapokban? Milyen kép rajzolódik ki egy kiskorú levante naplójából? Mi mindenben mentek keresztül a leventék ezekben a hónapokban?

1. kép. Rokonai Simon emléktáblája a nagyesztergári templom falán
A hadifogságból 50 éve hazatért leventék emelték hálából.

HISTORIOGRÁFIAI ELŐZMÉNYEK ÉS FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Az utóbbi két évben négy olyan tanulmány is született, amelyek fókuszra Rokonai Simonra és a bakonyi leventékre irányul, de ezeket megelőzően egy nekrológot, egy lexikoni szócikket és néhány újságcikket találunk csak, amelyek kifejezetten Rokonaival vagy a bakonyi leventékkal foglalkoznak. A levéltári iratanyagok között sem lelhető fel Rokonai Simonra (születési nevén Pesztalics Lajosra) vonatkozó doboz. Közvetett módon azonban több kiadványban találunk vele, illetve a bakonyi leventékkal kapcsolatos adatokat.

A levéltárakban fellelhető anyagok közül az iskolai értesítőkből találkozhatunk Rokonai Simon azaz Pesztalics Lajos névvel. Ezek alapján megállapítható, hogy a pancsovai születésű fiú az 1920-as évek kezdetétől már Budapesten a Mintagimnáziumban tanult. A Budapesti Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző-Intézet Gyakorló Középiskolájának Értesítőjeiből sok fontos adatot tudunk meg az iskolai éveiről.

Fontos levéltári forrás a ciszterci hagyatékok közül Horváth Konstantin⁵ tizedes naplója, amely 1921-től 1952. szeptember 17-ig követi nyomon életét, tevékenységét a mindennapokban és a különböző tisztségekben, miközben gazdag kitekintést nyújt a környezete és az ország eseményeire.

Ha áttekintjük azokat a kiadványokat, amelyek valamilyen vonatkozásban említik Rokonai Simont, akkor időrendben azzal a nekrológgal (-s -n, 1984) indíthatjuk a sort, amely a halála utáni évben, 1984-ben jelent meg a *Szolgálat*⁶ című folyóiratban. Ez az első pontosan datálható részletesebb információ Rokonairól. A szöveg első fele életének főbb állomásait, tevékenységeit veszi számba a II. vi-

⁵ Horváth Konstantin 1936-tól a Bernardium igazgatója. A budapesti egyetemen történelemből doktorált, és 1946 októberében a középkori magyar egyháztörténetből magántanárrá képesítették. Konstantin végül zirci perjelként és a hittudományi főiskola igazgatójaként folytatta tevékenységét 1950-ig (Katolikus Lexikon), amikor a 34. számú törvényerejű rendelettel feloszlatták a szerzetesrendeket.

⁶ A jezsuitáknak az emigrációban (1969 és 1990 között) kiadott negyedéves folyóirata.

lágháborúig. Érdekes, hogy ez utóbbival kapcsolatban csak a francia fogságba kerülést említi. A szöveg felezése teljes mértékben összhangban áll azzal, hogy az említett hadifogságig az életút első fele pergett le. Rokonai élete első szakaszának bemutatásában hangsúlyt kap pancsovai születése és délszláv temperamentuma; hogy a középiskolát már Budapesten végezte, ahol Tóth Tihamér, a későbbi veszprémi püspök „diákja és lelki fia lett. Ő mutatott utat [...] a ciszterci rend felé” (-s -n, 1984). A nekrológ lépésről lépésre ismerteti a szerzetessé válás állomásait és helyszíneit, nem feledkezve meg a tanári diplomáról, hiszen a magyarországi ciszterciek „vállalt feladatai közé az ifjúság oktatása, nevelése” tartozott (Csizmazia, 1982, 84).

A következő forrás a *Magyar Katolikus Lexikon*, amely nem közöl több információt az előzőnél a II. világháborúban és az azt követő hadifogságban történekekről. A Lexikon a Pálos Könyvtárban készült 1980 és 2013 között, és a Rokonairól szóló szócikk keletkezésének idejéről nincs adat, csak feltételezzük, hogy később íródott, mint a nekrológ. A szócikk tartalmazza Rokonai születési és halálozási helyét, idejét, kápláni tevékenységének helyszíneit és időpontjait, illetve tanárságának idejét a budapesti ciszterci gimnáziumban. A II. világháború időszakára vonatkozóan csak annyit találunk, hogy: „1945: Fro-ban hadifogoly”, de a háborút követő életéről még kapunk néhány támpontot: „1946: a borsodpusztai alapítás tagja. 1948: civil munkakörbe került. 1957: Mezőfalván, 1970: Kápolnásnyéken kántor. 1980: Mezőfalván, 1982: a pannonthalmi szoc. otthonban élt nyugalmában” (*Magyar Katolikus Lexikon*, o. n.).

Időrendben a *Tekintet* folyóiratban 1990-ben megjelent írás következik, amelynek címe Elmondja Dégi-Városi István. A visszaemlékező szerint velük, zirciekkal kerültek egy vagonba a nagyesztergári leventék és az őket kísérő plébánosuk, Rokonai Simon, akinek a poggyászában található volt „egy furulya meg egy tangó-harmónika” is. (Dégi-Városi, 1990, 31). Ebből a forrásból már sok dolgot lehetett olvasni az elhurcolt leventék sorsáról és Rokonai Simon gondoskodó jelenlétéről. A közlemény végén egy zárójeles megjegyzés található: „egy-két érdemes tanulmányon kívül csekély az 1944–1945-ös leventedeportálás irodalma. Annak a tízezer nyi gyereknek, fiatal embernek, kiskorúnak az elrabolt élethónapjait, életéveit nem számította ki, nem összesítette senki” (Dégi-Városi, 1990, 37). Bodó László (1995) is említi, hogy a nyugati hadifoglyok – köztük több ezer levente – sorsáról alig lehet híradást olvasni.

1992-ben látott napvilágot Tárcai Béla nyugati hadifogolytáborokról írt munkája. Azokról a helyszínekről is szó esik, kiemelten a hírhedt dieppe-i lágerről, ahol a bakonyi leventék is voltak. Tőle tudunk ezeknek a táboroknak a szerkezeti felépítéséről, belső rendjéről, működéséről. Ugyanabban az évben született meg RácZ Sándor makói néprajzkutató írása, amelyet A fájdalom vonata. Tisztelgés Rokonai

Simon ciszterci szerzetes emléke előtt⁷ címmel közölt a *Zirc és Vidéke* 1992. évi 1. számában. „Rokonai (Lajos) Simont [...] a hadifogolytábor borzalmait túlélt adatközlőimmal együtt, mint nagyszerű embert, nagyon nagyra tartom, s emlékéit tisztetem” – írja a szerző. Rácz maga is levante volt a vizsgált időszakban, Zircen apátsági szobainasként tevékenykedett, és jelen volt a bakonyi leventék vonatának indulásánál. Ez az élmény is szerepet játszott abban, hogy gondos gyűjtőjévé vált a hazatért leventék visszaemlékezéseinek. Az ő anyaga alapján közölték az egykori levante – a már említett – Dégi-Városi múltidézését is.

A *Ciszterci Rend Budai Szent Imre Gimnáziumának története* (Balog, 1994) is bizonyosága annak, hogy hazánkban a XVIII. század végétől a ciszterciek „vállalt feladatai közé az ifjúság oktatása, nevelése” tartozott. „A tanítórendiség valóban új fordulatot jelentett a magyar ciszterci életben, de nem teljes szakítást a múlttal: már a monasztikus ciszterci múltban megvoltak azok az előzmények és hagyományok, amelyekre a tanító-nevelő munkát alapozni lehetett” (Csizmazia, 1982, 84). A ciszterci pedagógia *specialitásának* tartja Várnagy Elemér, hogy minden elemét a szeretet hatja át (schola charitatis), hogy az oktatás messzemenően magas színvonalú, világlátása szélesebb világképbe illeszkedik, a tanárok egyéni karaktere és a szerzetesi életforma elősegíti az iskolai oktató-nevelő munka nagyobb hatékonyságát (Várnagy, 1996, 387–388). Ez érvényes volt a Szent Imre Gimnáziumra is, amely történetének bemutatásában a szerző említi Rokonait, aki egy rövid ideig az intézménynek a mennyiségtan és a fizika okleveles tanára volt (Iskolai értesítők, 1938). Egyszer az 1938/39-es tanév változásainál: ekkor lett a tanári kar tagja, olyan kollégák között, mint Hadarics (Endrédy) Vendel, a későbbi zirci apát vagy Rajeczky Benjámin⁸, a neves zenetörténész, népzenekutató. Másodszor az 1939/40-es tanévnél, amikor egyéb rendi feladatai miatt távozik az iskolától. A kötet végén szereplő rövid életrajzi összefoglalókban is megtaláljuk Rokonai nevét (Balog, 1994, 145).

1995-ben Bodó László adta közre gyűjtőmunkájának eredményét. A szerző annak közlésével kezdi könyvét, hogy: „Nem vagyok sem történész, kutatónak is amatőr, csupán egy kíváncsi ember. E mű olvasásakor kérem ezt figyelembe

⁷ Ennek a cikknek a kéziratát is megkaptam adatközlőimtől.

⁸ Rajeczky Benjámin (Eger, 1901. nov. 11. – Pásztó, 1989. júl. 2) Erkel és posztumusz Kosuth-díjas. 1917-től a ciszterci rend tagja volt. A húszas években zenetörténetet és teológiát tanult az innsbrucki egyetemen, ahol 1926-ban a teológia doktora lett. Hazatérése után 1926–1945 között a budapesti Szent Imre ciszterci Gimnázium tanára volt. 1945–1950-ben a ciszterci rend priorja Pásztón. Ugyanebben az időben a népzene lektora a Pázmány Péter Tudományegyetemen. 1950-től 1960-ig muzeológus a Néprajzi Múzeum népzenei osztályán. 1960-tól 1967-ig az MTA Népzenekutató Csoportjának igazgatóhelyettese, majd megbízott igazgatója, 1967-től az MTA Zenetudományi Intézetének nyugalmazott tudományos főmunkatársa volt.

venni, és csak a jó szándékot feltételezni” (Bodó, 1995).⁹ Nagyon sok értékes forrásra hivatkozik a szöveg, és ad árnyaltabb képet a nyugati hadifoglyok sorsáról. A munka Rokonai nevét két vonatkozásban említi. Bodó kiemeli, hogy a hadifogolytáborokban „szó sem volt már bajtársiasságról [...] mindenki a pusztá léteért küzdött [...] Szerencsések voltak a Veszprém környéki, zirci leventék, mert Rokonai Simon páter, az őket kísérő pap velük maradt, és amit tudott, segített nekik. Kijárhatott a táborból és valami kis élelmet mindig sikerült részükre bevinni” (Bodó, 1995).

1996-ban két fórumon is fölbukkan Rokonai Simon neve. A *Hadifogoly Híradó* egyik írása is főlemlíti a nevezetes tettet: „szólnunk kell Rokonai Simon cisztercita atyáról, a nagyesztergári plébánosról, aki 1945 februárjában önként vállalta a dunántúli megyékből összetereit, közel ezer levente kíséretét, és mindvégig kitartott mellettük, óvta, támogatta őket a háború és a fogság viszontagságai között” (Sebők, 1996, 6).

A *Veszprémi Napló* (182. szám, 16) 1996. augusztus 5-én adta hírül, hogy a „hadifogságból ötven éve hazatért leventék [...] a velük sorsközösséget vállaló Rokonai Simon plébános emlékére állítanak tisztelgő táblát a nagyesztergári templomban.” A márványtábla már konkretizálja, hogy miért övezi tisztelet Rokonai Simont (Vö. 1. kép).

Irányi László (2004) *Nagyesztergár a XX. században*¹⁰ című munkájában több helyen is előfordul Rokonai neve, hiszen 1940-től a település plébánosa volt. Irányi nagyvonalakban érinti a leventék történetét is. „A főispáni rendelet szerint a járási szolgabíróknak össze kellett szedni az 1927–1930 között született leventéket, a falunak kellett őket ellátni ötnapi élelemmel, és fekvőhelyként szolgáló szalmával, valamint vaskályhával és tüzelővel. [...] A zirci járás összegyűjtött fiataljait 1945. február 28-án vagonírozták be a zirci vasútállomáson. [...] Az esztergári leventék sorsát nagyban megkönnyítette Rokonai Simon plébános, helyi leventeoktató. Elkísérte a fiúkat és vigyázott rájuk, neki köszönhető, hogy 1945 nyarán épségben hazatértek. Ezt a nagyesztergáriak soha nem felejtették el neki” (Irányi, 2004). Irányi adata téves az 1945 nyári hazatérésről, mert ekkor, 1945 júliusában kerültek a leventék és velük Rokonai amerikai fogságból francia fogságba.

2006-ban jelent meg Veszprém-ben Csiszár Miklós (szerk.): *Wöller István levente naplójából. Tizenöt évesen Németországban* című kötet. A zalai levente egy korábbi szállítmánnyal került ki Németországba, mint a bakonyiak. Társaival együtt őt is német munkára bűjtették. A Sylt-szigeten és a lintorfi hadifogolytáborban töltött időről számol be, bemutatva a leventék helyzetét, mindennapjait.

⁹ E-könyv formában olvasható oldalszámozás nélkül.

¹⁰ Ez a munka is e-könyv formában olvasható oldalszámozás nélkül.

2. kép. Nagyesztergári katolikus templom napjainkban

2015-ben újrászentelték a templomot,
és megemlékeztek Rokonai Simon tetteről.

2007-es dátum szerepel Tavasz József¹¹ levante naplójának gépelt változatán, aki a történelem idején 15 éves volt. 1983/1984-ben vetette papírra emlékeit, miután újra bejárta egy részét a levante utazásnak az NSZK-ban. A kéziratot fia, Vilmos és Jakab József, egy másik levanteutazó lánya, Anna gépelte le 2007-ben.¹² Tőlük kaptam meg a 38 oldalas írást, amely az egyik legfontosabb forrás volt az események, a gondolatok és Rokonai Simon alakjának felidézéséhez.

¹¹ A névváltoztatás előtt Thier József. A könyvben mindvégig Tavasz Józsefként szerepel.

¹² Jakab Anna és Tavasz Vilmos közlése.

A leventékkel és Simon atyával kapcsolatban a II. világháború időszakáról következőképpen informál három város (Balatonalmádi, Balatonfüred, Zirc) helytörténeti gyűjteménye¹³. „Rokonai (Lajos) Simon [...] 1940–1945-ös években plébános Nagyesztergáron. 1945. február 28-án, a zirci vasútállomáson önként csatlakozott a három járásból nyugatra vitt leventekorú fiatalokhoz. Több mint egy évig maradt velük és a hozzájuk csatlakozókkal, 1946. május 7-én 800 fiatalal érkezett Kaposvárra.” (Helytörténeti Gyűjtemény). Ha az imént idézett szöveget összevetjük a nagyesztergári emléktáblán olvashatóval, akkor azt látjuk, hogy Rokonai több mint egy év elteltével ugyanannyi leventével érkezett vissza, mint amennyivel önként elindult Németországba. Ez az adat a háborús körülmények, a hadifogság és a jelzett időtartam miatt minden bizonnyal kritikával kezelendő. Egy másik forrás arra utal, hogy a leventék nem egy időben és egy csoportban érkeztek haza. A Helytörténeti Gyűjtemény még további fontos információkkal szolgál: „Rokonai (Lajos) Simon [...] római katolikus lelkész, tanár. A Budapesti Gyakorló Gimnáziumban tanult, ahol Tóth Tihamér, a későbbi veszprémi püspök volt a cserkészparancsnoka, aki ifúsági könyveiben Pesztalics Lajcsi néven többször említi. 1928-ban lépett a Ciszterci Rendbe, 1934-ben szentelték pappá. Káplán Előszálláson, tanár a budai Szent Imre Gimnáziumban, 1940–1945-ös években plébános Nagyesztergáron. [...] 1951 után lelkipásztorként nem működhetett, néhány évig a dudari bányában dolgozott. 1957–1980 között Kocson, Mezőfalván, Szőlősgyörökön és Kápolnásnyéken kántor” (Helytörténeti Gyűjtemény). Ez a forrás nem tesz említést a borsodpusztai tartózkodásról és a pannonhalmi szociális otthonról sem, ellenben pontosítja a *Magyar Katolikus Lexikon*nak azt az állítását, hogy 1948-ban Rokonai civil munkakörbe került.

Badál Ede Álmos 2012-ben megjelent Endrédy Vendel, a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát című könyvében felbukkan Rokonai neve a borsodpusztai alapítással kapcsolatban.

2020-ban a bakonyi leventék bevagonírozásának 75. évfordulóján jelent meg Répás József összeállítása: 75 éve indult el „A FÁJDALOM VONATA” címmel a *Zirc és Vidéke* (2020. február 28.) hasábjain. Többek között felidézi az egyik elhurcolt levente, Veinper József emlékeit, és felsorolja a zirci illetőségű leventéket. Itt is megemlítik, hogy a leventék két nagy csoportban kerültek haza: az egyik 1946 májusában, a másik 1946 szeptemberében.

¹³ Előzménye az Almádi wiki volt, amely 2009. február 25-én született meg. Még ugyanabban az évben a három városi könyvtár konzorciumi összefogás keretében informatikai infrastruktúrafejlesztést valósított meg. Kiemelt feladatuknak tekintették és tekintik a lokálpatriotizmus erősítését a helyismereti gyűjtemények bemutatásán keresztül. A Rokonairól szóló oldalt 2011. június 18-án frissítették utoljára. A számláló szerint ez idáig (2022. 01. 20.) 3490 alkalommal keresték fel.

2021-ben jelent meg a *Neveléstudomány e-folyóirat*ban Rokonairól az első nagyobb lélegzetű tanulmányom, amely a kevés rendelkezésre álló adat kiegészítéséhez olyan utat választott, amely a szocializációs közegek, az informális tanulási színterek elemzéséből kívánt további részleteket nyerni a ciszterci atya személyiségéhez. (Horváth H. Attila: Rokonai Lajos Simon. Szocializációs közegek, informális tanulási színterek élete első felében).

2022-ben Rokonai Simonról és a bakonyi leventékről két újabb tanulmányom látott napvilágot, amelyek a II. világháborús történetüket tárgyalják, érintve a hadifogság eseményeit is. (Czabaji Horváth Attila: A szeretet pedagógiája a háború embertelenségében, Czabaji Horváth Attila: Egy szerzetes tanár a háború bizonytalanságában).

2023-ban a *Neveléstudomány e-folyóirat* – a korábbi tanulmány folytatásaként – közölte azt az írásomat, amely Rokonai emberi, szerzetestanári helytállását mutatta be a II. világháborúban az események idején 15 éves levente naplója alapján. (Czabaji Horváth Attila: Rokonai Simon és a bakonyi leventék a II. világháborúban)

Áttekintve a Rokonai Simonnal és a bakonyi leventékkal kapcsolatos irodalmat, azt láthatjuk, hogy sok fehér folt van mind a szerzetestanár életrajzában, mind az események folyamatában, illetve a rendelkezésre álló adatok tekintetében is bizonytalanságok, ellentmondások mutatkoznak. Jól érzékelhető, hogy még további kutatásokra, levéltári feltárásokra, naplók, visszaemlékezések összegyűjtésére van szükség, hogy pontosabb képet kapjunk.

MÓDSZER

Nem sok adatot, tényt talál az, aki meg akarja rajzolni Rokonai Simon portréját. A hiányos életrajzi adatok nem teszik lehetővé egy teljes és pontos életút bemutatását. A tények töredékeiből, apró cserepekből építkezem úgy, hogy az életének főbb helyszíneit ismerve azok társadalomtörténeti vonatkozásait, kultúr- és mentalitástörténetét megidézve vizsgálom, hogy milyen benyomások, jellemformáló hatások érhatték. Vagyis közvetett úton, a szociális közegeket, az informális tanulási színtereket vizsgálva kutatom azokat a hatásokat, amelyek Rokonait formálták. Így az első részben arra a kérdésre keresem a választ, hogy ki volt az az ember, aki rövid mérlegelés után úgy döntött, hogy felszáll a leventefiúkhöz a településnevekkel feliratozott marhavagonjukba? Miért vállalta az életveszélyt ismert és ismeretlen ifjakért?

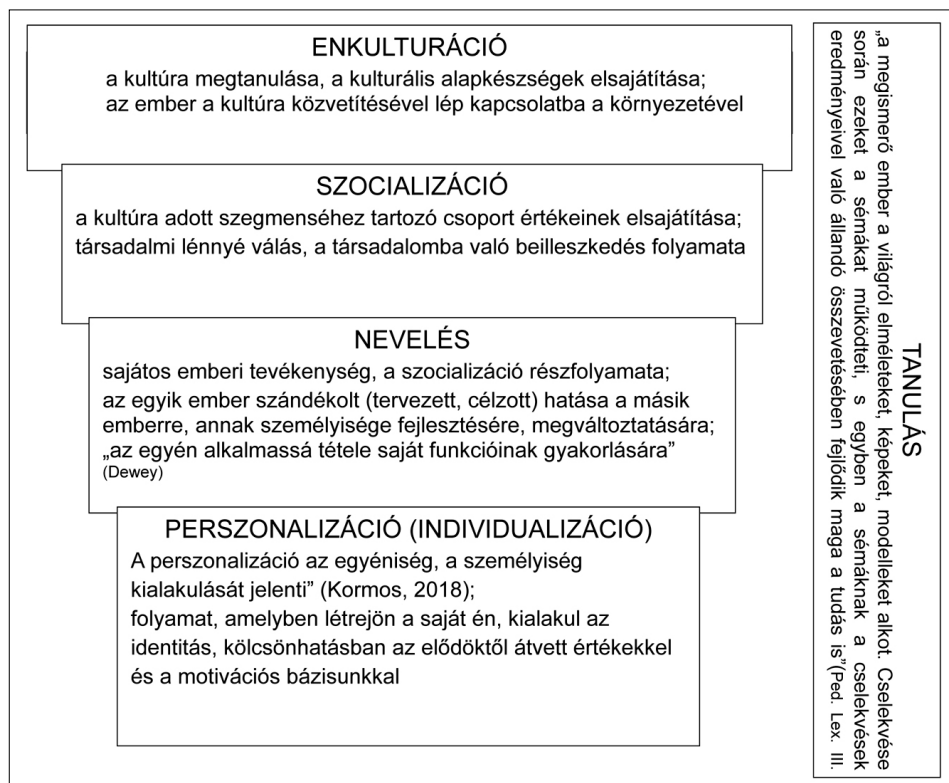
A második részben a leventék elhurcolásának és hadifogságának eseményeit idézem fel, amelyhez – más dokumentumok mellett – egy nagyon fontos forrás áll rendelkezésünkre: Tavasz József, a történetek idején 15 éves levente visszaemlékezése. Ennél az egységnél a tartalomelemzés kínálkozott mint adekvát módszer a feldolgozáshoz.

A harmadik rész a hadifogságból való hazatérés és az itthoni új körülmények közötti helykeresésből idéz fel mozaikokat Rokonai Simon és két levente életéből. Itt korabeli forrásokra támaszkodom, amelyeket interjúkból nyert adatokkal egészítek ki.

SZOCIALIZÁCIÓS KÖZEGEK ÉS AZ INFORMÁLIS TANULÁS

Ha az egyén fejlődését vizsgáljuk neveléstudományi szempontból, akkor az enkulturáció, a szocializáció, a nevelés és a perszonalizáció kérdéskörét és ezek kapcsolatát a tanulással kell tárgyalni az adott illetőre vonatkoztatva. Az öt fogalom egymáshoz való viszonyát lásd az 1. ábrán.

Az ember a kultúra közvetítésével lép kapcsolatba a környezetével.

1. ábra. Öt fogalom kapcsolódása

Forrás: saját szerkesztés

Az enkulturáció a kultúra megtanulása, a kulturális alapkészségek elsajátítása, az a folyamat, amelynek során az egyén magába építi mindazon kulturális(an megkonstruált) tudásokat, képességeket, hiedelmeket és attitűdöket (Illich, 1991), amelyek valamely társas és természeti környezetével való hatékony együttműködést biztosítják. Ennek a folyamatnak a részeként az egyént különböző hatások (korlátozó, irányító vagy formáló) érik a mikrokörnyezetében: a szülőktől, más felnőttektől, a kortárscsoporttól stb. és a makrokörnyezetében: a társadalom egészétől (a személyektől az intézményekig), az abban hagyományozott kultúrán, a kialakult struktúrákon, hiedelmeken stb. keresztül.

A szocializáció nem más, mint a „társadalomba való beilleszkedés folyamata”, amely során társas interakciók sorozata zajlik, amelyben „az egyén megtanulja megismerni önmagát és a környezetét, elsajátítja az együttélés szabályait, a lehetséges és elvárt viselkedésmódokat” (Bagdy, 1977, 18). A társadalmi hatások sokaságán keresztül folyik az egyén szocializációja, amely különböző hatásokkal a

születéstől a halálig tart. A folyamatot a kölcsönhatás jellemzi, vagyis nemcsak a környezet hat az egyénre, hanem az individuum is mindig visszahat a környezetre. A szocializáció az egyén oldaláról tekintve tanulási folyamat, amely sokszor rejtett mechanizmusok, spontán mintakövetések eredménye, vagyis gyakran tudattalanul történik, miként maga a strukturált környezet által közvetítette hatások (Giddens, 2006) sem feltétlenül tudatosan irányulnak az egyénre. Ebben a kölcsönhatásban, ebben a tanulási folyamatban valósul meg a szocializáció alapvető tartalma, ami a humán vonatkozás kimunkálása, a kompetens társadalmi lénygé válás (Németh, 1997).

A neveléshez sokféle értelmezés kapcsolódik. Kron (1997, 82) szerint ennek az oka, hogy „teljesen hétköznapi fogalomnak tekinthető, ebből származik kiszolgáltatathatósága a sokféle [...] konvencióval szemben. Ennek következtében nincs értelme 'egységes', egyetemes érvényű definíció megalkotásának”. Az egyik használatos értelmezés szerint a nevelés az egyik ember szándékolt (tervezett, célzott) hatása a másik emberre, annak személyisége fejlesztésére, megváltoztatására. Dewey (1976, 9) úgy fogalmaz, hogy a nevelés „az egyén alkalmassá tétele saját funkcióinak gyakorlására”. Freinet (1950) alapján a nevelést „úgy foghatjuk fel, mint az egyénnek az élet technikája felé való orientálódását, ami egyensúlyát és kiteljesedését biztosíthatja”. Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata azt hangsúlyozza, hogy: „A nevelésnek az emberi személyiség teljes kibontakoztatására, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartásának megerősítésére kell irányulnia” (26. cikkely)¹⁴. A nevelés a modern társadalmakban az utóbbi 250-300 évben intézményesült, az egyik legnagyobb alrendszerre vált.

„A perszonalizáció fogalma a XX. század második felében jelent meg a neveléstudományokban. Egyrészt a pszichológia, a személyiséglélektan fejlődésének hatására, másrészt a szocializációs elméletek kiegyensúlyozására, mivel azokban a társadalmiság, állampolgárság, beilleszkedés hangoztatása révén inkább az alkalmazkodás, az elfogadás vált kiemeltté. A perszonalizáció az egyéniség, a személyiség kialakulását jelenti” (Kormos, 2018), vagyis az a folyamat, amelyben létrejön a saját énünk, amelyben kialakul az identitásunk, kölcsönhatásban az elődeinktől átvett értékekkel és a motivációs bázisunkkal. A perszonalizáció párhuzamosan történik enkulturáció, a szocializáció és a nevelés folyamatával.

A tanulásról többféle, történetileg jól elkülöníthető felfogás él, amelyek azonban a jelenben egyidejűleg is léteznek. Itt a fogalmat a konstruktív tanulásszemlélet szerint értelmezzük, amely a tudást nem kész ismeret elraktározásának, hanem személyes konstrukciónak tekinti. Azt állítja, hogy „a megismerő ember a világról

¹⁴ <https://www.coe.int/hu/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->

elméleteket, képeket, modelleket alkot. Cselekvése során ezeket a sémákat működteti, s egyben a sémáknak a cselekvések eredményeivel való állandó összevetésében fejlődik maga a tudás is.” Kutatások bizonyítják, hogy „a világ jelenségeinek értelmezésére alkalmas, primitív információkezelő rendszerrel jövünk a világra, vagyis a további konstruktív építkezésnek megvannak az alapjai.” (Ped. Lex. III. 483).

Az enkulturáció, a szocializáció és a nevelés színtereiként számításba vehető csoportokat vagy társadalmi kontextusokat Giddens (2006) szocializációs közegeknek (agencies of socialization) nevezi. Négy fontos csoportot, illetve társadalmi kontextust tárgyal: a család, a kortárs csoportok, az iskola/munkahely és a tömegkommunikációs eszközök kínálta közeget. A szocializációs közeget mindig strukturálnak tekinti, ami arra készteti az egyént, hogy a társadalmi gyakorlatban egy bizonyos keretrendszerben vegyen részt. Giddens úgy tartja, hogy az egyén életének egyes szakaszaiban ezen közegek közül több is szerepet játszhat, voltaképpen annyi szocializációs közeg létezik, ahány csoportban vagy társadalmi helyzetben az emberek életük egy számottevő részét eltöltik (Giddens, 2006, 143–147). A szocializációs hatás a részvétel idején túl függ attól is, hogy milyen intenzitású és nyilván magától az egyéntől is (Horváth H., 2011b).

A szocializációs folyamatok tárgyalásánál a szakirodalom alapvetően két módot különböztet meg: az elsődleges és a másodlagos szocializációt (N. Kollár és Szabó, 2004). Vannak, akik a harmadlagos szocializáció fontos szerepét hangsúlyozzák (Nagy, 2010), és az is megfogalmazódik, hogy a harmadlagos szocializáció „radikálisan felülírhatja a korábban meghatározottnak tűnt személyiségjegyeket (reszocializáció)” (Magyar Virtuális Enciklopédia).

Az elsődleges szocializáció színtere a család, nemcsak azért, mert ebbe születik bele az ember, s ennél fogva a fejlődésének a család az első színtere, ahol az első „mi-élmény” kialakul, hanem azért is, mert érzelmi kötelékei, kapcsolatainak erőssége, hosszan tartó hatása alapvető érzelmi és viselkedési modelleket, mintázatokat hoz létre a személyiségében (Nagy, 2010). A gyermek növekedésével egyre nagyobb szerepe lesz a tágabb környezetnek, a kortársaknak, az iskolának, később a munkahelynek, tágabb értelemben az egész társadalomnak. A másodlagos szocializációs színterek közül a szakirodalom többségében a legfontosabbnak az iskolát említik. Az iskola szakszerűségével és tudatosan szervezett hatásrendszerével tud új igényeket, mintázatokat kialakítani. Az iskoláztatás keretei között nevelés a szocializáció jól elkülöníthető része, amelynek jellemzője, hogy szándékoltnak és célirányosan befolyásolja az egyént, és igyekszik ezért a fejlődő személyiségért felelősséget is vállalni (Horváth H., 2011b).

Kozma (1999) a szocializációs színtereket a formális, nem formális és informális nevelés terepeként értelmezi. Az elsőhöz az iskolát kapcsolja, az utóbbi kettőhöz a családot, a szomszédságot, a munkahelyet, a katonaságot, a politikát, a

vallást és a médiát sorolja. Definíciójában az általános megfogalmazású „társadalomba való beilleszkedés” helyett a tanulás, a közös tér és a csoport kap hangsúlyt. „A szociális tanulás [...] az egy térben élő és tevékenykedő egyének és csoportok közé való beilleszkedés” (Kozma, 1999, 147).

A szocializáció más megfogalmazásban szereptanulást jelent, a szerepekkel kapcsolatos magatartássémák, valamint kognitív képek, helyzetfelismerési támpontok kialakulását foglalja magába. Míg Kozma (1999) a szocializációs színterek nevelési szerepét emeli ki, addig én a tanulási oldalt, a folyamatnak ezt a tanulás jellegét kívánom hangsúlyozni, amely lehet tudatos és tudattalan, értelmi és érzelmi, reflektált és reflektálatlan stb., de mindenképpen az egyén sajátosságait magán hordozó tevékenység (Horváth H., 2011b). A szocializációs közegben nemcsak szociális tanulás folyik, hanem például szakértői tudás megszerzése, gazdagítása is (gondoljunk a munkahelyi tanulásra). A munkahelyi példánál maradva az egyén egyfelől az adott szakmai csoport kultúrájába, értékrendjébe, rítusaiba vonódik be, szocializálódik, másfelől elsajátít/hat/ olyan szakmai fogásokat, tudásokat, amelyek megszerzésére a formális tanulás során nem volt módja, vagy olyan intenzitású lehetősége, mint a munkahelyen.

Az előbbieket alapján tartom fontosnak az informális tanulás fogalmának használatát a szocializáció mellett. Hogyan értelmezzük az informális tanulást? „Az informális tanulás a mindennapi élet természetes velejárója. A formális és nem formális tanulási formákkal ellentétben, az informális tanulás nem feltétlenül tudatos tanulási tevékenység, és lehetséges, hogy maguk az érintettek sem ismerik fel tudásuk és készségeik gyarapodását” (*Memorandum*, 2000). Azt is elmondhatjuk az informális tanulásról, hogy „többször nem szándékos, és gyakran társadalmi tevékenységek melléktermékeként jelenik meg. Olyan élethossziglan tartó folyamat, amely [jellemzően] szervezetlen és rendszerezetlen, de mégis számottevő részét teszi ki bármely egyén tanulási tapasztalatainak élete során” (Horváth H., 2011a, 58–59). Abban, hogy az így szerzett tapasztalatok tudatossá és így szándékosan használhatóvá válnak, meghatározó szerepe van a reflexiónak (Horváth H., 2019).

Az egyén magával hozott genetikai programja befolyásolja a tanulási folyamatot, és az állandó interakció a környezet és az egyed között a számtalan lehetőség közül egyre jobban körvonalazza a kialakuló személyes struktúrát. Az idő előrehaladtával egyre inkább az egyén által választott személyek, társak, csoportok kínálják a mintákat, közvetítik, értelmezik a távolabbi környezet hatásait (Horváth H., 2011b). Tehát az egyén életútjának egyes szakaszaiban a választásaival befolyásol/hat/ja, hogy milyen szocializációs közeg lesz rá hatással. Ahogy Camus fogalmazott: „Bizonyos koron túl minden ember felelős az arcáért” (Camus, 1972, 130).

Azokat a szociális közégeket, informális tanulási színtereket vizsgálom, ahol Rokonai Simon jelentősebb időt töltött el, amelyekkel a folytatott interakciók so-

rán – joggal feltételezhetően – tartós hatások érhatték. Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni, hogy a szociális közegek, az informális tanulási színterek elemzése csupán lehetőségeket tár fel, amelyek hatásai is sokféle módon érvényesülhetnek, és számtalan egyedi tapasztalathoz, értelmezéshez, jellemalakuláshoz vezethetnek. Mégis segítségül hívhatóak megismerni a vizsgált személyiséget. Nyilván sok helyütt csak feltételezéseket tudunk megfogalmazni arról, hogy milyen belső történések, érzelmi-gondolati változások, lelki folyamatok játszódhattak le Rokonai Simonban, hogy miként érlelődtek, formálódtak, szilárdultak meg a jellemvonásai. Meggyőződésem, hogy a választott módszerrel lépésről lépésre a valós képhez közelítünk.

I. RÉSZ

ROKONAI SIMON ÉLETÉNEK ELSŐ FELE

SZOCIALIZÁCIÓS KÖZEGEK ÉLETÉNEK ELSŐ FELÉBEN

Arról a 35 éves férfiről próbálok néhány vonást megrajzolni, aki néhány pillanat alatt eldöntötte – és arra is módot talált, hogy előljárójával, az apáttal egyeztesse, jóváhagyassa –, hogy a leventékkal tart, mert azoknak szüksége lehet emberi-lelki támaszra, amit plébánosként és pedagógusként ő meg tud adni nekik. Egy tettből kiindulva keresem annak mozgatórugóit, próbálok fölvezetni a személyiséget az azt alakító szocializációs közegek, informális tanulási színterek alapján, mivel nagyon kevés életrajzi adat, belső gondolatokat rögzítő dokumentum áll rendelkezésre.

Milyen közegeket vizsgálhatunk Rokonai Simon esetében az igen eltérő terjedelmű források alapján?

Mindenképpen kell szólni a családról, a születési helyről, az iskoláról, a cserkészetről, a ciszterci rendről, a tanári és papi tevékenységről, valamint a médiumok szerepéről, konkrétan a rádióról. A vizsgált életszakaszban a felsorolt szocializációs közegek játszottak/játszhattak meghatározó szerepet Rokonai Simon személyes fejlődésében.

A család és a születési hely

Az elsődleges szocializációs közeg a család, de Rokonai családjáról vajmi keveset tudunk. A következő kevés tény áll a rendelkezésünkre: A Vajdaság déli csücskén, a pancsovai járás székhelyén, Pancsován született 1909. június 12-én Pesztalics Lajos néven. Testvéröccse, József négy évvel később látta meg a napvilágot. Volt egy nővére is, Erzsébet, aki 1908. április 29-én született, és aki gyógyszerész diplomát szerzett a budapesti Tudományegyetemen 1931. június 23-án (Szmodits, 2015). Az anyjukat Grób Máriának hívták, az apjuk Pesztalics József, a pancsovai bíróságon volt telekkönyvvezető (Sárkány, 1904). A szülőkről ennyit tudunk. Aból, hogy mindhárom gyereket középiskolába iratták, arra következtethetünk, hogy középosztálybeliek lehettek. Valószínűsíthetően a trianoni békediktátum

következtében hagyta el a család Pancsovát és került Budapestre. A Pesztalics testvérek a középiskolát már a fővárosban végezték el (Értesítő, 1920, 9).

Az 1920-as évek végén történhetett a névváltoztatás Rokonaira, ami kapcsolódhatott ahhoz is, hogy öccsével együtt a papi hivatást választották (Walgand, 1991), de valószínűbb, hogy az apja közhivatalnoki pozíciója miatt került erre sor. A családnév-változtatások végigkísérték a 19-20. századi magyar történelmet. A névmagyarosítás legerősebb hullámát Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1933. évi rendelete¹⁵ indította el. A burkolt cél a közalkalmazottak és a közszolgálatban dolgozók névváltoztatásra ösztönzése volt, ezért is biztosított számukra kedvezményeket a rendelet. A belügyminiszter egy bizalmas körlevelében – két héttel a rendelet megjelenése után – úgy fogalmazott: „Ne állíthassa többé senki, hogy honvédségünk, tisztviselőink, leventéink, cserkészeink, sportolóink között és a lakosság többi rétegében helyet foglaló honfitársaink – mert idegen a nevök – nem magyarok” (Idézi: Nagy, 2009, 174).

A születési helyről, a járasszékhely Pancsováról már több információnk van. A járás a központon kívül 13 községet foglalt magában, és az 1900. évi népszámlálási adatok alapján lakosai száma 47 857 fő volt, amelyből 19 044 élt Pancsován (Reiszig, 2004). Torontál vármegye lakossága soknemzetiségű volt, a legnagyobb csoportot a szerb, a német, a magyar és a román anyanyelvűek alkották, de éltek itt szlovákok, horvátok és bolgárok is (Reiszig, 2004). Pancsován a lakosok 2/5-e szerb, másik 2/5-e német volt, a magyarok 1/5-öt sem tettek ki, viszont a városlakók közel 2/5-e beszélt magyarul. „A magyar elem a régebbi korban hatalmas volt itt – írta Hermann Antal, aki az 1880-as évek elején néhány esztendeig tanított a pancsovai főgimnáziumban, ahol tanártársa volt Finácz Ernőnek¹⁶ –; most is uralkodik a város értelmiségében, és nem jelentéktelen támaszt nyert a környékbeli székely telepeken” (Hermann, 1891, 533). A magyar és szerb lakosok között a közvetítő nyelv a német volt. A városban több mint félezer katona és határőr is állomásozott állandó jelleggel.¹⁷

¹⁵ A m. kir. belügyminiszter 1933. évi 40.200. számú rendelete, a névváltoztatás szabályozásáról. Retrieved from https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1933/?pg=2397&layout=s (2023. 12. 08.)

¹⁶ Finácz Ernőt azzal bízták meg 1881-ben, hogy vegyen részt abban a fontos nemzeti misszióban, amelynek célja, hogy a pancsovai állami főreáliskolából fokozatos átalakítással főgimnáziumot létesítsenek. Retrieved from file:///C:/Users/user/Downloads/MK35web.pdf (2021.07.31.)

¹⁷ Retrieved from <http://regmult.blogspot.com/2021/05/garay-125-szekszard-elott-kiegeszitesek.html> (2021.07.13.)

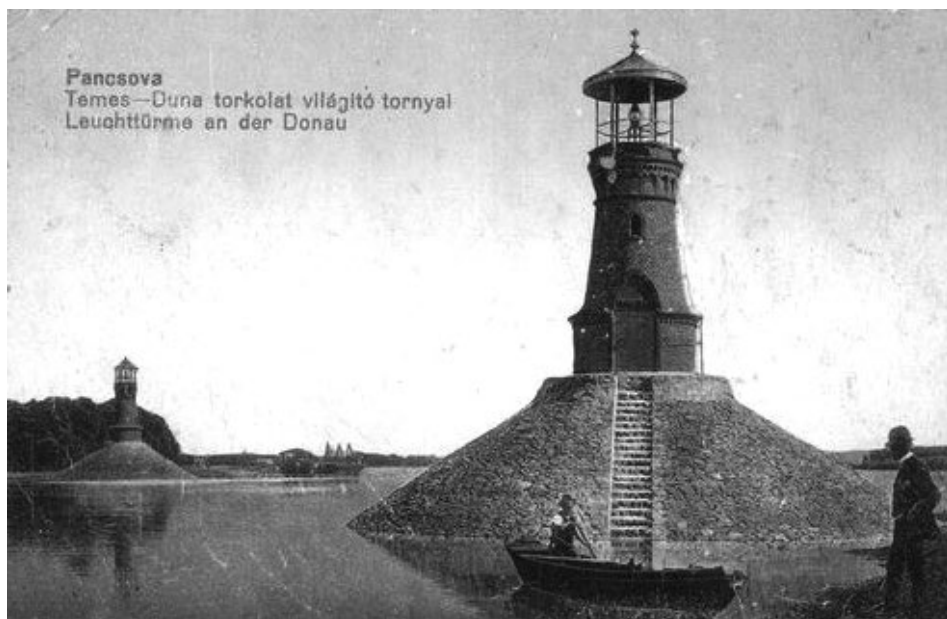
3. kép. Pancsova, Ferenc József tér

Pancsován született Pesztalics Lajos, aki a ciszterci rendben a Simon nevet kapta.

A római katolikus hívek lelki szükségletét a minorita atyák látták el. A városban „a népiskoláktól kezdve a középiskolákig számos különféle tanintézet áll[t] a mindkét nembeli tanuló ifjúság rendelkezésére” (Fábián, 2004). Az 1910. évben, amikor törvényhatósági jogú város lett, a lakosság száma 20 808 fő volt (Erdei, 2017). A város kedvező földrajzi adottsága, hogy „szemközt fekszik Belgráddal és a Száva torkolatával, az itt már hajózható Temes bal partján, egy negyedóránnyira annak a Dunába ömlésétől, Pancsovát az igen gazdag városok sorába emelte, amit a város történelmi és kulturális szempontból is a maga javára fordított” (Mák, 2019, 28). A kulturális élet gazdagságát mutatják az itt megjelenő újságok is. Az egyiket Fináczy Ernő szerkesztette Wigand János tanártársával.¹⁸

„Az árterületek közelsége révén határa igen termékeny, parasztjai és iparosai termékeiket a szerb fővárosban értékesítették” (Mák, 2019, 28). 878 önálló iparűzőt és 529 önálló kereskedőt számoltak Pancsován. Köztük szerepel egy Pesztalics (Jekelfalussy, 1892), akiről a név és a hely azonossága miatt feltételezhetjük, hogy rokonságban állt Lajos családjával. A nagyipart képviselte a városi gázgyár, a sörgyár, Graumann Henrik gépjavító, vas- és faáru ipartelepe, a malmok és a téglagyárak (Fábián, 2004). Számos pénz- és hitelintézet is működött Pancsován. Városi polgáriásodott jellegét és sokszínűségét az is erősítette, hogy a hajózási út-

¹⁸ A *Végvidék* c. első pancsovai magyar közművelődési és társadalmi lap 1883-tól 1884-ig jelent meg. (Mák, 2019)

4. kép. Temes – Duna-torkolat világítótornyokkal
Pancsovát kedvező földrajzi fekvése a gazdag városok sorába emelte.

vonalba is beletartozott, a m. kir. Folyam- és Tengerhajózási Társaságnak volt itt állomása. Kedvező vízállásnál helyi hajójárat indult Belgrád és Zimony felé (Fábián, 2004).

Ez a sokszínű, lüktető város, a gyermekkorát meghatározó környezet hatással volt Rokonai Pesztalics Lajosra. Nekrológírója szerint: „Temperamentumának délszlávoss. ellágyulásra, kitörő lelkesedésre, borongós hangulatokra és pillanatnyi föllobbanásra hajlamos szőttetés magán viselte egész életében” (-s -n, 1984, 103.). Szülővárosától a németnyelv-tudásának a megalapozását és a gyakorlatiaságát köszönhette. A táj szépsége kirándulásokra és a várostól való elhúzódnásra, a szemlélődésre is lehetőséget adott. A család helyzete megengedte, hogy jó iskolákba járjon, a testvérek sikere inspirálóan hathatott rá.

Iskolái

Az elemi iskolájáról, hogy hol és hogyan végezte, nem találtam adatot. Joggal feltételezhetjük, hogy az Pancsován történt. Az biztos, hogy a középiskola I. osztályában Pesztalics Lajos a Budapesti Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző-

Intézeti Gyakorló Főgimnáziumnak¹⁹, a Trefort utcai „Mintagimnázium”-nak a tanulója volt, ahova az öccse is követte.

A Mintagimnázium 1873-ban Kármán Mór terve alapján jött létre a leendő tanárok gyakorlati képzésére. Ahogy az alapító okirat fogalmaz: „...oly mintaszerű iskolai életnek adja képét, amelyben a tanítványok erkölcsi és értelmi haladása az egész tantestület gondját képezi, és mely a tanárjelöltnek buzdító például, a tanárnak lelkesítő emlékül szolgáljon” (Schiller, 2012). Az intézménynek önálló épülete csak 15 évvel később lett. A teljes nyolcosztályos gimnázium az 1913/14-es tanévre épült ki. Pesztalics Lajos azt láthatta, hogy az intézményben sok tanári szoba található, hogy mód legyen a jelöltekkel foglalkozni. Különösen kedves lehetett számára a fizika előadó, amely „egyetemi tantermet idézett emelkedő padsoraival, vetítési lehetőségével, a kísérletekre berendezett tanári asztallal. Mögötte meglehetősen gazdagnak látszó, tágas szertár ... [Jól felszerelt volt a kémiai előadó is, amely] „két hosszú laborasztalból állt, készen a diákok kísérleteire, oldalukból írólapokat lehetett kihúzni” (Schiller, 2012).

Lajos jó eredménnyel végezte az első osztályt (Értesítő, 1920, 9) az 1920–21. tanévben, amelyet úgy értékel az Értesítő, hogy „a romok eltakarítása után, már a csendes újjáépítés megkezdésének jegyében folyt le. [...] A háború és az azt követő szomorú idők a tanférfiak között is igen soknak egészségét ásták alá s e tekintetben – sajnos – intézetünk se kivétel” (Értesítő, 1920, 3). Három tanárt is említ a kiadvány, akik 3–12 hónap szabadságra mentek egészségi állapotuk miatt. Az egyikük helyettesítésével menekült²⁰ tanárt bíztak meg.

A következő iskolai évben ünnepelte a gyakorló-főgimnázium fennállásának ötvenedik évfordulóját. Ennek alkalmából rendezett ünnepélyen Oberle Károly igazgató beszédében hangsúlyozta, hogy: „A gyakorló-főgimnázium rendeltetése, hogy középiskolai tanárjelöltek gyakorlati kiképzésében vezető szerepet játszik”. Ezt a feladatát egy félszázadon át jól teljesítette az intézmény, de a Csonkamagyarországon „Sehol a világon nem ismert feladatok elé került [...] a magyar tanárság és elsősorban ennek az iskolának tanári testülete” (Értesítő, 1921, 8–9). Pesztalics Lajos tanulmányi eredménye romlott, az év végi bizonyítványa elégségest muta-

¹⁹ Az intézményt „1872-ben azzal a céllal alapították, hogy a tanárjelöltek a vezetőtanárok felügyelete és irányítása mellett tanítási gyakorlatuk, és az iskola életének tanulmányozása által itt szerezenek pedagógiai, módszertani ismereteket. Ez volt Európában az első ilyen iskola.” Retrieved from <http://www.trefort.elte.hu/a-mintaiskola/> (2021.07.02.)

²⁰ Csak 1920 tavaszán „egy hónap leforgása alatt mintegy 100 000 menekült érkezett, zömében tisztviselők, vasúti alkalmazottak, de voltak közöttük iparosok és gazdálkodók is. Befogadásukra a magyar állam nem volt felkészülve, ezért ezek az emberek családotul hónapokon át az őket szállító tehervagonokban maradtak” (Csicsay, 2002, 32).

5.kép. A Mintagimnázium bejárata

A Trefort utcai intézmény a kármáni eszméket követte.

tott. Hogy mi lehetett az oka a negatív változásnak, nem találtunk erre vonatkozó adatot.

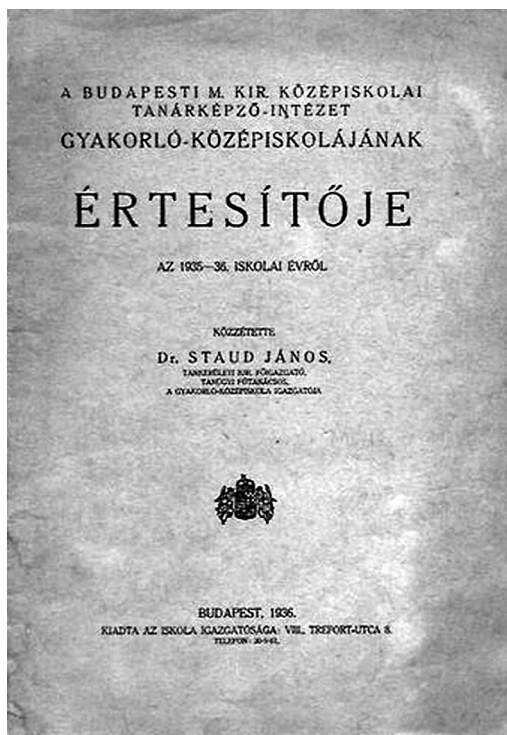
Peszta Lajos a III. osztályt – újra jó eredményt érve el (Értesítő, 1922, 20) – abban a tanévben végezte, amikor Klebelsberg Kunó miniszteri elismerésben részesítette a gyakorló-főgimnázium tanári testületét (Értesítő, 1922, 8).

A hagyományokat követve, az 1923/24. tanévben is tartottak nyilvános mintatanításokat, melyek közül a rajzoló geometria óra abban a IV. osztályban zajlott, amelybe Peszta Lajos is járt. „Az intézetben állandósított természetrajzi gyakorlatok közül [] a IV. o. tanulói minden pénteken 3-tól 5-ig biológiai gyakor-

latokban vettek részt, 8 délutánon az iskolai munkát tanulmányi kirándulással váltva fel. A gyakorlatok bemutatásokkal, kísérletekkel, mikroszkopikus vizsgálatokkal a növénymeghatározásba és növénybonctanba vezettek be; a kirándulásokon a növényi élet jelenségeit figyelték” (Értesítő, 1923, 12). Pesztalics Lajos ezt az évet is jó eredménnyel zárta. Öccse, József ebben a tanévben kezdte meg tanulmányait a Mintagimnáziumban, és jeles eredményt ért el (Értesítő, 1923, 18–19). Az érettségiző diákoknak magyar nyelvből Vörösmarty epikájának fejlődését kellett bemutatniuk, latinból Vergilius *Aeneis* című művéből fordítaniuk (Értesítő, 1923, 12).

Az 1924/25. évi értesítő megemlékezik Oberle Károly igazgatóról, aki az életének 47. évében hunyt el. Pesztalics Lajos az év folyamán aktív volt, különböző feladatokat vállalt az iskolai ünnepélyeken (Értesítő, 1924, 16–17). Az egyike volt azoknak, akiket a KISOSZ turisztikaivezető-tanfolyamára delegáltak (Értesítő, 1924, 18–19). Ugyanakkor a felső évfolyamos tanulmányait nem kezdte jól, elégséges eredményt ért el, míg az öccse továbbra is tartotta a jeles szintet (Értesítő, 1924, 29).

Az 1925/26. tanév értesítőjéből kitűnik, hogy az iskola fontosnak tartja a kirándulásokat, táblázatba rendezve mutatják be, hogy hány kilométert gyalogoltak a diákok havi bontásban, osztályonként és összegezve (Értesítő, 1925, 31). Megtudjuk, hogy a cserkészénekkart Pesztalics Lajos vezeti, továbbra is szerepel a diákszínjátékszók között, az énekkarban a basszus szólam tagja. A VI. osztályt jó minősítéssel végezte el (Értesítő, 1925, 56–57). Az iskolai értesítőkből olyan kép bontakozik ki a diák Pesztalicsról, hogy aktívan vett részt a különböző iskolai te-

6.kép. A Budapesti Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző-Intézet Gyakorló Középiskolájának Értesítője

Részletes információt ad az iskolai év történéseiről, például beszámol arról, hogy Klebelsberg Kunó miniszteri dicséretben részesítette az intézmény tanárait. Sok adatot tudunk meg az Értesítőkből Rokoni Pesztalics Lajos tanulóéveiről.

vékenységekben: az ünnepségeken, rendezvényeken gyakran szerepelt színelőadásokban (Értesítő, 1924, 15), ő vezette a cserkész énekkart (Értesítő, 1925, 55). Tanulmányi eredménye jellemzően jó volt, de két évet is csak elégséges szinten sikerült zárnia.

Az 1926/27. tanévtől nem találkozunk Pesztalics Lajos névvel az értesítőben. Az 1984-ben íródott nekrológból tudjuk, hogy „már felsős gimnazista korában oblátusa lett [a ciszterci rendnek]. Az oblátusok akkori otthonában. a budapesti Bernardinumban ismerte meg lassanként a szerzetestanári életformát” (-s n -, 1984, 103).

A testvéröccs folytatta aktív részvételét az iskolai életben: bátyjához hasonlóan az ünnepélyek színelőadásaiban szerepelt, ő is énekkarvezető volt, és a cserkészetben is tevékenyen vett részt. Pesztalics József²¹ gyakran vállalt szavalást, kivette a részét az önképzőköri munkából is, az iskola báró Eötvös József-önképzőkörének az alelnöke volt. Batthyányi Lajosról írt emlékbeszédét az iskolai ünnepségen olvasta fel (Értesítő, 1930, 3). Tanulmányait mindvégig jeles eredménnyel végezte (Értesítő, 1923, 18–19).

Az iskola jellegéből adódóan Pesztalics Lajos is gyakran találkozott tanárjelöltekkel, akik a végzésük előtt itt szereztek pedagógiai-tanítási gyakorlatot. Az osztályban „három padosor volt, kettesével ültünk egy-egy padban” – írja Kapsza Miklós²², aki 1940 és 1948 között volt a Mintagimnázium tanulója. A bő egy évtizeddel korábban idejáró Pesztalics is hasonló környezetben tanulhatott. „Az öntöttvas vázszerkezet össze volt szerelve, így a 6-7 pad egy szerkezetet alkotott. A sötétzöld, ferdén megdöntött asztallap egy része felhajtható volt. Alatta polc az iskolatáskának. Elöl süllyesztett üveg tintatartó, felhajtható fém fedlappal.” A tanárjelöltek „a hátsó padokban ültek egyes órákon, olykor hárman-négyen is, és egy időre átvették a katedrát – ilyenkor az állandó tanár ült hátra a helyükre, és az óra után megbeszélte velük, mit csináltak jól, vagy rosszul. Majdnem minden szerdán rövidebbek voltak az óráink, és a hatodik órán a bemutató teremben egy-egy ’koca’ – ahogyan hagyományosan neveztük őket – vizsgatanítást tartott valamelyik osztállyal” (Kapsza, 2007).

Rokonai (Pesztalics) Lajos az oblátust követően, 1928 nyarának végén lépett be a ciszterci rendbe, és novíciusi tanulmányait a Bernardinumban kezdte, majd Zircen folytatta. A tanári stúdiumokat újra Budapesten folytatta, ismételten a Bernar-

²¹ Később jezsuita szerzetes lett. Hosszabb időt töltött Japánban, és a fősziget, Honshu közepén található város nevét vette fel, így lett Kanazawa József. Jelentős munkája a *Japán–magyar közmondások öt nyelven*.

²² Ybl Miklós-díjas és Reiter Ferenc-díjas építészmérnök.

dium lakójaként. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudomány Karának hallgatói között Rokonai (Pesztalics) Lajos Simon néven szerepel a fennállás 300. tanévében kiadott Almanachban²³.

A cserkészzetben

A cserkészzet mellett korán elköteleződött, amiben tisztelt és szeretett rajparancsnokának, Tóth Tihamérnak²⁴ is jelentős szerepe volt. Talán annak is hatása lehetett rá, hogy Baden-Powell alapvető művének (Scouting for Boys) egy részét Králik László, a nagybecskereki gimnázium tanára ültette át magyar nyelvre, és jelentette meg a gimnázium értesítőjében. Ebből a fordításból idézett később a Pancsován megjelenő *Torontál* c. újság²⁵, így adva információt a cserkészmozgalomról már a szélesebb közönség számára is. Feltételezhető, hogy a vármegyében mutatkozó korai érdeklődés más iskolákat és tanárokat is elért, és akár gyerekként Pancsován is hallhatott Pesztalics Lajos az önkéntes és nyitott ifjúsági mozgalomról. Azt láthatjuk, hogy az 1907. évi angliai kezdetek után a cserkészzet elég hamar eljutott hozzánk, de igazán lábra kapni a 20-as években tudott.²⁶

A *Torontál* 1910. július 14-i számában megjelent cikk a cserkészzetben folyó tanulás gyakorlatiasságát emelte ki. A mozgalom „tagjai 12–18 éves fiúk, akikkel szemben igen nagy követelésekkel lépnek fel. Meg kell ismerkedniök az élet mindennemű követelményeivel, kint kell nekik a szabadban tartózkodniok, meg kell tanulniok kunyhót építeni, fát vágni, tüzet rakni, sütni, főzni, csónakázni, kerékpározni, úszni, gyalogolni. embereket, állatokat megfigyelni. Meg kell tanulnia a higiénikus életmód szabályait, testét mindenféle játékokkal és sportokkal edzenie kell stb. stb. Mindezt az ifjak a szabad délutánokon, a vásár- és ünnepnapokon és a

²³ A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja fennállásának 300. tanévében az MCMXXXIV – MCMXXXV. tanévre. 143. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1935. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/51306181.pdf> (2021.07.11.)

²⁴ Tóth Tihamér többször említi ifjúsági könyveiben Pesztalics Lajcsi néven.

²⁵ „A *Torontál* volt az elő magyar lap a Bánságban, s az újság nemcsak a Béga-parti városnak volt érdekes, megbízható krónikása, hanem bőséges művelődéstörténeti anyagot szolgáltatott azoknak is, akik a magyar írók akkori munkássága iránt érdeklődtek.” 1872. április 4-én jelent meg a „vegyestartalmú” hetilap első száma. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Retrieved from <http://www.vmmi.org/index.php?ShowObject=kronika&id=8351> (2021.07.26.)

²⁶ Az I. világháború kezdeti évében 3 és 4 ezer közé volt tehető a cserkészek összlétszáma Magyarországon, ami a 20-as évek végére közel 30 ezer főre gyarapodott. Az eredendően serdülő fiúk mozgalmaként indult cserkészzet hamarosan kiszélesedett: mind az életkor tekintetében, mind a másik nem képviselőivel. A cserkészzet a nemzetközi kapcsolatok ápolását jelentette, aminek egyik fontos eseménye az 1928-as cserkészleány világkongresszus Parádon, a másik az 1933-ban megrendezett gödöllői világjamboree (Gergely, 1989).

nagy szünidőben gyakorlatilag sajátítják el.” A cikk lényegében azt a cserkészetre jellemző nem-formális nevelési módszert vázolta fel, amely a cselekvésen alapuló tanulást részesíti előnyben, és nagyban épít az önkéntességre és a szabadban végzett elfoglaltságokra.

A Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM) szorgalmazta a cserkészlet bevezetését az iskolákban²⁷, és a csapatok szervezése mellett azt is kérte az iskoláktól, hogy azoknak – lehetőség szerint – otthont is adjanak, továbbá „találjanak módot arra, hogy a cserkészvezető tanárok heti 4 óra kedvezménybe részesüljenek” (Gergely 1989, 58). Az iskolák jó része nem lelkesedett az ügyért, a közvetlenül érintett középiskolai tanárság vegyes érzelmekkel viseltetett a mozgalom iránt. Az iskolák a saját önállóságuk csorbitását látták a cserkészmozgalom autonómiájában, s ezért például a rendtartásra való hivatkozással korlátozni kívánták a szabad csapatválasztás alapelvét. A tanári kar általános hozzáállásából az is következett, hogy a cserkészcsapatok ugyan megjelentek az iskolában, de a mozgalomra jellemző pedagógiai gyakorlatot nehezen fogadták be (Gergely, 1989). Tóth Tihamér²⁸ a kivételek közé tartozott, nem véletlen, hogy nagy hatással volt Rokonai (Pesztalics) Lajosra, nemcsak a cserkészéletben való részvételére, hanem az iskolai aktivitására is. Tóth Tihamér, aki követte a kármáni eszmét: „A növendékek elé nem tűzhetni más célt, mint amire lelkiismerete mindenkit kötelez: az erényes életét” (Schiller, 2012), ifjúsági könyveiben többször is említi a Pesztalics fivéreket. Tóth a *Levelek diákjaimhoz* sorozatban gyakran elevenít fel a cserkészéletből vett epizódokat, és ezekhez fűzi a hithez, az erkölchöz, a tudományhoz kapcsolódó gondolatait. Gondosan ügyel arra is, hogy az iskolában tanultak is szóba kerüljenek, kérdései nyomán felelevenedjenek, megerősítést nyerjenek. Természettani törvények, mennyiségtani szabályok, latin vagy német fordítások, földrajzi, természetrajzi vagy történelmi ismeretek egyaránt előjönnek. Az ilyen jellegű kérdésekre előfordul, hogy Pesztalics Lajcsi válaszol (Tóth, 1926, 45).

Az egyik „levélben” Lajcsi krétaporos keze ad alkalmat a szerzőnek arra, hogy az olvasóinak a mikroszkopikus világot mutassa be, amihez Gárdonyi sorait hívja segítségül (Tóth, 1926, 19–24). Lajcsiról annyit tudunk meg, hogy rendet rakott az őrsi ládában, és ahogy a széthullott krétacsomót eligazította, az hagyott nyomot a

²⁷ A cserkészmozgalom mindvégig megőrizte elit jellegét, bár történtek próbálkozások, hogy az iparos fiatalságot is bevonják, de az iparos cserkészek, akiknek a többsége 19 éven felüli volt, 1932-ben kb. 5300 főt számláltak, ami kb. 14%-a volt az összlétszámnak (P. Miklós, 2003).

²⁸ „Tóth Tihamér (1889–1939) veszprémi püspök a XX. század egyik legjelentősebb katolikus alakja. Egyetemi tanár, kiváló szónok, író, az ifjúság apostola, nevelő, cserkész pedagógus. A magyar rádió elsőként az ő szentbeszédét közvetítette. Könyveit 16 nyelvre lefordították, művei külföldön ma is népszerűek a fiatalság nevelésére. Egyes könyveit [...] a magyar középiskolákban kötelezővé tették.” Retrieved from <http://www.ppek.hu/k450.htm> (2021.07.22.)

kezén. Hogy ő volt-e a láda felelőse, vagy önszorgalomból rendezte azt, nem derül ki. Mindenesetre olyan fiú képzetét kelti, aki a rendre figyel, aki a társaival együtt nagyon kíváncsi a tanár-pap-cserkészparancsnok elbeszéléseire, és a többiekkel együtt elvárja, hogy ha más őrsnek mesél valamiről a parancsnok, akkor nekik is. Olyan fiú, aki szívesen vállal feladatot, végez fizikai munkát, amiben ügyes és kreatív. Tóth ezermesternek nevezi és „szenzációs munkának” a Lajcsi készítette egérfogót, aminek a szerkezeti logikája hasonlatos a Nepenthes destillatora nevű növény fogókannájához (Tóth, 1926, 34). Azt, hogy Lajcsi kéz- és technikai ügyessége hazulról hozott volt, vagy az iskolai éve alatt is fejlesztették²⁹, adatok híján nem tudjuk megmondani.

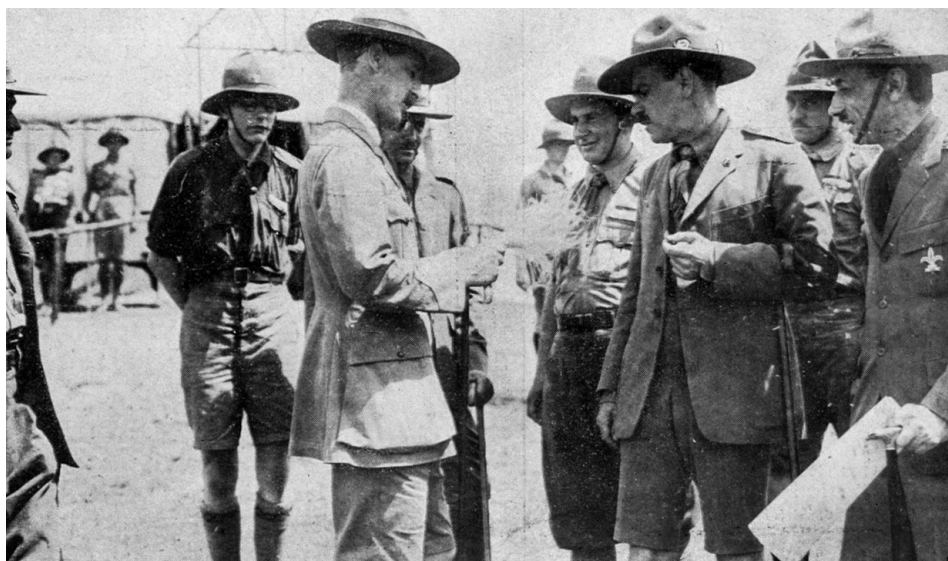
Lajcsi minden munkából, így a sátorállításból is kivette a részét, és éppen az ő ásója emelt ki egy hangyabolyt, ami lehetőséget adott a parancsnoknak ráírnyítani a fiúk figyelmét a természet szépségére, Isten dicsőségére.³⁰ Tóth Tihamér leírásából olyan fiúnak látjuk, aki nem szerette a lustaságot, fel is róttá azt az őrs egy tagjának (Tóth, 1926, 25). Talán nem véletlen, hogy a reggeli ébresztőt is Lajcsi fújta a táborban (Tóth, 1926, 31).

A cserkészmozgalom lelke és formálója Sík Sándor volt, és az ő „cserkészpedagógiájának fő célkitűzése a jellemes személyiség volt, amit mindenkinek saját tudatos munkájával kellett alakítani-formálni. Ebbe beletartozott a társadalmi-szociális nevelés, nevezetesen a ’nemzetfenntartó osztályok’ és munkájuk megbecsültetése (Mészáros, 1992, 29), ’alapakkordja nem a fölé- és alárendeltség, hanem az egymást becsülő, egymáshoz jóleső melegséggel vonzó szeretet’ (Mészáros 1992, 34)” – In Kamarás, 2021, 108).

Pesztalics Lajos lelkesedését és ügyességét jelzi, hogy három társával együtt őt, az V. osztályos tanulót delegálta a Mintagimnázium a „KISOSz” (Kisiparosok Országos Szövetsége) turisztikaivezető-tanfolyamára 1924-ben (Értesítő, 1924, 17).

²⁹ A skandináv országokból kiinduló szlőjd-oktatás magyar területen is meghonosodott: az 1905-ös népiskolai törvény írta elő a kézimunka tanítását (Horváth H., 1988). Fejér Adorján (1912) írása bizonyítja, hogy önkéntes jelleggel gimnáziumi körülmények között is működött. A Szent Imre Gimnázium új épületében asztalosműhelyt is kialakítottak, és önképzőkörök formájában a végzett diákok tanították a jelenlegieket „hogyan kell a fűrész, gyalut tartani, forrasztani, barkácsolni” (Balog, 1994, 33).

³⁰ „... micsoda pompás, emelettel, folyosókkal ellátott palotát építenek ezek a kis állatok maguknak! Hátha még egy hódakást láthatnátok, vagy akár csak a függőcinke művésziesen épített fészket! Nem is szólva a tölcse-sodró bogárról, amelyikről a múltkor beszéltem s amelyik tojásai s lárvái részére felső matematikai számítással vágja ki a levél alakját s csavarja tölcse-rré. Mondjátok, fiúk, honnan tudják ezek az igénytelen állatok ezeket a meglepő dolgokat? Tanulták? Hol? Melyik egyetemen? Ugye, csak kutató lélekkel kell szétnézni a nagy természetben s egy kis bogárka ügyességében is mily imára hangolósze- pségben nyilvánul meg a terem- tő Isten fön- sége!” (Tóth, 1926, 44).

7. kép. Sík Sándor árválányhajat ad át Lord Hamptonnak az első magyar Nemzeti Cserkész Nagytáborban

A *Magyar Cserkész* c. újság adott hírt az 1926. évi Nemzeti Nagytáborról, amelynek keretében kötelező és különpróbákon mérték össze ügyességüket az ifjak nemzetközi környezetben (bolgár, dán, német és olasz fiatalok is voltak a táborban). A szakács különpróba versenyen a Pesztalics fivérek jól szerepeltek.³¹

Pesztalics Lajos jellemrajzához tartozik az is, hogy „fejébe vette, hogy a táborzászlóhoz lefűrészelt gyertyánnak nem hagyja bent a tönkjét a földben, hanem kiássa, úgy-e, félnapig verítékezés után mégis otthagya: ásott, fűrészelt, csákányozott s mégsem bírt vele!” (Tóth, 1926, 35). A felidézett eset alkalmat ad a szerzőnek, hogy a gyökerek szerepéről, erejéről beszéljen, és a tanulságot az egyik gyerek szájába adja: „ebből a szívós munkából mi is tanulhatnánk. Mert ha valami utunkba áll vagy valami nem sikerül, mi milyen könnyen elkedvetlenedünk!” (Tóth, 1926, 36). Talán ez az elkedvetlenedés Lajosra is értendő, bár azt olvashattuk, hogy félnapig küzdött, hogy sikerüljön kivenni a tönköt; minden eszközzel megpróbálkozott (ásó, fűrés, csákány, balta), de végül nem járt sikerrel. Elkedvetlenedve feladta, vagy belátta, hogy nem boldogul? Erőssége, hogy nem ijed meg a feladattól és egyedül belevág, vagy gyengesége, hogy egyedül csinálja, nem hív társakat? A tizenévesek elszánása, romantikus önképe (‘Mi ez nekem! Egy-kettőre kikapom!’ érzése) vitte előre? Miért nem hívta az őrsét segítségül? Milyen kép maradt az őrs

³¹ *Magyar Cserkész*. 1926 (VII.) 16–17. sz. 250. (aug. 1.)

tagjaiban a vezetőjükről? A kudarcot látták, vagy az elszánt nekiveselkedést? Nem tudjuk. Kevés az információnk. Ez is, az is kiolvasható ebből a felvillantott képből.

A cserkészethez való kötődése tanár korában is megmaradt. Diákként, tanárjelöltként (Iskolai értesítők, 1935a, 55) és tanárként is nagy lendülettel vett részt a munkában, ő vezette a cserkész énekkart. A tanárság mellett természetesnek tartotta, hogy cserkész rajparancsnokságot is vállaljon. Tanártársával többször vitte cserkész rajparancsnokként a fiúkat többnapos kerékpáros és gyalogos kirándulásokra (Iskolai értesítők, 1938, 72). Ez a tény arra utal, hogy sportos alkat volt, és valószínű, hogy osztotta a cserkészek sportról való nézetét, hogy: „a sport nem öncél, hanem a test józan edzése és nevelése, a verseny célja nem utolsó sorban a küzdelemmel járó akaraterő-nevelés, a testi ügyesség mellett a figyelem, találékonyság, a közért való odaadás és más lelki tulajdonságok fejlesztése is. A játék a test és a lélek felüdítő vakációja, alkalom, hogy szabadon, tetszésünk szerint úgy töltsük el az időt, ahogy jólesik. Javunkra pedig csak az van, ami frissebbé, erősebbé tesz.” (Gergely 1989, 107).

A Mintagimnázium cserkészcsapatára így emlékezik vissza az intézmény egy későbbi tanulója. „Együtt voltunk cserkészek, kongreganisták. Részt vettünk kirándulásokon, táborozásokon. Nyaranta is tartott a barátság, közös biciklizések, strandolások, egymás meglátogatása Diósdon és Csömörön és közben még „fontos” levélváltások építették barátságunkat. A cserkészlet fontos közös élményt jelentett. [...] Vasárnaponként volt kirándulás elsősorban a budai hegyekbe, de olykor nagyobb, többnapos túrák is voltak Dobogókőre, a Börzsönybe, sőt még a Bükkbe is. Fontos volt a felszerelés, az egyenruha, a túrabakancs, zöld posztó rövidnadrág, khaki ing, cserkészkalap, oldaltáska vagy hátizsák, kulacs, csajka, hosszú cserkészbot és lehetőleg agancsos tör. Síp, rangjelzések az ingen és a felsőkaron a cserkészpróbák jelvényeinek sora. Megtanultuk az elsősegély legfontosabb elemeit, tudtunk morézni, főzni, ismertünk népdalokat, de volt még számtalan próba és ezek logói rangot jelentettek egymás közt is” (Kapsza, 2007). A visszaemlékező elsősorban a formai elemeket írja le, de utalásaiból érződnek a cserkészpedagógia fő értékei: a közösségiségnek, az önkéntességnek, az egymás tiszteltének, a barátságnak és a szeretetnek a jelenléte.

Rokonai (Pesztalics) Lajos szülőföldjén alapozhatta meg a kirándulás, a turizmus iránti vonzalmát. A természetben levés vágya a fővárosi környezetben csak erősödhetett benne. Kellően ügyes lehetett a turisztika területén, nem véletlenül őt küldték vezetői tanfolyamra. Komolyan vette a cserkészletet, erre utal, hogy különpróbákat is teljesített. A cserkészpedagógia fő értékeit is magáénak érezhette, amit később is követett tanárként, rajparancsnokként, kirándulások szervezőjeként, énekarvezetőként. Ott volt előtte az általa nagyra tisztelt Tóth Tihamér, a szerzetestanár példája, mintája. Tóth Tihamér munkáiban sokszor hangsúlyozta

az akaratérő szerepét.³² Az akaratérő nevelését Rokonai is fontosnak tartotta, tudva, hogy ahhoz a szellemi és a testi-fizikai fejlesztés egyaránt szükséges.

Arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy Rokonai hogyan, miképpen hatott a Sík Sándor-i szellemiség a cserkészetben; találkozott-e az ennek a jegyében szerkesztett *Fiatal Magyarország* írásaival, amelyekből „a világnézeti tolerancia gondolata és gyakorlata sugárzik át. [Amelyek] egy kurzustól független kereszténységet képvisel”-nek szemben a Horthy rendszer „erkölcsprédikálásával” (Kamarás, 2021, 110). Megérintette-e őt Sík Sándor kegyes pedagógiája, amely felfogásban „az erkölcsi nevelés nem fölülről lefelé nevelés, hanem az egymás mellé rendelték ’erkölcsi megbeszélése’ (Sík 1930, 22) formájában történ”-ik (Kamarás, 2021, 110). Tóth Tihamér iránti személyes elköteleződése miatt joggal feltételezhetjük, hogy a püspök útját követte. Mindenesetre a cserkészetből mind személyes fejlődéséhez, mind szakmai-pedagógusi nézeteihez gazdag muníciót kaphatott.

*A cisztercita rendben*³³

Rokonai (Pesztalics) Lajos 1928. augusztus 29-én lépett be a cisztercita rendbe (Magyar Katolikus Lexikon), amelynek tagjai Bernát apát³⁴ szellemében ötvözték a szemlélődő (kontemplatív) és a cselekvő (aktív) életmódot. A rend alapítói a bencések közül váltak ki a XI. század végén, és Szent Benedek Regulájának szigorú megtartásához tértek vissza. Jóllehet Róbert apát és társai egy új monostor létrehozását akarták 1098-ban, de a Novum Monasterium a ciszterci rendnek a bölcsője lett. Az első alapítást követően 1113-ban La Fertében, egy évvel később Pontignyben létesítettek ciszterci monostort (King, 2007). 1115-ben két újabb monostor alapítására is sor került: Clarvaux-ban, amely Bernát nevéhez kötődik és Morimond-ban. Minden későbbi alapítású monostor közvetlenül vagy közvetve ebből az öt protoapátságából ágazott ki (Lékai, 1991, 27).

A ciszterciek életrendjükben visszatértek Szent Benedek Regulájának az alapját képező, jelmondatát adó „Ora et labora” elvéhez, visszaállították az imádság és a munka egyensúlyát. A clunyi gyakorlathoz képest a ciszterci zsolozsma lerövidült

³² *A tiszta férfúság* (Levelek diákjaimhoz 1.), Budapest, 1919.; *A művelt ifjú* (Levelek diákjaimhoz 4.), Budapest, 1924.; *A jellemes ifjú* (Levelek diákjaimhoz 5.), Budapest, 1925.; *A vallásos ifjú I–II.* (Levelek diákjaimhoz 6.), Budapest, 1926.

³³ A rend neve első apátságuk, a franciaországi Cistercium (franciául: Cîteaux) nevéből ered.

³⁴ Szent Bernát volt a rend leghíresebb és legnagyobb hatású egyénisége. Az ő vezetése alatt vált Európa szerte igazán számottevővé a ciszterciek szellemisége. A hagyomány szerint tőle származó ciszterci jelmondat: „Ardere et lucere”, azaz „Lángolj és világíts! Csak lángolni kevés, csak világítani hívságos semmisség. Lángolni és világítani – ez maga a tökéletesség.”

és egyszerűbbé vált, sok tekintetben azonban bensőségebbé lett (King, 2007, Lékai, 1991). Szabályzatukat, a Charta Caritativ³⁵, vagyis a Szeretet Okmányát, ami Szent Benedek-i Regulán alapult 1119-ben hagyta jóvá a pápa. A Charta-nak „az a fő jelentősége, hogy sikerült szerencsés egyensúlyt teremtenie a helyi önkormányzat és a központi irányítás között” (Lékai, 1991, 38) azzal, hogy előírta a generális káptalanokat (capitulum generale) és a vizitációkat.³⁶ Ez eltért Szent Benedek felfogásától, aki az apátságot független és teljesen önálló intézménynek tekintette (Cúthné, 2014).

Szent Bernát idején vett nagy lendületet a ciszterci apátságok alapítása, ekkor érkeztek Magyarországra is az első ciszterci monachusok az ausztriai Heiligenkreuzból, és alapítottak monostort 1142-ben Cikádon (Bátaszék térségében). „Azóta az ’imádkozz és dolgozz’ szellemében egyesítik a rend tagjai a szemlélődő elmélkedést a tevékeny munkával, kezdetben a föld művelésével, majd később, a XVIII. század végétől³⁷ az ifjúság nevelésével.³⁸ [...] Az új hivatáshoz ki kellett alakítani a rendi tanárképzést, amely kezdetben külföldön folyt (Wellehrad, Heinrichau, Heiligenkreuz, Bécs), később azonban, a [19.] század derekán Zircen, a Rend központjában négyéves Hittudományi Intézet jön létre. Ennek ugyan elsődleges célja a papképzés volt, azonban a teológiai tárgyak mellett nevelést, didaktikát, filozófiát is oktatnak. A század végén már a hittudományi főiskola egyes évfolyamait Budapestre helyezik, ahol párhuzamosan a növendékek egyetemre is járnak szaktanári képezésük megszerzése végett” (Várnagy, 1996, 385).

Rokonai a rendbe való belépésekor a Simon³⁹ nevet kapta. „A katolikus egyházban a névváltoztatás szokása, amely történhetett a belépéskor, a beöltöztetéskor vagy a fogadalomtétel során, a tridenti zsinat után vált általánossá. A rendtagok ekkor elhagyták régi nevüket, s a rendi előjárótól az Ó- és Újszövetségből vagy a római

³⁵ A hagyomány István apátnak tulajdonítja a dokumentumot, de István apát írása csak a magját adta a Chartának, a végső verzió hosszabb folyamat eredményeként alakult ki és az évszázadok folyamán számtalan változáson ment keresztül (Lékai, 1991, King, 2007).

³⁶ Az atyaapátok, akiknek monostorából egy vagy több új apátságot alapítottak, kötelesek voltak évenként személyesen vagy megbízott által az úgynevezett filiális apátságot vagy apátságokat meglátogatni, és ott a szerzetesi fegyelmet ellenőrizni (King, 2007).

³⁷ I. Ferenc engedélyezte a működést a ciszterciek számára, akiknek a „vállalt feladatai közé az ifjúság oktatása, nevelése” tartozott. „A tanítórendiség valóban új fordulatot jelentett a magyar ciszterci életben, de nem teljes szakítást a múlttal: már a monasztikus ciszterci múltban megvoltak azok az előzmények és hagyományok, amelyekre a tanító-nevelő munkát alapozni lehetett” (Csizmazia, 1982, 84).

³⁸ „Elsőként Egerben indult meg a ciszterciek középiskolai munkája az 1778/79. tanévben, Pécssett az 1814–15. tanévben kezdtek el tanítani [...] a tanítórendi hivatást Róma is elismerte, legutóbb 1941-ben, amikor a Kongregáció szabályzatát jóváhagyta és abban a magyar ciszterciek különleges céljaként a középiskolai nevelést és oktatást jelölték meg” (Várnagy, 1996, 385).

³⁹ A magyar forma a héber Simeon görög Szimon alakváltozatából ered.

martirológiumból új nevet kaptak” (Gasparics, 2015, 79). A névváltoztatás jelentőségéről Bangó (1997, 25) így ír: „A szerzetesi élet az elszakadás élete. A szerzetes nem ragaszkodhat semmihez ezen a világon, hogy teljesen Istené lehessen. Ez az alapelv vezethetett odáig, hogy elhagyták az eredeti nevet egy új névért, amely kifejezi a Krisztussal való új élet belsőségességét. A szerzetesi hivatás kiemeli az embert a vér szerinti családból és az egyházon belül belehelyezi egy nagyobb, teljesebb családba, amely Jézus Krisztus szeretete által jön létre. Ezt a változást fejezheti ki az új név.”

A belépéskor a növendékek beöltözése is megtörtént, ami a fehér csuha és fekete skapuláré⁴⁰ viseletét jelentette, és megkezdődött a próbaév, a noviciátus. Ennek folyamán az újonc közelebből megismerte a rend életét, és ha kitartott elhatárolása mellett, és megállapítást nyert, hogy alkalmas a ciszterci szerzetesi életre, akkor három évre ideiglenes fogadalmat tett, és három év teológia tanulás várt a novícusra, amit Rokonai – nekrológ írója szerint – Zircen végzett (-s -n, 1984, 103). A teológia tanulásával eltelt három év után újra megállapítják, hogy alkalmas-e a jelölt a ciszterci hivatásra. Amennyiben ismételt alkalmasnak ítélik, akkor újabb három évre meghosszabbítja az egyszerű fogadalmat, vagy ünnepélyes örök fogadalmat tehet, amivel a közösség teljes jogú tagja lesz. Szerzetesi fogadalom három eleme az ősi megfogalmazás szerint az állhatatosság (stabilitas), az Isten felé fordulás (conversio) és az engedelmesség (obedientia).⁴¹

Ezt követi pappá szentelése, ami Rokonai esetében 1934-ben történt,⁴² ami az örök fogadalom letételét is jelentette. Mindeközben folytatta sajátos tanulmányait, amelyek magyarországi hagyományokhoz híven a középiskolai tanári képzés megszerzésére irányultak. A tanári pályára felkészítő kurzusokra a Magyar Királyi Tanárképző Intézetbe járt. Azt, hogy milyen szakra jelentkezett egy novícus, a legtöbb esetben az apát határozta meg attól függően, hogy milyen tanárra volt szükség a rend iskoláiban – figyelembe véve természetesen a növendék képességeit, érdeklődését” (Cúthné, 2014, 42).

Hogy miért a Simon név lett az övé? A forrásokból nem derül ki. Simon a tizenkét kiválasztott, az apostolok egyike. Kevés helyen említi őt a Biblia (Mt 10, 4, Mk 3,18, Luk 6, 14, Ap. Csel. 1,13). Az apostolok felsorolásában Júdást megelőzően a 11. helyen szerepel mindegyik egységben. Azt lehet tudni róla, hogy zé-

⁴⁰ Korábban a fehér csuhát barna skapuláréval hordták. Így ábrázolja őket Id. Jörg Breu 1500-ban készült Ciszterci szerzetesek aratás közben c. festménye.

⁴¹ Retrieved from <https://www.ocist.hu/ciszterci-hivatas-a-zirci-apatsagba> (2021.07.13.)

⁴² Retrieved from [http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rokonai_\(Lajos\)_Simon](http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rokonai_(Lajos)_Simon). (2021.07.13.)

8. kép. Id. Jörg Breu: Ciszterci szerzetesek aratás közben (1500)

A skapuláré barna színét később a fekete váltotta fel.

lóta⁴³ (fanatikus) volt, továbbá azt, hogy a galileai Kánából származott. A „zelóta szóból arra következtethetünk, hogy Simon korábban a fanatikusán Róma-ellenes párthoz tartozott, melynek tagjai a véres merényletektől sem riadtak vissza, ha a rómaiak irtásáról volt szó” (Diós, é. n.). A merényletek a zélóták radikális szárnyához, a szikáriusokhoz kapcsolhatók, akik „szikéikkel” rendre gyilkosságokat követtek el. Kánai (vagy Zélóta) Simon bizonyára nem közéjük tartozott, és a kifejezetten erőszakmentes Jézus-mozgalomban feltehetően megszeliődött. „Lukács evangélista Simont buzgónak nevezi, mert zsidó öntudatának, vagyis Istennek, az Ő népének és az Ő törvényének buzgó ápolásával tűnt ki. Simon tehát Máté ellentéte volt, aki mindezeket semmibe véve adószedőként tisztátalan foglalko-

⁴³ A farizeizmus fanatikus szélsőségének tekinthető politikai és vallási csoport az 1. századi Judeában. A zélóták nagy tiszteletben tartották a Tóra-tekerceket, és a törvény pontos megtartására törekedtek. Meg voltak róla győződve, hogy Izraelnek nem csak hinnie kell a maga eljövendő messiási idejében, hanem előidézésében kardot is kell rántania.

zást űzött. Kézzelfogható jele ez annak, hogy Jézus a legkülönbözőbb társadalmi és vallási rétegekből hívja meg tanítványait, minden előítélet nélkül. Őt az ember érdekli, nem a társadalmi helyzet” (XVI. Benedek, 2006).

A Biblián kívüli hagyomány már részletesebben számol be hittérítő tevékenységéről, amit Jézus mennybemenetele után Egyiptomban folytatott, majd Júdás-Taddeus apostollal együtt Perzsiában hirdette az evangéliumot. Az 1. század második felében lett vértanú, valószínűleg Perzsiában (Diós, é. n.). „Ismertetője a fűrés, mert legendájának egyik változata szerint ez volt vértanúságának eszköze. Ezért különösen a favágók tisztelték védőszentül, Júdás Tádéval együtt a kőművesek, tímárok, vésnökök védőszentje” (Magyar Katolikus Lexikon).

Az új név és a személyiség találkozásának, összekapcsolódásának folyamatára hatással lehettek azok a jámbor hagyományok is, amelyek Simon és Júdás-Taddeus apostolról szóltak. Az egyik szerint Baradach, a babiloni király hadvezére és hercege India ellen készült háborúba és jóslatot kért a pogány papoktól, akik nagy háborút és mindkét oldalon sok halottat jövendöltek. A herceg megkérdezte az apostolokat is, akik így szóltak: 'Nem kell félned, mert velünk a béke jött országokba. Nem lesz háború, holnap a harmadik órában követek érkeznek Indiából, hogy a békéről tárgyaljanak veled.' A pogány papok, akik az előbbi jóslatot adták, kinevették az apostolokat, de másnap bekövetkezett, amit Simon és Júdás mondott: megérkeztek a békekövetek Indiából. Akkor a herceg máglyára akarta vettetni a pogány papokat, mert hazudtak neki. Jézus tanítványai azonban így könyörögtek azok életéért: 'Mi nem azért küldettünk, hogy élőket megöljünk, hanem hogy holtakat életre keltsünk!' E magatartásnak a híre eljutott a király fülébe is, és elrendelte, hogy a két apostol szabadon működhessen országa területén. [...] Miután bejárták már az egész országot, eljutottak egy városba, melynek népét ellenségeik feltűzték ellenük. Elfogták és a pogány templomba hurcolták őket. Akkor megjelent nekik az Úr angyala, és mindkettőjüket választásra szólította fel: vagy azonnal meghalnak mind, akik ellenük támadtak, vagy ők lesznek vértanúk. Mindketten a vértanúságot választották” (Diós, é. n.).

Simon egyháza a görög ortodox egyház, ami lehet, hogy szerepet játszott abban, hogy Rokonai ezt a nevet kapta. Torontál vármegyében egyik legnagyobb nemzetiségi csoportot a szerbek alkották, akik közül számosan éltek Pancsován is, Rokonai Pesztalics Lajos szülőhelyén. Elemi és középiskoláik is voltak (Fábián, 2004).

Rokonai novíciusként a budapesti Bernardiumban⁴⁴ élt és tanult, amely rendház és kollégium létrehozására az készítette a ciszterciát, hogy 1883-tól törvény mondta ki az állam kizárólagos jogát a középiskolai tanárok képesítésére. „Korábban saját

⁴⁴ Az 1245-ben Párizsban létrehozott az első ciszterci kollégiumot nevezték Bernardinumnak, ahol a szerzetesek felsőfokú tanulmányokat végeztek.

9. kép. Caravaggio: Szent Simon
(1600 körül)

Szent Simonról kapta rendi nevét Rokonai.

10. kép. Szent Simon szobra
a Lateráni Keresztelő Szent János-bazilikában
(Francesco Moratti alkotása)

Mártírságának jelképe a fűrész.

felsőoktatási intézményükben képezték a novíciusokat teológiára, és ugyanitt készítették fel őket a tanári pályára is.”⁴⁵ A hivatkozott szabályozásnak megfelelően a tanári kurzusokat a Magyar Királyi Tanárképző Intézetben végezték.

A Bernardiumban „a nap reggel hat órakor közös vallásgyakorlással kezdődött, ezt követték a teológiai órák. Ebéd után az egyetemi kurzusokkal folytatódott a sor. A fennmaradó időt evésre és közös sétálásra szánták, ez utóbbin legalább heti kétszer kötelező volt részt venni. [...] A szobákban állandó szilencium, azaz kötelező csend uralkodott, a házirend még az éneklést sem tartotta kívánatosnak.”⁴⁶ Ez utóbbi azért szokatlan, mert a szerzetesek a napi zsolozsmát naponta nyolc részre osztva mondták és az utolsó kettőt – az esti dicséretet és a lefekvés előtti a befejező imádságot – énekelve. Másban is szokatlan volt a Bernardium, mert a ciszterciek monostor alapítására az volt a jellemző, hogy „irdatlan, közlekedéstől és kultúrától távoleső helyen” (Rácz, 1990, 3) hozták létre azokat, jelen esetben egy nagyváros

⁴⁵ Retrieved from https://europabelvarosa.hu/cikk/Kollegiumtol_kollegiumig_horanszky6 (2021.06.28.)

⁴⁶ Retrieved from https://europabelvarosa.hu/cikk/Kollegiumtol_kollegiumig_horanszky6 (2021.06.28.)

központi helyén alakították ki az otthonukat. Itt a már említett tanárképzési törvény és az egyetemhez való közelség szempontjai mellett az is szerepet játszhatott, hogy régóta tervezték Budán is egy iskola kialakítását. 1912 őszén sikerült elérni, hogy Eger, Székesfehérvár, Pécs és Baja után a székesfővárosban is működjön cisztercita gimnázium, akkor még a Váli utcai községi elemi iskola épületének III. emeletén. A ciszterciek fővárosi iskolája a végleges helyét 1929-ben nyerte el a neobarokk stílusú, impozáns épületének felavatásával.⁴⁷

1935-ben a rend iskolái tovább gazdagodtak: Pécssett avatták fel a Nagy Lajos Gimnázium új épületét, ahol Rokonai Simon képviselte a Bernardinumot dr. Schweighoffer Kolos mellett (Iskolai értesítők, 1935b, 10), aki az intézmény teológia tanára és könyvtárosa volt (Magyar Katolikus Lexikon). Rokonainak a Bernardinum képviselésével való megbízatása nyilvánvalóan egy megtiszteltetés volt, amit valamivel ki kellett érdemelni. Hogy a szerzetesi fogadalom melyik elemével, vagy esetleg mind a hárommal tűnt ki, arról nincs adatunk.

Rokonai Pesztalics Lajos olyan közösség tagja lett, amely szigorúan ragaszkodott a Szent Benedek-i „ora et labora” elvhez, ugyanakkor szabályzatával kizárta a túlzott centralizáció lehetőségét és biztosította az apátságok közötti egységet. Olyan közösség tagja lett, amelyben egyaránt hangsúlyt kapott a monostori kontemplatív és a cselekvő életmód, amely a magyarországi ciszterciták számára az ifjúság oktatását, nevelését jelentette. Vállalta (a noviciátust is beleszámítva) a 10 éves felkészülést, tanulást, hogy mint felszentelt pap és okleveles középiskolai tanár megkezdhesse munkáját.

Tanári tevékenység

A Magyar Királyi Tanárképző Intézetben matematikát és fizikát tanult. Arra nézve, hogy ezek a tárgyak a képességének, érdeklődésének megfelelőek voltak-e, nincs adatunk. Az ötödik osztály utáni jó eredményei ezeken a területeken is megmutatkoztak. Gondolhatunk arra, hogy mivel közel állt hozzá az éneklés – az iskolai értesítők többször említik, mint a cserkész énekkar vezetőjét –, ezért az ének-zene miatt a matematika is kedves lehetett a számára. A közvélekedés legalábbis erős kötődést tételez a két terület között. Arról van tudomásunk, hogy a zirci ragadványnevek között szerepel mint „Matematikatanár Rokonai Simon” (Rácz, 1990, 49). Ez az adat egyfelől arra utal, hogy tanári minőségében is ismer-

⁴⁷ „1929. szeptember 15-én utoljára gyűltek össze a Váli utcai iskola udvarán a diákok és tanárok a szülőkkel együtt, hogy onnan hosszú menetben elinduljanak a Szent Imre Gimnázium országos hírű felavatására” (Balog, 1994, 27–28).

ték a környéken, holott plébánosként tevékenykedett Nagyesztergáron 1940-től 1945. február 28-áig, amikor elkíserte a leventéket Németországba. Másfelől arra is jelzés, hogy lehetett kötődése a tantárgyához, feltehető, hogy szívesen tanította azt.

Békefi Remig apát nevéhez kötődik az az intézkedés, amelynek értelmében a tanulmányaik befejezése után a rend tagjai egy évet a Magyar Királyi Tanárképzőintézet Gyakorló Főgimnáziumában töltöttek, hogy itt kapjanak „elméleti és gyakorlati kiképzést, továbbá bevezetést a tanítás modern módszerébe” (Balog, 1994, 17). Rokonai Simon is ezt az utat járta be, amit bizonyít a Főgimnázium 1935. évi értesítője (Iskolai értesítő, 1935a, 19).

Tanárjelöltként is részt vett a cserkészcsapat munkájában, és a cserkészekből alakult énekkart is ő tanította be és vezette. Arról is beszámol a dokumentum, hogy: „Az énekkart vezeti: Rokonai Lajos Simon O. Cist. okl. tanár úr” (Iskolai értesítő, 1935a, 56). A Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumának az értesítőjéből idézett mondat arra utal, hogy 1935-ben kaphatta meg a tanári oklevelét.

A cisztercita rend XI. kerületi Szent Imre Főgimnáziumának a mennyiségtan és a fizika tanára lett. A gimnázium Matematikai és Fizikai Köre, amely Hadarits (Kálmán) Vendel⁴⁸ vezetésével az 1930–1931-es tanévtől kezdődően működött, a „gyűléseit átlagosan két-három hetente tartották a fizikai előadóteremben. Rend szerint minden alkalommal három előadás hangzott el: egy a matematika, kettő a fizika, illetőleg a rokontudományok köréből [...] Az 1937–1938. iskolai évben például az alakuló ülésen kívül [...] 13 előadó és 5 példamegoldó ülést” tartottak (Badál, 2012, 66). A Kör „találkozásaival, az ott végzett gyakorlatával nemcsak nevelő, de életpálya-választásban segítő tényezővé lett. Ezekbe a körökbe jöttek vissza a már végzett, sőt diplomált diákok, akik önzetlen segítséggel megtanították a kis diákokat, a végzősöket, hogyan kell a fűrész, gyalut tartani, forrasztani, bar-

11. kép. Rokonai Simon ciszterci szerzetestanár, aki önként szállt fel a leventéket Németországba szállító vonatra

⁴⁸ Endrédy Vendel néven 1939-ben a zirci, pilisi, pásztói és szentgotthárdi egyesített ciszterci apátságok apátjává és a Ciszterci Rend Zirci Kongregációjának elnök-apátjává választották (Magyar Katolikus Lexikon).

kácsolni, saját kalibrált 'hiteles' hőmérőt készíteni" (Balog, 1994, 32–33). A szakterületét tekintve valószínűsíthető, hogy Rokonai is részt vett a Kör munkájában, kapcsolatba kerülve így a jelenlegi és a volt diákokkal.

Azt is feltételezhetjük, hogy Hadarits (Kálmán) Vendellel is közelebbi kapcsolatba került a közös szaktárgyak, a Körben végzett munka révén. Erre a kapcsolatra utal az is, hogy Endrédy (Hadarits) Vendel apátként Simont bízta meg más rendi feladatkörbe tartozó feladattal. Hogy mennyire ismerte Hadarits tanár úr pedagógiai módszereit (Badál, 2012, 43–59), és ezekből mit vett át, nem áll rendelkezésünkre forrás. A más feladatkörbe helyezés mögött az is állhat, hogy abban a legrátermettebbnek Rokonait látta az új apát, de az is felmerülhet, hogy az új feladat jobban feküdhetett Simonnak, mint a tanári hivatás. Az tény, hogy tényleges tanári munkát rövid ideig végzett, miként az is tény, hogy pedagógiai érzéke és felkészültsége más feladatkörében is jól működött.

Rokonai aktívan tevékenykedett az intézet 25. sz. Szent Imre cserkészcsapatában, a hat raj egyikének ő volt a parancsnoka (Iskolai értesítők, 1938, 70). A ciszteciták már korán reagáltak a cserkészmozgalomra. 1914-ben, „az iskolaigazgatók részére tartott értekezleten id. dr. Erődi-Harrach Béla, az elnöklő főigazgató a cserkészlet 'intézményes megfigyelésére' hívta fel" (Balog, 1994, 25) a figyelmet. 1919. március elején Orsovai Fülöp parancsnoksága alatt alakult meg két hatodikos és hét hetedikos diákkal a 25. cserkészcsapat annak a gondolatnak a jegyében, amit Bitter Illés⁴⁹ igazgató fogalmazott meg 1916-ban: „Nálunk csak akkor szabad meghonosítani, ha nemes ambíciójú, kiváló pedagógia érzékkel bíró tanár vállalkozik a vezetésére. Csak annak a cserkészletnek van az iskolában létjoga, amely főcéljának a jellemnevelést vallja. Hogy e nélkül mivé fajul, mutatja német Wandervogel" (Balog, 1994, 25).

A saját épületbe költözéssel a cserkészlet külön otthont kapott, miként az őket megillető térhez jutottak „a szellemi élet műhelyei, az iskola diák, ifjúsági egyesületei”⁵⁰, önképzőkörei, amelyek „az önállóságra nevelésnek oly természetes elősegítői”, és amelyek már „a szűkös Váli utcai iskolában kezdtek kibontakozni” (Balog, 1994, 32–33.). Nemcsak helyük lett, de jelentősen gazdagodtak a szertárak, megsokszorozódott a könyvvállomány mind a tanári, mind az ifjúsági, mind pedig a segítő egyeslet könyvtárában – mint az egy 1935-ös kimutatásból kiderül (Balog, 1994, 32). Az iskolának saját kápolnája volt a 3. emeleten. A Mária-kongregációt, amely szintén külön teremmel és csak ahhoz tartozó könyvtárral rendelkezett, az

⁴⁹ XI. Pius pápa 1927. december 7-én kelt kinevező okiratával a clairvauxi apáti címet adományozta Bitter Illésnek.

⁵⁰ „A Ciszterci Diákszövetség 1922 júniusában jön létre, mint ilyen az országban az első!" (Balog, 1994, 25).

12. kép. Szent Imre Gimnázium, 1938.

Az iskola légköre, a tanárok sokrétű tevékenysége, a diákok önállóságra nevelése meghatározóak lehettek Rokonai Simon számára.

alsósok és felsősök külön alakították: „a korosztályok meglátását a saját választotta olvasmányokkal, előadásokkal tették élőbbé, ezzel is befelé-nézésre, a katolikus testületi szellem kialakítására irányították a fiatalokat.” (Balog, 1994, 33). Működött még az intézményben asztalosműhely, két nagy rajzterem, tornaterem és volt színpad is. A zenei élet (énekkar, zenekar) Rajeczky Benjamin irányítása alatt folyt (Balog, 1994).

Mikor Rokonai a Szent Imre Gimnáziumba került, nemcsak a jelzett gazdag felszereltség fogadta, hanem az az újdonság is, hogy az első és második évfolyamon párhuzamos osztályok voltak az előző évtől kezdődően (Balog, 1994). Zenei érdeklődése, énekkarvezetői tevékenysége révén feltehető, hogy Rajeczky tanár úrral is többször beszélgetett. Rokonai egy színes és változatos tanári karba érkezett, amelyben mindenki megőrizte az egyéniségét, de egységesek voltak a ciszterci szeretet pedagógia gyakorlásában, és mindegyikükre jellemző volt, hogy „egyszerre volt tanár és más is: pap, szerzetes, tudós, művész, író, jóbarát, a diákpasztoráció fáradhatatlan mindenese” (Balog, 1994, 30). A Szent Imre Gimnázium egész légköre, a tanárok sokrétű tevékenysége, a diákok önállóságra nevelése és az ifjak erre való törekvése meghatározóak lehettek számára.

1937-ben a XI. ker. Fehérvár úti polgári leányiskola értesítője az új tanárok között említi Rokonai Simont, aki hittant oktatott az ifjú leányoknak (Iskolai értesítők, 1937, 5). Feltehetőleg a helyét megtartva a Szent Imrében „áttanított” a közeli leányiskolába. Ez mindenképpen egy új helyzet lehetett az addig férfi közösségekben élő szerzetes számára akkor is, ha előszállási segédlelkészi munkája során mindkét nem képviselőjével kapcsolatba került.

„Évközből – [1939.] okt. 21-én – szólította el közölünk Endrédy Vendel apátúr más rendi feladatkörbe Rokonai Simon társunkat” (Iskolai értesítők, 1939, 41). Nem találtam adatot arra vonatkozóan, hogy milyen megbízást kapott Simon. A következő tény, amire támaszkodhatunk, 1940 nyara, ekkorra datálódik a lelkészi kinevezése Nagyesztergárra.⁵¹

1940 őszén még volt egy tanári feladata a szentgotthárdi Állami Gimnáziumban, aminek az iskolai értesítője arról számol be, hogy: „A róm. kat. tanulók lelkigyakorlatát a folyó iskolai évben okt. 24–26. napjain tartottuk meg Dr. Halász Piusz S. O. Cist. hittudományi főiskolai tanár úr, Rokonai Simon S. O. Cist. tanár úr és Léránt István iskolaszanatóriumi vallástanár úr vezetésével” (Iskolai értesítők, 1940, 10). Nehezen elképzelhető, hogy a tanárok között ne folyt volna beszélgetés, különös tekintettel arra, hogy Piuszal ugyanazon a napon léptek be a rendbe. Azt is feltételezhetjük, hogy szóba kerültek Halász Piusz nézetei, aki a kontemplatív szerzetesi lét mellett tört lándzsát. A fiatal rendtagok körében „egyre erősödött a szándék egy elkötelezettebb, mélyebb ciszterci szerzetesélet megvalósítása irányában” (Hervay, Legeza és Szacsavay, 1997, 34). Piusz atya is a világtól való elvonulásban látta a Benedek-i regula igazi követését. Ezért is nagy várakozással figyelte Majláth Gusztáv Károly⁵² erdélyi megyéspüspök tevékenységét, aki „elhatározta, hogy a Székelyföldön alapít egy liturgikus központot, egy szemlélődő apátságot és egy lelkigyakorlatos házat, és így teszi teljessé az ottani katolikus egyházat” (L.L., 1988, 530).

Rokonai gondolatait nem ismerjük az apostolkodó és a szemlélődő szerzetesi létmód kérdésében, de tettei azt mutatták, hogy megmaradt a tanítás és a közvetlen kapcsolat, a cselekvő jelenlét mellett, Simon apostol útját követte. Ugyanakkor az ő neve is szerepelt Piusz atya a kivonulást bejelentő levelében, amelyet 1945 őszén adott át Endrédy apátnak (Badál, 2012).⁵³ Egy résztvevő, Dayka Ottó Otmár visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a levélben szereplő 12 személy⁵⁴ helyett csak

⁵¹ Nemzeti Újság, 1940. július 14., Új Magyarság, 1940. augusztus 2.

⁵² „Sokat tett a szegények érdekében, különösen a közbirtokosság intézményének felszámolása nyomán nyomorba süllyedő falusi székelyekért; keresztényszociális gazdasági egyesületek létrehozását szorgalmazta. Nagy figyelmet szentelt az oktatásnak és nevelésnek. [...] A román hatóságokkal állandó harcban állt az Erdélyi Római Katolikus Státusz jogaiért és a magyar iskolákért.” Retrieved from <http://lexikon.katolikus.hu/M/Majl%C3%A1th.html> (2021.06.28.)

⁵³ Halász Piusz a megállapodást követően hozta létre a Regina Pacist Borsodpusztán. Az alapításnak, mint novíciusok felvételére jogosult perjeliségnek római engedélyezése 1946. november 25-én történt meg. Retrieved from <http://www.ciszterciekerben.hu/downloads/husvet2016.pdf> (2021.06.28.)

⁵⁴ A 12-es számnak nyilván jelentősége van, hiszen Piusz szerint: „A szerzetesi intézmény nem vezethető le konkrét bibliai szövegekből, hiszen a szerzetesség hosszú történelmi fejlődés és reflexió eredménye. Jézus körül kezdettől fogva egy szorosabb tanítványi kör alakult

13. kép. Halász Piusz
(Pécs, 1909. december 19. – Budapest,
1994. június 18.)

Azonos évben született Rokonaival,
és ugyanazon a napon léptek be a ciszterci
noviciátusba Zircen.

nyolcan voltak az alapítók.⁵⁵ Simon nem volt, nem lehetett közöttük, mert francia hadifogságban volt a leventékként. Elképzelhető, hogy amellet, hogy őrizte a saját útját, támogatta Halász Piusz törekvését is, amiről vagy már korábban biztosította, vagy sikerült valahogy üzenetet váltani a fogolytáborban.

Rokonai diákként Tóth Tihamér mellett, a Bernardiumban és Zircen megtapasztalhatta a ciszterci nevelést, amit most a Szent Imrében (a Trefortban, a leányiskolában és szentgotthárdi Állami Gimnáziumban is) gyakorolhatott. A tanárok személyiségének sokrétűsége minta lehetett számára. Megtapasztalhatta, hogy „a tanári munka is része papi hivatásának, küldetésének, sőt, e küldetés tudata átjárja [a ciszterci szerzetes-tanár] mindennapi iskolai oktató-nevelő munkáját is” (Várnagy, 1996, 387). Ráérezhetett a ciszterci pedagógia legfőbb specifikumára, hogy „stratégiájának minden taktikai elemét a szeretet hatja át (schola charitatis)”. Meg-

tapasztalhatta az oktatás messzemenően magas színvonalát, hiszen a szerzetes-tanár a felkészülése alatt „alapos, magas színvonalú filozófiai, teológiai, szakmai képzést kap”, és „anyanyelvén kívül több idegen nyelven kommunikál”. Közvetlenül érezkelhette, hogy a tanári kar egységes, de olyan egyéniségekből áll, akik „a

ki. Ennek ugyan még nem voltak tételes szabályai, de lényege kettős volt. Először: a Mesterrel együtt lenni, Őt hallgatni, tőle tanulni. A másik: a Mester segítségére lenni, az igehirdetésben és a karizmák kiosztásában. A szerzetesi élet biblikus alapját ebben a tanítványi körben kell keresnünk. Innen érthető talán az is, hogy a szerzetesség két nagy ágra oszlik: apostolkodó és szemlélődő szerzetekre” (LL, 1988, 529).

⁵⁵ Dayka megemlékezik arról is, hogy: „Piusz atyának volt egy évfolyamtársa – a közelben volt plébános –, aki odajött hozzánk azzal a szándékkal, hogy köztünk maradjon. Két-három napot volt velünk, s aztán rájött, hogy ez nem neki való.” Retrieved from <http://www.ciszterciekegerben.hu/downloads/husvet2016.pdf> (2021.06.28.) A plébánosra való utalás nem Rokonai Simon vonatkozik, aki évfolyamtársa volt Piusznak és viszonylag a közelben, Nagyesztergáron volt plébános, de csak hazatérése után, 1946 végén csatlakozott a közösséghez, ahol hosszabb időt töltött (Horváth, vol. VII., VIII.)

sablonmentes modellválasztás lehetőségét”-t kínálják a diákoknak. Láthatta, hogy a szerzetesi életforma milyen „sok energiát tud fordítani önképzésre (ardere) és mások nevelése-oktatása (lucere) számára” (Várnagy, 1996, 387–388).

Papi tevékenység

„Előszállási segédlelkész Rokonai Simon lett a budapesti Bernardinumból” – adta hírül a *Nemzeti Újság* 1936-ban.⁵⁶ Rokonai önéletrajzában⁵⁷ úgy emlékezett rá, hogy: „Az első mindenben mindig a legszebb”, hiszen ez volt az első szálláshelye, és itt volt az első plébánosa, „a jó Pongrác bácsi, a világ legjobb főnöke, amilyen több már nem is volt később sem.” Felelevenít egy emléket szeretett első plébánosáról: „Karácsonyi, húsvéti időben együtt kocsiztunk a pusztákra gyóntatni. Hosszú sor gyerek állt mindegyikünk térdeplője előtt. Pongrác bácsi csak úgy aprította őket, de bizony az én sorom lassan fogyogatott. Hazafelé a lovak is álmosan ballagtak, fáradt csend ült a kocsin. Egyszer csak megszólal Pongrác bácsi: 'Mondja Simon, mit tud maga olyan sokat mondani azoknak a gyerekeknek? Hiszen akármit mond, a lényeg ugyanaz: Legyetek jók!' – Hamarosan én is rájöttem, hogy elég ennyi, hiszen ez a legfontosabb” (Rokonai, 1972). Az ifjú tanár Simon még próbált a gyerekek gyónásához kötődően, személyhez illeszkedően mondani dolgokat a gyerekeknek, de a praktikum, a tapasztalat és a lényeg átlátása Pongrác bácsi példájának követésére vitte.

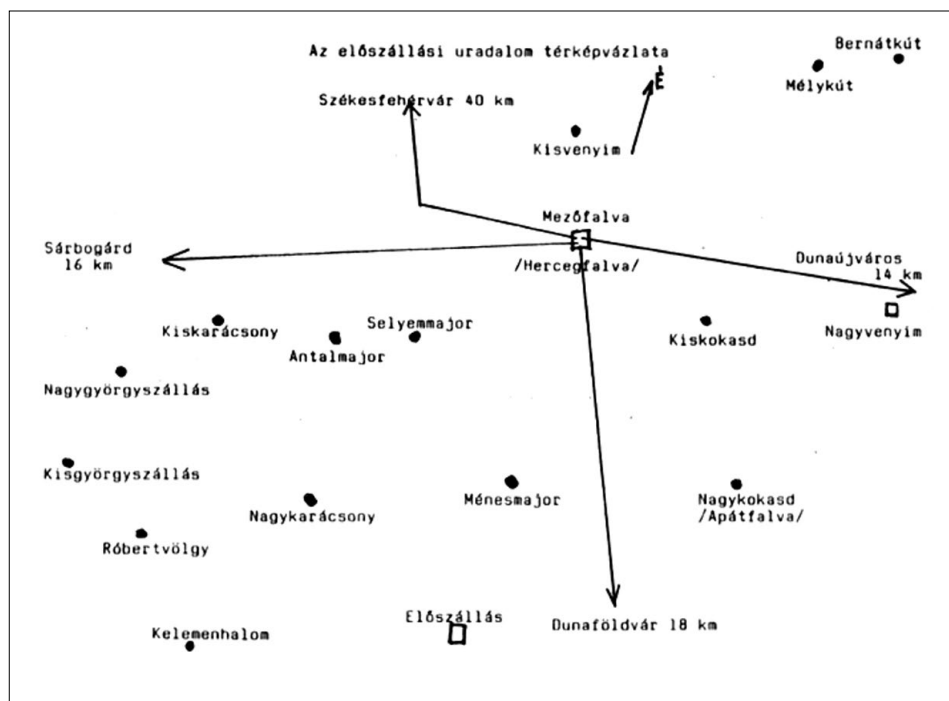
Előszálláson volt az apátság mintaszerűen szervezett uradalma⁵⁸, amelynek irányítását 1924-től az egyik szerzetes, a mezőgazdasági akadémiát is végzett Hagyó-Kovács Gyula⁵⁹ intézte mint jószágkormányzó, akit a korszak egyik legkiválóbb gazdasági szaktekintélyének ismertek el Magyarországon. Az előszállási uradalom jövedelme tette lehetővé, hogy 1928 és 1939 között Budán, Baján, Pécsen és Szé-

⁵⁶ *Nemzeti Újság*, 1936. július 2.

⁵⁷ Az 1972-re datált kéziratos önéletrajz csak egy évtizedet ölel fel Rokonai életéből, és azon belül elsősorban a gyóntatási élményeit tárgyalja.

⁵⁸ Az I. világháború után 26 689 hektár földbirtoka maradt a rendnek Magyarországon, ebből a legnagyobb részt az 17 538 hektáros előszállási uradalom adta.

⁵⁹ Hagyó-Kovács András 1888. március 14-én született Sajóvárkonyban, kisbirtokos parasztcsaládban, és a keresztségben az András nevet kapta. Gimnáziumi tanulmányait a ciszterciek egri gimnáziumában végezte. 1908-ban kérte felvételét a Ciszterci Rend Zirci Apátságába, akkor vette fel rendi névként a Gyulát. A teológiai képzés mellett az egyetemen matematika–fizika szakon is végzett. Békefi Remig zirci apát utasítására felsőfokú oklevelet szerzett a magyaróvári mezőgazdasági akadémián. Hagyó-Kovács 1924-től tagja volt Fejér vármegye törvényhatósági bizottságának, majd 1939-től vármegye választott küldötteként a parlament felsőházába is bekerült (Cúthné, 2014).

2. ábra. Az előszállási uradalom térképvázlata.

Forrás: Rác, 1990, 7.

kesfehérváron új, modern és kitűnően berendezett gimnáziumokat épített a rend, valamint felújították és kibővítették a Bernardiumot.⁶⁰ Hagyó-Kovács a gyakorlatait részben Előszálláson, részben pedig az akkoriban az egyik legkorszerűbbnek tartott gazdaságban, Habsburg Frigyes főherceg birtokán végezte. Mindkét helyen jelentős szakmai tapasztalatokkal gazdagodott (Erdős, 2009). Előszálláson már a legkorszerűbb gazdálkodási technikákat és eszközöket alkalmazták Hagyó-Kovács irányítása alatt. Állattenyésztéssel (ló, szarvasmarha, mangalica, juh) és növénytermesztéssel (takarmánynövények, cukorrépa, kalászos gabona, kukorica) egyaránt foglalkoztak, valamint fokozatosan kezdtek működni a ciszterci kezelésben lévő ipari üzemek (keményítő- és olajgyár, malom) is a birtokon, illetve ahhoz kapcsolódva, 1925-től együttműködtek az ercsi cukorgyárral (Erdős, 2009). A budai építkezés tervezésekor Hagyó-Kovács egy téglagyár megvételéről is tárgyalt, de a pénzromlás, a korona körüli válság miatt az apáti tanács elhalasztotta a kezdést későbbre (Balog, 1994).

⁶⁰ Zirci Ciszterci Apátság honlapja. Retrieved from <https://www.ocist.hu/rendtortenet-magyarorszagom> (2021.07.13.)

Rokonai Előszálláson minden bizonnyal találkozott Hagyó-Kovács Gyulával, és feltehetően könnyen szót érthettek, már azért is, mert mindketten matematika–fizika szakos tanárok voltak. Rokonainak kedvére lehettek a jószágigazgató jellemzői: a magasszintű szakértelem, a kreativitás, a gyakorlatiasság és az az irányítási képesség, amivel megvalósította és működtette az elképzeléseit.⁶¹ A szellemi és a gyakorlati tevékenység egységét tisztelhetette szerzetes társában.

1938-ban Budapesten az Eucharisztikus Kongresszus idején Rokonai Simon nem sok eseményen tudott részt venni, mert szinte végig a gyóntatószékben ült. „Az egyik nap 7 órát egyfolytában. Mikor kiszálltam, támoxyogtam, mint aki részeg. Tíz nap alatt ezernyi gyónóm volt. Egy éve öt-tíz, huszonöt éve (gyónt). A legnagyobb csodák a lelkekben történnek” (Rokonai, 1972). Azért az ifjúsági mise énekpróbájára eljutott, pár percre látta a hajókörménetet és az éjjeli szentségimádást. „Szóval: a legszentebbjében részesültem” (Rokonai, 1972). A felidézett gyóntatói tevékenység, miként az önéletrajz alcíme (*Gyóntatásokkal kapcsolatos élményeim*) jelzik, hogy Rokonai Simon életének első felében a ciszterci dilemmán belül – az apostolkodó vagy a szemlélődő szerzetesi lét – egyértelműen az aktív, cselekvő jelenlét mellett köteleződött el.

1940-ben kezdte el lelkészi tevékenységét Nagyesztergáron, ahol az 1931-es népszámlálás szerint 764 lakos lakott, ebből 753 volt katolikus, 5 evangélikus (a Purgly család), 6 pedig református. Izraelita nem élt a faluban. Rokonait Dr. Czaplík Gyula veszprémi megyés püspök nevezte ki, amely hírt az *Új Nemzedék* 1940. július 2-án, a *Pesti Hírlap* pedig 1940. július 16-án közölte. Nem sokkal Rokonai megérkezése előtt, „1940. február 11-én alakult meg a községben a KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete) helyi szervezete 38 alapító taggal, és 12 felnőtt pártolóval, majd ezt követte a lányok számára a KALÁSZ (Agrárfjúsági Leányegyletek Szervezete)⁶² helyi csoportja is. Mindkettő célja a vallásos szellemű nevelés mellett a fiatalok művelődésének elősegítése, a gazdasági ismeretekbe való bevezetése volt” (Irányi, 2004). A hitnek és a gyakorlatias tudásnak ez az összekapcsolását Rokonai értékesnek tartotta. Ezt látta, tanulta Tóth Tihamérnál, ezt tisztelte Hagyó-Kovács munkájában.

⁶¹ Horváth Konstantin, a Bernardium igazgatója más véleményen volt a jószágkormányzóról. Naplójában 1936-ban megjegyzi, hogy „Nem vagyunk valami meleg viszonyban” (Horváth, IV., 66). Konstantinnak a fő problémája, hogy a jószágkormányzónak erősebb a szava az apátnál. 1937-ben így ír róla: „Amit ő fontosnak mond, az fontos. Ahogy ő ítél embereket, azok úgy vannak megítélve” (Horváth, V., 157). Egy évtizeddel később a következő jellemzést adja: „Gyula különben hirtelen, erőszakos, autokrata” (Horváth, vol. V., 283). „Tegnap megint volt jelenetem Gyulával. Ilyen vendéget nem lehet bírni. Ha valaki Előszálláson csak egy századrészt is cselekedte volna annak, amit ő itt, azt ő ott régen kitette volna” (Horváth, vol. VII., 31).

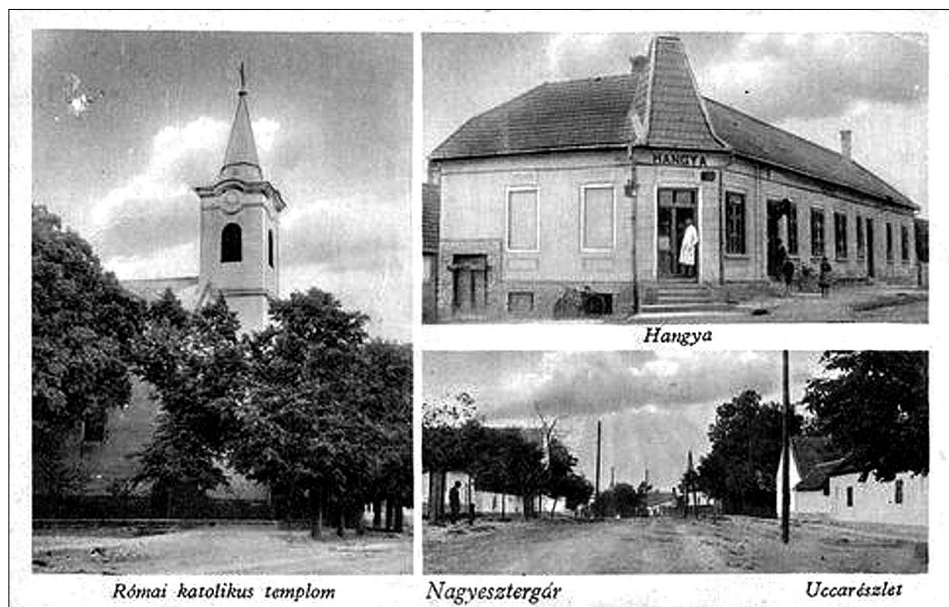
⁶² Katolikus Lánykörök Szövetsége – A szerző megj.

14. kép. A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus tiszteletére kiadott bélyeg
A Kongresszus idején Rokonai Simon szinte végig gyóntatott.

Rokonai a Nagyesztergárra való utazását eleveníti fel az 1972-es önéletrajzában. Egy fiatal házas bakonyi útmesterrel utazott együtt egy nemdohányzó szakaszban. Az amúgy is rosszul záródó ajtó rendre nyitva maradt a jövés-menésben, de a fiatalember mindannyiszor becsukta. Rokonai megjegyezte, hogy csodálja a türelmét, mire az útmester elmesélte, hogy mennyire türelmetlen, ideges és káromkodó volt korábban. Egy káplán barátja segített neki leszokni ezekről a rossz tulajdonságokról – gyónással. Rokonai azzal zárja a történetet, hogy nem biztos benne, hogy az útmester mondta, vagy ő gondolta, de „a gyónás olyan szentség, amelyik nemcsak föloldozást, de kegyelmet is ad” (Rokonai, 1972).

Nem került könnyű helyzetbe Rokonai Nagyesztergáron. „Nemcsak a falu külső képe volt szegényes, a lakosai sem dúskáltak az anyagi javakban. Nagyesztergáron inkább gazdálkodók, Kardosréten pedig iparosok (kőművesek, ácsok, tetőfedők) laktak. A szűkös megélhetés sokakat vitt orvvadászatra, mások kivándoroltak Amerikába, Kanadába” (Irányi, 2004). Az elemi iskolában az 1–3. és a 4–6. osztályokat összevonták, ami nem kedvezett a továbbtanulásnak, de ha valaki mégis képesnek mutatkozott, annak a szülei nem tudták vállalni az azzal járó költségeket.

15. kép. Nagyesztergár

1940-től 1945. február 28-ig itt volt plébános és leventeoktató Rokonai Simon, majd a hadifogság után ide tért vissza.

A falu lakosai „a nehézségek ellenére is igyekeztek kellemessé tenni az estéket. Ilyenkor összejöttek a szomszédok, kártyáztak, énekeltek, a petróleumlámpa körül összebújva német könyveket olvastak. Sokan idegenkedtek a villanytól, és nem kötötték rá a háztartásukat a hálózatra. A népházban működött a falu első rádiója, itt rendezték a háromnapos farsangi bálakat is. Itt ismerkedtek a legények meg a leányok, de német leány vagy legény nem állt szóba magyarral, rátartiak voltak, nem ereszkedtek le a náluk is szegényebb magyarokhoz” (Irányi, 2004).

A második világháború idején még hangsúlyosabbá vált a nemzeti hovatartozás. „1941-ben a 900 nagyesztergári lakosból már 75% vallotta magát német nemzetiségűnek, vagy német anyanyelvű magyar nemzetiségűnek, s csak 25% írta magát teljesen magyarnak. Kardosréten viszont a 300 lakosból csak 1-2 német család volt. A németiségtudat hirtelen feltörésében jelentős szerepe volt a német hadi sikereknek és a volksbundista propagandának is” (Irányi, 2004).

Az is igaz, hogy a faluból többeket kérdezés nélkül német anyanyelvűnek írtak be az 1941. évi összeíráskor, aminek következtében a német hadseregbe sorozták be őket azokkal együtt, akik valóban annak vallották magukat. Rokonai a következőképpen reflektált a helyzetre: „Kérdem, van-e szíve, magyar szíve annak, aki ezek valamelyikére azt mondja, úgy kell nekik, minek vallották önként németnek

magukat? Itt állok köztük, mind rám néz, tőlem vár megváltást... és én úgy érzem magam, mint a megvert pásztor, aki jobban akart törődni a nyájjal – mint szabad lett volna.”⁶³

Rokonai plébános „kritikával illetve a magyar hatóságokat, hogy külpolitikai okokra hivatkozva eltúrték a népszámláláskor a nemzetiséggel való manipulációt, és hagyták a Volksbund szervezkedését is” (Irányi, 2004). Hasonlóan gondolkodott, mint „a falu népének szülötte, Rédling János” (Irányi, 2004), aki villányi káplánként és KALOT vezetőként „szembefordult a Volksbund magyarellenos propagandájával, tiltakozott az SS-be történő kényszersortborzás ellen” (*Magyar Katolikus Lexikon*).

A leventék bevagonírozását megelőző napokról így emlékezik Rokonai plébános: „Erősen közeledett 1945. Nagysztergáron is egyre fogyogattak a templombajárók. A Volksbund jól végezte a dolgát. Külön regénybe kíváncsoznék a Volksbund és a Kalot-legények küzdelme. Később pedig az átvonuló német katonák, majd a szedett-vedett nyilas katonák garázdálkodásai. 1945. február 28.-án a járás minden 14 éven felüli leventéjének indulnia kellett Németországba. [Kisbíró Szakács András dobolta ki a hirdetményt Zircen – 1945. február 27-én] (Rácz, 1990, 39)] Pár nappal előbb lőttek agyon a csendőrök egy katonaszökevényt a templom előtt. Huszonnég óra hosszat ki volt téve közszemlére, csak azután volt szabad eltemetni. Az én levente fiaim ezek után úgy döntöttek, hogy már unják a bujkálást a csendőrök elől, inkább megnézik ’Deutschlandot’” (Rokonai, 1972).⁶⁴

Rokonai plébánosként igyekezett mindent megtenni a nyájáért, különösen a fiatalokért, a leventékért. Rá is érvényesnek tekinthetjük, amit a Szent Imre Gimnázium tanáiról ír Balog (1994, 30): „egyszerre volt tanár és más is: pap, szerzetes, [...] jóbarát, a diákpasztoráció fáradhatatlan mindenese”.

⁶³ VeML V. 425. kitelepítési iratok nemzetiségi helyzetkép, é. n.

⁶⁴ Van egy másik változata ezen napok leírásának. Én a főszövegben közöltet gondolom hitelesnek. „Mikor már az 1945-ös év februárjában hetenként kétszer-háromszor razziáztak a nyilasok és a csendőrök a még be nem vonult férfinép után, mikor már elárulták és fölfedezték a kőhegyi erdőben lévő bunkereinket és nem lehetett bujkálni se a trágyadomb alatt, se a szénapadláson a fölfedezés veszélye nélkül, mikor már naphosszat ott feküdt a templom előtt az utcán agyonlőtt katonaszökevény, akkor jött a rendelkezés az előző összeírás alapján készített névsorral: az 1927–1930-beli leventéknek öt napi étellel másnap 10 órára a zirci állomáson kellett lenniük indulásra Németországba. Összehívtam a fiúkat és közöltem velük, hogy én már tovább nem tudom rejtegetni őket, de én mind ez ideig a levente parancsnokságra névsort nem adtam be, aki saját felelősségére el akar rejtőzni, tegye, én nem fogom keresni” (Répás József cikke Retrieved from <https://zirc.hu/aktualis/hirek/75-eve-indult-el-fajdalom-vonata> (2021.07.13.))

A rádió

Korszakunkban a tömegkommunikáció területén a sajtó mellett megjelent a mozi és a rádió is, amely mind nagyobb tömegek számára vált elérhetővé, és szabadidő növekedésével rendszeres használatúvá. A két világháború közötti magyar társadalom alsó, középső és felső csoportjainak az életmódbeli különbségei igen jelentősek voltak. A tömegkultúra új és olcsó eszközeinek az elterjedése a társadalmi különbségek csökkenése irányába mutatott (Gergely, 2000). A rádió, a rádiózás közvetett módon hatott a fentebb tárgyalt szocializációs közegekre, informális tanulási szintekre (Horváth H., 2011).

A rendszeres rádióadások megkezdése⁶⁵ után Magyarországon is rohamosan hódított a modern kornak ez az új vívmánya, elsősorban a fővárosban, de a kisebb városokban is, egyre több vendéglő bővítette a kínálatát azzal, hogy rádiót is lehetett hallgatni tereiben. 1929-ben már közel 250 ezer háztartásban volt fogható a rádióadás (Hargitay, 2000). A kultuszminiszter, Klebelsberg is nagy jelentőséget tulajdonított a rádiónak, mert az nagymértékben segítheti „a kulturális demokrácia kiteljesítését”, mivel az országot egy „nagy tanteremmé” képes változtatni (T. Kiss, 1998, 130). A miniszter optimizmusát nem igazolta vissza az 1927-ben végzett közvélemény-kutatás, amely szerint a rádióműsorok tetszési listája élén holtversenyben a magyar nóta és a cigányzene álltak. A közönség 91%-a szavazott ezekre a műfajokra (Hargitay, 2000).

Azt jól ítélte meg Klebelsberg, hogy tömegkommunikáció modem eszköze óriási lehetőségeket kínál, például az ígéhirdetés területén is. „1926. január 31-én a pesti Belvárosi Plébániatemplomból Tóth Tihamér tartotta az első magyar rádiós szentbeszédet. [...] A kezdeményezés valóban korszakos volt, hiszen ez a rádiós szentbeszéd az egész világon az elsők közé tartozott. [...] Ezt követően Tóth Tihamér csütörtökönként az ifjúság számára mondott szentbeszédeit közvetítette a rádió” (Gergely, 2000, 178–179.). Bár számos egyházi vezető ellenezte az ígéhirdetésnek ezt a formáját, de végül tudomásul vették, mivel nyilvánvalóan hatékonynak bizonyult. Az „ígéhirdetés kilépett a templom falai közül, s eljutott hívőhöz és nem hívőhöz, katolikushoz és protestánszhoz, mondhatni a mindennapi élet része lett” (Gergely, 2000, 178.).

„A tömegkommunikáció már a kezdet kezdetén is a siker csúcsaira tudta röptíteni kedveltjeit, s ez történt Tóth Tihamérral is⁶⁶. Rendszeresen elhangzó vásár-

⁶⁵ 1925. december elsején szólalt meg az éterben a Magyar Rádió első hivatalos adása, egy fél évtizeddel azután, hogy az Egyesült Államokban beindult az első rádióállomás (Hargitay 2000).

⁶⁶ „A Magyar Rádió és Tóth Tihamér szerencsésen egymásra találtak, és így lett őbelőle az első magyar 'rádiós apostol', akinek megszólalását az éter hullámain milliók várták itthon és a határokon túl egyaránt” (Gergely, 2000, 178.).

16. kép. A Magyar Rádió kibővített Stúdiópalotája 1934-ben
Az első magyar rádiós szentbeszéd 1926. január 31-én hangzott el.

és ünnepnapok szentbeszédeit az egész ország hallgatta és várta, majd pedig azt baráti társaságokban, családokban, munkahelyeken megbeszélték, megvitatták. De őt hallgatták a jelesebb egyházi ünnepeken is. Valóban mestere volt a rádiós szónoklatnak [...], Így az éter hullámain is meg tudta teremteni a szinte személyes kapcsolatot hallgatóival [...] a technika és a tömegkommunikáció korában 'egyeztetve össze' sikerrel az igehirdetést, a pasztorációt, a keresztény értékek közvetítését a társadalom széles rétegei felé a modem, 'lélek nélküli' technikával" (Gergely, 2000, 179).

Rokonai nemcsak gyerekként, hanem felszentelt papként és okleveles tanárként is nagyra becsülte Tóth Tihamér személyét és tevékenységét. A rádiós szentbeszédeit külön kiemelte. Értékesnek és a világ fejlődésével haladónak tarthatta a keresztény értékeknek a rádión keresztül történő közvetítését, és a heti rendszerességgel az ifjúságnak szóló igehirdetést.

Rokonai Simontól egyetlen rövid publikáció maradt fenn, amit a *Katolikus Kántor. Egyházzenei Szemlé*ben annak a Tóth Tihamérnak szentelt, aki pap-cserkészparancsnok-tanár minőségében meghatározó volt számára. Rokonai így kezdi megemlékezését: „Elment a nagy pap. Az aranykereszt még alig ragyogott a mellén⁶⁷, már összeroskadt a súlya alatt” (Rokonai, 1939, 81). Tihamér atya ha-

⁶⁷ Tóth Tihamér veszprémi megyés püspöki kinevezése után két hónapra elhunyt.

17. kép A Katolikus Kántor címlapja

Rokonai írása a *Katolikus Kántor. Egyházzenei Szemle* 1939. évi 6. számában jelent meg.

lálát Prohászka Ottokár elvesztésével állítja párhuzamba, amihez a prédikációk közös helyszínét, az Egyetemi templom szószékét említi a szellemi közelségen túl, mint egy konkrét alapot. A ravatalt körbeálló sok-sok ember jelenléte bizonyítja Rokonai Simon szemében, hogy nemcsak Veszprémé, hanem az egész országé volt Tihamér atya, a „miénk volt Ő valamennyiünké”. Ezt a közismertséget erősítették Tóth Tihamérnek a magyar rádióban rendszeresen elhangzó szónoklatai is. Rokonai a saját fájdalmát is bemutatja, hiszen ő az a fiatal pap, akit Tóth Tihamér nevelt „pici gyermekségétől, s akit ő vezetett kézenfogva az Úr oltárához” (Rokonai, 1939, 81). Megemlékezését annak a dalnak a soraival zárja, amelyre Tihamér atya tanította.

Az ifjú Rokonai portréja

A rendelkezésre álló meglehetősen töredékes adatok és a szociális közegek vizsgálata alapján felvázolható a következő portré az 1945. február 28-án a bevagonírozott levontékához felszálló plébános-szerzetestanárról:

Rokonai Pesztalics Lajos szülővárosa, Pancsova sokszínű, lüktető környezet jelentett számára, de a táj szépsége kirándulásokra és a várostól való elhúzódnásra, a szemlélődésre is lehetőséget adott. Ez a környezet is hatással lehetett temperamentumára, amelynek „délslávos, ellágyulásra, kitörő lelkesedésre, borongós hangulatokra és pillanatnyi föllobbanásra hajlamos szötteget – nekrológírója szerint – magán viselte egész életében” (-s -n, 1984, 103). Szülővárosának köszönhetette a németnyelv-tudásának a megalapozását és a gyakorlatiasságát. A család – bár Trianon után költözésre kényszerült – a helyzete alapján megengedhette, hogy jó iskolákba járjanak a gyerekei, és a testvérek inspirálóan hatottak egymásra. Nővére diplomás gyógyszerész lett, öccse követte a Mintagimnáziumba, majd a papi pályán is.

Középiskolai tanulmányait az ország egyik legjobb gimnáziumában végezte, az egyes évfolyamokat többnyire jó eredménnyel zárta. Aktívan vett részt az iskolai életben, a különböző ünnepségeken, rendezvényeken, gyakran szerepelt színi előadásokban, ő vezette a cserkész énekkart. A Mintagimnázium jellegéből adódóan Rokonai gyakran találkozott tanárjelöltekkel, akik a végzésük előtt itt szereztek pedagógiai-tanítási gyakorlatot. Ez egyfajta tapasztalatot is adott a szerzetestanári pályára készülő ifúnak. A Főgimnáziumban magába szívhatta a kármáni eszmét: „A növendékek elé nem tűzhetni más célt, mint amire lelkiismerete mindenkit kötelez: az erényes életét” (Schiller, 2012). Ezt a gondolatot Tóth Tihamér személyében megtestesülni látta, nem véletlenül volt Tóth nagy hatással Rokonai Simon iskolai és cserkész tevékenységére. Tóth leírásában Rokonait olyan diáknak látjuk, aki figyel a rendre, aki a társaival együtt nagyon kíváncsi a tanár-pap-cserkészparancsnok elbeszéléseire. Olyan fiú, aki szívesen vállal feladatot, végez fizikai munkát, amiben ügyes és kreatív; olyan fiú volt, aki nem szereti a lustaságot, abban az akaratérő hiányát látja.

Rokonai Simon szívesen vett rész a cserkészcsapat munkájában. Szeretett a természetben lenni, jól tájékozódott a terepen, nem véletlen, hogy már ötödikes gimnazistaként őt küldték turisztikaivezető-képzésre. Vezette a cserkészénekkart, ami arra utal, hogy jó zenei érzéke lehetett. Őrsvezetői feladatot is kapott, tehát látták benne a lehetőséget – több tekintetben is – a vezetői szerepre. Rokonai szívesen mérte meg magát különpróbákon. Szakácstudásával és kez ügyességével kitűnt a többiek közül. Örömmel vállalt feladatokat, a táborozáskor ő fújta az ébresztőt. Rokonaihoz közel állt a cserkészpedagógia fő célkitűzése a jellemes személyiség, amit mindenkinek saját tudatos munkájával kellett alakítani-formálni.

Tóth Tihamér nyomdokain járva lépett be a cisztercita rendbe, 1928-ban. Horváth Konstantin a zirci I. éves növendékek között említi Pesztalics Simont 1929-ben (Horváth, II., 253). Majd 1930-ban és 1931-ben a második, illetve a harmadik évfolyamosok körében, 1932-ben a novíciusok között (Horváth, II., 291, 327, 409). Konstantin 1933. augusztus 31-i csütörtöki bejegyzésében arról számol be, hogy: „Tegnapelőtt volt a beöltözés; apátur tartotta az oratóriumban. Tegnap volt az egyszerű fogadalom és Pius letette az ünnepélyeset” (Horváth, II., 487).

Rokonai Simon vállalta (a noviciátust is beleszámítva) a 10 éves felkészülést, tanulást, hogy mint pap és okleveles középiskolai tanár megkezdhesse munkáját – a magyarországi ciszterciták sajátossága szerint – az ifjúság oktatását, nevelését. Rokonai elköteleződését mutatja, hogy 1934-ben pappá szentelték, ami egyúttal azt is jelenti, hogy örök fogadalmat tett. Rokonai híven követte a fogadalom három elvét (stabilitas, conversio, obedientia), és okkal küldhették őt a Bernardium képviselőjében a ciszterci rend pécsi Nagy Lajos Gimnáziuma új épületének avatásá-

ra⁶⁸. Rokonai Pesztalics Lajos olyan közösség tagja lett, amely szigorúan ragaszkodott a Szent Benedek-i „ora et labora” elvhez, ugyanakkor szabályzatával kizárta a túlzott centralizáció lehetőségét és biztosította az apátságok közötti egységet. Hasonló egymás mellettséget tapasztalhatott meg a cserkészletben is.

Rokonai Simon tagja lett a cisztercita rend XI. kerületi Szent Imre Főgimnáziuma tantestületének, mint a mennyiségtan és a fizika okleveles tanára. A XI. ker. Fehérvár úti polgári leányiskolában is oktatott hittant az ifjú leányoknak. Megtapasztalhatta, hogy a szerzetesi életforma milyen „sok energiát tud fordítani önképzésre (ardere) és mások nevelése-oktatása (lucere) számára” (Várnagy, 1996, 388). Tanárként is aktívan volt jelen a cserkészletben, a Főgimnázium 25. Szent Imre cserkészcsapata egyik rajának parancsnoka volt. A Mintagimnáziumban szerzett diák és tanárjelölti tapasztalatok, a Szent Imre tanári karának szellemisége ösztönözte a tudása gyarapítására és mintául szolgált a nevelői-oktatói munkájához.

Nagy odaadással látott neki első papi megbízatásának, Elődszálláson a segédlelkészi hivatal betöltésének. Már ekkor a gyónatás kiemelt figyelmet kapott a munkájában. Így fogalmaz visszatekintve erre az időre: „a gyónás olyan szentség, amelyik nemcsak föloldozást, de kegyelmet is ad” (Rokonai, 1972). Ezen a téren is sokat tanult „első főnökétől”, Pongrác bácsitól. Mikor Nagyesztergárra került plébánosként, akkor is igyekezett mindent megtenni a nyájáért, különösen a fiatalokért, a leventékért. Kritizálta a magyar hatóságokat, hogy hagyták az 1941. évi népszámláláskor a nemzetiséggel történő manipulációkat, miként a Volksbund szervezkedését is. Papként, szerzetesként egyértelműen az aktív, cselekvő jelenlét mellett köteleződött el, ami a nevelő-oktató munkát jelentette.

Azt is láthatjuk, hogy Rokonai nyitott volt az újdonságra, a kor technikai vívmányának, a rádiónak a bevonására az igehirdetés, a pasztoráció, a keresztény értékek közvetítésébe. Mesterének, Tóth Tihamérnak az első rádiós szentbeszédét követően nagyra értékelte a csütörtökönként az ifjúság számára mondott szentbeszédeit. Megérezte, hogy Tóth „valóban mestere volt a rádiós szónoklatnak [...], az éter hullámain is meg tudta teremteni a szinte személyes kapcsolatot hallgatóival” (Gergely, 2000, 179).

⁶⁸ 1935. október 15-én került sor az iskolaavatásra. „Ragyogó, napsütéses őszi nap volt, a Széchenyi-tér zászlódíszben pompázott és az egész városban boldog ünnepet ült. Az iskolaavató ünnepre Pécsre érkezett Hóman Bálint dr., vallás- és közoktatásügyi miniszter [...] A Ciszterci Rend tagjai Werner Adolf dr., zirci apátúrral az élükön jelentek meg. Itt köszönthettük Bitter Illés, clairvauxi apátúrat. A zirci konvent képviselőjében Horváth Konstantin dr., perjel [...] A budapesti Bernardinumot Schweighoffer Kolos dr. és Rokonai Simon” képviselték. https://adt.arcanum.com/hu/view/Pecs_27004_ciszterci_27067_1935/?query=rokonai+simon&pg=14&layout=s

A szocializációs színterek elemzése, az összegyűjtött töredékek alapján Rokonai Simon érett személyiségként mutatkozik előttünk, aki vezetői képességekkel rendelkezik, aki elköteleződött pap és szerzetes, aki kiváló műhelyekben sajátíthatta el az nevelés-oktatás tudományát, aki számára ugyanolyan fontos az önképzés, mint a mások nevelése. A cisztercita rendben a Simon nevet, egy vértanú apostol nevét kapta. Hogy a név és a személy mikor talált egymásra, mikor történt meg az új névvel az önazonosság, nem tudjuk, de hogy megtörtént, azt Rokonai Lajos Simon cselekedeteiből látjuk.

II. RÉSZ

ROKONAI SIMON ÉS A BAKONYI LEVENTÉK A II. VILÁGHÁBORÚBAN

Mint arra az első részben már történt utalás, Rokonai Simon személyiségjegyei a nevezetes tett alkalmával tűnnek ki igazán élesen, illetve annak a közel 15 hónapnak történetében, amit a leventékkel töltött, a bevagonírozástól és a német katonai kiképzőponttól az amerikai fogságba esésen keresztül a francia hadifogságig, ahogy azt az ezekre utaló helyiségnevekkel az emléktábla is felidézte.

A második rész középpontjában Rokonai Simon tevékenysége, a leventék életében betöltött szerepe áll a II. világháború utolsó hónapjaiban. Rokonai 1940 és 1945 között Nagyesztergáron volt plébános, és egyúttal leventeparancsnoki feladatot is vállalt. A kiindulópontunk az a nagyesztergári templom falán található márvány emléktábla⁶⁹, amely annak az 1945. február 28-án történt eseménynek állít emléket, amikor az 1926 és 1930 között született leventék egy csoportját⁷⁰ indították el a nyilasok a zirci pályaudvarról Németországba. Erre a marhavagonokból álló szerelvényre szállt fel önként Rokonai Simon ciszterci szerzetestanár.

A TÖRTÉNELMI KÖRÜLMÉNYEKRŐL RÖVIDEN

Szükséges röviden felvázolni a történelmi körülményeket ahhoz, hogy a bakonyi leventék helyzetét és Németországba szállításának okait megértsük.

A levente intézménye a két világháború közötti Magyarország jellegzetes szervezete, az 1921. évi LIII. a testnevelésről szóló törvénnyel jött létre, amely minden 12 és 21 év közötti, az iskolát már elhagyó fiúra vonatkozott (Kun Szabó, 2018). A törvény előírta a heti 3 óra testgyakorlási kötelezettséget az év legalább nyolc hónapjában. „A leventeköteles ifjakat három korcsoportba sorolták, és ennek

⁶⁹ Vö. 1. sz. kép.

⁷⁰ A zirci indulásnál a leventék száma még nem tett ki 800 főt, menet közben pápai és győri megállókkal egészült ki a kontingens a jelzett létszámmra.

18. kép Leventék

A levente intézménye a két világháború közötti Magyarországon minden 12 és 21 év közötti, az iskolát már elhagyó fiút érintett.

megfelelően határozták meg a képzés tartalmát is.” (Gergely & Kiss, 1976, 69). A legfiatalabbak sportoltak és erkölcsi nevelésben részesültek, a legidősebbek már 2/3 rész katonai, 1/3 sportképzést kaptak. A leventék különféle sportágakkal ismerkedtek, de a vezetőik azokat részesítették előnyben, „amelyek jól szolgálták a katonai felkészülést, így a lovaglást, a repülést, a lövészetet, a kerékpározást; a támadó és védő sportokat (birkózás, ökölvívás, cselgáncs), a vízi sportokat (evezés, úszás, vitorlázás) és a téli sportokat (sielés, ródlizás, korcsolyázás), valamint a motorkerékpározást és a gépkocsivezetést.” (Horváth H., 2011, 85). Nem lehet elvitatni, hogy a félig-meddig rejtett militáns szándék mellett a levente támogatta az ifjúsági testnevelést (különösen a sportegyesületekkel való együttműködésben), és elősegítette a tömegsportok kialakulását. A vizsgált időszakban a sport már világszerte tömegek időtöltésévé vált, amiben Magyarország jó pozíciót foglalt el (Horváth H., 2021).

A levente intézményéről szerzett élmények sarkosan ellentmondanak egymásnak. A színész Sinkovits Imre például a megaláztatás helyszínéként élte meg az ott töltött időt, míg a festőművész Kokas Ignác életpályájának meghatározó fordulópontjaként, mivel egy leventetiszt nemcsak rábeszélte a továbbtanulásra, hanem a felvételi jelentkezést is megírta helyette (Horváth H., 2011, 87–88). A sportoló

Huszár Aranka⁷¹ kislányként látta a gyakorlatozó leventéket értelmetlen feladatok végrehajtása közben (Horváth H., 2011, 88). A levente intézményének történeti megítélésében is nyomon követhetők a változások annak függvényében, hogy Horthy személye és a nevével jelzett időszak milyen történettudományi értékelést kap (Turbucz, 2014, Czabaji Horváth, 2022a, 392).

A II. világháború utolsó hónapjai Magyarországon is sok borzalmat tartogattak. Az európai hadszínterén a sztálingrádi német vereséget követően a tengelyhatalmak együttműködésén repedések mutatkoztak, majd a szövetségesek normandiai partraszállása után egyre világosabbá vált, hogy a náci Németország nem nyerheti meg ezt a háborút (Ránki, 1976). Horthy Miklós kormányzó – a tengelyhatalmak más kis országaihoz hasonlóan – kereste a kapcsolatot a nyugati hatalmakkal, majd azok reakciójaként a szovjet vezetőkkel. 1944. október 15-én a rádióban elhangzott proklamációja a fegyverszünetről nem volt megfelelően előkészítve, és a németek által megszállt országban pillanatok alatt elfojtották a kiugrási kísérletet. Már másnap Szálasi és a nyilasok átvették a hatalmat Magyarországon. Horthy legalizálta az államcsínnnyel hatalomra jutott Szálasit, és lemondott az államfői posztról (Romsics, 2005).

A Szálasi vezette nyilasuralom támogatta Hitler totális háborúról szóló elképzelését. A nyilas kormányzat olyan egyezményt írt alá (Vereinbarung) a németekkel, amelynek alapján „magyar gyerekek kerülhettek a Wehrmacht kiképzőközpontokba és nem egy esetben akaratuk ellenére, a felállítandó 25. HUNYADI nevét viselő [és a 26. Hungária] magyar Waffen-SS Panzergrenadier hadosztály kiképzendő növendékei közé” (Bodó, 1995). A nyilasok „totális mozgósítást hirdettek, amely elvileg a 14 és 70 év közötti teljes magyar férfilakosságot érintette” (Romsics, 2005, 267). A leventékre már 1939-től érvényes volt a honvédelmi kötelesség, 1941-től pedig a lányok körében is szervezték a levente intézményét. A nyilas uralom a státáriális bíraskodást a fiatalok leventéire is kiterjesztette (Bodó, 1995).

„Szálasi Ferenc 1944. december 4-i személyes találkozásukkor kijelentette Hitlernek, hogy [...] biztosítani fogja mintegy 190.000 fő hadkötelesnek, akár kényszer útján történő behívását” (Bodó 1995). Ennek a mozgósításnak a keretében, illetve a Volksbund összeírásai nyomán hívták be a bakonyi leventéket németországi kiképzésre, mint „önkénteseket” (Irányi, 2004).

A keleti fronton a Vörös Hadsereg folytatta előre nyomulását, és 1944 karácsonyára bezárult az ostromgyűrű Budapest körül. Megkezdődött a város csaknem hét hétig tartó ostroma (Ormos 1982). „A nyilas kormányzervek már ezt meg-

⁷¹ Huszár Aranka kézilabdakapus, az 1957-ben világbajnoki ezüstérmet szerzett magyar női kézilabdaválogatott tagja. Ezen a vb-en a világ legjobb kapusa címet nyerte el. Az 1950-től 1975-ig tartó sportpályafutása alatt öt egyesületben is védett. (Vö.: Horváth H., 2011b)

előzően a Dunántúlra [...] települtek” (Romsics 2005, 268). A szovjet hadsereg 1945. január 12-én a Visztula–Odera vonalán is megindította offenzíváját a Lengyelországban állomásozó német haderő ellen. Elfoglalták Varsót, majd két napra rá Krakkót.

A nyugati fronton 1944. december 16-án a német hadsereg ellentámadást intézett a szövetséges csapatok ellen. „Hitler huszonnyolc hadosztályt vonultatott fel a támadásra. Meglepően jelentős volt ez az erő, a kurszki veszített csata óta ily méretű támadásra a német hadsereg eddig nem volt képes” (Ránki 1976, 435–436). A német támadás nemcsak meglepetést okozott, hanem megtorpanást is a szövetségesek előrenyomulásában. Az 1945. január 5-ig tartó ardenneki csatában végül a németek alulmaradtak, de a nyugati fronton a szövetségesek tehermentesítése érdekében szükség volt az új szovjet csapás tervezett időpontjának előrehozására (Ormos 1982). Az angol-amerikai erők 1945. február 3-án indítottak új offenzívát, amelynek során március 24-én átkeltek a Rajnán, és „gyors előrenyomulásba kezdenek Németország belseje felé” (Ormos 1982, 162). A jelzett háborús események közepette került sor Jaltában 1945. február 4. és 11. között a szövetséges csúcskonferenciára, amelyen Churchill, Rooseveltt és Sztálin – helyenként éles viták közepette – megegyezett a fő stratégiai elvekben, és elhatározták Németország ővezetékenti megszállását, amelybe a három hatalmon túl Franciaországot is bevonták (Ránki 1976, Ormos 1982).

A MÁSODIK RÉSZ MÓDSZERE

A II. világháború utolsó hónapjai és az azon túlnyúló hadifogság leventéket érintő eseményeinek tárgyalásához a mikrotörténeti elemzés kínálkozott. A történet-szek figyelme az 1970-es években fordult a mindennapok történéseihez, addig nem igazán tartották a tudomány komolyságához illőnek a hétköznapi történéstével foglalkozni (Gyáni, 1999). Abban, hogy a személyes történelmek, az egyéni történeti narratívák figyelmet kapjanak a történetírásban, fontos szerep jut a posztmodern szemléletnek, amely a nagy átfogó magyarázatokkal szembeni bizalmatlanságával (Lyotard, 1993, 8.) a kis dolgokat, a helyi érvényű igazságokat, a többféle magyarázat egyidejűségét állítja előtérbe. A makrostruktúrák vizsgálata helyett a mikrostruktúrákat helyezi a fókuszba, a mindennapi élet jelenségeit; az egyes egyén élettapasztalatának és életvilágának a feltárására vállalkozik. Van olyan nézőpont, amely szerint egyetlen múltban élt ember személyisége és gondolatai is lehetnek jellemzőek egy meghatározott történelem valamely társadalmi rétegére (Ginzburg, 1991). Más megközelítésben a mikrotörténetek feltárják, hogy „a történelmi folyamatokban miként valósul meg a lehetséges, az, amelyet

adott időben és helyen kezdünk mint történetileg lehetségest elfogadni.” (Davis, 1990, 30–31) Giovanni Levi viszont úgy véli, a mikrotörténet azt vizsgálja, hogy milyen mértékben s milyen formák között jut érvényre az emberi társadalom általános szerkezetében a szabad akarat. „A normatív (makro) rendszerek belső el-
lentmondásai iránt fokozottan érzékeny mikrotörténész bemutatja a partikuláris nézőpontok pluralitását, azt, ami a rendszereknek rugalmasságot és nyitottságot kölcsönöz. A parányi események, az egyéni tettek aprólékos rekonstrukciója éppen azért fontos, hogy feltáruljanak előttünk a rendszerek bonyolult következtelenségei, melyek réseiben és hézagaiban az emberi szubjektivitás, maga a szabad akarat nyilvánul meg.” (Levi, 1991. 107. – Idézi: Gyáni, 1997)

A mikrotörténeti nézőpont „módszertani és episztemológiai problémák sokaságát szüli (mint amilyen a történelem trivializálása, a történeti igazság relativizálása és egyúttal romantizálása), amely széles körű és heves viták forrása manapság is” (Mészáros, 2017).

Úgy tűnik, hogy a történészek a valós problémák feltárásában elfogadják a mikrotörténeti módszert a, hiszen nemcsak színesítheti, gazdagíthatja egy adott korszak bemutatását, hanem mélyítheti annak megértését. A posztmodern diskurzus értelmében „a múlt feltárása sokféle olvasatot, értelmezést eredményez, és ezek egymásra vonatkoztatása, összehasonlítása, egybevetése fogja létrehozni azt a történeti tudást, amely részévé válik a múltról való ismereteinknek.” (Golnhofer–Szabolcs, 2016, 186)

A mindennapok feltárásának igénye, a mikrotörténeti szempont új kutatási módszeregyüttesek alkalmazását hívta elő a történetírásban. Előtérbe kerültek a peremre szorult jelenségek, a partikularitás narratívái, a személyes dokumentumok, az oral history. A szakemberek arra hívják fel a figyelmet, hogy a visszaemlékezések a jelenből íródnak és a jelen nyelvén szólalnak meg (Gyáni, 2010, Golnhofer – Szabolcs, 2014), azaz nem hagyható figyelmen kívül az emlékezet konstruáló szerepe. Valójában „arról kapunk képet, hogy a visszaemlékezés pillanatában az emlékezők hogyan látják a korábbi eseményeket, élményeket, milyen reflexiókat fűznek hozzá. A történeti kutató számára tehát a megszülető személyes történetek kitérítik a múlt képét, újabb olvasatot tesznek az eddigiek mellé, máshonnan nem kinyerhető adalékokkal szolgálnak. Ennek alapján a visszaemlékezések forrásként való felhasználásával egyidejűleg az emlékezés és a történelem közötti különbség szükségessége, a történettudomány kritikai funkcióinak érvényesítése mellett érvelünk” (Gyáni, 2010, Golnhofer–Szabolcs, 2014).

A jelzett kritikai funkció a szakmai, módszertani repertoár aktivizálása mellett a mikro- és makrostruktúrák párbeszédbe hozását, egymásra vonatkoztatását teszi szükségessé. Ezzel nem elvitatva a mikrotörténettől azt a fontos szerepét, amit a mindennapi történelem, a peremre szorult jelenségek megértésében

és hiteles bemutatásában játszik. A mikrotörténeti fókusz lehetőséget ad arra, hogy az egyén, a kisközösség élettapasztalatai kerüljenek előtérbe a maguk érdekességével, valóságával, élményszerűségével és szerteágazó voltával (Sziójártó, 2003).

A tizenéves fiúk elhurcolásáról és az azt követő időszak történéseiről több egykori levante visszaemlékezése tudósít, és rendelkezésünkre áll a szerzetes tanár kéziratban maradt visszaemlékezése is. A kutatás során az is fontos szempont volt, hogy kapcsolatot találjak az akkori leventék hozzátartozóival. Sikertől két túlélő, Jakab József és Tavas József gyermekeivel, Jakab Annával, illetve Tavas Vilmossal ismeretségbe kerülni. Tőlük értékes dokumentumokat (naplót, fotókat és más tárgyi emlékeket) és szóbeli közléseket kaptam, amelyek alapján még pontosabban láthatóvá válik a bakonyi leventék és Rokonai Simon története. Az ő jóvoltukból került a birtokomba Tavas József – az események idején 15 éves fiú – 38 oldalas memoárja, amely a leventék emlékiratai közül terjedelmében, részletességében és pontosságában kiemelkedik.

Megközelítésünk középpontjában Rokonai Simon áll, az ő pedagógusi szerepére, a beazonosítható pedagógiai helyzetekre és intenciókra koncentrálunk, így a vizsgálat fókusza neveléstudományi (Falus, 2004). A történelmi szituációból és a pedagógiai helyzet logikájából is következően a szerzetestanárra irányuló figyelem egyúttal a leventéket is a centrumba helyezi. Elemzésünk támaszkodik a (történeti) pszichológiára is, amelynek segítségével a pszichés tényezők, a visszaemlékező és a résztvevő identitása kimutatható (László, 2003; Erdős, 2014).

A krippendorffi (1995, 2004) értelemben vett tartalomelemzéssel vizsgáltuk a visszaemlékezéseket és a szerzetestanár önéletrajzát az adott időszakra vonatkozóan. A tartalomelemzésen belül a kvalitatív megközelítés szerint haladtunk, ennek megfelelően hármasként munkafázist követtünk (Lehota, 2001). A kódolási szakaszban egyfelől előre definiált fogalommal dolgoztunk, azt kerestük, hogy milyen tartalommal, milyen szövegösszefüggésben bukkan föl Rokonai Simon neve. Másfelől hagytuk, hogy az olvasás-feldolgozás folyamatában alakuljanak ki azok a fogalmak, amelyeket bevonunk az analízisbe. A következő fázisban történt meg az elemzés, amelynek során a fogalmak pontosítása mellett a szövegből kirajzolódó kulcstényezőket azonosítottuk. Az értelmezés fázisában – a külső és belső összefüggéseket keresve – igyekeztünk elkerülni a kvalitatív kutatások veszélyét, a többféle értelmezhetőséget (Babbie, 2003).

A TARTALOMELEMZÉS EREDMÉNYEI

A visszaemlékezések egyik kulcstényezője az indulás, a Németországba készülő vonatutazás körülményeinek a leírása. Sok feszültség, félelem, aggodalom összpontosul ebben az eseményben, de egyúttal egyfajta választ is jelent a korábbi bujkálással, rettegéssel, bizonytalansággal teli időszakra, ahogy az az írásokból kiderül.

Tavas József – az akkor 15 éves levante – az indulás napja előtti történések felidézését is fontosnak tartja, mivel a nyilasok már 1944 decemberében – plakátokon felszólítva – összegyűjtötték a leventéket Bakonyjánán is. Az volt a szándékuk, hogy Németországba küldik őket, de akkor még kevésbé szervezett volt az ügy, így a fiúknak sikerült hazaszökniük, ahol azonban bujkálniuk kellett (Tavas, 2007, 3). A szökéssel az életüket kockáztatták, mert a nyilasok statáriális bíróság elé állították a fiatalok leventékeit is. Aztán „újra megjelentek a plakátok, hogy a fiatal leventéket menteni kell az oroszok elől, mert sokukat agyonlövik,⁷² vagy elviszik őket a Szovjetunióba, hadifogságba. [...] [A kiplakátolt parancs szerint] az 1926-30 között született leventéket három napi hideg élelemmel, meleg ruházattal, pokróccal 1945. február 28-án 10 órára be kell szállítani a zirci állomásra” (Tavas, 2007, 4). Nemcsak plakátokról értesültek a fiúk a hírről, hanem – ahogy egy naplóbejegyzésben olvasható – „Február 27., kedd: Azt dobolta a kisbíró: Minden 1926-1930-ig született férfinak február 28-án a vasútállomáson kell lennie, élelemmel, jól felöltözve” (Rácz, 1984, 5).

Veinper József (vö. 34. kép), az Akli majorból származó levante így foglalja össze az indulás eseményeit: „1945. február 28-án a németek, nyilasok és az akkor Zircen tartózkodó tábori csendőrök közreműködésével az 1926–1930 évben született fiúgyerekeket összeszedték akaratunk ellenére és megfenyegetve a zirci vasútállomáson bevagoníroztak bennünket, és elvittek Németországba” (Répás, 2020). Rokonai Simon önéletrajzában így emlékezik: „Erősen közeledett 1945. Nagysztergáron is egyre fogyogattak a templombajárók. [...] 1945. február 28-án a járás minden 14 éven felüli leventéjének indulnia kellett Németországba. Pár nappal előbb lőttek agyon a csendőrök egy katonaszökevényt a templom előtt. Huszonnégy óra hosszat ki volt téve közszemlére, csak azután volt szabad eltemetni. Az én leventefiaim ezek után úgy döntöttek, hogy már unják a bujkálást a csendőrök elől, inkább megnézik 'Deutschlandot'. Így hát nem kellett tovább titkolódnunk, kikísértem őket a vonatra. Száz szónak is egy vége: Apát úr megbízásából elmentem velük” (Rokonai, 1972, 3). Rokonai meglehetősen röviden szól a

⁷² A félelem nem volt alaptalan, mutatják ezt az Olaszfalun történtek, ahol 32 – többségében 16 és 22 év közötti – fiatalot mészároltak le a szovjet katonák (Hudi & Kránitz, 2005).

saját szerepvállalásának körülményeiről, pedig az egész önéletírásra vonatkozóan úgy nyilatkozik, hogy csak a pozitív dolgokat örökíti meg és bízik abban, hogy nem tartják dicsekvőnek. Hozzáteszi, hogy az érdem úgyszintén csak egyharmad részt az emberé, kétharmad részt az Úré (Rokonai, 1972). Rokonai mondataiból érzékelhető, hogy magától értetődőnek tartja, hogy elkíséri a fiúkat, amit a szerzetesi fogadalmából, a szerzetestanári attitűdjéből következőnek értelmezhetünk. Nem tekinti kiemelt tettetnek, ám azt, hogy a döntése milyen hatással volt a levétekre, mutatják a visszaemlékezések hálás szavai.

Rácz Sándor, apátsági szobainas azt a feladatot kapta, hogy vigye ki a vasútállomásra Rokonai „útiélelem-csomagját, mert ő is elkíséri az ifjúságot Németországba” (Rácz, 1984). A szobainas a következőket jegyzi fel a naplójába az indulásról: „Elérkezett a kegyetlen nap. A falu olyan, mint egy felbolygatott méhkas. Gyalogos fiatalok szülei – többnyire az anya és a nagyszülők kíséretében, megpakolva az állomás felé tartanak. Itt mennek el az apátság mellett a vidékiek lovas-, ökrös- vagy tehénfogatokkal, siralmas az egész környék. Teli a falu nyilassal, tábori csendőrrrel, felfegyverzett német katonával. A vasútállomás bejárata előtt leállított gépfegyver, gyomrából hosszú heveder lóg ki” (Rácz, 1984, 5).

Tekintsük át, hogy a visszaemlékező egykori levétek hogyan láttatják Rokonai Simont a bevagonírozás napján, a Németországba indulás előtti órákban!

Rácz Sándor gyűjtéséből származik – a levéte nevét nem említve – a következő idézet: „Rokonai (Lajos) Simon ciszterci szerzetes, nagyesztergári plébános a nevezetes napon, 1945. február 28-án, szánkóval behajtott Nagyesztergárról a zirci vasútállomásra. Ott látta a síró, jajgató, tanácstalan gyermekek bevagonírozását. Megfordította a szánkót, s elment a zirci rendházba. Ott az apát elé járult, azzal a kéréssel, hogy elkísérhesse az elhurcolásra ítélt fiatalokat a nagy ismeretlenbe. Az engedélyt menten megkapta. Szánkóval hazament Nagyesztergárra. Ott gyógyszereket, teákat, kötszereket, s egyéb fontosnak ítélt dolgokat összecsomagolt. Vissza Zircre! Majd beült a gyermekek közé a fűtetlen vagonba” (Rácz, é. n., 1). Ez az írás olyannak mutatja Rokonait, mint aki gyorsan felméri a helyzetet (a tanácstalan gyermekek mellé támogató, segítő kell), aki a rendkívüli körülmények között is betartja a szabályokat (engedélyt kér az apától), aki gyakorlatias és előrelátó (a helyzetnek megfelelő dolgokat – gyógyszert, teát, kötszert – csomagol össze). A visszaemlékező azzal is érzékeltetni akarja a szerzetestanár gyermekekkel való szolidaritásának súlyát, hogy kiemeli, fűtetlen vagonba ül be melléjük. Tavaszszemlékezéséből tudjuk, hogy a vagonokba vaskályhát tettek be és hozzá tűzifát, de azt is említi, hogy csak a kályha közvetlen közelében volt meleg, amely helyeket a nagyobb fiúk elfoglalták. Lehet, hogy az előbb idézett visszaemlékező is a fiatalabbak közé tartozott. Másfelől az is megállapítható volt az emlékiratokból, hogy a fázás, az éhség, a bizonytalanság állandóan visszatérő elem, ami gyakori és in-

tenzív élmény lehetett, mert mélyen beivódott a gyerekek memóriájába (Czabaji Horváth, 2022b).

Az egyik levante, Takács István úgy emlékezik Rokonaira, hogy „Zircen kezdődött meg [...] a több száz 14–15 éves korú gyerek bevagonyírozása. Innen ered a mi ismeretségünk. Átlátva a helyzet tragikusságát, ezért ő a zirci apátúr engedélyét kérve önként jelentkezett mellénk kísérőnek. A gondviselés küldte mellénk” (– h –, 1985, 4). Takács summázásából jól érzékelhető, hogy a szerzetestanár milyen jelentős szerepet töltött be a levanték számára.

Tavas az utazással kapcsolatban a következőket jegyzi fel Rokonai Simonról: „mindennap végigjárta a vagonokat, érdeklődött, nincs-e beteg köztünk. Biztató bennünket az együtt maradásra, továbbá figyelmeztetett arra, hogy az állomásokon és az utakon mindenütt ott vannak a német tábori csendőrök” (Tavas, 2007, 9). Simon atya egyfelől a biztonságot, a gondoskodást, másfelől a realitást és a józanságot jelentette a levanték számára. Figyelmeztette őket, hogy az életével játszik, aki szökní próbál, és így elejét vette a meggondolatlan cselekvéseknek. Folyamatosan gondoskodott a fiúkról, ahogy azt Rácz Sándor gyűjtéséből tudjuk: „Nagyobb vasútállomásokon, amikor a vonatjuk állt, Rokonai Simon bement a városba. Ott saját pénzéből vett, amit éppen kapott: élelmet, gyógyszert, teát, kenőcsöt a sebre” (Rácz, é. n., 2).

Egy másik levante azt eleveníti fel Rokonairól, hogy a poggyászában található volt „egy furulya meg egy tangóharmonika” is (Dégi-Városi, 1990, 31). Ez jellemző volt Rokonaira, aki számára a zene, az ének fontos szerepet töltött be. Már cserkész korában az énekkar vezetőjének választották (Értesítő, 1925, 55). Gondja volt arra, hogy a hirtelen összerakott csomagjába hangszerek is kerüljenek, amelyekkel érzelmi támogatást tud nyújtani a fiúknak.

A levanték vonata közel kéthetes utazás után érkezett meg a Dortmund-Brackel pályaudvarra, ahol a város elleni legnagyobb bombatámadás részesei lettek.⁷³ „... olyan légitámadás fogadott bennünket, hogy a sok repülőgéptől nem lehetett látni az eget” (Pálincás, 1987, 6). Mindenki futott, amerre látott. Tíz fiú egy egyméter átmérőjű vízáteresztő betoncsőbe bújt (Tavas, 2007). Rokonai a vagonoknál maradt, a rózsafüzérét morzsolgatta. A támadás végén viisszaszállingóztak a levanték a szerzetes tanár köré, és az ő javaslatára úgy ellenőrizték a létszámot, hogy az egy településhez tartozók jelzik, ha valaki hiányzik közülük. Tavasz nem említi, hogy hiányzó lett volna.

A vagonoktól a levantéket fegyveres kísérettel vonultatták át Dortmund-Brackel katonai repülőtérre, és laktanyában helyezték el őket, „mivel a németek már

⁷³ Az angol légierő több mint ezer repülőgépe közel ötezer tonna bombát dobott le Dortmundra, és a háromnegyed óráig tartó támadás a földig rombolta a várost (Peloquin, 2006).

19. kép. Dortmund bombázása 1945. 03. 12.

nem sokan voltak. Pilóták, szerelők, tűzoltók és más kiszolgáló személyzet, mind nő volt. Itt a berepülés, vagyis a riadó állandó volt, mivel az amerikaiak már eléggé közel voltak. Minket beöltöztettek német ruhákba, és nagyon gyorsan ki akartak képezni „flokosoknak, vagyis légelhárító tűzereknek” (Rottenbücher, 1984, 4). Nemcsak a kiképzés maradt el, hanem az ott tartózkodásuk is rövidde vált a szövetségesek folyamatos légitámadásai miatt. 1945 virágvasárnapján felsorakoztatták őket teljes menetfelszerelésben, immáron „a kékesszürke Luftwaffe egyenruhában”, katonakönyvvvel felszerelve, amelyben az állt, hogy SS önkéntesek (Tavas, 2007). Este „vacsora nélkül indítottak útnak gyalog kelet felé” (Tavas, 2007, 16) – emlékezik a 15 éves levente, aki az éhségre (vacsora elmaradása) helyezte a hangsúlyt. Egy másik visszaemlékező társa „egy éjjel elhagytuk Dortmundot – persze, gyalogosan” (Rottenbücher, 1984), a fáradságot (gyalogosan) emelte ki. A csapat egy hadnagy és egy őrmester vezetésével haladt. Szerencsájukra velük tartott Rokoni Simon is. „Naponta mintegy 40 kilométert tettünk meg úgy, hogy a falvakban kéregettünk, koldultunk. A földeken kerekrepát és sárgarépát szedtünk föl, amit már elvermeltek” (Pálincás, 1987, 6).

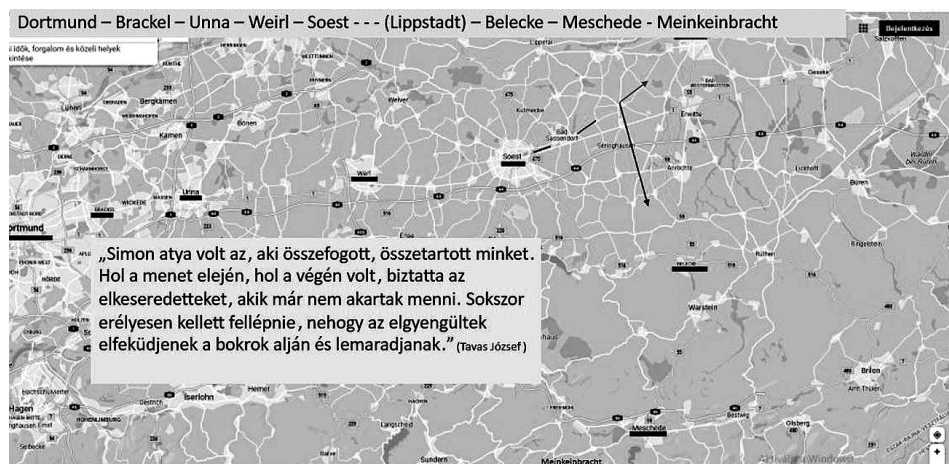

20. kép. A Luftwaffe egyenruhája

A leventéket beöltöztették a Luftwaffe kékesszürke egyenruhájába.

A fiúk eleinte azt gondolták, hogy hazafelé tartanak, de hamarosan szövetségi szórólapokból értesültek, hogy Ruhr-vidék be van kerítve. Délre fordultak, hogy a katonai vonalakat elkerüljék. Hideggel, fáradtsággal, éhséggel küszködve tartott a nagy menetelés a senki földjén (Tavas, 2007). A szerzetestanár tartotta bennük a lelket, ő volt az, „aki összefogott, összetartott minket. Hol a menet elején, hol a végén volt, biztatta az elkeseredetteket, akik már nem akartak menni. Sokszor erőlyesen kellett fellépnie, nehogy az elgyengültek elfeküdjenek a bokrok alján és lemaradjanak” (Tavas, 2007, 19). Rokonai fizikailag is jól bírta a menetelést, amiben szerepet játszott, hogy diákként nagy lelkesedéssel vett részt a cserkészmozgalomban, és ezt az elköteleződését tanárként is megőrizte. Gyakran vitte raját – vagy tanártársával összefogva több rajt is – túrázni gyalog és kerékpáron (Horváth H., 2021).

Mintegy kétheti bolyongás után 1945. április 12-én estek amerikai hadifogságba. A *jenkik* teherautókon összepréselve szállították őket egy gyűjtőtáborba, amely egy kis falu, Miesenheim mellett a szántóföldön volt kialakítva. A német hadifog-

3. ábra. Barangolás a senki földjén

A leventék keresték a hazautat 1945. március végén, de a Ruhr-vidéket akkorra már bekerítették a szövetségesek.

lyoktól úgy tudták, hogy „legalább 60000 ember van ott [...] az Isten szabad ege alatt” (Tavas, 2007, 24). „A szabad ég alatti táborokat az összlétszámtól és a tábor területének nagyságától függően kisebb karámokra osztották és ezen belül száz-as csoportokat alakítottak ki egy német Kompanieführer parancsnoksága alatt. A kommunikációt a hatáskör nélküli tolmácsok segítették. Az egyes karámokért az őrző hadsereg kisebb rangú sarzsija volt a felelős, ő közvetítette a táborparancsnokság intézkedéseit” (Tarcai, 1992, 33). A leventék nem sokáig tartózkodtak itt.

21. kép. Andernach am Rhein

Nem pontosan ugyanez a látvány fogadta a leventéket 1945-ben.

Egy délelőtt gyalogmenetben átvezényelték őket egy másik táborba, Andernach am Rhein közelébe. Itt egy sokkal jobb helyzetbe kerültek, mert sátorban lehettek, amihez német sátorlapokat kaptak. Az andernachi táborban külön szektorba osztották be a németeket és a más nemzetiségűeket. Az amerikai őrkök a foglyokat sorakoztatták, derékig meztelenre vetkőztették és feltartott kézzel kellett állniuk. A hónaljukat átvizsgálva gondos válogatással elkülönítették az SS-eket, akiket dupla drótkerítéssel körülvett szektorban, őrtornyokkal, géppuskákkal és reflektorokkal őriztek (Tavas, 2007). Szerencsére a fiúk csak a katonakönyvük szerint voltak SS önkéntesek, a bal hónuk alatt nem volt tetoválás.

Rokonai állandóan figyelemmel kísérte a fiúk egészségi állapotát, és aki beteg lett, annál kijárta, hogy bekerüljön a „kórházsátorba” (vö. Tavas, 2007, 26). Azt is elérte, hogy „engedélyt kapott az amerikai táborparancsnoktól, hogy nap mint nap kimehessen a városba. Ott mindjárt felvette a kapcsolatot az amerikai plébánossal és a városi Vöröskereszt képviselőjével. Rajtuk keresztül tájékoztatta a városka lakosságát, hogy a hadifoglyótáborban nemcsak katonák, hanem 14–15 éves magyar gyerekek is vannak. [...] egyre nagyobb batyú élelmiszerekkel jött be a táborba – ez nem volt megtiltva –, és szétosztotta a leggyengébbek és a betegek között” (Tavas, 2007, 31).

Simon atyának arra is gondja volt, hogy húsvét közeledtével engedélyt szerezzen, hogy személyes felelősségére „minden nap kivihe[ssen] egy századot a templomba szentáldozásra” (Rokonai, 1972). Úgy látjuk őt, mint aki a hadifogságban is a gondoskodást, a humánus motívumot jelenti a fiúk számára, és aki mindent megtesz, hogy hitet adjon, hitet tartson.

Az amerikaiak 1945 júliusában átadták foglyaikat a franciáknak, mert a jaltai megállapodás értelmében a négy részre osztott Németországnak ez a területe francia fennhatóság alá került. Rokonai Simon még kijárta, hogy a 15 éves leventék német családokhoz kerüljenek, ahol este megfürödhettek, és megvetett ágyban aludhattak (Tavas, 2007). Rendszeresen látogatta is a családoknál lévőket, amíg a többiekkel az andernachi táborban tartózkodott. Szeptemberben azonban a hadifoglyokat áttelepítették Franciaországba, ahol még egy év kemény megpróbáltatás várt a bakonyi leventékre és a velük tartó cisztercita szerzetesánnyra.

VISSZATÉRŐ MOTÍVUMOK A 15 ÉVES LEVENTE VISSZAEMLEKEZÉSÉBEN

Tavas József levente, aki a történések idején 15 éves volt, 1983/1984-ben vetette papírra emlékeit, miután újra bejárta az NSZK-ban annak az útnak egy részét, amelyet 1945-ben tett meg a többi sorstársával. A kéziratot fia, Vilmos és egy

másik leventetárs, Jakab József lánya, Anna gépelte le 2007-ben.⁷⁴ A 38 oldalas szövegkorpuszon vizsgáljuk a meghatározó négy motívum (bizonytalanság, fázás, éhség, fáradtság) megjelenési formáit.

Bizonytalanság

„1944 karácsonya előtt a falunkban [Bakonynána] is megjelentek a fekete egyenruhás, nyilas karszalagos ’hungaristák’ [...] két 18-19 éves győri fiatalember” (Tavas 2007, 3). A visszaemlékező az egyiket név szerint is ismerte. Az új hatalmi helyzetben a nyilasok parancsba adták, hogy az 1925-26-27-ben született leventék „meleg téli ruhával, 3 napi hideg étellel jelentkezzenek Pápán, a katonai parancsnokságon. El is indították a 8 fős csoportot gyalog [...] Mivel a hungaristák csak Zircig kísérték őket” (Tavas 2007, 3), a fiúk összebeszéltek és hazaszöktek. Egy darabig bujkáltak, de mivel nem keresték őket, ki-ki hazament a szüleikhez. A csoport tagja volt az elbeszélő testvérbátyja, Tavas Nándor is.

A front ekkor már „Székesfehérvár-Polgárdi-Lepsény vonalában húzódott [...] Székesfehérvár négyszer vagy ötször cserélt gazdát: hol az oroszok verték ki a németeket, hol a németek az oroszokat” (Tavas 2007, 3). Egyre nőtt a bizonytalanság, amit tovább fokozott, hogy „újra megjelentek a plakátok, hogy a fiatal leventéket menteni kell az oroszok elől, mert sokukat agyonlövik, vagy elviszik őket a Szovjetunióba, hadifogságba. [...] sok menekült jött Alsó- és Felsőperepusztára. Ők már átéltek szovjet megszállásokat, és borzasztó dolgokat meséltek a megszállók atrocitásairól” (Tavas 2007, 4). Az újabb plakátok már azt adták hírül, hogy „az 1926-30 között született leventéket 3 napi hideg étellel, meleg ruházattal, pokróccal 1945. február 28-án 10 órára be kell szállítani a zirci állomásra [...] Azt még csak-csak elfogadta a lakosság, hogy a 17 éven felüli leventéket elviszik, de hogy a 14-15 éves fiúkat is, azon mindenki mélységesen felháborodott” (Tavas 2007, 4). Bakonynánán ez a rendelkezés 32 főt érintett, Nagyesztergáron, ahol Rokonai Simon volt a plébános⁷⁵, 16 leventére vonatkozott. Az atya mondta nekik, ha valaki

⁷⁴ Jakab Anna és Tavas Vilmos közlése.

⁷⁵ Rokonai (Pesztalics) Lajos 1928. augusztus 29-én lépett be a cisztercita rendbe. Döntésére hatással volt Tóth Tihamér – a későbbi veszprémi püspök –, aki tanára és cserkész rajparancsnoka volt (Rokonai, 1939). Tóth többször említi könyveiben Rokonait Peszthalics Lajcsiként (Tóth 1926). Rokonai a belépéskor a Simon nevet kapta, és 1934-ben szentelték pappá. A rend magyarországi hagyományaihoz híven tanári képesítést is szerzett, és 1935-től a Budapest XI. kerületi Szent Imre Főgimnázium okleveles mennyiségtan és fizika tanára lett (Horváth H. 2021), ahol megtapasztalhatta, hogy „a tanári munka is része papi hivatásának, küldetésének” (Várnagy 1996, 387). Nagyesztergári plébánosnak Dr. Czapik Gyula veszprémi megyéspüspök nevezte ki 1940-ben (Nemzeti Újság 1940).

el akar rejtőzni, tegye, mert ő nem adott le névsort. A fiúk azonban egytől-egyig jelentkeztek, mondván, hogy elégük van már a bujkálásból.

Zircről pontban 4 órakor indult a vonat Németország felé, a nánaiakon kívül „Zirc, Nagyesztergár, Dudar, Jásd, Szápár, Bakonycsernye, Borzavár, Porva, Bakonyszentkirály, Csesznek, Hajmápuszta, Aklipuszta, Kardosrét hasonló korú leventéi”-vel. „Nagyon sokan sírtunk, és a nyitott vagonajtókból intettünk búcsút a több száz asszonynak, leánynak, idős férfiaknak” (Tavas 2007, 5–6). Másnap reggel 8 órakor értek Pápára, mert csak akkor haladhattak, „amikor más, menetrend szerinti személyvonat vagy katonai szerelvény nem volt egy-egy állomás között a pályán”, ott állt össze a teljes szerelvény: „húsz vagon, minden vagonban 40 fő levente, tehát az összlétszám 800 fő lett, no meg a parancsnokság (6 fő nyilas, 8 fő német katona)” (Tavas 2007, 6). Gondolataik egyszerre jártak a saját sorsuk és az otthonmaradottak körül. „Ott voltunk a nagy bizonytalanságban kétfelől is: mi lehet otthon, hova visznek bennünket?” (Tavas 2007, 8).

Nem hozott változást a megérkezés sem. Az út Dortmundban ért véget, ahol éppen a város legnagyobb bombázása kezdődött. Már éltek át légiriadót Magyarországon is, de akkor távolabbi célpont felé haladtak a bombázók és az azokat kísérő vadászgépek. Itt a támadás fővonalaiba kerültek. Próbáltak fedezéket keresve megbújni, remegve, a fülüket befogva. Az attak után az idősebbeket a német katonák elvitték a városba tüzet oltani, romokat eltakarítani. Amikor visszatértek, akkor az egész csapatot a Dortmund-Brackel katonai repülőtérre kommandírozták. Ezen a helyen történt a fiúk beöltöztetése: „Egyesével mehettünk be a mi otthoni civil ruhánkban, ott bent adták a kékesszürke Luftwaffe egyenruhát [...], és mint német 'katonajelöltek' jöttünk ki” (Tavas 2007, 13). Később fotó is készült és katonakönyv is, aminek a tanúsága szerint „SS Zöglinge” lettek (Tavas 2007, 14). Papírjuk lett arról, hogy SS önkéntesek. Egyre bizonytalanabb vált a saját helyzetük, de amikor az otthoniakra gondoltak, márpedig „nem telt el egy nap sem, hogy az otthonainkat ne emlegettük volna” (Tavas 2007, 11), akkor is a bizonytalanság érzés fogta el őket.

Virágvasárnap este „felsorakoztattak minket hátizsákjainkkal, minden holminkkal, és vacsora nélkül indítottak útnak gyalog kelet felé. Így hát a flack-kiképzésből szerencsénkre semmi sem lett” (Tavas 2007, 16). Elhagyták a katonai repülőtérrel, és megkezdődött a bolyongás a „senki földjén”. Keletnek véve az irányt Unnán át, Werlt érintve Soestbe értek, onnan Lippstadt volt a cél, reménykedve, hogy hazafelé tartanak, de hamarosan röplapokból értesültek, hogy az egész Ruhr-vidéket bekerítették a szövetségesek. Ekkor délnek fordultak Belecké, Mensechede irányába. A fárasztó, 18 napos menetelésben még nagyobb bizonytalanságban érezték magukat a fiúk: nem volt már szállásuk, nem volt ellátmányuk. Sokat gondoltak az otthoniakra, de „ahogy otthon nem tudták, mi van velünk, mi sem

tudtunk semmit, mi van otthon. Élnek-e, halnak-e?” (Tavas 2007, 17). A bizonytalanság a fáradtsággal és az éhséggel kombinálva egyre apatikusabbá tette őket.

A Sylt-szigeten lévő leventék sem tudtak semmi az otthoniakról, és „nem so-
kat tudtunk a háború kimeneteléről [1945 április végén], nem jutnak el hozzánk
az igazi hírek és csak azt láttuk, hogy a katonák úgy végezték napi teendőiket,
mintha mi sem történe a német birodalomban” (Wöller, 2006, 125). Csak 1945
októberében nyílik lehetőségük üzeni a családnak. „[...] a svájci Vöröskereszt
közbenjárásával kaptunk egy vöröskereszttel nyomtatott levelezőlapot, amelyet
megírhattunk szüleinknek. A lapot nyomtatott betűkkel kellett kitölteni, és csu-
pán a nevünk kerülhetett rá és az, hogy hol vagyunk” (Wöller, 2006, 163).

A bakonyi leventékben a hadifogságba esés sem szüntette meg a bizonytalansá-
got. Papírjaik alapján SS önkéntesek voltak, Luftwaffe egyenruhában, így nem sok
jót várhattak. Hosszú autózás – teherautón összepréselődve – után megérkeztek
egy nagy gyűjtőtáborba, amely „egy kis falu [Miesenheim] mellett, a szántófölde-
ken volt kialakítva” (Tavas 2007, 23). A német hadifoglyoktól úgy tudták, hogy
„legalább 60.000 ember van ott a szántóföldeken, az Isten szabad ege alatt” (Tavas
2007, 24). Az esős, havas, hideg időben Tavasz József megfázott, magas láza lett.
A „kórházsátor”-ba került, ahol szintén a puszta földre tudott feküdni. Mialatt láz-
álmában mélyen aludt, a pokrócát ellopták róla, hiába volt a csuklójához kötözve.

Az egyik délelőtt átszállították őket egy másik táborba, egy kisváros, Andernach
der Rhein közelébe. Itt külön szektorba kerültek a németek, a más nemzetiségűek
(románok, lengyelek, litvánok, osztrákok, jugoszlávok, szlovákok, magyarok), és
gondos válogatással az SS-ek, akiket dupla drótkerítéssel körülkerített szektorban,
külön őrtornyokkal, géppuskákkal és reflektorokkal őriztek. Az andernachi tábor-
ban egy fokkal jobb volt a helyzet, mint a miesenheimi gyűjtőben, mert itt sátor-
ban lehettek, amihez német sátorlapokat kaptak. A foglyokat századokba rendez-
ték, azon belül tíz rajt alakítottak ki. Minden egységnek lett parancsnoka, akiknek
a belső utasítások közvetítésében, betartatásában, az élelmiszer kiosztásában lett
szerepük. Az andernachi tábori élet harmadik napján fertőtlenítették a foglyokat,
így a fiúk is megszabadultak végre az élősködőktől. Minden táborlakónak rögzíté-
sre kerültek az adatai. A rendezettebb körülmények valamelyest javították a
közérzetüket, de azért továbbra is hadifoglyok voltak.

A háború végének a híre meglepetésként érte őket, „óriási hangorkán tört ki a
táborban. Mindenki kiabált, a sapkák röpültek a levegőbe, sokan összeölelkeztek,
táncoltak. Mi is ezt tettük, határtalanul boldogok voltunk a sok szenvedés, éhezés,
halálfélelem után, hogy a sok megpróbáltatást ép bőrrel, sokan, ha betegen is, de
túléljük” (Tavas 2007, 30). Az örömteli pillanatokban a gondolataik már otthon
jártak: mikor láthatják szeretett otthonukat, édes szüleiket? Egyáltalán mi lehet
velük, túléltek-e a megszállást? Azt hitték, hogy közel került a hazatérés ideje. Az

22. kép. A német befogadó családdal

Balról jobbra: Frau Kries, Tavas József, Rudolf Kries, Herr Kries.

a legrosszabb álmukban sem merült fel, hogy erre még egy évet várniuk kell majd. „... egyre inkább gyötört mindannyiunkat a honvágy, a bizonytalanság” (Tavas 2007, 31).

1945. július elsején Németországot felosztották a jaltai megállapodás szerint négy zónára. A Rajna-vidéket és a Franciaországgal határos részt Franciaország kapta, így az adernachi tábor is a francia zónába került. „A már ismert amerikai őreink helyett új arcok, [...] köz[öttük] igen sok az arab. Algériaiak voltak. Bekiabáltak a szektorokba és köpködtek felénk [...] július 14-én [...] A francia

őrség berúgott, elkezdtek lövöldözni a hadifoglyok közé” (Tavas 2007, 32). Nem lehetett tudni, hány áldozata lett az „ünneplésnek”. A visszaemlékező átéli azt a szerencsétlenséget, hogy „ilyen nyomorultul kellett bevégezni az életüket a tábor-őrség őrzöngése miatt” ezeknek a foglyoknak, „akik, ki tudja, hány csatát túléltek s reménykedtek, hogy majd hazamehetnek” (Tavas 2007, 32). A táborlakók között újra erősebbé vált a félelem, a bizonytalanság.

Július 23-án örömteli fordulat állt be Tavas József életében, mert az 1930-ban születetteket a Német Vöröskereszt családoknál helyezte el. Ő egy kereskedő családdhoz került, ahol este fürdött és megvetett ágyban aludt. A családfő intette, hogy egyszerre keveset egyen, és csak fokozatosan többet és többet. Az I. világháborúban ő is hadifogságban volt, onnan a tapasztalata. Ahogy a fiú felerősödött, egyre többet segített az üzlet körül, az árubeszerzésben. Kétkerekű kordéval járt a közeli gyümölcsösbe almáért, vagy biciklivel az 5 km-re lévő faluba húsért. A Kries család úgy tekintett rá, mint saját gyerekére. Még családi fénykép is készült együtt.⁷⁶

Fázás, éhség, fáradtság

Az elején, hogy mi lesz velük, hova kerülnek, még távoli kérdésnek látszott, de a hideg közvetlen tapasztalat volt. „... nem is sejtettük, hogy másfélezer kilométert fogunk utazni, fagyoskodva [...] A dobkályhába már Zircen, az indulásnál befűtöttünk, de nagyon fáztunk, csak a kályha körül volt meleg” (Tavas 2007, 6). Hiába volt szalmával leterítve a marhavagon padlója, és tettek arra még pokrócot lepedőnek, a fiúk ruhástul is fáztak a másik pokróc alatt. Már az első éjszaka a fázás élményét dermesztette rájuk. Útközben, ahol csak megálltak, minden fát, brikettet összeszedtek vagy elloptak, de a marhavagonokat nem lehetett kifűteni.

Az éhség még nem érintette őket úgy, mint a későbbiekben, de már az ellátmány megérkezésekor, amely „sötétbarna, téglalakú német kenyerek”-ből és „a legolcsóbb szalámifélé”-ből állt, „sokan gúnyolódtak a német fűrészpóros ’komisz’ kenyér láttán, nem ették meg, csak a hazai kenyeret” (Tavas 2007, 7). A fejadag eleinte egy kenyér és egy fél rúd szalámi volt, ami hamarosan harmadra csökkent, a kenyér pedig a felére. Az állomásokon tudtak vizet tölteni a kulacsaikba. A fiatal, fejlődésben lévő fiúk már ennél az ellátásnál is éheztek.

Erfurtban egy Kelet-Poroszországból menekülőket szállító személyvonat állt be a levonték szerelvénye mellé. „A vasúti kocsik tele voltak asszonyokkal, gyerekekkel, öregekkel. Látszott rajtuk a kimerültség, fáradtság, nélkülözés” (Tavas 2007, 10). Ez még az a helyzet volt, amikor ők tudtak segíteni másokon azzal, hogy aki

⁷⁶ A Tavas és a Kries család a későbbiekben is tartotta a baráti kapcsolatot.

tehetette, odaadta a fejadagját a nélkülözőknek. Hamarosan a saját bőrükön tapasztalták meg, hogy milyen a kimerültség, fáradtság, nélkülözés.

A katonai repülőter kaszárnyáiban történt elszállásolásuk már jobb helyzet volt, mint a vonaton, mert nem fáztak és mosakodásra is nyílt alkalmuk. Fáradtsággal, éhséggel kevésbé törődtek, mert „nap nap után egyre gyakoribbá váltak a légiraidók, sőt, éjjel is” (Tavas 2007, 15). Rendszeres munkára fogták őket: „sáncokat, lövészárkokat ásni, a repülőgépekhez kannákba benzint szállítani [...] kiskocsikon, sőt, még kisebb bombákat is kellett szállítani. Természetesen a német katonák irányítása és felügyelete mellett” (Tavas 2007, 14). Nem sokáig maradtak Dortmund-Brackelben, mert a szövetségesek folyamatos bombázása hasznavehetetlenné tette a támaszpontot, amit Virágvasárnap hagytak el a fiúk. A tizenöt éves levente fontosnak tartotta feljegyezni, hogy aznap sem reggelit, sem vacsorát nem kaptak.

A repülőteret elhagyva megkezdődött a nagy menetelés a „senki földjén”. Ha megálltak, akkor a hátizsákjaikra ülve, egymás hátának dőlve rögvest elaludtak. „A kimerültségtől és a nagy fáradtságtól többször már nappal is elaludtunk a bokrok alján. Kezdtünk elfásulni, a repülőktől sem féltünk” (Tavas 2007, 19). Egy-egy településen megkísérelték a koldulást is, de nem jártak sikerrel. Nem maradt más, mint hogy „ha megláttunk egy-egy krumpli-, marharépa- vagy kerékrépaprizmát, azt megrohantuk és kifosztottuk” (Tavas 2007, 17). Igyekeztek elkerülni a katonai vonalakat, erdőkben próbálták átvészelní a légitámadásokat, este indultak el újra. „... hajnalra egy kis erdei tisztásra értünk. [...] Holtfáradtan (azt már nem is mondom, hogy éhesen) pihentünk le hátizsákjainkra, és mindjárt el is aludtunk. 10 óra után arra ébredtünk, hogy rettentően fázunk. Az egész völgy fehér volt a dértől, a patakocská pedig befagyott. Végtagjaink elgémberedtek, vacogtunk, úgy indultunk tovább” (Tavas 2007, 19). Nemsokára Meinkenbrachtba értek, ahol 1945. április 12-én 11 órakor amerikai hadifogságba kerültek.

Rögtön tankakadály szétszedésére fogták be őket, de olyan gyengék voltak, hogy nem tudták a hatalmas fenyőörönköket megemelni. Szerencsére jött egy magyar származású amerikai hadnagy, aki német katonákra osztotta a feladatot. A fiúk ebédnél megkapták az első amerikai ellátmányt: „Viaszos katonadobozban öt darab keksz, egy csipetnyi dzsem, rágógumi, kis szeletke csokoládé. Pillanatok alatt felfaltuk” (Tavas 2007, 22). Egész napi autózás után kerültek a hadifogolytáborba, ahol amerre csak néztek, „mindenfelé embertömegek, hadifoglyok, agyongyötört, megviselt arcok, szomorú, kifejezéstelen tekintetek. [...] Annyian voltunk a szektorunkban, hogy sokan le sem tudtak még a pusztára földre sem feküdni, mert az elcsigázott holtfáradt német katonák és mi is, egyszerűen csak elfeküdtünk a földön, igen mély álomba merülve. De hát a föld hideg, nyirkos volt, fel kellett onnan kelni, és újra a hátizsákokra ülve, egymásnak háttal támaszkodva aludni” (Tavas 2007, 24).

Az éhség is állandóan velük volt. „A táborban öt nap elteltével kaptunk először konzerv ételeket [...] Meleg főtt ételt, teát soha nem kaptunk” (Tavas 2007, 25). Amikor átkerültek az andernachi táborba, akkor rendszeres lett az ellátásuk, de kevés. „Az élelmiszer kiosztása után sokan egyszerre megettük mindet, mert hisz a napi adag oly kevés volt, hogy a kiéhezett hadifoglyok – és főleg mi, fejlődésben lévő fiúk – háromszor vagy négyszer annyit megettünk volna, ha lett volna” (Tavas 2007, 29). A négyhatalmi zónák kijelölése után még nehezebb lett a helyzet, mert „a franciák három napig semmi élelmet sem adtak, [...] a kevésből csak egy kevés só maradt. A szektorokat elválasztó drótkerítés mellett néhány szál lucerna volt, hát azt gyűjtögettük össze és sós vízben főzögettük” (Tavas 2007, 32).

Az éhség visszatérő és meghatározó motívum egy másik levante, a szintén 15 éves Wöller István naplójában is. Wöller és levante társai más útvonalon, más táborokban fordultak meg, de az éhség hasonlóan erős nyomot hagyott bennük. A Sylt-szigeten a háború utolsó heteiben lövészárkok ásására és bunkerek építésére befogott fiúk számára a „koszt igen gyenge volt és nem egyszer, ha a nap is kisütött, gyengének éreztük magunkat. A németeknek külön éttermük volt, a konyha közelében. Az ebédmaradékot mindig a kukába szórták, és mi bizony gyakran látogattuk a kukákat ...” (Wöller, 2006, 123). Az éhség már veszélyes tettekbe is belevitte őket: „[...] az idősebbek a konyha raktárából gurították el a hordót és így jutottunk a finom céklarépához. Tudtuk, hogy ennek következménye lesz, de mit sem törődtünk azzal. A lényeg az volt, hogy ne korogjon a gyomrunk az éhségtől” (Wöller, 2006, 129). „Néha vacsorára tejbedara, tejes tésztaleves is volt, de mindig kevés!” (Wöller, 2006, 135). Wöller így összegzi a koszthoz kapcsolódó emlékeit: „[...] az akkor éppen fejlődésben lévő fiataloknak a napi adag kevés volt” (Wöller, 2006, 185).

Az adernachi táborban a francia örök július 14-i őrjöngése után kb. egy héttel „hoztak a napi élelemmel rettentő bűdös marhahúst. Ezt is többször jól megmostuk, és a krumplival együtt főztük, de már félig nyersen felfaltuk” (Tavas 2007, 33). Az éhezés elválaszthatatlan része volt a napjaiknak. Nagy fordulat állt be annak a huszonegynéhány fiúnak életében, akik 1930-ban születettek, mert ők kikerültek a hadifogolytáborból július utolsó hetében. Napról napra erősödtek az őket befogadó német családoknál, és a szerető környezetben a fázás, éhség, elgyötörtség, fáradtság a múlttá lett számukra.

Feljegyzések Rokonai Simonról

A tizenöt éves levente feljegyzései Rokonai Simonról arról tanúskodnak, hogy az atya minden helyzetben gondoskodott a fiúkról. Már felszállásával a vonatra erőt, bizakodást adott. Így ír erről Tavas: az indulás előtt „különös esemény történt. Egyszer csak megjelent fekete-fehér ciszterci papi reverendában [...] a nagyesztergári plébános⁷⁷ [ő] is felszállt” a vonatra (Tavas 2007, 5). Ezt követően nap mint nap végigjárta a vagonokat, jelenlétével újra meg újra megerősítve a leventékben, hogy nincsenek magukra hagyva. A dortmundi megérkezéskor átélt bombatámadás után is ő vette számba a fiúkat, és biztatta őket, hogy különösen figyeljenek egymásra az egy településre valók, mert így könnyebb áttekinteni, hogy mindenki megvan-e, jól van-e.

Amikor megsemmisült a Dortmund-Brackel repülőtéri támaszpont, és a németek Kelet felé indították a leventéket, Rokonai Simon akkor is velük volt. Igyekezett a lelket tartani a fiúkban, mindenképpen összefogni őket. „Hol a menet elején, hol a végén volt, biztatta az elkeseredetteket, akik már nem akartak menni. Sokszor erőlesen kellett fellépnie, nehogy az elgyengültek elfeküdjenek a bokrok alján és lemaradjanak” (Tavas 2007, 19). A plébániákon próbált élelmet szerezni a fiúknak, de több száz embernek sehol sem tudtak adni. A katonai vonalakat elkerülve igyekeztek előrejutni, végül Meinkenbrachtnál a „főhadnagyunk [...] és Simon atya nagy fehér lepedőt kötöttek egy hosszú ágra, úgy jelezték” (Tavas 2007, 21), hogy ellenállás nélkül megadjuk magunkat az amerikai csapatoknak.

A hadifogságban is gondját viselte a leventéknek. Engedélyt szerzett az amerikai táborparancsnoktól, hogy nap mint nap kimehessen a városba, ahol kapcsolatba lépett a plébánossal, a Vöröskereszt vezetőjével és többször misézett is. A prédikációiba beleszólt, hogy 14-15 éves magyar gyerekek is vannak a táborba, így sikerült adományokat gyűjteni számukra, és egyre nagyobb batyu élelmiszerekkel tért vissza a fogoly leventékhez. Ő intézte el, hogy a „kórházsátorba” kerüljön Tavas, amikor megfázott és magas láza volt. Ahogy Rokonai Simon járta ki azt is, hogy az 1930-ban születettek német családokhoz kerülhessenek. Ebben az új helyzetben ugyanúgy látogatta a családokra talált fiúkat, mint ahogy továbbra is gyűjtötte az adományokat a táborban maradt leventék számára. Szeptember közepéig folytathatta Simon atya ezt a tevékenységét, mert akkor a tábor többi lakójával együtt átszállították Franciaországba.

⁷⁷ Hogy a környéken nemcsak plébánosként ismerték, hanem tanárként is, mutatja, hogy a zirci ragadványnevek között szerepel, mint „Matematikatanár Rokonai Simon” (Rácz 1990, 49).

FRANCIAORSZÁGI HADIFOGSÁGBAN

„A magyar hadifoglyok kétféleképpen válhattak egy olyan ország hadifoglyaivá, mely a második világháború során nem állt hadiállapotban Magyarországgal” (Szabó, 2020). Egyfelől úgy, hogy az amerikai haderő átadott a francia kormánynak a kétmillió hadifoglyából többszázezer németet és 15-20 ezer magyart, akiket Franciaországba szállítottak. Másfelől úgy, hogy a korábbi angol és amerikai hadifoglytáborok 1945. július elsejével a Németország és Ausztria területén kialakított francia megszállási övezetbe kerültek. Ez utóbbi módon lettek a német mundérba bújtatott leventék és velük Rokonai Simon francia hadifoglyok. A franciák „a nemzetközi jog alapján kötelesek lettek volna a magyar állampolgárokat elkülöníteni a németektől és őket a rendelkezésre álló legrövidebb időn belül, felszabadítani, és hazatérésükről gondoskodni. Mindezt a kötelezettségüket saját tapasztalatuk is erősíthette volna, hiszen ismert volt előttük a német fogság elől Magyarországra menekült francia katonák és civilek sorsa, a velük szemben magyar részről tanúsított bánásmód”⁷⁸ (Bodó, 1995).

Az amerikai és francia „őrségváltásról” és a július 14-i őrzőváltásról már idéztük Tavasz József naplóját. Mivel a fiú Simon atya segítségével szerencsésen kikerült a fogságból, így a franciaországi eseményekről nincs olyan közvetlen információnk, mint a korábbiakról.

„Számptalan szemtanú visszaemlékezésében olvashatunk arról, hogy a vonaton és gépkocsin szállított, vagy gyalogosan menetelt magyar hadifoglyok mennyire kiszolgáltatottnak és megalázottnak érezhették magukat, amikor francia területre érkeztek, vagy azon haladtak át. A helyi lakosság sértegetései, kövekkel való dobálásai, esetenként durvább, halált okozó atrocitásai szinte általános jelenségek voltak. A hadifoglytáborok francia őrszemélyzete sem bánt emberségesen a reá bízott hadifoglyokkal. Gyakori ütlegetéseik, belövéldözéseik a táborba nem egy szerencsétlen fogoly életébe került (Szabó, 2020). Az mindennapos dolog volt, hogy a táborvezetők megdézsmálták a foglyok ételmezésére szánt nyersanyagokat,

⁷⁸ „Hazánk a háború folyamán szigorúan betartotta a nemzetközi előírásokat. A hadifoglyokkal a HM-en belül a 21. Osztály foglalkozott, melynek a fennmaradt irataiból kitűnik, hogy Magyarország az 1944. március 19-i megszállása előtt, még a légitámadások során lelőtt bombázógépek angolszász legénységét sem adta át a németeknek, hanem Selypen és Sárváron helyezték el őket. A francia menekülteket Gyöngyösön és Balatonbogláron gyűjtötték össze. Tisztjeik a balatonboglári Savoy Hotelben kaptak szállást, saját konyhájuk volt és mozgásukat nem korlátozták. A Hotelben 100-120 tiszt lakott. A legénység közül, saját elhatározása alapján 800 fő járt ki dolgozni, melyért fizetést kaptak. A francia katonák rendfokozatuk alapján, ellátásuk megfelelő biztosítására, napi 10-20 pengő zsoldban részesültek. A napszám ekkor 1-2 pengő volt. A tisztok, Dampierre gróf és Hallier vk. ezredesek vezetésével Erdélyben sítúrán vehettek részt” (Bodó, 1995).

a vöröskeresztes csomagokat. Tarczai Béla (1993) visszaemlékezésében arról számol be, hogy Poitiersben a tábor vezetői a városban működő magánklubjukban értékesítették a foglyoktól ellopott anyagokat.

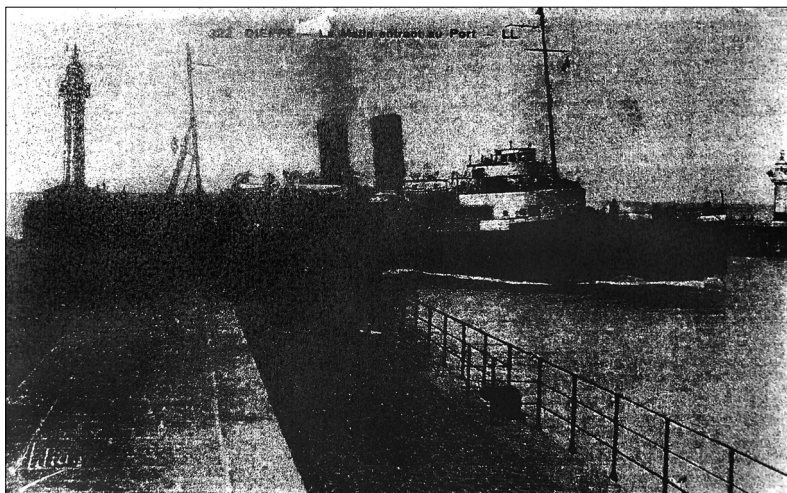
Dieppe, a Normandia keleti peremén elterülő kis halászfalu nevét Rokonai emléktábláján is olvashatjuk. Ez az a település, amely a II. világháború idején a németek által kiépített Atlanti-fal egyik megerősített kikötője volt. Itt próbálták megnyitni a szövetségesek a második frontot a Szovjetunióra nehezedő náci katonai nyomás enyhítésére. 1942. augusztus 19-én a partraszálló hadművelet azonban teljes kudarcba fulladt. A hat órán át tartó rohamot több mint 6000, többségében kanadai gyalogos hajtotta végre. A súlyos veszteségek miatt a parancsnokság kiadta a visszavonulási parancsot.⁷⁹

Ide, Dieppebe kerültek a leventék, akiket embertelen körülmények között őriztek és dolgoztattak. „Egy szétbombázott tanintézet udvarán barakkokban elszállásolt leventéket, akik közül 160-an 1945 őszén 14 és 16 év közöttiek voltak, arab örök felügyelték.”⁸⁰ A 40-50 kg-ra lefogyott gyerekkatonákat nehéz, megerőltető munkákra kötelezték, nevezetesen egy közeli malomban súlyos liszteszsákokat kellett cipelniük, illetve a kikötőben teherhajók kirakodásánál segédkeztek. Az ellenszegüléseket, lopásokat, vagy szökési kísérleteket a tábor parancsnoka különös kegyetlenséggel büntette. A szerencsétlen áldozatokkal a láger udvarán egy gödröt ásatott, s két-három napig, éjjel-nappal abban kellett feküdniük” (Szabó, 2020). Nemcsak a büntetések idézték az idegenlégiót, hanem toborzó tisztek is jártak a hadifoglyok között. „[] 5 évi szolgálatvállalás esetére 6 hónap feljavító tábort, pénzt és a szolgálat letelte után francia állampolgárságot lehetett elérni” (Tarczai, 1992, 81). Nagy volt a kísértés és a táborból jónéhány magyar katona is beadta a derekát. „Voltak, akik más kiutat nem láttak a maguk számára, mert nem akartak hazatérni [...] voltak, akiket a kalandvágy csábított és voltak egyszerű számítók” (Tarczai, 1992, 81). Más táborokban is folyt az idegenlégiós toborzás. A leventék sem itt, sem ott nem álltak kötélnek (Wöller, 2006, 187).

Rokonai Simon mindent megtett, hogy lelkileg is tartsa az erőnlétet a fiúkban. Már a ciszterci szerzetes tanár jelenléte is erőt adott a leventéknek. Rokonai minden alkalmat megragadott, hogy istentiszteletre vigye ki a fiúkat a táborból, beszélgetett velük, aki akart, gyónhatott nála. Az egyik levante mindemellett abból

⁷⁹ Sikeres eleme is volt a partraszállási akciónak. Lord Lovat alezredes vezette 4. kommandó a parti sziklákra felkapaszkodva sikeresen kiiktatta a németek hat 150 mm-es ágyúból álló ütegét, majd a terveknek megfelelően 07:30-kor csaknem teljes legénységével visszavonult. (https://en.wikipedia.org/wiki/Dieppe_Raid)

⁸⁰ „Az algériai és marokkói arab örök durvasága közismert volt” (Szabó, 2020).

23. kép. Képeslap Dieppéből

merített energiát a megpróbáltatások közepette, hogy arra a lányra gondolt, akit otthagytott a faluban.⁸¹

„Amikor a francia táborokban elhelyezett jelentős számú magyar hadifogoly hányattatott sorsa ismertté vált, a főkonzulátus a párizsi kolónia lelki gondozására kiküldött római katolikus és református lelkészét bízta meg azzal, hogy a magyar hadifoglyok táborait lelkészi minőségükben látogassák. [...] Szalay Jeromos és Kulifay Imre lelkészek lesújtóan szomorú helyzetképet tártak fel” (Szabó, 2020). A jelentések a „Dieppe lágerében őrzött 14 és 16 éves magyar leventék éjszakánkénti megerőszakolásairól is említést tettek” (Szabó, 2020). A dolog súlyán mit sem változtat, de a pontossághoz tartozik, hogy a bakonyi leventék között valószínűleg már nem voltak 14-15 évesek, mert Tavasz naplójából tudjuk, hogy az adernachi táborból az 1930-ban született fiúkat német családok fogadták be. Arról viszont nincs adatunk, hogy Dieppe lágerébe kerültek-e más táborokból kiskorú leventék. Olyan dokumentummal azonban rendelkezünk, amely azt bizonyítja, hogy időnként utazást is tettek a foglyok, így eljutottak Párizsba is. Hogy ez konkrétan a Dieppe-i lágerből történt-e, vagy valamelyik amerikai feljavító táborból⁸², nem tudjuk.

⁸¹ Jakab M. Józsefnek hazatérésekor ehhez a lányhoz „vezetett az első útja. Gyerekkoruk óta ismerték egymást, közel lakott a két család. [...] 1946. május 6-án jött haza a hadifogságból, és egy kerek esztendőre rá, 1947. május 9-én házasságot kötöttek” (Jakab-interjú, 2024). Őt gyerekekük született.

⁸² A leromlott fizikai állapotban lévő hadifoglyokat ún. feljavító táborokban igyekeztek helyrehozni a hazaküldésük előtt. A leventék közül többen francia családokhoz kerültek a feltáplálásuk érdekében (Szabó, 2020).

24. kép. A levonték Párizsban, amerikai egyenruhában, 1946-ban

„Budapestet még nem láttam, de Párizsban már jártam!”
(Egy tatabányai levante naplójából – idézi Tarcai, 1992, 30.)

A háború végét ünneplő lelkesedés óta még sűrűbbé vált „a hazatérés esélyeinek latolgatása. Előbb-utóbb nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a szovjet érdekelt-ség alá eső területekre vonakodnak hazabocsájtani a foglyokat” (Tarcai, 1992, 31). A magyarok azt feltételezték, hogy előbb a nem német nemzetiségű foglyokat engedik szabadon, így aztán nagy csalódással nézték, amint „a németek tömött gépkocsikon, lelkes Hurrá! kiáltásokkal hagyják el a táborn” (Szabó, 2020). „A párizsi főkonzulátus munkatársainak hosszas utánjárását követően, 1946. március 14-én a francia külügyminisztérium hivatalosan közölte, hogy a francia kormány hozzájárult a magyar hadifoglyok elbocsátásához, s hazaszállításuk a szükséges eszközök és engedélyek meglétekor azonnal megtörténhet. A következő napokban ismeretessé vált, hogy a „francia hatóságok a magyar hadifoglyok hazaszállítását április hónapban megkezdik.”

Még ez sem volt teljesen megnyugtató hír, mert voltak olyan esetek, hogy a „szállítmányokat a szovjetek elfogták és kivitték a Szovjetunióba” (Tarcai, 1992, 47).⁸³ A franciaországi transzportoknál is előfordult, hogy: „A francia őrse-

⁸³ Például „Az Auerbachból 1945 vége felé elindított első szerelvényeket” (Szabó, 2020).

mélyzet kísérete nélkül útnak indított hadifogoly-szerelvényeket a zónahatárnál a szovjet hatóságok visszairányították” (Szabó, 2020). Így jártak Wöller István levente és társai, akiknek a vonatát szintén visszafordították az oroszok. Wöller szökésben volt három társával és eljutottak Pockingba, ahol sikerült bekerülniük a hazautazók közé. Többször úgy volt, hogy indul a vonatuk haza, de ez rendre megghiúsult. Végre eljutottak a magyar határig, de az oroszok visszairányították őket. „Már lassan megszoktuk az ide-oda utaztatást, de bosszantó volt, hogy nap mint nap bolondot csinálnak belőlünk” (Wöller, 2006, 199). Wöllerék annak ellenére kitartottak amellett, hogy hazatérnek, hogy másokat eltérített a hazautazástól az a hír, hogy „akiket az oroszok elfognak, elszállítják” a Szovjetunióba (Wöller, 2006, 175).

Végre amerikai katonák kíséretével megérkezett a vonatuk a magyar határra, Hegyeshalomra. „Reggel az amerikai katonák eligazítást tartottak és közölték, hogy minden vagonba legyen választva egy őr, aki figyel, mert megtörténhet, hogy orosz katonák jönnek be a vagonunkba és kirabolnak bennünket. Az állomás területét, illetve a vagonokat se hagyjuk el. Amennyiben valami különleges történne, úgy azonnal riasszuk az amerikaikat” (Wöller, 2006, 200). A hazaérkezés korántsem volt egyszerű dolog. Még várt a hazatérőkre egy orvosi vizsgálat is. „[...] meztelenül kellett az orvosok előtt megjelenni, föltartott kezekkel. Ugyanis itt arra is nagyon kitért az orvosi vizsgálat, hogy nem vagyunk-e SS-nek besütve” (Wöller, 2006, 204). Wöllerék is értesültek a motozásokról, „hogy mindenünket átkutatják és amit csak tudnak, elvesznek” (Wöller, 2006, 205). „Az tudomásul lehetett venni, hogy az egykori 'kincstári' holmikat – ha maradt még egyáltalán valakinél egy-egy ruhadarab, kulacs vagy kenyérzsák – le kell adni. De hogy ezen kívül a motozó mit nyilvánított tiltott vagy kincstári dolognak, az teljesen az egyéni indulaton múlt” (Tarcai, 1992, 109). Wölleréknek szerencsájuk volt a motozásnál, mert „előttünk is, utánunk is szerelvények érkeztek és így mi kimaradtunk ebből” (Wöller, 2006, 205).

A sok megpróbáltatás, nehézség után mindegyik fiú szerencsésen megérkezett az otthonába. Erről a pillanatról Wöller levente így emlékezik meg: „Amikor beléptem a lakás ajtaján, nővérem éppen szalagos fánkot sütött [...] Egy éve is, amikor el kellett mennem Németországba, azon a napon is fánkot sütöttek, de én már nem ehettem belőle” (Wöller, 2006, 207). A megérkezés pillanatához is az étel kapcsolódik, illetve annak a hiánya, a meg nem evett fánk, ami a nélkülözést, az éhséget idézi. A még fejlődésben lévő fiúk számára az egyik legerősebb emlék a háborúból, a hadifogságból az éhség. Tavas visszaemlékezésének is az egyik meghatározó eleme volt.

A nyugati hadifoglyokat, akár amerikai, angol, vagy francia táborokból tértek vissza mindnyájukat a bizalmatlanság légköre vette körül (Szabó, 2020). „A volt

nyugati hadifoglyok sokáig viselték a „nyugatos” jelző súlyát. Ők voltak azok, akik elsőként kerültek B-listára, akiktől elvették katonai rangjukat, korlátozták szavazati jogukat, akiket internáltak, rendőri felügyelet alá helyeztek, akiket nem vettek vissza előző munkahelyükre, esetleg csak alacsonyabb beosztásba és akiktől megvonták a hadirokkant járadékot” (Tarczai, 1992, 110).

III. RÉSZ

ÚJRA MAGYAR FÖLDÖN

AZ 1945 UTÁNI HELYZETRŐL RÖVIDEN

A helyzet felvázolásához a történész Romsics Ignác munkáira támaszkodunk, az ő szavait idézzük. Helyenként beemelünk Horváth Konstantin napló feljegyzéseiből is, hogy közelebb hozzuk a kor hangulatát.

A II. világháború végére Magyarország „a legsúlyosabb háborús károkat szenvedett országok egyikévé vált”. Csak néhány adat a veszteségek érzékeltetésére: „A gyáripari berendezéseknek 54%-a, a sínhálózatnak 40%-a, a mozdonyoknak több mint kétharmada, a marha-, ló-, sertés- és juhállománynak 44–80%-a pusztult, illetve veszett el” (Romsics, 2005, 269–270). A harcok mellett a veszteségeket a mozgatható értékek német és nyilasok általi kiszállítása és a benyomuló szovjet és román csapatok rekvirálása okozta. Az emberveszteség is hatalmas volt, a lakosság 6,2%-át mintegy 900 ezer főt jelentett, ennél nagyobb arányú veszteség csak Lengyelországot és a Szovjetuniót érte (Romsics, 2005).

„Az új Nemzetgyűlés kinevezte az Ideiglenes Nemzeti Kormány (Moszkva által előre kijelölt) tagjait, így a Kormány írta alá 1945. január 20-án a fegyverszüneti megállapodást, amelynek egyik meghatározó pontja volt, hogy az egyezmény feltételeinek a betartását a Szövetséges ellenőrző Bizottság (SzEB) szabályozza és ellenőrzi. Mivel a bizottság élén szovjet tábornokok álltak, „a Szovjetunió ezzel mintegy legalizálta közvetlen befolyását a magyarországi ügyek alakulására. ennek mértékére jellemző, hogy a testület nemcsak politikai pártokat tilthatott be, és letartóztatásokat eszközölhetett, hanem a sajtótermékek és a mozifilmek cenzúrázása mellett a postaforgalmat is ellenőrizhette” (Romsics, 2005, 280–281).

Megkezdődött az államigazgatás újjászervezése, ami a régi közigazgatási szervek működésbe hozását és „megtisztítását” jelentette. Romsics Ignác rámutat arra, hogy „a Szovjetunió és a magyar kommunisták célja kezdettől az ország szovjetizálása volt” (Romsics, 2005, 273), ami az 1944 és 1949 közötti átmeneti időszakban is érvényesült. ennek üteme és mértéke a szovjet politika függvénye volt.

A mindennapok szintjén azonban ez nem volt ilyen egyértelmű. Az emberek azt tapasztalták, hogy létezik a magántulajdon, működik a piac, van vallásszabadság és különböző pártok versenyeznek egymással. A háború pusztításai után las-

san normalizálódó élet a régi struktúra szerint látszott rendeződni. Újraéledtek az egyesületek, megindult például az első osztályú labdarúgó-bajnokság is, igaz, hogy a közlekedési nehézségek miatt csak a fővárosi csapatok számára.

Azért a változásokat is érezte az utca embere. Például az államszervezetben történt egy lényeges átalakulás, hogy a felszámolt csendőrség feladatát a rendőrség vette át, amelynek irányítása – miként a Belügyminisztériumé – a kommunisták kezében volt” (Romsics, 2005, 281). Horváth Konstantin ezt rögzíti 1946. július 28-án a naplójába: „Annyi rendőr van amennyi még nem volt. Rendőrállam lett ez a nyomorult terület [...] Vannak megfélemlítő egyenruhák. Ez ennek a kornak a jellemzője” (Horváth, VII., 171). Az utca ember hallhatott arról, hogy elrendelték a szélsőjobboldali szervezetek (pártok és társadalmi egyesületek) feloszlátását, és betiltották az ifjúsági szervezetek közül 1945-ben a levettét, és nemsokára a Magyar Cserkészszövetség és a KALoT is sorra került. Ezt követően 1500 ifjúsági és társadalmi szervezetet tiltottak be. Az imént idézett napló így kommentálja az eseményeket: „VII.22. „Szomorú vagyok. Reggel van, felhős, sötét. A jövő olyan sötét. Szét fogunk bomlani. Ez az ország elveszett. A kis vagyonok is elmennek. A B lista most folyik. Egyesületek feloszlátása és nincsen ellentmondás sehol ...” (Horváth, VII., 165-166).

A történész szemével nézve világos, hogy „1945 nyarára gyökeresen új társadalmi és politikai helyzet alakult ki Magyarországon” (Romsics, 2005, 285). Ennek főbb mutatói: a földreformmal átalakított tulajdonosi szerkezet, a törvényhozó testület társadalmi és politikai összetételében történő radikális változások, a közigazgatásban lezajló kádercserék. „A forradalmi jelentőségű változások és az új hatalom törvényessége azonban nyilvánvalóan vitatható volt. [...] Az 1945. november 4-én megtartott választásokon minden 20. életévét betöltött magyar állampolgár részt vehetett. A választójogosultak összlakossághoz viszonyított aránya így az 1939-esnek több mint duplájára, közel 30%-ról 60%-ra emelkedett. A szavazás módja mindenütt titkos volt. Ilyen demokratikus választójog alapján Magyarországon addig még nem választottak. A megmérettetés győztese a magántulajdonon alapuló piacgazdaság és a parlamentáris demokrácia platformján álló Kiszgazdapárt lett” (Romsics, 2017, 427) A választási részvétel 92%-os volt, amiből következik, hogy a lakosság döntő többsége a szocializmus (az állami tulajdonra épülő tervgazdálkodás), illetve parlamentáris demokrácia (magántulajdonon nyugvó piacgazdaság) kérdésében az utóbbira szavazott.

Az életkörülmények igen nehezek voltak, általános volt az élelmiszerhiány. „A földosztás következtében létrejött kiszgazdaságok súlyos igaerőhiánnyal küszködtek, és megközelítően sem tudtak annyit termelni, mint amennyit a háború előtti években betakarítottak. Az ipar teljesítőképessége ugyancsak visszaesett. 1944–1946-ban ismét emberek százezrei éltek igen sanyarú körülmények között:

éhezve, fázva, s ráadásul a rekviráló szovjet katonák zaklatásainak is kitéve. Konsztantin atya naplóbejegyzése 1947. január 25-én: „Itt könyveket semmisítenek meg, rabolnak, szabadságról deklamálnak és hazudnak, de nem rektifikálnak semmit, ellopnak mindent, a nyomdákat is – szabadság. Ha szólsz egy szót – elvisznek ... Szabadság ...” (Horváth, VII., 262).

A két világháború között megállapított napi 3000 kalóriás népszövetségi norma helyett 1945–46-ban egy ember átlagosan csak 1700–1800 kalóriát tudott elfogyasztani” (Romsics, 2017, 428). A nehézségeket növelte, hogy Magyarországnak már 1945-től jóvátételt kellett fizetnie a Szovjetuniónak. Hivatalosan a kirótt 200 millió dollár helyett csak 131 milliót fizetett az ország, de valóságosan közel 500 milliót, amibe beleértendő a szovjet csapatok és a SzeB ellátása, a szovjet tulajdonba került magyarországi német vagyon, valamint a jóvátételek (a Szovjetunió kívül Csehszlovákia és Jugoszlávia számára). Az ország belső működését még tovább nehezítette a hiperinfláció, aminek nyomán teret nyert a feketézés, üzérkedés és batyuzás (Romsics, 2005, 306). A Németországból hazaszökést tervező Wöller István és levele társai is értesülnek arról, hogy „a pengőnek nincs értéke. Nyomják már a 10–100 ezreket, sőt az ettől is nagyobb pénzeket is” (Wöller, 2006, 193).

Jól érzékeltetik az árak rohamos változásait Horváth Konsztantin bejegyzései: 1945. október 19-én: „Az árak rohanva emelkednek. A Napoleon 100.000 felé tart. Tegnap már megjelentek a 10.000-ek. A krumpli 360-ról felugrott nagyon, szőlő 1000 felé van. Nyíratkozás 250” (Horváth, VII., 32). 1945. november 9-én: „A kenyér adagját leszállítják 15 dekára⁸⁴. 1 tojás ára 1000-1200 P. A villamos 80 P...” (Horváth, VII., 41). 1946. január 30-án: „Ma mikor egy villamos jegy 3000 P egy nyírás, csak nyírás 25 ezer P egy pár cipő 2 millió felett, [...] 1 méter jó szövet 4 millió, meg 6 és 9 millió ...” (Horváth, VII., 80). 1946. március 3-án: „A márciusi ruhapénz már 1.200.000P, de semmit sem ér. Egy levél 20.000 P. ennyi egy villamos jegy is. Egy tojás itt Zircen 40.000 P. s így tovább” (Horváth, VII., 98). 1946. május 10-én: „Most erre a hónapra kaptunk 100 millió ruhapénzt ... Azaz tíz átszálló jegyet. Nevetséges ...” (Horváth, VII., 130). 1946. május 16-án: „Az árak rettenetesek: Gyula nyíratkozott 200 millióért. A milliárd már alig valami. Pénzért nem kell senkinek semmi” (Horváth, VII., 132). 1946. június 27-én: Hihetetlen árak ... villamos jegy ma 6 billió. Egyszerre ugrott 150 millióról ilyen nagyot. A dollár 40 ezer billió felett van” (Horváth, VII., 150). 1946. július 1-én: „A villamos jegy tegnap már 60 billió volt” (Horváth, VII., 152).

A kemény körülmények ellenére nagy lendülettel folyt az ország helyreállítása, újjáépítése. Közben gondosan megünnepelték Magyarország a szovjet csapatok általi ’felszabadítását’. Konsztantin atya így kommentálja 1946. április -i bejegyzé-

⁸⁴ Az andernachi hadifogolytáborban 20 dkg volt a fejadag (vö. Tavas, 2007)

sében: „Ma megint ünnepelnek odakint ... hát éppen egy éve ... hogy rajtunk ül ilyen nagy hatalom. Ünnepeljünk! Ünnepeljük, hogy kiraboltak, hogy elvettek mindent, hogy nincsen személy és vagyonbiztonság, hogy elvették az összes egyházi birtokot, hogy asszonyainkat, leányainkat tönkretették, hogy nem szabad magyarnak lenni ... Rajta! volt tehát harangszó 8-tól ¼ 9-ig... Mára nincsen előírva. Ezt nem tettem volna, ha primás lettem volna. Ma kiabálnak, berugnak, ócsárolnak bennünket, hazudnak mindenfélét ellenünk... Hát rajt! Ez kell nekünk!” (Horváth, VII., 109).

Az egyik első teendő a közlekedés helyreállítása volt. 1946 végéig újjáépítették a felrobbantott hidak többségét. „Bontják a hidakat, egész éjjel robbantanak. Olyan képtelen a tudat, hogy már az új margit híd az új is, a 'Manci' is leszakadt. A másikat kézigránáttal bontják [Ferenc József híd]. A Kossuth híd most készül...”⁸⁵ (Horváth, VII., 71). 1947 márciusára a gépjárműállomány megközelítette az egy évtizeddel korábbi szintet. A vasúti közlekedés az amerikai hadseregtől hitelbe vásárolt 500 gőzmozdony (Truman-mozdonyok) üzembe helyezésével kezdett visszatérni a megszokotthoz. A másik alapvető feladat az inflációs viszonyoknak véget vető pénzügyi stabilizáció megteremtése volt. (Romsics, 2017, 428). Sikerült a pénzügyi stabilizáció külső segítség nélkül, amit a háború előtti bérszint jelentős csökkentésével és az agráröllő mesterséges szétnyitásával lehetett megvalósítani. A fizetéscsökkentést a nivellálás elve vezérelte, a jól kereső rétegeket 60-70%-kal, a munkásokét 30-40%-kal kurtították meg. A pedagógusok jártak a legrosszabbul, az 1938-as szint 20%-át kapták csak meg, a közigazgatási alkalmazottaknak is bekellett érnük korábbi bérük 31%-ával. A háború utáni új Magyarország tulajdonosi struktúrája jelentősen megváltozott, domináns rétegeit a kistulajdonosok jelentették (Romsics, 2005, 309–318).

A kommunisták által követelt idő előtti választások 1947-ben is azt az eredményt hozták (a „kékcédulák” ellenére), hogy a magyar társadalom ismételten és egyértelmű többséggel „a magántulajdon és a parlamentáris demokrácia mellett, illetve a szovjetizálás ellen szavazott” (Romsics, 2005, 292).

Sztálin a szovjet-amerikai helyzet kiéleződése miatt új utasítást adott kelet-közép- és délkelet-európai híveinek, amely a szovjet minta átvételének gyorsítására szólított fel (Romsics, 2005, 292). A közigazgatásban folytatódott a B-listázás, amit a „reakciós elemektől” való megtisztításként tüntettek fel, s közel 60 ezer személyt bocsátottak el 1946 őszeig. A régi középosztályhoz tartozó közszolgálati tisztviselőket főleg munkásszármazású és képzetlen emberekkel váltották fel (Romsics, 2005, 318; Romsics, 2017, 432). Konstantin tsztán látja a helyzetet: „[...] játszanak köztársaságot a mi bőrünkre, a mi szenvedésünkre, a mi pusztulásunkra ... Tud-

⁸⁵ Gépelt szöveg. Hosszú í, ú nincs a billentyűzeten.

juk már mi a kisgazda párt ... Mindenhova ugysis Ő Rákossisága emberei kerülnek” (Horváth, VII., 81).

Az 1947. február 10-én Párizsban aláírt békeszerződés [...] a trianoni határokat állította vissza. Bármennyire számítani lehetett arra, hogy így fog történni, a veszteség és a csalódás miatti gúnyos keserűség érződik Horváth Konstantin soraiból: „[1946.] IX. 15. Mindent elvesztettünk. Erdélyt, a Felvidéket, Bánátot, Baranyát, sőt még adnak a cseheknek Pozsony körül... Ha ... ha ... ilyen gazdagok vagyunk ...” (Horváth, VII., 204-205). „A békeszerződés aláírásával Magyarország nemzeti jogi szempontból visszanyerte szuverenitását, és elvileg a független államok sorába lépett.” (430) Ugyanakkor továbbra is meghatározó volt a Szovjetunió befolyása, aminek a hazánkban tartózkodó 50 ezer fős szovjet megszálló erő is nyomatékot adott.

A kommunisták a két munkáspárt egyesítésével (MDP) megszüntették a Szociáldemokrata Párt önállóságát. Gyakorlatilag felszámoltak minden pártot. „A szovjetizálás betetőzéseként a parlament 1949. augusztus 18-án új alkotmányt fogadott el. Ehhez az 1936-os szovjet alkotmány szolgáltatta a mintát. [...] Az alkotmány szavai szerint a Magyar Népköztársaság 'legfőbb államhatalmi szerve' az országgyűlés volt, a valóságban azonban egyszerű szavazógéppé degradálódott testület. [...] Az országgyűlés törvényalkotó munkáját az Elnöki Tanács által kibocsátott jogszabályok [törvényerejű rendeletek] pótolta. [...] A tanácsrendszerre való átérés keretében módosult az ország megyei beosztása is. [...] Az állami struktúra mellett minden szinten kiépültek az MDP szervezetei. [...] Mint minden totális diktatúra, a Rákosi-rendszer is állandó rettegésben tartotta a társadalmat. Ennek legfőbb eszköze a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztálya (ÁVO), majd 1948-tól az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) volt” (Romsics, 2017, 433-434).

„Gazdaságpolitikai téren a Rákosi-rendszer két fő célt tűzött ki maga elé: a nehézipar fejlesztését és a mezőgazdaság kollektivizálását. [...] A magas beruházási ráfordítások miatt az életszínvonal nem emelkedett, hanem csökkent” (Romsics, 2017, 435).

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után változások történtek a szovjet vezetésben. „Az új moszkvai vezetők utasítására Rákosi megosztotta hatalmát [...] Nagy Imrével, aki miniszterelnök lett. Reformjai enyhítettek a rendszer kegyetlenségén és észszerűtlenségein. Törekvéseivel a társadalom túlnyomó többsége rokonszenvezett. [...] Az SZKP 1956 februárjában megrendezett XX. kongresszusa új fordulatot hozott. A kongresszus desztalinizációs határozataitól felbátorodva ismét mozgásba lendült a hazai kommunista reformértelmiség és az egyetemi ifjúság” (Romsics, 2017, 438). Ez vezetett az 1956 októberi tüntetésekhez, a fegyveres felkeléshez és a szovjet invázióhoz. „Az ellenállást leverő szovjet alakulatok után november 7-én egy szovjet páncéloson Budapestre érkezett Kádár János, akit

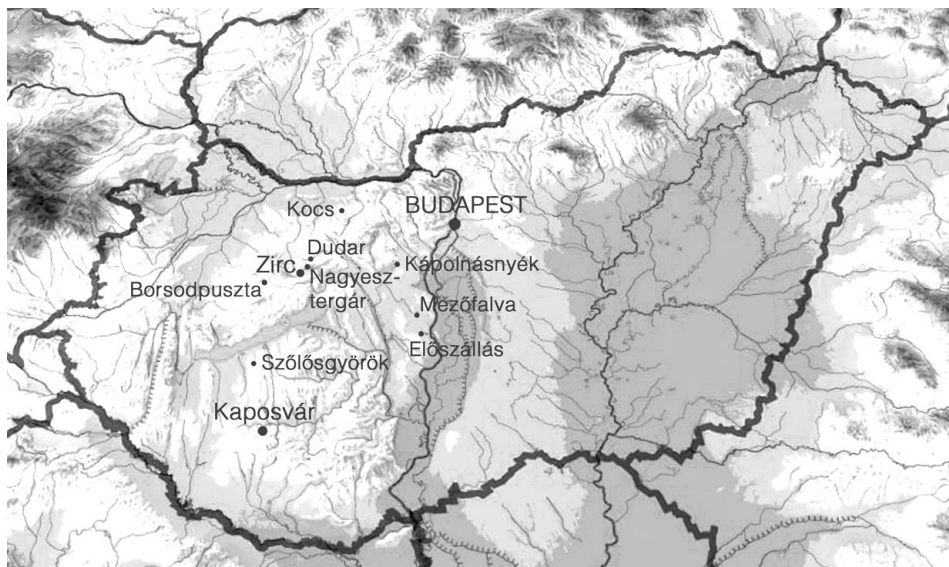
ugyanúgy a szovjet vezetők állítottak az ország élére, mint előtte Rákosit, Gerőt és Nagy Imrét. [...] A megtorlásokkal egyidejűleg Kádár törekedett a passzív többség megnyerésére. [...] Az Országgyűlés 1957 májusában ült össze először. A képviselők a kormány minden addigi intézkedését helybenhagyták, és megerősítették Kádárt kormányfői tisztségében” (Romsics, 2017, 441-442). A Kádár-rendszer 1989-ig állt fenn.

A HARMADIK RÉSZ MEGKÖZELÍTÉSE ÉS MÓDSZERE

Ebben az időszakban is sok fehér folt van Rokonai életútjában. A különböző források ellentmondásban vannak abban, hogy mikor éppen hol volt és mit csinált. Van olyan forrás, ami olyan helyekről is tud például Rokonai kántori tevékenységét illetően, amelyekre vonatkozóan nem találtunk megerősítő adatot. Itt a források elemzésével, összevetésével igyekeztünk a lehető leghitelesebb képét megrajzolni. Ebben az egységben is támaszkodtunk közvetett dokumentumokra, amelyek segítségével azt a környezetet kívántuk minél pontosabban megidézni, amelyben az adott időszakban Rokonai Simon tartózkodott. Vagyis itt is alkalmaztuk az első egységnél részletesen tárgyalt módszert, a szociális közegek, informális tanulási szinterek vizsgálatát. A levonték hozzátartozóival készített interjúkkal próbáltuk gazdagítani a képet. „Ha az életrajzi elbeszélést olyan társadalmi konstrukciónak fogjuk fel, amely egyszerre foglalja magában a társadalmi valóságot és az alany élményvilágát, azzal a kérdéssel kell szembenéznünk: miképpen rekonstruálhatunk egy olyan társadalmi struktúrát, amely az élettörténeti tapasztalatok és a társadalmilag meghatározott sémák interakciója során újra és újra megfogalmazást nyer, és eközben meg is változik.” (Rosenthal, 1995) Az egyéni tapasztalatokat összevettük a történelmi konstrukciókkal, így próbálva minél összetettebb képet nyerni a vizsgált eseményekről, viszonyokról.

A HAZATÉRÉS UTÁN

Rokonai Simon a franciaországi hadifogságból 1946 májusában tért haza a levontékkal. Hogy pontosan hány fővel, azt nem tudjuk bizonyosan. A nagysztergári emléktáblán szereplő létszám, mely megegyezik a Németországba induló 800 levante számával, nem valószínű. Van olyan adat is, hogy a levonték nem egy, hanem két csoportban érkeztek, az első májusban, a második szeptemberben. Tavasz naplójának tanúsága szerint több olyan esemény is volt, amikor csökkenhetett a csoport létszáma. Nemegy alkalom kínálkozott a szökésre, amivel

4. ábra. Helyszínek, ahol Rokonai megfordult a hazatérését követően

élhettek is néhányan (senki földjén, amerikai – francia „örségváltás”). Veszteség sem kizárható a háború és a hadifogolyállapot miatt. Pontos kimutatások hiányában nem tudunk biztosat mondani. Azt állíthatjuk, hogy a leventék döntő számban hazatértek akár egy, akár két turnusban, néhányan közülük egyéni utakon. Abban, hogy a fiúk szerencsésen hazaérhettek, meghatározó szerepe volt a ciszterci paptanárnak.

Rokonai májusi érkezése közvetett megerősítést nyer Horváth Konstantin naplójából. Az 1946. július 17-i bejegyzésben említi, hogy „Megjött Simon is” (Horváth, Napló VII. 163). Konstantin nem jelzi, hogy honnan érkezik Simon, de a lakonikus mondatból arra következtethetünk, hogy olyan helyről, aminek nincs különös jelentősége. Azaz nem a franciaországi hazatérésre utalhat a szerző. Konstantin 1936-tól volt a Bernardium igazgatója, majd az évtizedes szolgálat után felmerül a neve, hogy ő legyen a zirci perjel, az apát helyettese. Naplója tanúsága szerint nem igazán örül a gondolatnak, már a várható magántanári kinevezése miatt sem. „Ilyet ott, ahol minden a feje tetején van? Most mikor kezdhetnék dolgoztatni, az egyetemen is mozogni, mikor már itt is megtalálom magam? Mikor innen a mamát anyagilag is jobban tudom segíteni?” (Horváth, Napló VII. 156). Friss élménye van Zircről, mert 1946 februárjában jó pár napot ott töltött, és éppen abba a szobába került, ahol korábban Simon lakott. „Már néhány napja itt vagyok a földszinten a 47-ben [...] nincsen semmi a szobámban. Az egyetlen külső ablakok vannak meg, a belsők hiányoznak, sőt a külsőkön is fent deszkák vannak.

Simon könyvei vannak szerte szét. Jegyzetek, számtani dolgok, népi zenei elemek, szentírás ...” (Horváth, Napló VII. 93).

Hogy Simon rendezte-e, magához vette-e könyveit, nem tudjuk, mindenesetre csatlakozni készült Pius új alapítású közösségéhez. A Katolikus Lexikon szerint ez még ebben az évben sikerült, hiszen a lexikon szerint 1946-tól a borsodpusztai közösség tagja. Ezzel szemben Konstantin naplója arról számol be, hogy 1947. november 11-én kedden volt „a nagyesztergári plébánia átadása Eriknek, aki hétfőn Fehérvárról (ahol hittanár volt) [érkezett] Simontól, aki Borsodra megy” (Horváth, Napló VIII.). Konstantin november 15-én azt is feljegyzi, hogy „Simon ma reggel ment el Borsodra kocsin. Sokat búcsúzkodott és egy kicsit meg is volt hatódva, mikor nála vol[tam]. Kár, hogy elmegy” (Horváth, Napló VIII.). Egy héttel később azt jegyzi fel a perjel, hogy „Simonért apáturhoz jött egy küldöttség, hogy ne engedje Borsodra. Hm. Hát nem küldi őt senki, ő megy. Ő fellebbezett Rómába, hogy nem marad köztünk; menjen oda a küldöttség. De mintha Simon is maradna még néhány évig ...” (Horváth, Napló VIII.). A napló bejegyzései alapján azt érzékeljük, hogy Simon nem tűnt egyértelműen elhatározottnak Konstantin szemében a Borsodpusztára költözést illetően. Hogy a régi közösségéhez, a megszokott helyszínhez való kötődés okozott bizonytalanságot a döntésében, vagy a szerzetesség két nagy ága közötti választás jelentett nehézséget, az eddig követett apostolkodó irány felcserélése a szemlélődő magatartásra, erre vonatkozóan nincs egyértelmű adatunk. Kérdéses az is, hogy mennyi időt töltött a Piusz-féle új alapításban, Borsodpusztán. Könnyen lehet, hogy Dayka Ottó Otmár visszatekintésében Simonra utal, aki csak pár napot maradt a borsodpusztai közösségben (Vö.: 50. lábjegyzet). Rokonai Simon (1972) visszaemlékezésének 1936-tól indított kronológiája szerint: „1940-től 1951-ig lelkész Nagyesztergáron”, azt a benyomást keltve, mintha folyamatosan ott tartózkodott volna. Későbbi bekezdésekben szó esik arról, hogy 1945. február 28.-án a leventéket elkísérte Németországba. Azt írja Rokonai, hogy: „Apát úr megbízásából elmentem velük.” Ez a kijelentés pontosításra szorul. Rokonai Simon nemcsak látta, hanem átlátta a helyzetet a zirci pályaudvaron, és ezért kért engedélyt az apáttól, hogy a fiúkkal tarthasson. Az engedély kérés nyilván arra is vonatkozott, hogy a lelkész ezáltal magára hagyja a gyülekezetét.

Pius kontemplatív rendalapítási törekvését nem nézte jó szemmel az apát, de végül beleegyezett (Badál, 2012). Konstantin sem támogatta Piuszt, és miután betekintést nyert annak „kolostoralapító szándékát tartalmazó iratok”ba következő megjegyzést fűzi hozzá: „Pius esete felingerelt, nem tudom feledni” (Horváth, vol. VII., 47-48). Az is kiolvasható a naplóból (1945. november 29.), hogy nemcsak a vezetést, hanem az egész zirci közösséget felkavarta Pius lépése. „Különös volt ez a káptalan, melyen szerzetesproblémák foglalták le a legnagyobb érdeklődést

és a legtöbb időt” (Horváth, vol. VII., 49). Tizenkét fő szerepelt a hivatalos bejelentésben Piusz mellett „Kázmér, Simon, Erik, Ányos, Hildebrand, Kristóf, Lehel, Mihály, Otmár, Ciprián, Kasszián” (Horváth, vol. VII., 47). Halász Piusz⁸⁶ a megállapodást követően hozta létre a Regina Pacist Borsodpusztán, ahol „a ciszterci rend alapítóinak szellemében, teljes magányban és szilenciumban, zsolozsmázva és szemlélődve, fizikai szegénységben és vezeklésben kívántak élni. A fizikai szegénységben itt olyan mezőgazdálkodó életformát kell értenünk, amelynek jegyében saját kezük munkájából kellett megélniük mindenben hasonlóan a 800 évvel korábbi életvitelhez” Brückner, 1994, 812). Az alapításnak, mint novíciusok felvételére jogosult perjelségnek római engedélyezése 1946. november 25-én történt meg.⁸⁷ Piusz törekvése pápai elfogadásra talált.

A Katolikus Lexikon szerint 1948-ban Rokonai civil munkakörbe került. Nagyesztergár története viszont arról számol be, hogy a lelkészlakot⁸⁸, amellyel 1946-ig nem rendelkezett Nagyesztergár, „1948. május 28-án vehette át a plébános” (Irányi, 2004), aki nem volt más, mint Rokonai Simon. Korábban csak 2 kh földje volt a plébániának, amihez „kapott 25 kh szántót a földosztáskor”, mert „elszakadva a zirci ciszterci apátságtól [megalakult] az önálló nagyesztergári egyházközség [...] A föld és a gazdálkodás a lelkésznek inkább gondot okozott, mivel csak egy cselédje volt, akivel műveltette a birtokot. A háború után az emberek vallásosabbak lettek, többet jártak templomba, bizalommal fordultak az atyához, ő körömlötte nekik a mentesítő kérelmeket, ezért tartotta súlyos csapásnak a hitéletre Rokonai Simon, hogy [a kitelepítések során] a legjobb módú, templomjáró családokat viték el” (Irányi, 2004).

Rokonai visszatekintésében is az szerepel, hogy 1940-től 1951-ig Nagyesztergáron plébános. Csak, mint egy epizódról esik szó a Németországban történekről, a hadifogságról és annak franciaországi folytatásáról. Erről a közel 15 hónapig tartó embert próbáló időszakról mindössze mozaikokat villant fel. Azután áttér a dudari szénbányában töltött időre, amikor bányászként is igyekezett pap maradni.

⁸⁶ „Szociológiai, történelmi, teológiai tanulmányaival a papság körében országos hírnévre tett szert. Az állmvédelmi hatóság ebből arra következtetett, hogy Halász Piusz az ellenálló egyház egyik lelki, szellemi vezetője. [Az ÁVH az 1960-as években kétszer is letartóztatta és bebörtönözte. bár nem volt vezető, de] tény, hogy írásaival és életével, elmélyült lelkiségével példát adott arra, hogy az üldöztetés idején milyen magatartást kövessen egy pap” (Érted vagyok, 2021 április, 13).

⁸⁷ Retrieved from <http://www.ciszterciekegerben.hu/downloads/husvet2016.pdf> (2021. 06.28.)

⁸⁸ A volt Volksbund-ház avánzsált át lelkészlakká (Irányi, 2004).

25. kép. Magyarországi németek kitelepítése
1946 és 1948 között zajlott a magyarországi németek
kollektív bűnösségén alapuló kitelepítése.

A Helytörténeti Gyűjtemény azt rögzíti, hogy „1951 után lelkipásztorként nem működhetett, néhány évig a dudari bányában dolgozott”. A kommunista hatalom egyházellenességének, a „klerikális reakció elleni harc”-ának egyik meghatározó dokumentuma az 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelet, amellyel feloszlatták a szerzetesrendeket. Rokonai bányásként dolgozott Dudaron, visszaemlékezése szerint 1951. augusztus 27-től 1953 januárjáig. Dudaron már a II. világháború alatt „megkezdődött a bánya feltárása, és a Dudar-Zirc vasútvonal kiépítése” (Dudar története). Vitális István 1936. évi szénkutatói jelentéséből tudjuk, hogy „A dudari medence legértékesebb része az a teknő, amelyben 91 millió q, átlag 4467 kalóriás szén van, átlag 1.6 m vastagságban, a felszín alatt 181–288 m mélységben” (Vitális, 2013, 63). „1945-ben folytatódtak a vasútépítések.

A legtöbb bányász nem dudari volt, 1947-ben összesen 556 fő dolgozott a föld alatt” (Dudar története). 1951 februárjában a filmhíradó beszámol arról, hogy „Dolgozó népünk készül a pártkongresszusra. A szénecsata hőseinek küzdelméből sikeresen kiveszik a részüket a Veszprém megyei dudari szénbánya dolgozói” (Filmhíradó, 1951 febr.) Rokonai ekkor még nem volt a bányászok között, de később volt bőven alkalma kivenni a részét szénecsata hősi küzdelmeiből. A németországi és a hadifogságbeli események alapján joggal következtethetünk arra, hogy

a fizikai állóképessége megvolt a leventék védnökének, aki ekkor a 40-es éveinek elején járt. Rokonai visszaemlékezésében említ egy esetet még a hadifogság idejéből, ami kondíciójára, erejére utal. „Egy alkalommal fut a sátramba az egyik gyerek: tisztelendő úr, tessék jönni, a németek verekszenek! Kiugrottam a sátorból, és a legsűrűjéből elkaptam az egyik német nyakát a karommal. Penderítettem egyet rajta s keze-lába máris égfelé kalimpált. Ott ültében csak annyit mondott: 'Ich kratuliere!' Később kiderült, hogy most ebben az esetben nem a németek lopták el a magyar gyerekek 'Liebesgabe-kenyereit' hanem egy magyar gyerek lopta el a német dohányát... de megvédtük a magyar becsületet” (Rokonai, 1972).

A sors furcsa fintora, hogy Tavas József, az egykori levente a dudari bányában találkozott újra Simon atyával. Tavas, aki kulák listára került, mert az apjának volt két tehene és hat hold földje, örülhetett, hogy a bányában kapott munkát. Ezért semmiképpen sem akarta kihagyni a felvétel idejét, ami pedig egybe esett a próba éneklés időpontjával, amire a Magyar Rádióba hívták be, Simándi József ajánlásával (Tavas-interjú, 2024). Így az ő énekhangja nem került kifejtésre, de az átlag 4467 kalóriás szén igen.

Jóllehet a bányában a munkások többsége nem dudari volt, de a környező településről érkezők is hallhattak Rokonai Simonról. Nehéz elképzelni, hogy ne tudódott volna ki, hogy ki az az idekeveredett szerzetes. Feltételezhetjük, hogy a tisztelet is kijutott a valamikori plébánosnak, miként azt is feltételezhetjük, hogy – mint a legtöbb munkahelyen az újonnan érkezettet, főleg, ha annyira más közezből jött, mint Simon atya –, ugratták, bosszantották, csúfolódtak vele. Nem

26. kép. A dudari szénbánya élmunkásai

tudjuk, hogy itt a bányában mennyire hatott az egyház ellenes kommunista propaganda, „A Központi Vezetőség határozata a klerikális reakció elleni harcról”, és ennek következtében érték-e ellenséges támadások, megjegyzések. A szerzetesi fogadalom három fő elemének (stabilitas, conversio, obedientia) a gyakorlására minden bizonnyal szüksége volt. Önéletrajzában a pozitív emlékeket rögzíti a bányász évekről.

A Katolikus Lexikon szócikke nyomán haladva tovább 1957-ben kántorként találjuk Rokonai Simont Mezőfalván, amely az előszállási uradalomhoz tartozott. A kántor a liturgikus ének hivatalosan megbízott vezetője, előénekes énekvezető. „1950-től sok szerzetes és szerz[etes]nő vállalt [kántor]i állást részben zenei képzettsége, részben a számukra szervezett, gyorsított képzés alapján” (Katolikus Lexikon). Simon már a Mintagimnáziumban is a cserkészcsapat énekvezetője volt, így ebben a feladatkörben feltehetőleg jól érezte magát. Az egyházi énekeken kívül a népi zenével is foglalkozott, mint arra Horváth Konstantin naplóbejegyzése utal (Vö.: Horváth, vol. VII., 93).

Az eredetileg József nádor tiszteletére kapott Hercegfalva nevet 1951-ben politikai megfontolásból változtatták meg Mezőfalvára, aminek a közigazgatási területe a 20. században kétszer is jelentősen csökkent. A mai határa úgy alakult ki, hogy „1928-ban Előszállás Nagykarácsonnyal és a hozzájuk tartozó pusztákkal önálló községgé szerveződött”. Két évtizeddel később pedig Nagyvenyim és környéke önállósult. „A második világháború után a település lakosságának nemzetiségi összetétele megváltozott. A háborút követő nemzetközi lakosságcsere egyezmények végrehajtása során a német nemzetiségűek nagy részét kitelepítették.” Az „eltávolított lakosság helyére Csehszlovákiából érkeztek szintén kitelepített felvidéki magyarok és a Tiszántúlról költöztek szervezett áttelepülők.” (Wikipedia) „Bár a felvidéki betelepítettek – ellentétben a nyékládházaiakkal – eszközöket is hoztak magukkal, jómódúak és szorgalmasak voltak, de mint Rokonai Simon írta, csak ’megszerezték a svábság elismerését, de szeretetét nem fogják.’” (Irányi, 2004).

Az ötvenes évek magyar falvainak mindennapjai nagyon hasonlóak voltak. Más községben jegyezték fel, de azokban az esztendőkből, amelyek a beszolgáltatások jegyében teltek, Mezőfalvára is érvényesek lehettek a következők: „Már 1950-ben arról beszéltek a tanácsülésben, hogy népnevelőkkel látogattak meg minden gazdát és felhívták a figyelmüket hazafias kötelezettségük teljesítésére. Tudatosítottuk, hogy minden szem burgonyával és minden fej kukoricával a béke ügyét és 5 éves tervünk sikerét szolgáljuk.” (Száz magyar falu) Rokonai korábbi nagysztergári plébánosi tevékenysége alapján feltételezzük, hogy Mezőfalva lakosaival is megtalálta a hangot, habár az eredetileg itt lakó német nemzetiségűekkel ez könnyebben ment volna számára. Már a nyelvi lehetőségek miatt is, mert Roko-

nai kitűnően beszélt németül. Azért is, mert Előszálláson volt segédlelkész, így az apátság mintaszerűen szervezett uradalmán kapcsolatba kerülhetett hercegfalviakkal, hiszen mezőgazdasági munkára és az ipari üzemekbe is jöttek a környéki településekről.

Rokonai kántori hivatását – a *Katolikus Lexikon* szerint – 1970-től Kápolnásnyéken folytatta. A Helytörténeti Gyűjtemény – az említett két helyszínen kívül – még Kocson⁸⁹ és Szöllősgyörökön végzett kántori tevékenységről is tud. Ez utóbbi település – amely a források szerint 1332-ben már létezett, és a török pusztítás után 1704-ben alapítottak újra – plébániája (1993-ig) a veszprémi egyházmegyéhez tartozott (Katolikus Lexikon), miként Nagyesztergáré is, aminek Rokonai volt a plébánosa. Ez lehetett egy kapcsolati szál. Mezőfalva esetében elég egyértelmű az összefüggés, hiszen a település kegyura a zirci apátság volt, ahova Rokonai erősen kapcsolódott. A másik két település esetében nem bukkantunk kapcsolati szálra. Próbáltunk úgy is érintkező pontokat keresni, hogy megnéztük, kik voltak a vizsgált időszakban a szóban forgó települések plébánosai⁹⁰. Ezen az úton sem jutottunk előrébb.

A négy településen eltöltött időt 1957-től 1980-ig terjedőnek jelöli a Helytörténeti Gyűjtemény. Arra vonatkozóan nem sikerült adatot találni, hogy ez az időtartam miként oszlott meg az egyes helységek között. Az érintett települések helytörténetében sem találunk említést Rokonai Simonról. Azt viszont megállapíthatjuk, hogy bár a szerzetesrendek feloszlásáról szóló rendelet jelentős kitérőt okozott az életében, amikor a dudari bányában talált munkát, majd Zircen kocsikísérőként dolgozott (-s -n., 1984), ezt követően azonban közel másfél évtizedig a hivatása körében tevékenykedhetett. Ha nem is szemlélődő monasztikus szerzetesként, amire Borsodpusztán Piusz atya mellett készült, de újfent az egyházat szolgálta kántorként az adott gyülekezetben. Nekrológijából annyit tudunk, hogy

⁸⁹ A második világháborúban „nemcsak férfiakat, hanem a lovakat is ’bevonultatták’. 1944-től felváltva szállta meg a települést hol a német, hol az orosz hadsereg. [...] Az 1945-ös földosztás majd 200 családot juttatott 25 hold feletti földhöz. A lakosság 83%-a élt mezőgazdaságból. Az 1949-es kuláklista és a kötelező beszolgáltatás tönkretette a családokat. 1950-51-ben a gazdák jó része a környező városok gyáraiba, üzemeibe ment dolgozni, leadva földjeiket, melyhez addig annyira ragaszkodtak. [...] 1999-ben rendezték meg először – a ma már hagyományosnak számító – kocsitoló versenyt. A rendezvény alapötlete onnan eredt, hogy a kocsit, azaz a ’könnyű szekeret’ a község hajdani kisiparosai: bognárok, kerékgyártók, és kovácsok fejlesztették ki” (<https://kocs.hu/tortenelem/>)

⁹⁰ Mezőfalván: 1951: László János Vince, 1974: Keszthelyi Miklós; Kápolnásnyéken: Kelényi Ottó (1957. IV: pol. okokból letartóztatták), 1960: Karsai István, 1967: Milcsinszky Alajos, 1977: Tóth Béla; Kocson: 1955: Mézes Ernő, 1961: Nagy Ignác, 1962: Gál Imre, 1970: Marek László; Szöllősgyörökön: 1948: Molnár Zoltán, 1960: Láncz László, 1972: Takáts Béla (Katolikus Lexikon).

27. kép. Jakab M. József unokái körében 1979-ben

28. kép. A Pannonhalmi Bencés Főapátság

Itt működött az a szociális otthon, ahol Rokonai Simon életének utolsó hónapjait töltötte.

„legalább élete végén egy rendi plébánián ismét testvéri közösségre talált, és papként is hivatásának szentelhette maradék erejét. Rövid, nagyon rövid volt ennek a lelki megpihenésnek az ideje, mert két év alatt egészsége annyira meggyengült, hogy [...] Otthonba kellett behúzódnia” (-s -n., 1984, 104). Hogy melyik település plébániáján töltötte ezt a lelki pihenést jelentő két évet, arról nincs adatunk.

Rokonai Simon 1982. október 26-án – félig bénultan (-s -n., 1984) – került a Pannonhalmi Szociális Otthonba, amely 1951 novemberétől a főapátság épületének egy 3 szintes szárnyában helyezkedett el. „A szerzetesrendek feloszlását követően az állam kötelezettséget vállalt arra, hogy a szerzetesrendek idős és beteg tagjairól, mivel azok nem rendelkeztek nyugdíj-jogosultsággal, szociális otthonokban gondoskodik. [...] A 100 személyesre tervezett [otthon] egy-egy szobá[já]ban átlagosan 4 idős szerzetes lakott, kezdetben csak férfiak, de hamarosan nővérek is érkeztek” (Katolikus Lexikon). Rokonai példás türelemmel viselte a szenvedést (-s -n., 1984) a pannonthalmi intézményben. Nem sok időt töltött itt, mert 1983. július 20-án elhunyt.

UTÓSZÓ

Napjainkra már jónéhány mű foglalkozott a nyugati hadifogolyok történetével és tárta fel a valós helyzetet, a keserves, nehéz sorsokat a nyugati lágerekben, és mutatott rá az igaztalan megbélyegzésre, amivel hosszú éveken keresztül illették őket. Munkánkban arra tettünk kísérletet, hogy minél pontosabb képet adjunk a bakonyi leventék 1945. február 28-án történt Németországba hurcolásának történetéről, az azt követő eseményekről és mindezekben Rokonai Simon szerepéről. Tudva azt, hogy nem sikerült minden fehér foltot felszámolni, abban bízhatunk, hogy a választott módszerekkel – mikrotörténeti elemzéssel, a szociális közegek, az informális tanulási színterek vizsgálatával – sikerült közelebb kerülni Rokonai Lajos Simon szerzetestanári személyiségéhez. Gazdagította volna írást, ha a leventék mindegyikéről legalább egy rövid életrajzot tudtunk volna közölni, de ehhez nem álltak rendelkezésre források.

Ez a könyv Rokonai Simon csendes tettének állít emléket és annak a 800 bakonyi – rajtuk keresztül még sok-sok ezer, tízezer – leventének, „gyereknek, fiatalembernek, kiskorúnak, [akiknek] az elrabolt élethónapjait, életéveit nem számította ki, nem összesítette senki” (Dégi-Városi, 1990, 37).

IRODALOM

- XVI. Benedek (2006). Részletek XVI. Benedek pápa 2006. október 11-ei katekéziséből. Magyar Kurír Katolikus Hírportál. 2020. október 28. Retrieved from <https://www.magyarKurir.hu/hirek/szent-simon-es-szent-judas-tade-apostolok> (2021.07.31.)
- Babbie, E. (2003). *A társadalomkutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó.
- Badál, E., Á. (2012). *Endrédy Vendel a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát*. Zirci Ciszterci Apátság és a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium.
- Bagdy, E. (1977). *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Balog, E. (Ed.) (1994). *A Ciszterci Rend Budai Szent Imre Gimnáziumának története*. Az alapítástól – a szétszóratásig, és még azon túl is ... 1912 – 1948 – 1958. Retrieved from https://szig.hu/_user/browser/File/Bal%20oldali%20men%C5%B1kh%C3%B6z%20tartoz%C3%B3%20f%C3%A1jlok/iskola_tortenet/gimi%20tortenete.pdf (2021.07.21.)
- Báthory, Z. & Falus, I. (eds., 1997). *Pedagógiai Lexikon I–III*. Kereban Kiadó.
- Bodó, L. (1995). *Leventék*. <https://mek.oszk.hu/09000/09018/09018.htm> (2021.07.21.)
- Brückner, Á. (1994) Halász Pius emléke. *Vigilia*, 59 (11), 812–821.
- A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja fennállásának 300. tanévében az MCMXXXIV – MCMXXXV. tanévre. (1935) Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/51306181.pdf> (2021.07.11.)
- Camus, A. (1972). *A bukás*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.
- Ciszterciek – Wikipedia Retrieved from <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ciszterciek> (2021.07.13.)
- Cúthné Gyóni, E. (2014). *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után*. *A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között*. Doktori Disszertáció. ELTE, BTK. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/cuthnegyonieszter/diss.pdf> (2021.07.29.)
- Czabaji Horváth, A. (2022a). A szeretet pedagógiája a háború embertelenségében. In Makkos, A., Kecskés, P. & Boldizsár, B. (Eds.), *A múltból táplálkozó jövő – hagyomány és fejlődés*. SZIE.
- Czabaji Horváth, A. (2022b). Egy szerzetes tanár a háború bizonytalanságában. In Buda, A. & Kiss, E. (Eds.), *Interdiszciplináris pedagógia a bizonytalanság korában*. DE.
- Czabaji Horváth, A. (2023) Rokonai Simon és a bakonyi leventék a II. világháborúban *Neveléstudomány*, 11(3), 89–99.
- Csicsay, A. (2002). *Iskolatörténet*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.

- Csizmazia, P. (1982). A magyar szerzetesek és a szerzetestanári hivatás. In Lékai, L. (Ed.), *Ciszterci lelkiség*. Prugg Verlag, 84–100.
- Davis, N. Z. (1990). The Shapes of Social History. *Storia della Storiografia – Hist. – Historiographie*, 17. 30–31.
- Dewey, J. (1976). *A nevelés jellege és folyamata*. Tankönyvkiadó.
- Diós, I. & Viczián, J. (Eds., 1996–2014). *Magyar Katolikus Lexikon I – XVII*. Szent István Társulat.
- Dudar története. Retrieved from <https://www.dudar.hu/dudar-tortenete> (2024.03.31.)
- Elmondja Dégi-Városi István. *Tekintet* 1990/4. 30–37.
- Erdei, I. M. (2017). Fogytakozó magyar világ a Torontál legdélebbi városában. *Aracs*, 2, 75–84. Retrieved from http://www.epa.uz.ua/03400/03482/00041/pdf/EPA03482_aracs_2017_2_075-084.pdf (2021.07.31.)
- Erdős, L. (2009). Emlékezés Hagyó-Kovács Gyulára, a Zirci Apátság előszállási jóság-kormányzójára. In Guitman Barnabás (Ed.). *A Ciszterci Rend Magyarországon és Közép-Európában*. (376–380) Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar. Retrieved from http://real.mtak.hu/23722/1/Foldvari2009_Eger_Ciszter_Gimn_Gor_kat_diakok_u.PDF (2021.07.27.)
- Erdős, F., Farkas, G., Fülöp, Gy. & Virág, E. (1989). *Mezőfalva története*. Mezőfalva. ISBN96-3032-9972
- Fábián, I. Pancsova. In *Magyarország vármegyéi és városai. A teljes „Borovszky”*. (2004) Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. Retrieved from <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/index.html> (2021.07.26.)
- Fejér, A. (1912). Könyvkötő-szlőjd a bajai főgimnáziumban. *Magyar Középiscola*, 4, Filmhíradó, 1951 febr. Retrieved from <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=10753> (2024.06.26.)
- Freinet, C. (1982). *A Modern Iskola technikája*. Tankönyvkiadó.
- FSZEK Retrieved from <https://saman.fsze.hu/WebPac/CorvinaWeb?action=onelong&showtype=longlong&recnum=815138&pos=60> (2021.07.29.)
- Gaszparics, Gy. (2014). A jászóvári premontrei kanonokrend szerzetesrendi nevei az 1802-es visszaállítást követő évszázadban. *Névtani Értesítő*, 36, 73–79. Retrieved from https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/11866/ne36_05ggy.pdf (2021.07.21.)
- Gasparics, Gy. (2015). A csornai premontrei szerzetesrend rendi neveinek vizsgálata a rend 1868. évi névtára alapján. In Kalcsó, Gy. (Ed.), *Tanulmányok a magyar nyelvről*. (79–84) Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series Tom.XLII. Sectio Linguistica Hungarica. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.
- Gergely, F. (1989). *A magyar cserkészlet története. 1910–1948*. Budapest: Göncöl Kiadó.
- Gergely, J. (2000). Tóth Tihamér. *Vigília*, 3, 173–180. Retrieved from http://www.epa.hu/02900/02970/00715/pdf/EPA02970_vigilia_2000_03_173-180.pdf (2021.07.29.)
- Gergely F. & Kiss Gy. (1976). *Horthy leventéi: A leventeintézmény története*. Kossuth Kiadó.
- Giddens, A. (2006). *Szociológia*. Budapest: Osiris.
- Golnhofer, E. & Szabolcs, É. (2016). Az 1945 utáni korszak neveléstudományának kutatása: Kutatásmetodológiai megfontolások a személyes dokumentumok forrásértékéről.

- In Németh András, Garai Imre és Szabó Zoltán András (eds.). *Neveléstudomány és pedagógiai kommunikáció a szocializmus időszakában*. Gondolat.
- Gyáni, G. (1997). A mindennapi élet mint kutatási probléma. *Aetas*, 1997. 1. http://epa.oszk.hu/00800/00861/00004/1997_t9.html#N_6_
- Gyáni, G. (1999). Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten 1870–1940. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Gyáni, G. (2010). *Az elveszített múlt*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- h- (1985). P. Rokonai Simon emlékére. [Takács Imre visszaemlékezése]. Új Ember, 41 (1) 4 Retrieved from https://adt.arcanum.com/en/view/UjEmber_1985/?query=%C3%9Aj+Ember+1985&pg=123&layout=s (2023. 09. 05.)
- Halász Pius börtönmélekei. *Érted vagyok. A jézusi tájékozódás folyóirata*. 32(2) 13–15.
- Helytörténeti Gyűjtemény. [http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rokonai_\(Lajos\)_Simon](http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rokonai_(Lajos)_Simon) (2021.07.21.)
- Hermann, A. (1891). Pancsova és vidéke. In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*. Magyarország II. kötet. Budapest: Magyar Királyi Államnyomda.
- Hervay, F. L. (1991). A ciszterci rend története Magyarországon. In Lékai Lajos (Ed.), *A Ciszterciek, eszmény és valóság*. (470–492). Budapest: Szent István Társulat.
- Hervay, F. L., Legeza, L. & Szacsavay, P. (1997). *Ciszterciek*. Budapest: Mikes Kiadó.
- Horváth, H. A. [Czabaji Horváth, A.] (1988). *A 13–16 éves tanulók iskolai és iskolán kívüli gazdasági ismereteinek vizsgálata*. Kandidátusi értekezés. Kézirat.
- Horváth, H. A. [Czabaji Horváth, A.] (2011a). Informális tanulás. Budapest: Gondolat.
- Horváth H., A. [Czabaji Horváth, A.] (2011b). *Informális tanulás az Aranycsapat korában*. Gondolat.
- Horváth, H. A. [Czabaji Horváth, A.] (2019). A Possible Model for Interpretation of Informal Learning. *Pedagogia Oggi*, 2, 28–48.
- Horváth H., A. [Czabaji Horváth, A.] (2021). Rokonai Lajos Simon. Szocializációs közegek, informális tanulási szintek élete első felében. *Neveléstudomány*, 9(4), 94–126.
- Horváth, K. (1921–1952). Napló. I–IX. kötet. MNL VeML Fond: XII. 2i Raktári egység: 18d
- Hudi, J. & Kránitz Zs. (Eds., 2005). *Olaszfalu története*. Olaszfalu Község Önkormányzata.
- Irányi, L. (2004). *Nagyesztergár a XX. században. Grosseestergaj im XX. Jahrhundert*. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/nagyesztergar/nagyesztergar_a_XX_szazadban/pages/magyar/000_konyveszeti_adatok.htm (2021.07.21.)
- Iskolai Értesítők, 1920 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest. https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B600_1920/?pg=8&layout=s&query=Peszta
- Iskolai Értesítők, 1921 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1921 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B601_1921/?pg=20&layout=s&query=Peszta

- Iskolai Értesítők, 1922 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1922 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B602_1922/?pg=19&layout=s&query=Pesztalics
- Iskolai Értesítők, 1923 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1923 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B603_1923/?pg=18&layout=s&query=Pesztalics
- Iskolai Értesítők, 1924 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1924 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B604_1924/?pg=0&layout=s
- Iskolai Értesítők, 1925 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1925 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B605_1925/?pg=0&layout=s
- Iskolai Értesítők, 1926 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1926 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B606_1926/?pg=0&layout=s&query=Pesztalics
- Iskolai Értesítők, 1927 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1927 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B608_1928/?pg=0&layout=s&query=Pesztalics Pesztalics József
- Iskolai Értesítők, 1928 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1928 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B607_1927/?pg=0&layout=s&query=Pesztalics Pesztalics József
- Iskolai Értesítők, 1929 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1929 https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B609_1929/?pg=50&layout=s&query=Pesztalics Pesztalics József
- Iskolai Értesítők, 1930 = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest, 1930 Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B610_1930/?pg=13&layout=s&query=Pesztalics Pesztalics József
- Iskolai Értesítők 1935a = Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B560_TanarkepzoGyakFogimn_B615_1935/?query=rokonai%20simon&pg=56&layout=s (2021.07.02.)
- Iskolai Értesítők, 1935b = Ciszterci rend Nagy Lajos katolikus gimnáziuma, Pécs. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/Pecs_27004_ciszterci_27067_1935/?query=rokonai%20simon&pg=15&layout=s (2021.07.02.)
- Iskolai Értesítők, 1937 = XI. ker. Fehérvári-úti polgári leányiskola, Budapest. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B4593_B4604_1937/?query=rokonai%20simon&pg=8&layout=s (2021.07.26.)
- Iskolai értesítők, 1938 = Ciszterci rend I. kerületi Szent Imre főgimnáziuma, Budapest. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B1527_1kerCiszterciSzentImreFogimn_B1552_1938/?query=rokonai%20simon&pg=79&layout=s (2021.07.26.)

- Iskolai Értesítők, 1939 = Ciszterci rend I. kerületi Szent Imre főgimnáziuma, Budapest. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/Budapest_B1527_1kerCiszterciSzentImreFogimn_B1553_1939/?query=rokonai%20simon&pg=46&layout=s (2021.07.26.)
- Iskolai Értesítők, 1940 = Állami gimnázium, Szentgotthárd. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/Szentgotthard_36946_AllamiGimnazium_36990_1940/?query=rokonai%20simon&pg=13&layout=s (2021.07.26.)
- Jekelfalussy, J. (Ed.) (1892). Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvény-Társaság.
- Kamarás, I. (2021). Sík Sándor kegyes pedagógiája. In Kiss, E., Trencsényi, L. & Hudra, Á. (Ed.), *Abszolút pedagógusok. Új szempontok a XX. századi értelmiségtörténet kutatásához*. 2. bővített kiadás. Budapest: Létra Alapítvány & Magyar Pedagógiai Társaság. Retrieved from http://real-eod.mtak.hu/9589/1/abszolut_pedagogusok_2021.pdf (2021.07.26.)
- Kapsza, M. (2007). A gimnáziumi évek (1940–1948). Retrieved from <https://adoc.pub/a-gimnaziumi-evек-.html> (2021.07.26.)
- King, P. (2007). *A monachizmus Nyugaton*. Budapest: Szent István Társulat. Ford.: Balássy, A.
- Kormos, J. (2018). *Nevelésfilozófia*. Akadémiai Kiadó.
- Kórosi Gábor (2003). *Kocs. Múlt és jelen*. Kocs.
- Kozma, T. (1999). *Bevezetés a nevelésszociológiába*. 5. átdolg. kiadás. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Krippendorff, K. (1995). *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Sage Publications.
- Kristó Nagy, I. (1996). Hitler ifjai – Horthy leventéi. *Ezredvég* 6(6). http://ezredveg.vasaros.com/html/1996_06/96062.html#knis (2021.11.01.)
- Kun Szabó, I. (2018). Honvédelmi nevelés történeti távlatokban. *Hadtudományi Szemle* 9(3), 250–261.
- Lehota, J. (2001). *Marketingkutatás az agrárgazdaságban*. Mezőgazda Kiadó.
- Lékai, L. (1991). *A ciszterciek. Eszmény és valóság*. Szent István Társulat.
- Levi, G. (1991). On Microhistory. In. Burke, Peter (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*. Pennsylvania.
- Library Hungaricana. <https://library.hungaricana.hu> (2023.12.07.)
- L[ukács], L. (1988). A Vigília beszélgetése Halász Piusszal. *Vigília*, 7, 529–533. Retrieved from https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1988_07_facsimile.pdf#page=51 (2021.07.21.)
- Lytard, J-F. (1993) A posztmodern állapot. In Hévizi Ottó és Kardos András (szerk.): *A posztmodern állapot*. Századvég Kiadó. Retrieved from <https://www.scribd.com/document/71442713/Lytard-a-Posztmodern-Allapot>
- Magyar Cserkész. 1926 (VII.) 16–17. sz. 250.o. (aug. 1.) Retrieved from https://epa.oszk.hu/03500/03586/00092/pdf/EPA03586_magyar_cserkesz_1926_16-17.pdf
- Magyar Katolikus Lexikon internetes változata. Pálos Könyvtár, 1980–2013. Retrieved from <http://lexikon.katolikus.hu/R/R%C3%A9dli.html> (2021.07.26.)

Magyar Kurír

Retrieved from <https://www.magyardurir.hu/hazai/ujraszenteltek-nagyesztergari-templomot> (2021.07.13.)

Magyar Virtuális Enciklopédia (2004) Retrieved from <http://www.hunfi.hu/nyiri/enc/1enciklopedia/fogalmi/szoc/szocializacio.htm> (2021.07.26.)

Mák, F. (2019). *Sajtó a birodalom határán. Hírlapok és a nemzeti újjászületés a kiegyezés utáni Délvidéken*. Budapest: Médiatudományi Intézet. file:///C:/Users/user/Downloads/MK35web.pdf (2021. 07. 31.)

Memorandum (2000). *Memorandum az egész életen át tartó tanulásról*. Brussels: Európai Bizottság.

Mészáros, Gy. (2017). *Pedagógiai antropológia*. ELTE Eötvös Kiadó.

Mészáros, I. (1992). *Sík Sándor, a pedagógus*. Budapest: OPKM.

Nagy, Á. (2010). A harmadlagos szocializációs közeg és az ifjúságügy mint önálló terület elméleti alapjai. *Pedagógiai Szemle*, 6–7, 3–24.

Nagy, I., G. (2009). A közigazgatási tisztviselők névmagyarosítása Somogy és Baranya megyében (1933–1938). In Farkas, T. & Kozma, I. (Ed.), *A Családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Budapest: Gondolat – Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Németh, B. (2007). A lifelong learning paradigma értelmezése. Retrieved from <https://docplayer.hu/19405827-A-lifelong-learning-paradigma-ertelmezese.html> (2021.07.20.)

Nemzeti Újság, 1936. július 2. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/NemzetiUjsag_1936_07/?query=rokonai%20simon&pg=34&layout=s (2021. 07. 13.)

N. Kollár, K. & Szabó, É. (Ed.) (2004). *Pszichológia pedagógusoknak*. Retrieved from https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_pszichologia_pedagogusoknak/adatok.html (2021. 07. 13.)

Pálincás, L. (1987). Tisztelgés Kulifay Imre párizsi lelkész emléke előtt. *Reformátusok Lapja*, 1987. szeptember 27. 31(39), 6. (Rác S. gyűjtéséből) https://adt.arcanum.com/en/view/ReformatusokLapja_1987/?query=f%C3%A1ldalom%20vonata&pg=309&layout=s (2021.08.31.)

Peloquin, L. (2006). Area Bombing by Day: Bomber Command and the Daylight Offensive, 1944–1945. *Canadian Military History*, 15(3), 27–42.

Pesti Hírlap, 1940. július 16. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/PestiHir-1940_07/?query=rokonai%20simon&pg=148&layout=s (2021.07.31.)

P. Miklós, T. (2003). Fejezetek a hazai gyermeküdtetés és ifjúsági turizmus történetéből: Cserkésztáborozás és turisztikai tevékenység a 20. század első felében. *Új Pedagógiai Szemle*, 7–8, 218–227.

Rác, S. (1984). Napló, február 8. 40(32), 5. Retrieved from https://adt.arcanum.com/en/view/VeszpremiNapló_1984_02/?query=Veszpr%C3%A9mi%20Napl%C3%B3%201984&pg=58&layout=s (2021.08.31.)

Rác, S. (1990). Zirc és a volt Cisztercita Apátság ragadványnevei – *Magyar Személynévi Adattárak* 92. Budapest. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/Magyar-SzemelyneviAdattarak_92_1990/ (2021.07.13.)

- Rácz, S. (1992). A fájdalom vonata. Tisztelgés Rokonai Simon ciszterci szerzetes emléke előtt. *Zirc és Vidéke* (1).
- Rácz, S. (é. n.). Tisztelgés Rokonai Simon ciszterci szerzetes emléke előtt. Kézirat. 1–3.
- Ránky, Gy. (1976). *A második világháború története*. Gondolat.
- Reiszig, E. Torontál vármegye községei. In *Magyarország vármegyéi és városai. A teljes „Borovszky”*. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft., 2004. Retrieved from <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/6.html> (2021.07.26.)
- Rokonai, S. (1939). Tóth Tihamér emlékének. Katolikus Kántor. Egyházzenei Szemle, 6, 81.
- Rokonai, S. (1972). Önéletrajz 1936–1946. Gyóntatásokkal kapcsolatos élményeim – némi elkanyarodásokkal. Kézirat, 1972. augusztus.
- Romsics, I. (2005). *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó
- Romsics, I. (2017). Magyarország története. <https://dtk.tankonyvtar.hu/handle/123456789/12225?show=full>
- Rottenbücher, A. (1984). Napló. április 27. 40(98) (Rácz S. gyűjtéséből) https://adt.arcanum.com/en/view/VeszpremiNaplo_1984_04/?query=veszpr%C3%A9mi+napl%C3%B3+1984-04&pg=195&layout=s (2023. 09. 05.)
- Sárkány, J., F. (Ed.) (1904). *Az Athenaeum nagy képes naptára*. Budapest. A tiszti címtár tárgymutatója. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/AthenaeumNagyKesesNaptara_1904/?pg=277&layout=s (2021.07.31.)
- Schiller, R. (2012). Trefort gimnázium – a Minta 125 éves épülete. <https://www.termvil.hu/archiv/szamok/tv2012/tv1202/sch.html> (2021.07.13.)
- Sebők, M. (Ed.) (2000): *Történeti antropológia. Módszertani írások és esettanulmányok*. Budapest: Replika Kör Kiadó.
- Sebők István. (1996). Főhajtás P. Szalay Jeromos és Kulifay Imre emléke előtt I. rész. *Hadi-fogoly Híradó*, 5(3), 5–6.
- Sík, S. (1930). *A cserkészlet*. Budapest: Magyar Szemle Társaság.
- s -n. (1984). Rokonai Simon. *Szolgálat*, 62, 103–104. http://www.ppek.hu/facsimile/Szolgalat_62_1984_2.pdf (2021.07.13.)
- Száz magyar falu <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/somogyvar-EA3F/a-legujabb-tortenetek-EB70/>
- Szijártó, M. I. 2003. Bevezetés. In Dobrossy I. (Ed.), *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai* (7–18). Miskolc. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BAZM_Sk_34/?pg=88&layout=s (2021.07.31.)
- Szmodits, L. (2015). *Nők a magyarországi gyógyszerészetben a magyarországi gyógyszerészképző helyeken (Budapest, Kolozsvár, Szeged) 1950-ig végzett női gyógyszerészek névszerinti listájával*. Retrieved from <http://pharmaonline.hu/download> (2021.07.31.)
- Tarcai, B. (1992). *Magyarok a nyugati hadifogolytáborokban*. Kötés Kereskedelmi és Szervező Kft.
- Tavas, J. (2007). Nyugati hadifogoly leventék története. Kézirat. 1– 38.
- Tavas-interjú. Telefonos beszélgetések Tavas Vilmostal. 2024. július 16.

- Tények könyve, 1997. Retrieved from <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1997-11FD1/magyar-allam-tarsadalom-politika-14A60/oktatas-kultura-14F5C/nagyobb-peldanyszamu-sajtotermek-atlagos-megjelenesi-peldanyszam-ezer-15069/?list=eyJmaWx0ZXJzJjoeyJNVSI6IF-siTkZPX0tPTllfVGVueWVrS29ueXZlXzEiXX0sICJxdWVyeSI6ICJuYXBsX-HUwMGYzIn0> (2023. 09.30.)
- Tóth, T. (1926). *A vallásos ifjú* I–II. Budapest: Szent István Társulat. Retrieved from <http://www.ppek.hu/k543.htm> (2021.07.31.)
- Török József & Legeza László (2000). *A magyar egyház évezrede*. Budapest.
- Turbucz, D. (2014). A magyar történettudomány Horthy-képe (1945–1989). *Történelmi Szemle*, 56(4), 663–688.
- Új Nemzedék 1940. július 2. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/UjNemzedek_1940_07/?query=rokonai%20simon&pg=11&layout=s (2021.07.31.)
- Várnagy, E. (1996). Ciszterciek és pedagógia. *Magyar Pedagógia*, 96(4), 383–388. http://misc.bibl.u-szeged.hu/13785/1/mp_1996_004_6147_383-388.pdf (2021.07.31.)
- Vértesi, L. (2004). Oral history. *Aetas – Történettudományi folyóirat*, 19(1), 158–172. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00027/pdf/vertesi.pdf> (2021.08.31.)
- Veszprém Megyei Lexikonok https://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok2.php?kuld_nev=1428RokonaiSimonról a Magyar Katolikus Lexikon szócikkét veszi át.
- Vitális, Gy. (2013). Dr. Vitális István szénkutatásai 1935 és 1946 között. *Bányászattörténeti Közlemények*, (8) 2, 60–78. https://real-j.mtak.hu/20104/2/Banyaszattorteneti_Kozlemenyek_2013_2.pdf
- Walgand, J. (1991). In memoriam Kanazawa József. *Új Ember*, 1991. július 28. 9. Retrieved from https://adt.arcanum.com/hu/view/UjEmber_1991/?query=rokonai%20simon%20ciszterci%20szerzetes&pg=288&layout=s
- Wöller István (2006). *Tizenötévesen Németországban. Wöller István levente naplójából*. (Szerk. Csiszár, M.)

KÉPEK ÉS ÁBRÁK JEGYZÉKE

KÉPEK

1. kép. Rokonai Simon emléktáblája a nagyesztergári templom falán.
Forrás: Jakab Anna gyűjteménye 14
2. kép. Nagyesztergári katolikus templom napjainkban.
Forrás: <https://miserend.hu/templom/1990> 19
3. kép. Pancsova, Ferenc József tér.
Forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJURUxFUFVMRVM9KFBhbmNzb3ZhKSJ9&page=1> 31
4. kép. Temes – Duna-torkolat világítótornyokkal.
Forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/1426071/?list=eyJxdWVyeSI6ICJURUxFUFVMRVM9KFBhbmNzb3ZhKSJ9> 32
5. kép. A Mintagimnázium bejárata. Forrás: *Természet Világa*, 2012 febr. 34
6. kép. A Budapesti Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző-Intézet
Gyakorló Középiskolájának Értesítője.
Forrás: https://marvin.bline.hu/product_images/921/0249002293960P.JPG 35
7. kép. Sík Sándor árvalányhajat ad át Lord Hamptonnak az első magyar
Nemzeti Cserkész Nagytáborban.
Forrás: *Magyar Cserkész*, 1926 (7. évfolyam, 1–25. szám)
1926-08-01 / 16–17. szám 40
8. kép. Id. Jörg Breu: Ciszterci szerzetesek aratás közben (1500)
Forrás: https://www.sztgmuzeum.hu/images/oldalelemek/kutatas/ciszterci_szerzetesek_aratas.jpg 45
9. kép. Caravaggio: Szent Simon (1600 körül) Forrás: Wikipedia 47
10. kép. Szent Simon szobra a Lateráni Keresztelő Szent János-bazilikában
(Francesco Moratti alkotása) Forrás: Magyar Kurír 47
11. kép. Rokonai Simon ciszterci szerzetes tanár, aki önként szállt fel
a levéteket Németországba szállító vonatra.
Forrás: *Zirc és Vidéke*, 2020. febr. 28. 6. o. https://zirc.hu/application/files/7015/8313/4827/Zirc_es_Videke_4.pdf 49
12. kép. Szent Imre Gimnázium, 1938. Forrás: FSZEK 51
13. kép. Halász Piusz. (Pécs, 1909 december 19. – Budapest, 1994. június 18.)
Forrás: <https://tinyurl.com/53shxk6d> 53

14. kép. A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus tiszteletére kiadott bélyeg.
Forrás: <https://www.vatera.hu/gyujtemeny/filatelia-belyegek/index-c491.html?q=1938+eucharisztikus> 57
15. kép. Nagyesztergár Forrás: <https://tinyurl.com/49suytej> 58
16. kép. A Magyar Rádió kibővített Stúdiópalotája 1934-ben.
Forrás: <http://egykor.hu/budapest-viii--kerulet/magyar-radio-epuletei/3895> 61
17. kép. *Katolikus Kántor* címlapja.
Forrás: <https://www.antikvarium.hu/konyv/kerenyi-janos-katolikus-kantor-1939-szeptember-904591-0> 62
18. kép. Leventék. Forrás: Fortepan 67
19. kép. Dortmund bombázása 1945 márciusa.
Forrás: <https://www.trolley-mission.de> 75
20. kép. A Luftwaffe egyenruhája. Forrás: <https://tinyurl.com/5f3z47xs> 76
21. kép. Andernach am Rhein.
Forrás: <https://www.geysir-andernach.de/andernach/> 77
22. kép. A német befogadó családdal. Forrás: Tavas Vilmos gyűjteménye 82
23. kép. Képeslap Dieppéből. Forrás: Jakab Anna gyűjteményéből. 89
24. kép. A leventék Párizsban, amerikai egyenruhában, 1946-ban.
Forrás: Jakab Anna gyűjteménye 90
25. kép. Magyarországi németek kitelepítése.
Forrás: <https://www.budajeno.hu/images/hirek/2022/kitelepites.jpg> 102
26. kép. A dudari szénbánya élmunkásai. Forrás: Filmhíradó, 1951 febr. 103
27. kép. Jakab M. József unokái körében 1979-ben.
Forrás: Jakab Anna gyűjteménye 106
28. kép. A Pannonhalmi Bencés Főapátság.
Forrás: <https://megyerikum.hu/megyerikumok/pannonhalmi-es-sokoro-tersege/az-ezereves-pannonhalmi-bences-foapatsag-es-termeszeti-kornyezete/> 106
29. kép. A „fájdalom vonata”. Batik. [Ismeretlen levente]
Forrás: Jakab Anna Gyűjteményéből 129
30. kép. Ismeretlen levente. Forrás: Tarcai, 1992, 159. 137
31. kép. Tavas József emlékgyertyát ad át a sunderni Szent János templom főpapjának, 1996. augusztus 16. Forrás: Tavas Vilmos gyűjteménye 161
32. kép. *Elrabolt magyarok a frontok között.*
Forrás: Tavas Vilmos gyűjteménye 163
33. kép. 50 évvel később: *Két front között Meinkenbrachtban.*
Forrás: Tavas Vilmos gyűjteménye 164
34. kép. Veinper József fotója a *Zirc és Vidéke* cikkében.
Forrás: *Zirc és Vidéke*, 2020. febr. 28. 6. o. https://zirc.hu/application/files/7015/8313/4827/Zirc_es_Videke_4.pdf 165
35. kép. Tavas József kéziratának első oldala.
Forrás: Jakab Anna gyűjteménye 168

36. kép. Tavasz József kéziratának utolsó oldala.	
Forrás: Jakab Anna gyűjteménye	169
37. kép. A kézirat lapjainak sora. Forrás: Jakab Anna gyűjteménye	169
38. kép. Jakab M. József hazaküldött hadifogolypostai lapja Franciaországból.	
Forrás: Jakab Anna gyűjteménye	170
39. kép. Bányászok a dudari bányában. Forrás: https://tinyurl.com/48uxfkpf	181
40. kép. Rokonai Simon visszaemlékezésének záró oldala a hitelesítő aláírással.	
Forrás: Jakab Anna gyűjteménye	183

ÁBRÁK

1. ábra. Öt fogalom kapcsolódása. Forrás: saját szerkesztés	24
2. ábra. Az előszállási uradalom térképvázlata. Forrás: Rácz, 1990, 7.	55
3. ábra. Barangolás a senki földjén. Forrás: saját szerkesztés	77
4. ábra. Helyszínek, ahol Rokonai megfordult a hazatérését követően.	
Forrás: saját szerkesztés	99

IV. RÉSZ

DOKUMENTUMOK

A MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON SZÓCIKKE ROKONAI SIMONRÓL

Rokonai Simon Lajos, OCist (Pancsova, Torontál vm., 1909. jún. 12.-Pannonhalma, 1983. júl. 20.): gimnáziumi tanár, kántor. – 1928. VIII. 29: lépett a r-be. 1934. VII. 1: pappá szent. Bpen gyakorló tanár. 1936: Előszálláson, 1937: Bpen a Szt Imre pléb-n kp. 1938: a bpi ciszt. gimn. tanára. 1939: Előszálláson kp., 1940: Nagyesztergár lelkésze. 1945: Fro-ban hadifogoly, 1946: a borsodpusztai alapítás tagja. 1948: civil munkakörbe került. 1957: Mezőfalván, 1970: Kápolnásnyéken kántor. 1980: Mezőfalván, 1982: a pannonhalmi szoc. otthonban élt nyugalomban.

A HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY SZÓCIKKE ROKONAI SIMONRÓL

Rokonai (Lajos) Simon

Pancsova, 1909. jún. 12.– Pannonhalma, 1983. júl. 20.) római katolikus lelkész, tanár.

Élete:

A Budapesti Gyakorló Gimnáziumban tanult, ahol Tóth Tihamér, a későbbi vespérmí püspök volt a cserkészparancsnoka, aki ifjúsági könyveiben Pesztalics Lajcsi néven többször említi. 1928-ban lépett a Ciszterci Rendbe, 1934-ben szentelték pappá. Káplán Előszálláson, tanár a budai Szent Imre Gimnáziumban, 1940-1945-ös években plébános Nagyesztergáron. 1945. február 28-án, a zirci vasútállomáson önként csatlakozott a három járásból nyugatra vitt levante-korú fiatalokhoz. Több mint egy évig maradt velük és a hozzájuk csatlakozókkal, 1946. május 7-én 800 fiatallal érkezett Kaposvárra. 1951 után lelkipásztorként nem működhetett, néhány évig a dudari bányában dolgozott. 1957-1980 között Kocson, Mezőfalván, Szöllősgyörökön és Kápolnásnyéken kántor.

Irodalom:

Rácz Sándor: A fájdalom vonata. Tisztelgés Rokonai Simon ciszterci szerzetes emléke előtt. In *Zirc és Vidéke*, 1992. 1. szám

A lap eredeti címe:

„[http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rokonai_\(Lajos\)_Simon&oldid=6562](http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rokonai_(Lajos)_Simon&oldid=6562)”

Kategória: Zirc Életrajzok

- A lap utolsó módosítása: 2011. június 28., 15:05
- Ezt a lapot 6106 alkalommal keresték fel.

HORVÁTH KONSTANTIN TÍZKÖTETES NAPLÓJÁNAK⁹¹ BEVEZETŐ SORAI

„1947. nov. 22-e van Jövő év márc. 23-án leszek 52 éves, ha megérem. Másodszor vagyok Perjel Zircen a mult év szeptemberétől. Itt van a szobám az első emeleten, a klerikátusban, az egyik ablakom a parkra néz, a másik a gazdasági udvarra. Ősz van. Ezt érzem testben-lélekben. [...] Megkezdem egy élet leírását ma, Szt. Cecília napján. Hogy miért? Valami parancsolja. Nagyon különös, érdekes volt. Egy lélek fejlődése, amelyben mint tükördarabban benne van az ország, az otthon elvesztése, a nagybirtok sorsa, velem a családom kihalása, egy elérhetetlen cél vágyása, a rend története virágzása tetőpontján és minden anyagi előnyének elvesztése idején. Nincsen senkim, akinek elmondhatnám. A rendtársak minegyikének – tudom – megvan a története, vagy ha nincs, majd lesz, de megírva egyetlen egy önéletrajz nincsen levéltárunkban; legyen legalább egy! (Horváth, vol. I., 3).

⁹¹ I. kötet Kiskoromtól – 1921 augusztus, II. kötet 1921 augusztus – 1933 november, III. kötet 1933 november – 1935 szeptember, IV. kötet 1935 szeptember – 1936 július, V. kötet 1936 július – 1940 szeptember, V/a kötet (gépelve) 1936 június – 1940 március, VI. kötet 1940 szeptember – 1945 szeptember, VII. kötet 1945 szeptember – 1947 április, VIII. kötet 1947 április – 1951 január, IX. kötet 1951. január 15. – 1952. szeptember 17. Egyes kötetekben további gépelt részek találhatók.

TAVAS JÓZSEF: NAPLÓ. NYUGATI HADIFOGOLY LEVENTÉK TÖRTÉNETE

(1945. február 28. – 1946. május 6.)

Legépelte: Jakab Anna

2007

Bevezetés

Még javában tombolt a II. világháború, s csaknem egész Európa hadban állt. A németek és szövetségeseik Moszkvától 40 km-re voltak.

Leningrád körül volt zárva, blokád alatt állt, Paulus tábornok serege Sztálingrádnál elérte a Don folyót, amikor 1943. január 12-én megtörtént a nagy fordulat, a doni, illetve az urivi áttörés, és megindult a nagy szovjet offenzíva. A német hadvezetés túlnyomó része már akkor tisztában volt azzal, hogy a háborút Németország elveszítette. Csak Hitler, a Führer bízott még a német csodafegyverekben és a végső győzelemben. Ott, a Don kanyarban pusztult el a II. magyar hadsereg, Paulus tábornok és 200.000 magyar katona, amikor a nagy fordulat bekövetkezett. Akkor még nem tudtuk és nem hittük, hogy a szovjet offenzíva hazánkon is átvonul, és csak Berlinnél áll meg 1945. május 9-én, leigázva egész Kelet- és Közép-Európát, hihetetlen sok megpróbáltatást, szenvedést okozva a kiszolgáltatott és védtelen népeknek. S álmodni sem mertük volna, hogy mi, fiatal, 14-19 éves leventék is részesei, szenvedő alanyai leszünk ennek a háborúnak. Hogy bennünket is elhurcolnak a németek és a nyilasok! Hogy Németországban beöltöztetnek a Német Légierő (Luftwaffe) kékesszürke egyenruhájába. Hogy szörnyű bombázásokat, hihetetlen éhezéseket, nélkülözéseket, hadifogságot kell túlélnünk.

Mivel mostanáig csak kurta újságcikkek jelentek meg a szenvedéseinkről, elhatároztam, hogy időrendi sorrendben, a valóságnak megfelelően, minden torzítás nélkül megírom a Zirc, Veszprémvarsány és Pápa környéki leventék 1945. február 28-ai elhurcolását a németországi Dortmund–Brackel-i repülőtérré, majd az utána történeteket, egészen hazatérésünkig.

Előzmények

Nemcsak a hadkötelesek, hanem a tartalékos katonák is csaknem mind a fronton voltak. Ki magyar, ki német önkéntes SS-katonaként. A német hadsereg katonái rohamosan fogytak, amikor 1944 augusztusában a német hadvezetés pótsorozást rendelt el a Volksbund férfi tagjainak 45 éves életkorig. A szovjet front már erősen

közeledett Magyarország határaihoz. Majd amikor a front átlépett a határainkon, a Tiszántúl egy részét elfoglalták a szovjet csapatok, és Jugoszlávia felől, délről is betörték. 1944. október 15-én a nyilas párt, Szálasi Ferenc vezetésével átvette az országban a hatalmat, miután Horthy Miklós kormányzó úr kapitulációja kudarcba fulladt. Az iskolákat bezárták, mert kellettek a katonáknak szálláshelyül és kórháznak. Egyre gyakoribbak lettek a légitámadások, főleg négymotoros amerikai liberátorok bombázták a magyar célpontokat: gyárakat, vasúti csomópontokat, katonai objektumokat. Egyre több német egység jött a falvakba és a városokba, majd magyar katonák is, akiket már nemcsak az iskolákban vagy más intézményekben szállásoltak el, hanem civil házakban is, sokszor a családokkal egy szobában. Általában két szobásak voltak a házak, és a korai tél beálltával kellett a katonáknak a meleg szállás.

Nyilasok Bakonyánán

1944 karácsonya előtt a falunkban is megjelentek a fekete egyenruhás, nyilas karshalagos „hungaristák”, Szálasi önkéntesei, két 18-19 éves győri fiatalember (az egyiket Polgár Sándornak hívták), és összehívták az 1925-26-27-ben született leventéket, majd parancsba adták, hogy meleg téli ruhával, 3 napi hideg élelemmel jelentkezzenek Pápán, a katonai parancsnokságon. El is indították a 8 fős csoportot gyalog a Zirc-Aklipusztá-Pénzeskút útvonalon. (Akkor még Pénzeskút és Kőrisgyőr külön falvak voltak, később a két falu Pénzesgyőr néven egyesült). Mire Pénzeskútra értek, beesteledett. Egy ottani házban megvacsoráztak, utána az istállóban kaptak volna szállást. Testvérbátyám, a 19 éves Nándor is ezzel a kis csoporttal volt. Mivel a hungaristák csak Zircig kísérték őket, a fiúk összebeszéltek, hogy nem mennek tovább, hanem megszöknek és hazajönnek. A szót tett követte: mezőkön és erdőkön, Óbányán, Lókúton, Olaszfalun, Felsőperén át reggelre hazajöttek – szüleink, rokonaink nagy örömére. Napokig bujkáltak a rokonoknál, pajtáiban és istállóiban. Amikor megtudták, hogy tiszta a levegő, minden fiú hazament családjához. A front akkor már Székesfehérvár-Polgárdi-Lepsény vonalában húzódott. Itt alakították ki a németek az úgynevezett „Margit” vonalat. A tél beálltával csak állóháború folyt, de előtte Székesfehérvár négyszer vagy ötször cserélt gazdát: hol az oroszok verték ki a németeket, hol a németek az oroszokat.

A front közeledtével újra megjelentek a plakátok, hogy a fiatal leventéket men-
teni kell az oroszok elől, mert sokukat agyonlövik, vagy elviszik őket a Szovjetunióba, hadifogságba. Igen nagy volt a félelem és a bizonytalanság, mivel Lepsényből, a gróf Nádasdy-birtokról sok menekült jött Alsó- és Felsőperepusztára. Ők már átéltek szovjet megszállásokat, és borzasztó dolgokat meséltek a megszállók

atrocitásairól. Így a plakátokon, február 20-a körül megjelent szörnyű hír, hogy az 1926-30 között született leventéket 3 napi hideg élelemmel, meleg ruházattal, pokróccal 1945. február 28-án 10 órára be kell szállítani a zirci állomásra, mindenkit megdöbbsentett és lesújtott. Azt még csak-csak elfogadta a lakosság, hogy a 17 éven felüli leventéket elviszik, de hogy a 14-15 éves fiúkat is, azon mindenki mélységesen felháborodott. Nemcsak azok a családok, amelyekből a fiúknak mennie kellett, hanem a kívülállók is. E szörnyű intézkedés ellen azonban nem volt apelláta. Hát elkezdünk készülödni. Zsákokból hátizsákokat varrattunk a suszterokkal, és február 28-ra, a nagy, ismeretlen útra és úti célra, a bizonytalanra meleg ruhákat, tisztálkodó szereket, élelmiszereket készítettünk össze.

1945. február 28-án hideg volt a reggel Bakonynánán. Már csak kevés hó maradt. Édesapámnak mint a falu bírójának volt a kötelessége, hogy a fent nevezett korosztályú leventéket a jelzett időpontra a zirci vasútállomásra beszállíttassa. 32 fő ilyen korosztályú leventéről volt szó. Ott laktunk a falu közepén, a templommal szemben, ott volt a gyülekező is. 7 óra után előállt hét lovaskocsi, arra vártak, hogy bennünket elszállítsanak. Az egyiket teleraktuk felaprított tűzifával, egyet felpakoltunk búzaszalmával, majd az odaérkezések sorrendjében 28-an szálltunk föl a maradék öt lovaskocsira batyuinkkal. Édesapám ugyanis négy idősebb, 18-19 éves fiút visszatartott futárszolgálatra, ők tehát ott voltak, de nem szálltak fel a kocsikra. Akkor a leventeparancsnok és édesapám névsorolvasást tartottak. Minden, e korosztályba tartozó ott volt. Ezt követte a nagyon szomorú, keserves búcsúzkodás.

Nemcsak szüleink, nagyszüleink, rokonaink, barátaink és az iskolatársaink voltak ott, hanem még kb. háromezren. Nehéz leírni azt a sírást, zokogást és jajveszékelést, ami a kocsisor elindulásakor, de már előtte is kitört! Ott voltak a tanítók és a plébánosunk is. Alighanem szomorúbb napja még sohasem volt ennek a kis, 1200 lélekszámú Bakonynánának. A kocsioszlop elindult Dudar felé, és sokan a faluvégig kísérték minket sírva. Az asszonyok, lányok kendőt lobogtatva, a férfiak kucsmákkal integettek utánunk. Borzalmas, szívfájdító búcsúzás volt ez. Mi, 14-15 évesek is nagyon sírtunk. Az idősebbek csak ültek komoran, szomorúan, hallgatagon. Az úton alig beszélgettünk, mert mindenkinek az járt a fejében, hova megyünk. Hol kötünk ki télvíz idején ebben a borzalmas háborúban?

A zötyögős makadámúton, Dudaron és Nagyesztergáron át háromnegyed 10-re értünk a zirci vasútállomásra. Egy mellékvágányon üres marhavagon-szerelvény állt, ahol már vártak bennünket a fegyveres nyilasok és a német katonák. Amikor a leventeparancsnok és édesapám jelentkeztek a nyilasoknál és elmondták, hogy négy főt visszatartottak futárszolgálatra, az egyik nyilas parancsnok ordítani és fenyegetőzni kezdett: ez parancsmegtagadás, mit képzelnek, azonnal küldjenek egy kocsit az otthon maradt négy fiúért. Édesapámnak azonnal intézkednie kellett.

Visszaküldött egy kocsit, hogy az otthon maradt négy fiút azonnal behozza. Nincs futárszolgálat, mondta a nyilas, minden leventének mennie kell. Ezután a nyilasok kijelölték a mi vagonunkat is. Elkezdtek berakni a szalmát, s a vagon két hosszanti oldalán elterítették. Amikor a szalmaberakással végeztünk, beraktuk a dobkályha közelébe a tűzifát. Ennek végeztével szálltunk fel a vagonba „helyet foglalni”. Persze a nagyobbak ügyesebbek voltak, és a vagonajtóktól távolabbi sarkokat meg a kályha körüli jobb helyeket foglalták el. Mi, a legfiatalabbak és gyengébbek a vagonajtók mellé kerültünk. Mindenki a hátizsákjáról tudta, hogy hol a helye. Velünk egy vagonba osztották be a felsőperei nyolc leventét is. Akkoriban ugyanis a két puszta, Felső- és Alsópere közigazgatásilag Bakonyánához tartozott (egyházilag még ma is ide tartozik). Természetesen nemcsak mi vagoníroztunk, hanem Zirc, Nagyesztergár, Dudar, Jásd, Szápár, Bakonycsernye, Borzavár, Porva, Bakonyszentkirály, Csesznek, Hajmápuszta, Aklipuszta, Kardosrét hasonló korú leventéi is. Volt ott olyan forgalom, amelyet a zirci állomás még sohasem látott. Na meg a hangoskodás! Nagyon sok zirci és a közeli falvakból való leventének a szülei kísérték ki a fiúkat a zirci vasútállomásra. A kocsisok betakarták a lovaikat pokróccal, közben bementek a restibe egy italra és kicsit melegedni. Ők is megvárták a vonat indulását. Már elmúlt három óra, de a bakonyánai kocsi csak nem jött meg a négy fiúval. Végül háromnegyed 4-re értek oda, mert elment az idő, amíg a kocsis a faluban, négy házban a fiúkat értesítette és elhozta, köztük a bátyámat is. Közeledett a vonatindulás ideje, sírva búcsúztunk el édesapámtól. Zokogva borultunk egymásra, egy szót sem tudtunk szólni, csak a legvégén: Isten velük, drága jó édesapám! Isten veletek, édes fiaim! Nándor, Jóska, Isten veletek, nánai fiúk! Vigyázzatok nagyon magatokra és egymásra! El ne hagyjátok egymást soha!

A vonat indulása előtt különös esemény történt. Egyszer csak megjelent fekete-fehér ciszterci papi reverendában egy plébános, ő is batyuval. Rokonai Simon atya, nagyesztergári plébános is felszállt parancsnoki engedéllyel – a parancsnoki személykocsiba, amelyet közvetlenül a gőzmozdony mögé csatoltak a szerelvényhez. Később tudtuk meg, hogy Rokonai Simon atya a zirci apát, Endrédi Vendel engedélyével jöhetett velünk, hogy mint tapasztalt ember, aki jól beszélt németül, végigkísérjen minket e szörnyű háborúban, elhurcoltatásunk és megpróbáltatásaink közepette. Pont négy órakor indult a vonat Kardosrét felé – Győr felé. Nagyon sokan sírtunk, és a nyitott vagonajtókból intettünk búcsút a több száz asszonynak, leánynak, idős férfiaknak, akik fiaikat, testvéreiket, unokáikat kísérték ki a vasútállomásra. Amikor a zirci vasútállomásról elindultunk, nem tudtuk, nem is sejtettük, hogy másfélezer kilométert fogunk utazni, fagyoskodva, csak hideg élelemmel és csak a legminimálisabb tisztálkodási lehetőséggel.

Út a marhavagonban

A szomorú és fájdalmas zirci búcsúzkodás után a nyomott hangulat lassan feloldódott, elkezdődött a viccelődés, ugratás és a porvacseszneki állomáson már harogott a Cuha-völgy a nótázásoktól. Ropogós, ütemes katonadalokat énekeltünk (például: Ez a gőzös most van indulóban...).

Egy ideig dalolgattunk, sötétedéskor pedig nekiálltunk vacsorázni. Döcögött a vonatunk Veszprémvarsány felé. Ott újra egy mellékvágányra irányították a szerelvényünket, ahol a már ott várakozó veszprémvarsányi, sikatori, lázi, kerékteleki leventéket is bevagonírozták. Jó ideig álltunk ott, csak éjfél után indultunk tovább Pápa felé. A dobkályhába már Zircen, az indulásnál befűtöttünk, de nagyon fáztunk, csak a kályha körül volt meleg. Hiába volt alattunk szalma, egy pokróc „lepedőnek”, pokróccal takaródtunk, és persze ruhástól feküdtünk ketten egy pokrócon, közös takaró alatt. Így legalább egymást melegítettük a hideg téli éjszakában.

Március 1-jén 8 óra után értünk csak Pápra, mivel mi csak akkor mehettünk, amikor más, menetrend szerinti személyvonat vagy katonai szerelvény nem volt egy-egy állomás között a pályán. Pápán újra egy mellékvágányra irányították a szerelvényünket, és jöttek a még otthon maradt pápavaszari és környékbeli leventék. Pápán állt össze a teljes szerelvényünk: húsz vagon, minden vagonban 40 fő levente, tehát az összlétszám 800 fő lett, no meg a parancsnokság (6 fő nyilas, 8 fő német katona pisztolyokkal, ívtáras géppisztolyokkal).

Pápán is igen nagy tömeg kísérte ki a leventéket a vasútállomásra, de a búcsúzkodásra nem sok idő maradt, mert egyszer csak megszólaltak a szirénák. Légiriadó! Az ott várakozó tömeg nagyon gyorsan szétszéledt, menekültek az óvóhelyekre. A mi szerelvényünket pedig kitolatták az állomásról nyílt vágányra, Veszprémvarsány felé, és a nyilasok mindenkit kizavartak a szántóföldekre és a szerelvénytől távolabbi bokros területre. Ragyogóan sütött a márciusi nap, s egyszer csak meghallottuk a

29. kép. A „fájdalom vonata”. Batik.
[Ismeretlen levente]

bombázó repülőgépek jellegzetes moráját. A gépzúgás egyre erősödött. Megjelentek az ezüstösen csillogó liberátorok és az azokat kísérő vadászgépek. Nagyon félünk, hogy bombázni fogják a szerelvényünket, ezért szinte mozdulatlanul, lélegzetvisszafojtva fekvőtünk a fagyos földön, ahol nem volt hó. Azt gondoltuk, hogy talán a várost vagy a vasútállomást fogják bombázni, de fellelegeztünk, amikor a repülőgépek a város felett elszálltak Győr irányába. A légiriadó lefújása után visszavitték a szerelvényünket a pápai vasútállomásra, és mindjárt útnak indítottak minket Győr felé. Itt már gyorsabban mentünk, mint Veszprémvarsánytól Pápaiig, 1 óra után már Győrben voltunk.

A győri vasútállomáson a bombázás utáni romok, a háború ütötte sebek vártak minket. Szomorú látvány volt. Győrben csak annyit időztünk, amíg a szerelvényünkhöz csatoltak egy vagon, amelyben az ellátásunkat szolgáló élelmiszer volt, a sötétbarna, téglalakú német kenyerek és a legolcsóbb szalámiféle. Itt láttak el először élelmiszerrel. Minden vagonba 40 kenyér került: 1 kenyér/fő és egy főre egy fél rúd szalámi. Sokan gúnyolódtak a német fűrészpóros „komisz” kenyér láttán, nem ették meg, csak a hazai kenyeret, kolbászt, sonkát, vaját, ami a hátizsákban volt. Az élelmiszer kiosztása után Hegyeshalom felé indították a szerelvényünket. A nagyobb állomásokon – Veszprémvarsány, Pápa, Győr, Hegyeshalom – mindenütt nyilas nemzetőrök, magyar és német katonák, csendőrök, német tábori csendőrök (kutyatáblásoknak hívtuk őket) vonultak a front felé, a csendőrök pedig ellenőriztek, igazoltatták a gyanús személyeket, mert akkor már elég sok katonaszökevény, dezertőr akadt.

Vécészükségeiteinket vagy az állomásokon, az álló vonatszerelvények mellett végeztük el, vagy akire menet közben jött rá a szükség, az a kissé nyitott vagonajtón át végezte el a dolgát úgy, hogy ketten mindig fogták az illető karjait, nehogy kiessen a robogó vagonból. Ezekkel kapcsolatban persze sokszor volt derű, ugratás, viccelődés.

Már esteledett, amikor Hegyeshalomra értünk. Itt jó ideig várakoztunk, a kulacsainkat feltöltöttük vízzel. A hegyeshalmi vasútállomást akkor már többször bombázták. Sok volt a rom, bombatölcserék, felszakított vasúti sínek és sok lőszer hevert szanaszét. Kisebbek és nagyobbak, amelyek egy lőszeres szerelvény teli találatakor repültek szét. Hiába futkostak a nyilasok meg a német katonák és kiabálták, hogy senki ne nyúljon ezekhez a lőszerrekhez, voltak, akik kíváncsiságból elkezdtek a lőszereket „szétszerelni”, szétverni. Be is következett a baleset, csak nem tragédia. Egy Pápa környéki fiúnak a kezében a lőszer felrobbant, s két ujját letépte. Azonnal abbamaradt a lőszerszétszerelés, a fiút pedig az elsősegélynyújtás után elvitték a kórházba. A parancsnoki kocsiban voltak a mentőládák, a kötszerek is. Már éjszaka volt, amikor Hegyeshalomról elindultunk. Nyilas kísérőink itt szálltak le, innentől már csak a német katonák kísérték minket.

Túl Magyarország határán

Minden reggel volt létszámellenőrzés, a vagonparancsnoknak kellett jelenteni, hogy mindenki megvan-e. Egyszer egy szakaszon a vonatunk lelassított, majd újra felgyorsult. Valaki megszólalt: most léptük át a magyar határt, már Ausztriában vagyunk. Az állomásokon meg-megálltunk, a mozdony vizet vagy szenet vett fel. Nyugtalanul aludtunk, mert fáztunk, volt, aki nagyon horkolt. Előfordult, hogy az ügyeletes fűtő elaludt, s a kályhát újra be kellett gyújtani. Persze ez mindig vitákkal, civakodással járt.

Már világosodott, amikor Bécsbe értünk. Nem tudom, melyik pályaudvarra, hisz a 22 kocsiból álló szerelvényünkkel mi mindig csak a mellékvágányokon álltunk. Bécsben csak addig maradtunk, amíg kiosztották a napi ellátásunkat, a Verplegungot. Itt még adtak fejenként egy-egy téglalakú kenyeret, de már csak hárman kaptunk egy-egy rúd szalámit. Már kezdtek spórolni rajtunk. Szerencsére még sokunknak tartott a hazulról hozott házikenyer, kolbász, sonka, szalonna, kalács. Én az első naptól ettem a „komiszkenyeret”. Nagyon spóroltam a hazaival. Az élelem kiosztása és a létszámellenőrzés után azonnal elindultunk Bécsből északnyugat felé.

Úgy déltájban egy meglehetősen nagy állomáson álltunk meg, ahol gót betűkkel láttam kiírva: Strockerau. Jól ismertem a gót betűket, mert akkor már több mint hat éve tanultam németül. Két évig a nánai iskolában 3–4. osztályban, majd négy évig a Veszprémi Állami Polgári Fiúiskolában, végig jeles osztályzatokkal. Tudtam, hogy Bakonyánáról már 1945 decemberének elején több család menekült el, akik Strockerauban vannak. A vagonajtóban állva felkiáltottam: hisz itt vannak a nánai menekültek! Abban a pillanatban meg is láttam az állomáson egy nánai fiút, Tikk Stefit (Tükknek nevezték). Kiabáltam neki nagyon: Stefi, Stefi, Stefi! Erre ő a vagonunkhoz szaladt és azt kérdezte: hát ti hogy kerültök ide? Sok időnk nem volt beszélgetni, mert a vonatunk indult tovább.

Ezt a tájat még végig összefüggő hótakaró borította a hidegben. Volt az idősebbeknek két pakli kártyája. Játsoztak, zsíroztak, ferbliztek vagy huszonegyeztek. Néhányan csak nézték őket, akadtak, akik „kibiceltek” a kártyások mögött. Persze a fő beszédtema – amikor nem kártyáztak – az otthon volt: mi lehet most otthon? A falu tele német és magyar katonákkal, teherautókkal. A mai Kossuth u. 4-ben 1941-ig Nádasdy gróf cselédjei laktak: 4-5 család, ezért az idősebbek még a 60-as években is cselédháznak mondták. Az udvarán német páncélosok, fekete egyenruhás zubbonygallérjuk hajtókáján a halálfej. Mi csak halálfejeseknek hívtuk őket. Ott voltunk a nagy bizonytalanságban kétfelől is: mi lehet otthon, hova visznek bennünket? Senki nem tudott semmit.

Ahogy Strockerautól utaztunk tovább északnyugat felé, lefekvés előtt többen felakasztották a német kenyeret madzaggal, dróttal a vagon oldalához vagy

az ablakrácsra. Azon az éjjelen történt a „kenyércsata”. Késő éjjel már mindenki aludt, és ahogy a vonatunk döcögött, egy ilyen felakasztott kenyér madzagja elszakadt, a kenyér pedig valakinek a fejére esett. Az illető erre felocsúdott, és azt hitte, valaki szándékosan dobta fejbe. Fogta a kenyeret és arrébb dobta. Az a fiú, akit eltalált, újra továbbdobta, de nem csak egyet, hanem több darab kenyeret, ki egészet, ki felet. A végén nagy hahota közepette az egész vagon harcban állt, amíg valaki gyertyát nem gyújtott, így vége lett a kenyércsatának. Másnap reggel próbáltuk kideríteni, hogy ki volt az „első dobó”, de persze senki sem vállalta. No, akkor újra el kellett osztani a kenyereket. Volt, akinek nem kellett, de másoknak, akiknek kevés volt, bizony kellett, mert hisz csak a német komiszkenyér és a szalámi volt az ellátásunk. Sehol nem kaptunk egy-egy tányér meleg levest, teát vagy feketekávé. Csak az a vízünk volt, amit az állomásokon töltöttünk kulacsainkba.

Aznap még Ausztriában voltunk, nem mehettünk folyamatosan (menetrend szerint), mert nem mindig volt szabad vágányunk. Többször lekapcsolták a mozdonyunkat, mert más, sürgősebb szerelvények vontatásához kellett. Ilyenkor mellékvágányokon rostokoltunk. Körülnéztünk az állomásokon, hol, mit lehet találni. A szükségleteinket végeztük, és tüzelőanyag után kutattunk, mivel a feldarabolt otthoni búkkfánk rohamosan fogyott. Hiába raktunk a tűzre szinte folyamatosan, a marhavagont nem lehetett kifűteni. Minden darab fát, szenet, brikettet felszedtünk, illetve elloptunk, hogy fűthessünk.

Cseh és német városokon át

Március 5-ére virradóra léptük át az osztrák-cseh határt: a Ceske-Budějovice vasútállomásra érkeztünk. Itt is mellékvágányra tolattak minket. Az élelmiszer-osztásnál ismét keserű csalódás ért minket. Már csak ketten kaptunk egy kenyeret, a rúd szalámit pedig háromfelé osztották. Tudták a németek, hogy Csehszországban már semmi esélyünk sincs a szökésre. Egyre kiszolgáltatottabbak lettünk. Simon atya mindennap végigjárta a vagonokat, érdeklődött, nincs-e beteg köztünk. Biztatott bennünket az együttmaradásra, továbbá figyelmeztetett arra, hogy az állomásokon és az utakon mindenütt ott vannak a német tábori csendőrök, akik bizony nem bántak kesztyűs kézzel a magukat igazolni nem tudó katonákkal vagy idegenekkel.

Ceske-Budějovicéből másnap mentünk Plezenbe. Itt megint álltunk néhány órát, ez alatt volt megint a kenyér- és szalámiosztás. Mozdonyt cseréltek és indulunk tovább nyugat felé, Németország felé. Aránylag gyorsan értünk a határállomásra, Egerbe (Cheb). Amikor berobogtunk és félretolatták a szerelvényünket,

még nem sejtettük, mi vár ránk. A német kísérőink sietve mentek az állomásparancsnokságra. Sokáig tanakodtak felőlünk.

Csak később tudtuk meg, hogy Eger lett volna az eredeti úti célunk, mert munkatáborba vittek volna, de valószínűleg a szovjetek gyors előretörése miatt már nem fogadtak minket. Közben bombázták a város túlsó oldalát, talán gyárat. A bombák robbanásának hangja nagy volt. Mi csak bujkáltunk a hatalmas fenyőfák tövében és árnyékában. Egy fiú észrevette, hogy a fenyőfákon mókusok ugrálnak. Szólt, hogy milyen szép mókusok vannak itt. Erre föl elkezdtek a mókusokat hógolyókkal dobálni, zavarni. Persze egyet sem találtunk el, csak megzavartuk szegénykéket. Az erdőben még elég nagy, kb. 30 cm-es volt a hó, az idő pedig elég hideg. A mókushajszá közben csend lett, a riadót lefújták. Lábbelijeink átáztak. Fáztunk, amikor visszamentünk a vagonba, nem győztünk melegedni, a kályha körül tolongani. Két napig rostokoltunk Egerben. Az élelmiszerosztásnál megint kevesebbet kaptunk. Most már csak négyen kaptunk egy rúd szalámit és hárman egy kenyeret. Akkor még ezzel nem nagyon törődtünk, mert hiszen még tartott a hazai kenyér, a húsok és az alma.

Két napig tartott, amíg német vezetőink intézkedtek további sorsunkról, s csak a harmadik napon indították el a szerelvényünket az országhatáron át Németországba. Itt egészen más kép fogadott bennünket: lebombázott állomásépületek, bombatölcsérek, a vasúti sínek mellett komor tekintetű emberek. Már pontosan nem emlékszem, hogy Németországban milyen városokon ment át a vonatunk, csak egyre: Erfurtra. Itt is sokáig várakoztunk. Amikor kiosztották a napi élelmiszer-adagjainkat, a szerelvényünk mellé beállt egy személyvonat. A vasúti kocsik tele voltak asszonyokkal, gyerekekkel, öregekkel. Látszott rajtuk a kimerültség, fáradtság, nélkülözés. A csomagtartók tele batyuikkal. Amikor ezek a szerencsétlen emberek meglátták a kenyeret és a szalámit nálunk, elkezdtek kiabálni, kérni, hogy adjunk nekik, mert már több mint egy hete vonaton vannak, éheznek. Ahogy mentem a vonat mellett, egy német asszony sirákozását hallottam. Megálltam és megkérdeztem tőle, honnan jönnek. Sírva mondta, hogy Kelet-Poroszországból menekültek az oroszok elől. Három maszatos kisgyerek nézett ki a vonatablakon a nő mellől, az asszony kicsi gyerekei. A legidősebb talán 8-9 éves lehetett. Nagyon megsajnáltam őket és odaadtam a napi élelmemet. Sírva köszönte meg, és amikor el akartam jönni, azt mondta, várjak egy kicsit. Kihajolt a vonatablakon és egy nagyon szép, piros gyöngyház nyelvű zsebkést adott nekem. Egy nagyobb penge, egy kis penge és dugóhúzó volt a késen. Igen nagyon megörültem a szép késnek, hamar elújságoltam a fiúknak, hogy milyen „boltot” csináltam. E hírre olyan nyüzsgés támadt, mint a hangyabolyban, egyszerre mindenki – akinek még volt tartalék élelmiszere – kereskedni akart. Nem győztem közvetíteni, tolmácsolni. Volt, aki önborotvát, más kártyát, pénztárcát, öngyújtót és egyéb apróságokat cserélt. Közben valaki felfedez-

te, hogy távolabb brikett van a vagonokban. Rohantunk brikettet „vételezni”, mert a tüzelőnk már nagyon megfogyatkozott. Egy szép rakatot csináltunk a brikettből és annyira fűtöttünk vele, hogy a dobkályhánk bevörösödött, majdnem felgyújtottuk magunkat. Hát ez volt a lecke arról, hogyan lehet brikettal fűteni.

Erfurtból tovább haladva egyszer csak valaki meghallotta – Simon atya is mondta –, hogy a Ruhr-vidékre, Dortmundba megyünk. Földrajzból tudtam, hogy a Ruhr-vidék a német nehézipar, a széntermelés és az acélipar központja. Itt működik a hatalmas Krupp Művek, a német hadiipar jelentős meghatározó bázisa. Ez a hír gyorsan végigfutott az egész szerelvényen. Még napokig utaztunk, amíg Dortmundba értünk.

Utunk során egyre gyakrabban láttunk lebombázott városrészeket, templomokat, gyárakat. Láttunk állva maradt gyárkéményt: mint egy óriási felkiáltójel meredt az égre. Döbbenetes, lesújtó látvány volt. S nap mint nap szembesültünk hasonlókkal. Hála Istennek, mondtuk, hogy ilyenekkel Magyarországon nem találkozunk. Itt láttuk csak igazán, milyen mérhetetlen rombolást, százezernyi halált, nyomorúságot okoz a háború. Rettegve gondoltunk arra, milyen sors, milyen megpróbáltatások várnak majd ránk.

Megérkezés

Félelmünk nem volt alaptalan, mert amikor kétheti utazás, kb. 1500 km megtétele után március 15-én délután Dortmundba értünk, légiriadót üvöltöttek a szirénák. Gyorsan kitolattak minket az állomásról, de a vonatunk még meg sem állt, már búgtak a bombázók a fejünk felett. Szinte ész nélkül rohantunk a vasúti töltés mellett valami fedezéket keresni. Volt, aki csak lefeküdt a töltés mellé, nekünk, vagy tűzünknek, sikerült bebújni egy töltés alatti vízáteresztő betoncsőbe. Lehetett vagy egy méter átmérőjű. Ott remegtünk, bújtunk egymás mellett. Befogtuk a fülünket, hogy a bombák robbanását ne halljuk annyira.

A kéthetes utazás sokszor parázs veszekedéseket, vitákat szült. Az alsóneműink elkoszosodtak, főleg a kapcák – akinek csizmája volt – és a zoknik. Csak annyi tisztálkodási lehetőségünk volt, hogy arcunkat, kezünket megmostuk és megfésülködtünk. Soknak beizzadt a lába a lábbelikbe, mivel a hideg téli éjszakákon a lábbelit nem vehettük le. Nappal azután mindenki igyekezett a kapcákat és a zoknikat a kályha mellett szárítgatni. Persze ez förtelmes bűzt okozott, és ugrattuk egymást, hogy melyikünk kapcája, zoknija büdösebb. A viták abból adódtak, hogy ki meddig szárítja a holmijait. Nem telt el egy nap sem, hogy az otthonainkat ne emlegettük volna, hisz a világon semmi hírt nem hallottunk, és nem tudtunk arról, hogy otthon mi lehet.

A mi családukból ketten voltunk Nándor bátyámmal. Pista bátyám szombathelyi lovas tüzérként, 22 évesen a fronton, Enying és Lepsény között. Édesapámnak mint a falu bírójának nap mint nap volt elfoglaltsága a rekvirálásokkal – németekkel, magyarokkal egyaránt –, hol vágómarhát, hol disznót kellett előke-
rítene a katonák ellátásához. Édesanyám madárcsontú, törékeny asszonyka, csoda, hogy össze nem roppant keserűségében és szívfájdalmában: mind a három fia a háborúban. Nándor 19 évesen, én pedig még nem voltam 15 éves, amikor február 28-án elhurcoltak. Ott voltak a Prém-gyerekek: Vili 1928-as, Albert 1929-es. De volt olyan példa is, hogy egy családból három fiú volt velünk. A hajmáspusztai Horváth Imre, Sanyi és Laci vagy Jóska, 1926-1927-1929-esek. Visszatérve édes szüleimre: a négy ló, a tehenek, a növendékek, a disznók, a baromfiak ellátása télen is nagyon sok munkát adott.

Borús szürke volt az ég, köd nem volt. A légiriadó után az egész város fölött óriási füstgomolyagok mentek az ég felé, és mi elborzadva néztük a szörnyű látványt. A riadó után előbújtunk és visszamenekültünk. A vagonokba jött Simon atya és megkérdezte, megvagyunk-e mindannyian. A nánai vagonban megvoltunk mind a negyvenen, de néhány vagonból több-kevesebb fiú hiányzott. Az ő sorsukról akkor semmit sem tudtunk meg. Senki nem is kereste őket, csak miután 1945 őszén apránként hazaszállingóztunk. Akkor tudtuk meg, hogy a bombázás után megszöktek, és 1945. május végén már haza is értek.

Ahogy visszatértünk a vagonokba, jöttek a német katonák. Nemcsak a kísé-
rőink, hanem új arcok, és kiválogatták közülünk az idősebbeket, az 1926-1927-es korosztályt. Felsorakoztatták és bekísérték őket a városba – ahol bombáztak – tü-
zeket oltani, a romokat eltakarítani az utcákról és a villamossínekről. Közben a szerelvényünket levontatták az állomás egyik mellékvágányára, és kiszállítottak minket a vagonokból. Megvártuk, amíg visszajönnek a nagyobbak, akiket a város-
ba vezényeltek tüzet oltani. Ők borzadva számoltak be az ott látottakról. Égő há-
zak, romok, halottak a bombázás után. Visszatérésük után felsorakoztattak ben-
nünket, és katonai kísérettel indultunk a város felé. Elég sokáig mentünk, míg egy magas drótkerítéssel körülvett részhez nem értünk, hogy nemsokára egy nagy
vaskapun menjünk be. Őrszoba, őrbódé, fegyveres őrök a kapunál. A kapu fölött felirat: Fliegerhorst Dortmund Brackel. Ez volt tehát a Dortmund-Brackel kato-
nai repülőtér. Akkor még nem tudtuk, hogy tíz nap múlva ennek a kapunak a romjainál iszonyú élményekkel fogunk távozni. No, de ne vágjak a dolgok elébe! Tehát bementünk a kapun, a kaputól távolabb kaszárnyák, kisebb-nagyobb épü-
letek, hangárok, prizma alakú, kb. 4 méter magas földhányások az épületek és a hangárok közt. Az utak mentén elég sok kb. 1.80 méter mély és 1 méter széles be-
tongyűrű beásva. A hangárok terepszínűre meszelték. Voltak ott Messerschmidt vadászipulók, motorosok és Messerschmidt rombolók, kétmotorosak. Voltak

repülő, amelyek a hangárakban álltak. Szerelték, javították őket, de ott álltak a kifutópályákon készenlétben a vadászok is. A kaszánya épülete előtt megállítottak minket, ott szállásoltak el bennünket. Az épület alatt óvóhely, ágyak csupasz matraccal.

A kéthetes utazás után végre jobb szállásunk volt, mint a marhavagonokban, tisztálkodhattunk. Egy nap hagytak pihenni minket, másnap felsorakoztattak több szakasznyi egységben, és egy nagy raktárépülethez vonultunk. Két rokkant német katona kísért minket: Fritznek a bal könyöke alatt amputálták az alkarját. Ő tizedes volt, Gerdard pedig erősen sántított, a lábával volt valami probléma. Ő őrmester volt. Mindketten wermachtosok. Tehát odaértünk a nagy raktárépület elé. Egyesével mehettünk be a mi otthoni civil ruhánkban, ott bent adták a kéesszürke Luftwaffe egyenruhát, amelybe át kellett öltöznünk, és mint német „katonajelöltek” jöttünk ki. Milyen látványt nyújtottunk mi, szegény, elhurcolt magyar leventék, 14-16 éves fiúk? A nagyobbakra valahogy csak „ráillett” az „angyalbőr”, de mi siralmasan néztünk ki. Még nem is végeztünk a beöltözéssel, amikor légiriadó lett. Gyorsan a legközelebbi óvóhelyre tuskoltak minket, de akkor a repülőteret nem bombázták, csak a várost. Még az óvóhelyre is lehallatszott a bombák robbanása.

Harmadnap mindenkit lefényképeztek. A sorakozó közben megkérdezték a németek, ki beszél közülünk németül. Többen jelentkezünk, de Gerhard engem választott ki (hatévnyi német tanulás és otthon a német katonákkal való társalgás után), mert nagyon jól beszéltem németül. Így kerültem a német parancsnokunk mellé első számú tolmácsnak (Kontaktmann). Ő pilóta főhadnagy volt, de lelőtték, megsebesült és repülőgépet már nem vezethetett. Messerschmidt- és vadászpilóta volt. Igen jólelkű, emberséges parancsnok és úriember. Nála egy kicsit „bevágódtam”. Sokat érdeklődött Magyarországról, a származásunkról, én pedig megválasztam a kérdéseit. Sokszor fogta a fejét és felsóhajtott: „Mein Gott, Mein Gott.” Sajnálta minket.

Mindnyájunkat lefényképeztek tehát. Hazafelé mondta Fritz, hogy énekeljünk valami katonadalt. Hát énekeltünk ritmusos katonadalokat: Kint a pusztán nyílik egy szép rózsaszál vagy Már újra zúgnak a fegyverek, és ez annyira megtetszett Fritznek, hogy máskor is – például, amikor ebédelni mentünk – azt mondta: „Notát Máruzsza”, és mi énekeltünk. Mint már említettem, az utak mellett sok betongyűrű volt a földbe süllyesztve, hogy egy-egy gyors légitámadás esetén azokba lehessen beleugrani. De telepítettek oda földsáncokkal körülvett légvédelmi ágyúkat is. Mindegyik mellett fegyveres őr. Elámultunk, mert egy-egy ágyúállásnál német katonalányok álltak őr. Egyszer egy hirtelen légitámadásnál már nem tudtunk mindnyájan az óvóhelyre futni, hanem egy ilyen betongyűrűbe ugrottunk, nem messze, vagy 100 méterre egy négycsövű légvédelmi gépágyútól. Hát uram, láss csodát, rohantak a német lányok, hárman egy ágyúhoz, és lőtték az alacso-

nyabban szálló vadászgépeket. Le is lőttek egy angol vadászgépet, egy vörös orrú Starfightert, ha jól emlékszem a nevére. A repülő találatot kapott és lezuhant a reptér közelében, de nem gyulladt ki. A pilótája meghalt. Ennél a légítámadásnál történt, hogy közülünk való fiúk a repülőtér kerítése alatt átjutva elmenekültek a repülőtérről árkokba, bokros-fás helyekre, az angol vadászgép pedig a közelben zuhant le. A légiriadó után a német katonák azonnal a lezuhant angol repülőgéphez mentek a halott pilótát ellenőrizni, átkutatni. Megrökönyödtek a látványon, mert a halott pilóta bal kezének gyűrűs ujját valaki leharapta, hogy a gyűrűjét elvehesse, és a karóráját is elvitte. Ebből nagy botrány lett, mert a Gestapo, a német elhárítás is bekapcsolódott a nyomozásba, hogy a tettest megtalálják. Velem is nagyon keményen beszélt egy hadnagy: nem tudom-e, hogy ki volt, segítsék én is megkeresni a tettest. Hiába volt minden nyomozás, eredménytelen maradt. Soha nem derült ki, hogy a visszaszítózó cselekedetet ki követte el.

Teltek a napok, munkára fogtak minket: sáncokat, lövészárkokat ásni, a repülőgépekhez kannákba benzint szállítani kétkerekű gumibroncson, kiskocsikon, sőt, még kisebb bombákat is kellett szállítani. Természetesen a német katonák irányítása és felügyelete mellett. Bizony, nem egy repülő volt, amelyen már folatok voltak, fleckek, amelyeket légi csaták után javítottak meg. A rájuk festett fehér csíkok jelezték, hány szövetséges gépet lőtt le az a repülő.

A sérült gépeket a hangárakban javították a szerelők. Ezeket a gépeket úgy kellett a hangárokbába betolnunk. Egyik reggel, amikor a főhadnagyunkhoz bementem és lejelentkeztem, nagy meglepetés ért. Az íróasztala tele volt katonakönyvekkel. Közben a főhadnagyot áthívták a szomszéd irodába, én meg kíváncsiskodtam, miféle katonakönyvek lehetnek ezek. Hát, ahogy felnyitom és nézegetem őket, nagyon megrökönyödtem, mert sorban ott voltak a könyvekben a rólunk készült katonaruhás fényképek. Mindegyik könyvben az állt: Zögling, Luftwaffe Hilfe. Amikor megkérdeztem, hogy mi is lesz itt velünk, azt válaszolta a főhadnagy: a 18 éven felülieket kiképezik a Floco, tehát a lég-

30. kép. Ismeretlen levante

A leventéket a németek nyilvántartásba vették. Tavas József barátja, Jakab M. József a 1453967 nyilvántartási számot kapta.

védelmi ágyúk mellé, a kisebbeket pedig kisegítőknak a tűzoltók mellé hangári segédmunkásoknak, Luftwaffe Ailfereknek, azaz SS-növendéknek. Hirtelen szóhoz sem jutottam. A főhadnagy látta a meglepetésemet, s megkérdezte, hogy mi a bajom. Erre én visszakérdeztem: Főhadnagy úr, hogy van az, hogy mi, magyar leventék, itt SS Zöglingek vagyunk? Erre azt válaszolta „Josef, titeket a magyar nyilasok eladtak nekünk, és itt úgy szerepeltek, mintha önként jöttetek volna el otthonról Németországba! Hiába tiltakoztam, hogy bennünket erőszakkal hoztak el és nem önként jöttünk, ő csak mosolygott és azt mondta: ő ez ellen semmit sem tehet. Neki is parancsolnak az illetékes felettesei. Ebédnél elmondtam a fiúknak ezt a hírt, s mindenki nagyon felháborodott e gázság hallatán. De hát semmit sem tehettünk ez ellen.

Nap nap után egyre gyakoribbá váltak a légiriadók, sőt, éjjel is, de hála Istennek, a bombázások mindig távolabb voltak tőlünk. Ha bementünk az óvóhelyre, ott aránylag biztonságban érezhettük magunkat. Ennek lett vége március 25-én, virágvasárnapon. Amit akkor átéltünk, halálunk napjáig nem lehet elfelejteni.

1945. március 25. Virágvasárnap

Reggel 6-kor légiriadót üvöltő sziréna hangjára ébredtünk, felkapkodva ruháinkat rohantunk az óvóhelyre. Alighogy leértünk, máris robbantak a bombák, még a föld is rengett a közeli becsapódásoktól. Iszonyú robaj volt egy darabig. Amikor elcsendesedett, azt hittük, vége a riadónak és latolgattuk, vajon mit bombáztak le. De kisvártatva rá újrakezdődött, jött egy újabb hullám, újabb bombázások, robajok. Mi az óvóhely járataiban mindig onnan futottunk, ahol a legerősebb robbanások hallatszottak. Közben odaértünk egy kisebb raktárhoz, ahol nagyon sok kötszer, vatta, sínek stb. voltak. Hát ott nekiálltunk és teletömködtük a zsebeinket mindenféle kötszeres csomaggal, hogy ha megsebesülünk, legalább kötszerünk legyen. A bombázás kisebb-nagyobb szünetekkel egész délelőtt tartott. Délfelé valamelyest elcsitult és eljöttünk az óvóhelyről ki a szabadba. Szörnyű látvány fogadott minket. A bevetésre felkészített vadász- és romboló repülőgépek fákljaként égtek, úgyszintén a hangárok is, de volt, amelyik már teljesen romokban hevert. Aznap reggelit sem kaptunk. Éppen ebédelni indultunk volna, amikor, mint derült égből a villámcsapás, jöttek az angol „vörösorrú” vadászrepülőök egész alacsonyan, és iszonyatosan elkezdtek géppuskázni. Mi meg, ahogyan a csirkék menekülnek a sas elől, rohantunk a földhányások, a prizmák mögé. Alighogy levágódtunk a földre, máris ott porzottak, pattogtak tőlünk 8-10 méterre a géppuskalövedékek. Félelmünkben az egérlyukba is bebújtunk volna, ha lehetett volna, de hát nem lehetett. Jöttek a vörösorrúak, egyik a másik után, hol keleti, hol nyugati irányból. Mi meg

ez alatt úgy helyezkedtünk, futkostunk, hogy a gép támadási iránya felől a prizma túlsó (hátsó) oldalára futottunk. Közben kisebb-nagyobb szünetek voltak, ilyenkor 30 fős csoportokban mehettünk az ebédért. De amíg a konyhához értünk (az még akkor nem kapott találatot), legalább négyszer kellett a prizmák mögé vagy a betongyűrűkbe menekülnünk. Akkor még nem tudtuk, hogy ez az ebéd volt az utolsó ellátás, amelyet a németektől kaptunk.

Délután 3-ra vége volt ariadónak, már a sziréna sem szólt, mert azt is lebombázták. Sok helyen még a föld is égett, egyetlen ép repülő és hangár nem maradt. Akkor a németek elosztottak minket, és lapátokkal, vödörrel elküldtek a tüzeket eloltani. Mi Fritzhez kerültünk vagy hatvanan, és a repülőtérré bevezető iparvágány felé mentünk. Egy tehervonat állt ott, telepakolva lőszerrel. Már messziről láttuk, hogy a szerelvény is ég, és kisebb-nagyobb robbanások villanásait és füstjét is. A tűz és a robbanások egyre gyakoribbak és egyre nagyobbak lettek. Fritz oda akart hajtani bennünket a tüzet eloltani. A bátyám is ebben a csoportban volt, őt biztatta „los-los”, gyerünk, menjünk mind a tüzet oltani. De sem a bátyám, sem a többiek nem mozdultak. Fritz előkapta a pisztolyát, a bátyám homlokának szegezte és azt mondta, ha nem megyünk, lelövi. Erre odaugrottunk vagy nyolcan, nánaiak. Odaálltam Fritz elé és azt mondtam, ha a bátyámat agyonlövi, mi akkor itt és rögtön agyonverjük őt. Erre Fritz elsápadt, remegett dühében, de a pisztolyát eltette. Belátta, hogy nincs esélye velünk szemben. Mivel a szerelvény tovább égett, és már röpködtek, süvítettek a repeszdarabok a levegőben, eldobáltuk a szerszámainkat és egy közeli „U” alakú földsánc mögé, biztonságos helyre menekültünk. Ezen a kb. 5 méter magas földsáncon és körülötte sok fa és bokor volt. Felmásztunk a tetejére és láttuk, hogy a sánc védelmében egy kis német felderítő repülőgép lapul, terepszínű ponyvával letakarva. A kis gép addig túlélte a hatalmas bombatámadást.

Már sötétedett, amikor összegyűltünk, a korábbinál kevesebben, mert amikor csitult a bombázás, újabb csoportok szöktek meg. Visszaöltöztek a civil ruhájukba. Ezt csak a hazaérkezésünk után tudtam meg. Ott nem tudtuk, hova tűntek el. Keresni őket nem volt idő, mert felsorakoztattak minket hátizsákjainkkal, minden holminkkal, és vacsora nélkül indítottak útnak gyalog kelet felé. Így hát a flackiképzésből szerencsénkre semmi sem lett, hisz az egész reptér teljesen használatlan romhalmazzá vált. A főhadnagyunk, Simon atya, Gerhard és Fritz volt a kíséretünk.

Menetelés

Meneteltünk az éjszakában éhesen, álmosan Dortmundból Unna felé. Kisebb pihenőkre megálltunk, s ha valakinek volt még egy kis tartalék élelme, azt eszegette, de sokan elfeküdtek az országút melletti árokban pihenni. Hajnal felé járt már az idő, amikor egy kisebb állomáson személyvonatra szállhattunk fel. Rögtön el is aludtunk. De csak 8-10 km-t mehettünk, amikor ki is szállítottak minket egy nagyobb állomáson. Az állomás épületén azt láttam kiírva: Werl. Akkor még nem tudhattuk, hogy e városban végzik ki a háborús főbűnösöket. Elindultunk az állomásról és a werli repülőterre vonultunk be. Egy nagy üres helyiségben szállásoltak el, ahol hátizsákjainkon ülve, egymásnak támaszkodva aludtunk úgy délig. Akkor valaki a közelben felfedezte a tiszti konyhát és elújságolta a nagy hírt. Egyszerre vagy hatvanan rohantunk a csajkákkal a konyhába. a fiúk kértek, kiabáltak ételért, persze a német szakácsnők nem értették, de tudták, mit akarunk. Akkor megszólaltam németül, s megkértem a szakácsnőket, hogy legyenek szívesek nekünk egy kis ételt adni. Erre azt válaszolták, hogy nem adhatnak ennyi embernek, nekik csak annyi van, ahány tisztnak főztek. De az én csajkámat elvették. Nándor bátyámé és unokatestvéremé, Krabácz Pistáé volt még nálam. Nagy nehezen odafurakodtam. A szakácsnők a maradék ételből raktak valamilyen Suppét a csajkáinkba. Megkérdezték, kik és mik vagyunk. Rövid válaszom alapján nagyon megsajnálta minket, de segíteni nem tudtak.

Másnap reggel Werlből is el kellett jönnünk. Az országúton sok katona vonult teherautókkal, páncélozott járművekkel, oldalkocsis motorokkal. Ilyenkor mi csak az országút melletti földeken mehettünk, nem akadályozhattuk a vonuló csoportokat. Az első éjszakai meneteléskor a csizma sok fiú lábát feltörte, sántítottak, nehéz volt a menetelés, mert akkor még a civil ruhákat is vittük magunkkal. Amikor láttuk, hogy csak menetelünk élelem nélkül egyre fáradtabban, minden felesleges ruhánkat, lábbelinket eldobtuk az országút mellett. Ha egy-egy helységbe értünk, koldulni kezdtünk. Volt, ahol adtak egy kis kenyeret meg margarint (hangyányit), de a legtöbb helyen, amikor bekopogtattunk és kértünk, azt mondták, nekik sincs és becsukták az ajtót. Simon atya több plébánián is próbálkozott, de több száz embernek sehol sem tudtak adni. Csak bolyongtunk kelet felé a nyílegyenes Hitler-Bahnon, és ha megláttunk egy-egy krumpli-, marharépa- vagy kerékrépa-prizmát, azt megrohantuk és kifosztottuk. Ettük a nyers répákat, miközben minden gondolatunk otthon járt, hisz ott már húsvétra készülődtek. Sóvárogra gondoltunk a finom húsvéti reggelire: házi kenyér, szeletelt sonka, torma, piros tojás, fehér kalács. De hát ez csak egy nagyon keserű és fájó ábránd volt. Ahogy otthon nem tudták, mi van velünk, mi sem tudtunk semmit, mi van otthon. Élnek-e, halnak-e? Rettenetesen kínzó gondolatok és szívfájdalmak voltak ezek. Az országúton már csak

akkor tudtuk, hogy valahol légiriadó van, ha a bombázó gépek moraját hallottuk. Általában borús napok voltak, esők nélkül, szerencsénkre.

A legközelebbi városba, Soestba érve is koldultunk az utak melletti házakban, de hiába. Egyszer csak odajött hozzám két Pápa környéki, idősebb fiú, ők kaptak egy kis lisztet, menjek velük, hogy valahol megfőzhessék tésztának. Egy idősebb nénit kértem meg, mondtam neki, hogy szeretnénk, ha ebből a lisztből egy kis tésztát készítené nekünk. Mivel nem volt tojás a háznál, csak sós vízben kevergetve főzte meg a lisztet, egy-egy tányérkával mindhármunknak. Hát ilyen főtt ételt ettünk akkor véletlenül. Soestben épp elég volt a németeknek és Simon atyának összegyűjteni a szétszéledt fiúkat. Utána indultunk újra tovább Liprstadt felé. A második napon egyszer csak egy felderítő repülőgépből röpcédulák hullottak le, rajtuk térkép, a Ruhr-vidék feketével jelezve. Óriási harapófogó, amely Liprstadtnál bezárult, fehér alapon, amit a szövetségesek még nem foglaltak el, rajta a szöveg: Fölösleges a német ellenállás, mert az egész Ruhr-vidék be van kerítve. Az volt a Ruhr-Kessel. Tehát mielőtt Liprstadtba értünk volna, a gyűrű bezárult, be voltunk kerítve. Másnap reggel déli irányba indultunk, Belecze felé. Nagyon gyér német csapatmozgás volt csak, de egyre gyakoribbak a légiriadók. Már nem bombázók, hanem vadászgépek zúgtak el fölöttünk. Egyre éhesebben, fáradtabban s mosdatlanul vonultunk. Erdőkben, bozótosokban ülvé aludtunk, egymás hátának támaszkodva. Már nem is tudtuk, milyen nap van, amikor kis falvakból harangzúgások hallatszottak. Valaki megszólalt: hisz ma húsvét van. Összeszorult a szívünk a keserűségtől, ha a finom húsvéti ételekre gondoltunk, hisz mi meg már mióta éhezünk, szenvedtünk, s azt sem tudtuk, miért.

Másnap estére a Ruhr folyóparti kisvárosba, Meschedébe értünk. Egy nagy birkaistálló szénapadlásán kaptunk szállást. Nagyon örültünk, hogy végre nem a szabad ég alatt kell éjszakáznunk, hogy jól alhatunk a szénán. Az istálló kb. 3,5-4 méter magas lehetett, a mennyezeten három nyílás, amelyen át a szénát adogatták fel a padlásra. Alattunk legalább kétszáz birka. Éjjel egyszer csak nagy puffanásra, ordításra ébredtünk: egy fiú álmában leesett egy ilyen nyíláson keresztül. Ő kiabált. Nem azt kérdezték tőle, nem történt-e valami baja, hanem azt, hogy nem esett-e rá egy birkára. Sajnos csak mellé esett, így nem remélhettünk birkapörköltet. Elgondolkodtam: otthon a németek marhákat, disznókat „rekviráltak”, mi meg mióta éhezünk itt, és sehonnan semmit nem kapunk.

Reggel lementünk az udvarra a vályúhoz mosakodni, s elszörnyülködtünk: tele voltunk tetűvel. Ott szedtük fel a tetveket a szénapadlásán. Iszonyatos tudat volt ez. Miközben az udvaron mosakodtunk, egy angol felderítőgép, egy „Gólya” körözött fölöttünk. Nem is törődöttünk vele. Vezetőink kb. egy óra múlva indulást parancsoltak. A Ruhr-hídon át újra dél felé mentünk. Talán 1 km-re lehettünk a hídtól, amikor egyszer csak azt hallottuk, hogy ágyúgolyók süvítenek a levegő-

ben. A birkaistálló több találatot kapott és kigyulladt. Találatot kapott a híd is, használhatatlanná vált. Már nem azzal törődtünk, hogy vajon hány birka pusztult el, hanem azon tanakodtunk: Úristen, ha ott maradtunk volna, hányan meghalhattunk volna az ágyútűzben! Borzasztó tragédia lehetett volna. Sokáig szótlanul mentünk. Immár hányszor voltunk közel a halálhoz, gondoltam. Vajon túléljük-e ezeket a borzalmakat?

Egyszer csak egy kis faluba értünk. Meneteléseink alatt az egy falubeliek együtt mentek mindig. Így lehetett a legkönnyebben a létszámot ellenőrizni. Ahogy mentünk az utcán, nánaiak, egy ház előtt egy négykerekű kiskocsit találtunk üresen. No, gondoltuk, milyen jó lesz nekünk a motyónkat rátenni, nem kell a hátunkon cipelni! Azonnal felpakoltunk, ketten a rúdnál húzták, oldalt és hátulról pedig toltuk a kocsit. Alig hagytuk el a falut, talán egy kilométernyit mehettünk, jött utánunk egy német, lehetett kb. 40 éves, s elkezdett rettentően kiabálni, hogy övé a kocsi, és kezdte a hátizsákokat lepakolni róla. Erre föl körbekaptuk és leállítottuk. Kérdeztem tőle, hogy vajon ezt a kocsit sajnálja-e tőlünk, és tudja-e, hogy a németek Magyarországon mindent visznek, amire szükségük van. Erre nagyon megijedt és elkezdett siráncozni, hogy ő rokkant, s neki ez a kocsi nagyon kell. Magsajnáltuk és visszaadtuk neki.

Élelmet persze sehol, vagy nagy ritkán kaptunk a kolduláskor, esetleg egy-egy darabka kenyeret. De sokszor mondtuk, milyen jó lenne mást is kapni! A főtt krumplis darás moslák melegen, amit otthon a disznók esznek, elgyengített és meggyötört bennünket. A víz, amit ittunk, éhségünket nem csillapította. A kimerültségtől és a nagy fáradtságtól többször már nappal is elaludtunk a bokrok alján. Kezdtünk elfásulni, a repülőktől sem féltünk. Simon atya volt az, aki összefogott, összetartott minket. Hol a menet elején, hol a végén volt, biztatta az elkeseredetteket, akik már nem akartak menni. Sokszor erőlyesen kellett fellépnie, nehogy az elgyengültek elfeküdjenek a bokrok alján és lemaradjanak. Ahogy mentünk tovább, kisebb-nagyobb dombokon keresztül vitt az utunk, s egyre több volt az erdő. Ez már Saurland volt. Az egyik erdőben valami német objektum, raktárak lehettek. Ott állt egy fiatal, 17 éves (1928-as) német Wehrmacht-katona az őrhelyen. Elég „mélynövésű” fiú volt. A Mauser-puska majdnem a térdéig ért, ahogy lelógott a válláról. Amikor meglátott minket, sírva fakadt és azt mondta, hogy náluk már a 17 éveseket is besorozták katonának. Azt feleltem, hogy én csak 15 éves vagyok, és még sokan vagyunk ilyen korúak. De ő csak sírt, nem tudott megnyugodni. Estére egy barakktáborba értünk. Nagy nehezen itt is kaptunk szállást. Az ágyakon csak matracok voltak. Holtfáradtan estünk az ágyakba és elaludtunk, újra csak vacsora nélkül. Reggel felébresztettek minket, s valaki felfedezte, hogy itt is csak tetveket „vételeztünk” fel. Majdnem egész nap ott „dekkoltunk”, bujkáltunk az erdőben, mert több légiriadó volt. Volt, hogy riadó nélkül is ott röpködtek a szövetségesek vadászgépei fölöttünk.

Az egész napi „bújócskázás” után este indultunk el az erdei ösvényen. Bukdácsoltunk a gödrökben és a gyökerekben. Nem tudom, mennyit mehettünk, de hajnalra egy kis erdei tisztásra értünk. A völgyben kis patak csörgedezett és egy kis kápolna állt ott. Holtfáradtan (azt már nem is mondom, hogy éhesen) pihentünk le hátizsákjainkra, és mindjárt el is aludtunk. 10 óra után arra ébredtünk, hogy rettentően fázunk. Az egész völgy fehér volt a dértől, a patakocska pedig befagyott. Végtagjaink elgémberedtek, vacogtunk, úgy indultunk tovább. Talán délig mentünk, amikor a dombok közt egy erdőövezte kis német falucskába értünk. Ez volt „Meinkenbracht”. Menekülésünk alatt nap mint nap többen maradtak el közülünk, hiába volt Simon atya kérése, maradjunk együtt mindnyájan. Mire Meinkenbrachtba értünk, 800 fős csoportunkból 480-500 maradt csak. Soha nem tudtuk meg, mi lett a sorsuk.

A faluból kivezető út egy völgybe vezetett, a völgyben patak folyt. A patakon túl a dombon hatalmas fenyveserdő. Mivel már mindannyian a végkimerülés határán voltunk, itt megálltunk, illetve ebbe a nagy fenyvesbe kvártélyoztuk be magunkat. Az erdőben hatalmas, 6-8 méter mély árkok. Német vezetőink és Simon atya a malomban voltak elszállásolva. Azt hittük, itt nyugalmunk lesz, de tévedtünk, mert éjjel az erdőt ágyúzták. Akkor még a lövedékek messzebb robbantak tőlünk. Másnap reggel lementünk a patakhoz mosakodni és a faluban próbáltunk valami ételmet szerezni, de eredménytelenül. Közben a faluból kivezető úton egyre több német egység vonult visszafelé a frontvonalától, köztük lövontatású kocsik is. Hatalmas 6-8 mázsás lovak voltak befogva a kocsikba. Mint derült égből a villámcsapás, jelentek meg az angol vörös orruák, és többször végigpuskálták a visszavonuló németeket. Óriási pánik tört ki. Több német katona meghalt. Sebesültek kiabáltak, lelőtt lovak heverték a kocsik előtt. Egy, a hámjából kiszabadult ló a réten rohángált, de nem sokáig, mert a hátán át érte lövedék, a belei a földig lógtak. Nemsokára összeesett, de még élt, amikor a támadó vadászgépek tovaszálltak. Mi eközben az erdő árkaiban lapultunk. Amikor csend lett, kiszabadultunk az erdőből, rohantunk a lelőtt lovakat késeinkkel feltrancsírozni, a feldarabolt lóhúsokkal pedig a malomhoz. A malomtulajdonos adott egy hatalmas üstöt. Rögtön vizet tettünk bele, a tüzet alágyújtottuk, és az üst csaknem megtelt a lóhússal. Valahonnan só is került az üstbe, és csak annyi víz, amennyiben a lóhús megfőhetett. Mindannyian ott tolongtunk a rögtönzött tábori konyha mellett, és nem győztük kivárni, amíg a hús megfő. Félig nyersen osztották ki a sós lóhúslevest. Sem kenyér, sem tészta, sem krumpli nem volt hozzá, csak a sós lóhúsleves. Micsoda fölséges étel volt az kétheti éhezés után! Magunkban hálásak voltunk az angol vadásznak, hogy „gondoskodtak” élelmezésünkről.

Lassan beesteledett, elindultunk erdei szállásunkra. Féltünk az újabb ágyúzástól, ezért faágakat tördeltünk le, és szedtük össze, a keskeny, de mély árokba sűrűn

keresztbe fektettük, majd 0,8 -1 méter magasan fenyőágakat raktunk rájuk. Úgy nézett ki, mint egy szűk alagút. Hát ez alá bújunk be, amikor beesteledett. Aggodalmunk nem volt alaptalan, mert éjfél után újra kezdődött az ágyúzás. Most már hozzánk közelebb robbantak az ágyúgolyók. Volt, amelyiknek csak a süvítését hallottuk, tehát az elszállt fölöttünk, de amelyiknek csak a robbanását hallottuk, az hozzánk nagyon közel robbant föl. A föld remegett a robajtól, de mi még annál is jobban a fenyőgallyból készült fedezékünkben.

Hajnalra elállt az ágyúzás. Valaki azt mondta, azért történt, mert egy angol felderítőgép felfedezett bennünket, amint a réten és az erdőszélen járkáltunk. Valamilyen nagyobb német csapatösszevonást véltek felfedezni az erdőben. No, de előzőleg, amikor reggel előbújtunk „fedezékeinkből”, rettenetes látvány fogadott bennünket. Hatalmas fenyőfák deréknyi vastagságúak kettétörve, és ledőlve, mint a fogpiszkáló, vagy mint a sündisznó, meredtek a fák tuskéi az égnek. Fenyőgally fedezékünkről kisebb-nagyobb (tenyérfnyi nagyságú) ágyúlövedékek repeszdarabjait dobáltuk le. Mondtuk is, ha egy ilyen lövedék eltalált volna minket, sokan meghaltunk volna ott. Az isteni gondviselés mentett meg bennünket. Másnap újra lóhúsleves volt a menü. Csak délben jöhettünk ki az erdőből és kaptunk egy-egy csajka ételt. A völgyben az úton vonultak vissza a németek. Az út melletti roncsokkal senki sem törődött, mivel a front egyre jobban közeledett. Nappal is hallatszott az ágyúzás, a német vezetőink szerint már nagyon közel volt a front. A repülőgépek csaknem egész nap szálltak fölöttünk ide-oda. Este nagy félelemmel bújunk újra fedezékeinkbe. Lélegzetviasszafojtva hallgattuk, mikor kezdenek újra ágyúzni. Nem tudtunk aludni a feszültségtől és a tetvek mozgásától, amelyek egyre inkább elszaporodtak ruházatunkban és a hajunkban is. Elcsodálkoztunk a várakozásban, hogy túl nagy a csend. Hajnal felé aludtunk el.

Ám nem sokáig, reggel puska- és géppuskatüzek ropogására ébredtünk. Gránátok robbanása, tankok dübörgése hallatszott a falu felől, füstoszlopok szálltak a magasba. Tudtuk, hogy most már a faluban folyik a harc, kb. 15 km-re tőlünk. Fedezékünkben vártuk a fejleményeket. Az egész harc talán csak egy óra hosszát tartott, majd csend lett, mi meg előbújtunk fedezékeinkből. 11 órakor egyszer csak jött fel az erdőben Nándor bátyám, és azt mondta, keljünk azonnal és menjünk le a völgybe, a malom mellé, mert itt vannak az amerikaiak. A malomban többen söpörték össze az elporladt lisztet és darát, főztek belőle védett helyen és a csajkáinkba töltötték.

Gerhard, a német főhadnagyunk, Fritz és Simon atya nagy fehér lepedőt kötöttek egy hosszú ágra, úgy jelezték, hogy „megadtuk magunkat minden ellenállás nélkül”. Tehát 1945. április 12-én 11 órakor Meinkenbrachtban, a falu alatti völgyben, a malomnál amerikai fogságba estünk. Mindannyian abban reménykedtünk,

hogy 18 napi vándorlás és sok-sok éhezés után jobb sorsunk lesz. Lesz fedél a fejünk felett és nem kell többet éheznünk. Akkor még csak nem is sejtettük, hogy ebből a reményből is nagyon keserű és fájdalmas csalódás lesz.

Amerikai hadifogság

1945. április 12-én 11 órakor tehát amerikai hadifogságba kerültünk. Ahogy apránként leszállingóztunk a völgybe, megláttuk az első amerikai katonákat. Jeepek, Weapon gépkocsik mentek fel és alá. Az úton amerikai Sherman tankok álltak. Nem tudtak továbbmenni, mert az utóvéd német katonák a domboldali út legszűkebb szakaszán fenyőrönkökből tankakadályt építettek. Szóval, ahogy leértünk a völgybe, az amerikaiak kiabáltak. Let's go, let's go, chaman-chaman, hajtottak minket a tankok aljához, azt szétszedni. Voltunk az akadálnál már vagy húszan, de nem boldogultunk vele. Túl gyengék voltunk ahhoz, hogy ezeket a rönköket leemeljük és az út mellé rakjuk. Ki is mondtuk, hogy mi nem bírjuk el, s ekkor odaért egy amerikai tiszt, egy hadnagy és megszólalt magyarul: Fiúk, ti magyarok vagytok? Hogy kerültök ide? Ugyanúgy meglepődtünk, mint ő. Gyorsan beszámoltunk arról, hogyan hurcoltak el minket a nyilasok és a németek. Ő pedig nekünk mesélte el röviden, hogy magyar származású, a szülei az 1930-as években vándoroltak ki Amerikába. S a végén nevetve azt kérdezte: ilyen fiúkkal akarja Hitler megnyerni a háborút? No, azután a tiszt félreállított minket, és szólt az amerikai katonának, hozzanak német hadifoglyokat. Lehetek vagy tizenketten, nekik kellett a tankakadályt szétszedniük. Ahogy felszabadult az út, a „dinnyesisosok” beugráltak a tankokba, fel a jeepekre. Azután nagy dübörgéssel, hatalmas porfelhőt kavarva maguk mögött, elindultak. A jeepeken 2-3 katona volt. Egy sofőr és egy vagy két katona a jeepre szerelt géppuska mögött. Amikor a tankok továbbmentek, az amerikaiak összetereltek és a faluszéli libalegelőre kísérték bennünket.

A faluba érve láttuk a pusztulást, több mint tíz ház lerombolva, leégve. Volt, amelyik még füstölgött. Falubelieket nem láttunk, csak amerikai katonákat. Több sorban, egyesével felsorakoztattak minket. A pokrócokat leterítették a földre, le kellett vetkőzni ingre, mindenünket a pokrócra kipakolni, a nadrágzsebeket kiforgatni, sőt még a csizmáinkat is le kellett vetni. Jött az ellenőrzés. A derékszíjakat, zsebkéseket, öngyújtókat, cigarettatárcákat, karórákat, borotvákat a katonák egy vödörbe felszedték, összegyűjtötték. Tehát elvették személyes használati tárgyainkat. Amikor a vödrök megteltek, tőlünk távolabb, az ideiglenes kerítésen kívül egy halomba öntötték a tárgyainkat. Ellenőrizték, majd benzinnel lelocsolták és felgyújtották őket. Szomorúan néztük, ahogy megsemmisülnek. A piros, gyöngyház

nyelű bicskámát akkor még meg tudtam menteni, mert a leterített pokrócom alá dugtam, amikor láttam, hogy a sor elején mi történik.

Volt ott jó néhány német katona is, már hadifoglyokként. A libalegelő csak egy szál tüskésdróttal volt körülkerítve, gyenge karókra erősítve. Közben az amerikaiaknak hozták az ebédet. A tüskés dróton kívül csak néhány amerikai vigyázott ránk, kezükben géppisztollyal, lövésre készen a nyakba akasztva. Senki sem gondolt szökésre, sem mi, sem a németek, akik szintén örültek, hogy hadifogságba estek, hogy a sok harcot túléltek, életben maradhattak. Korgó gyomorral és sóvárogva néztük, amint osztják nekik a hatfogásos ebédet. Fölséges ételillatok terjengtek a levegőben. Mondhatnám, hogy tantaloszi kínokat jelentettek nekünk. Amikor az amerikaiak úri módon megebédeltek, jött egy teherautó, a mögé felsorakoztattak minket, és kiosztották nekünk az első amerikai ellátmányt, a „repülős” csomagot. Viaszos katonadobozban öt darab keksz, egy csipetnyi dzsem, rágógumi, kis szeletke csokoládé. Pillanatok alatt felfaltuk. Nemsokára kisebb teherautók és weaponok jöttek, ezekre kellett felszállnunk, és fegyveres kísérettel egy kisvárosba, egy iskolaudvarra vittek minket. Több száz hadifoglyot gyűjtöttek már össze ide, magas volt a drótkerítés, és ideiglenes őrtornyokban vigyáztak ránk reflektorokkal és géppuskákkal. Itt éjszakáztunk a szabad ég alatt. Hideg éjszaka volt, hátizsákjainkon ülve aludtunk keveset, és csak az otthon és a szabadság után vágytunk. De hát ez csak ábránd volt. Úgy 8 óra felé megtölthettük kulacsainkat vízzel. Felsorakoztattak bennünket és újra kis kartonka ételmet osztottak. Utána hatalmas teherautók érkeztek, száz embernek kellett egy-egyre felszállni. Valósággal összehúzódtak bennünket. Egy egész konvojra való teherautó-oszlop állt össze a sok hadifoglyból. A konvoj elején Jeepen egy amerikai tiszt, géppuskás állt mellette. A teherautók között, Weapon-okon és a teherautó-oszlop végén is fegyveres kíséret. Amikor mindenki felszállt, elindultunk Észak-Rajna-Vesztfáliából délre.

A teherautókon túlnyomórészt néger sofőrök voltak. Nevettek rajtunk, villogtatva fehér fogaikat. Nekünk szokatlan sebességgel mentünk keskenyebb, szélesebb hegyi utakon. A kanyarokban sokszor csaknem feldőlünk. Recsegett a teherautók deszka magasítása. Ha balra kanyarodtunk, az autó jobb oldalában lévők préselődtek, kiabáltak, jajgattak, ha jobbra, akkor a baloldaliak. Szinte megállás nélkül mentünk falvakon, romos városokon át, ennek következtében több fiú nem tudta visszatartani szükségletét és a nadrágba „csinált” vagy vizelt. Borzasztó bűz lett ettől, de hát erről senki sem tehetett, mert ha párszor a teherautó-oszlop meg is állt, mi nem szállhattunk le onnan. Ahogy így száguldoztunk az úton, rájöttünk, hogyan kell a kanyarokban „helyezkedni”. Akik az autó elején voltak, figyelték az utat, és ha kanyar jött, kiabáltak, hogy most jobbra vagy balra dőljetek, ellenkezőleg a centrifugális erő hatásával. Amikor így helyezkedtünk, már könnyebben viseltük el a kanyarodásokat. De volt, amikor az út menti fák ágai súrolták a teher-

autó tetejét. Akkor azt kiabálták az elől állók, vigyázz, ág, és ahogyan lehetett, behúztuk a nyakunkat, fejünket, de több fiúnak így is lesodorták a sapkáját az ágak. Ott álltak hajadonfőtt. Egész nap mentünk, s végig süttött a nap. Az út menti falvak kertjeiben virágoztak a gyümölcsfák. Sóvár szemmel néztük e tavaszi képet, mert hisz hadifoglyok lettünk.

Már erősen esteledett, amikor végre megállt a teherautó-oszlopunk. Egy kis falu mellett, a szántóföldeken volt kialakítva egy nagy gyűjtőtábor, hát ide tereltek be minket. Itt több szektor (ketrec) volt kialakítva, s rengeteg német hadifogoly volt már ott. Hát bennünket is betereltek egy szektorba, amely már akkor zsúfolt volt. Az ottani német hadifoglyoktól tudtuk meg, hogy a tábor melletti falu (vagy falu melletti tábor?) Miesenheim. Élelmet aznap már nem kaptunk, és az egész napi autózás után holtfáradtan ültünk le négyen-öten háttal összetámaszkodva hátizsákjainkra aludni. A pokrócainkat részben a hátizsákokra terítettük, részben a fejünk fölé húztuk, úgy aludtunk. Ebben a táborban minden szektorban hatalmas latrinákat ástak vécének. 50-60 méter magas korlátok stafniból vagy gömbfából a gödör szélén. Azokra ülve végeztük nagy dolgainkat igen ritkán, amikor már majdnem besötétedett. Igazán csak reggel, amikor felébredtünk, láttuk, mennyi rengeteg hadifogoly van ebben a táborban. Napos, szeles idő volt. Ebben a táborban is ugyanazt a repülő csomagocskát kaptuk egy napra, kulacsainkat pedig ivóvízzel nagy amerikai tartályos kocsikból tölthettük fel. Az idő egészen kellemes, enyhe tavaszias volt. Járkáltunk a táborban, ismerősöket kerestünk, de senki ismerőssel (rajtunk kívül) nem találkoztunk. Délután pedig a napfényben tetvészkedtünk. Szomorúan láttuk, hogy egyre több ruhatetű és hajtetű van rajtunk. Hát csak piszkáltuk le a földre őket, és eltapostuk, mert tisztálkodási lehetőségünk egyáltalán nem volt. A táborban, amerre csak néztünk, mindenféle embertömegek, hadifoglyok, agyongyötört, megviselt arcok, szomorú, kifejezésten tekintetek. A németek azt mondták, legalább 60.000 ember van ott a szántóföldeken, az Isten szabad ege alatt. Annyian voltunk a szektorunkban, hogy sokan le sem tudtak még a pusztta földre sem feküdni, mert az elcsigázott holtfáradt német katonák és mi is, egyszerűen csak elfeküdtünk a földön, igen mély álomba merülve. De hát a föld hideg, nyirkos volt, fel kellett onnan kelni, és újra a hátizsákokra ülve, egymásnak háttal támaszkodva aludni.

Másnap reggel nagyon szép napos időre ébredtünk. Reggel nem kaptunk élelmet, hanem jöttek az amerikaiak egy tolmáccsal, hogy visznek minket a Rajnára mosakodni. A folyó onnan kb. 3-4 km-re lehetett. Nagy volt az öröm e hír hallatára. Azt mondta a tolmács, nem kell mást vinni, mint szappant és törölközőt. Utána visszajövrünk a táborba. Valahogy bizalmatlanok voltunk, hogy otthagyjuk a hátizsákjainkat, köpenyünket, takaróinkat, ezért úgy döntöttünk ketten – egy Pápa környéki fiú és én – ott maradunk őrnek a szereléseink mellett. Összeraktuk

a hátizsákjainkat egy nagy kupacba, majd elindultak a szektorból a hadifoglyok. Jó melegen sütött az áprilisi nap, dél elmúlt, sőt már délutánra járt az idő, amikor a szektor lakói visszatértek. De mi ketten, leventék, hiába vártuk a mieinket, azok csak nem jöttek. Akik a mi szektorunkba visszajöttek, a kapubejáratnál megkapták a napi élelemdagot, a kis kartoncsomagot. Hiába vártuk a mieink visszaérkezését, s lassan kezdett esteledni. Akkor úgy határoztunk a másik fiúval, odamegyünk a kapuhoz és kikéredzkedünk, hogy megtaláljuk falubelijeinket. Amennyit tudtunk, vállra vettük a hátizsákokat és mentünk a kapuhoz. Sok hátizsákot ott kellett hagynunk. A kapunál az örök nem akartak kiengedni minket, nem tudtuk magunkat megértetni. A Pápa környéki fiú sírva fakadt. Jött a tolmács, akinek németül elmondtam, hogy jártunk. Nem jöttek vissza a falubeliek és sok levente. A tolmács elmondta az amerikai katonáknak. Erre aztán kinyitották a nagy drótkerítés kaput és elkísértek minket öt szektorral arrább, ahova a mieinket visszakísérték. Kölcsönösen nagy volt a meglepetésünk. Ők is kaptak visszaérkezésük élelemcsomagot, de mi ketten, amiért ott maradtunk a kapun belül, nem. Akik mosakodni mentek, többen vitték magukkal hátizsákjukat, ruháikat, de többen voltak, akik csak egy ingben és törölközővel, sőt sapka nélkül mentek a kellemes tavaszi napsütésben. Amikor ezek a nánaiak megláttak, kétségbeesetten kérdezték: Jaj Jóska, az én hátizsákomat nem hoztad el? Ott álltak egy szál ingben a hűvösödő alkonyatban. A szektorok úgy voltak kialakítva, hogy több szektor „kertszomszéd” volt. S elkeseredésüket még fokozta, hogy olyan rémhírek terjedtek el a táborban: majd a tengerpartra szállítanak bennünket. Felszállítanak egy öreg hajóra és visznek minket Amerikába. De ezek a hajók soha nem fognak Amerikába érkezni, mert majd valahol az Atlanti-óceánban elsüllyednek. Ez persze hihetetlennek tűnt, de mégis nyugtalanított bennünket. Néhányan átmásztak a kerítés alatt abba a szektorba, ahonnan délelőtt elindultak, megkeresni a hátizsákokat és a ruhákat. De már mindennek csak a hűlt helye volt, mert amikor mi, az „örök” eljöttünk onnan, a német és a román hadifoglyok mindent elloptak, széthordtak. Hát ez az eset rettentő csalódás volt mindannyiunknak.

Éjjel beborult és az eső is eleredt. Akkor azt csináltuk, hogy akinek a hátizsákja, köpenye, pokróca megvolt, a hátizsákra ülve, a köpenyt kigombolva odaültetett két fiút maga elé, a térdei közé, s a köpeny elejével betakarta. Egy pokróccal a lábainkat terítettük be, egy pokrócot pedig a fejünk fölé terítettünk. Hát így gubbasztva, egymást melegítve töltöttük az éjszakát. Persze a fejünkre terített pokróc, a hátunkon a köpeny átázott. Szárítkozási lehetőség, menedékhely sehol sem volt. Az egész táborban csak az amerikai őrségnek volt egy nagy katonai sátor kialakítva. Ott füstölt a tetőn kivezetett „kémény”. Ezen kívül volt még egy sátor, ahol a sebesülteket átkötözték, valamennyire ellátták és a betegeket lefektették. Ott sem volt sem tábori ág, sem matrac, sem szalmazsák, csak a pusztta föld. Az áprilisi

eső napokon át esett, sőt, éjszaka havas eső, hó is. Nem egyszer ráztuk le a fejünk fölötti pokrócra a havat, és dideregve néztük a felhők mögül néha előbukkanó napot. A táborban öt nap elteltével kaptunk először konzerv ételeket, például bab-főzeléket. Negyed kilósak lehettek. Meleg főtt ételt, teát soha nem kaptunk. Ivóvizet a tartályos autókból tölthettünk a kulacsainkba, egy nap egyszer.

A hideg esős idő napokon át tartott. A táborban a szűk kis ösvényeken bokán felül ért a sár. Elkecsereedett, agyonfázott, kétségbeesett hadifoglyok. De hát az emberi leleményesség, az élni akarás határtalan. Az esős napok közben történt meg az, ami talán hihetetlennek tűnik azoknak, akik nem éltek meg, akik ilyen sorsot nem szenvedtek el. Azok a hadifoglyok, akiknek sem pokrócuk, sem köpenyük nem volt, konzervdobozokkal kb. két méter mély lyukat ástak az ázott szántóföldön. A kiásott földdel a lyukakat körülsáncolták, majd a lyuk aljától kb. 30 cm-re a földbe oldalt vájtak olyan üreget, ahova egy ember guggolva belefért. A ruhátlan hadifoglyok ezekben az üregekben guggoltak, fagyoskodtak, mert legalább az eső nem áztatta őket. Amikor pedig a gödör alján az esővíz felgyülemlt, a konzervdobozokkal merték ki a vizet, nehogy a lyuk oldalába vájt üregbe a víz befolyhasson. Ezekről a földbe vájt lyukakról és üregekről neveztük el a miesenheimi hadifogolytábor „lyukas lágernek”.

A hideg, esős napokban megfáztam, nagyon lázas lettem és bekerültem a „kórházsátorba”, Simon atya közbejárásával. Egy 17 éves kislángi fiú is ott volt, szintén nagyon lázasan. Egy szanitéc csak megnézett minket, és odamutatott a földre egy kis üres helyre. Oda lefekhettünk. A kislángi fiú pokrócát a földre terítettük. Hátizsákunk volt a párnánk, s az én takarómmal betakartuk magunkat. A takaróm egy-egy sarkát a csuklónkra kötöttük. Lázálmunkban mélyen elaludtunk, s hajnalban arra ébredtem, nagyon fázom. Dideregtem a hidegtől. Amint felocsúdtam, kétségbeesetten láttam: eltűnt rólunk a takaróm. Csuklóinkon a madzag el volt vágva, a takaró sehol. Valaki éjjel ellopta rólunk. Ott álltam betegen, lázasan, takaró nélkül. Gyógyszerről, orvoslásról szó sem lehetett. Kétségbeesetten mentem vissza Nándor bátyámhoz és a nániaiakhoz, és elmondtam, hogy mennyire pórul jártam.

A több napos eső és hideg után aztán végre kiderült és melegen sütött az április végi nap. Megszáráthattuk átázott ruháinkat, levethettük végre a csizmáinkat, kapcáinkat, és süttettük elgémberedett, agyonfázott testünket a melegítő napfényben. Az üregekben lakók is kibújtak, szárították ázott gyér ruháikat. A lázam lassan elmúlt, de még köhögtem. A latrinára menve hallottuk, hogy az esős napok alatt néhányan a gyengeségtől és a betegségtől belezuhantak a latrinába és belefulladás a fekáliába. Ez iszonyú és megdöbbentő hír volt számunkra, és féltünk a latrinára menni. Valaki kitalálta, hogy közölünk senki se menjen egyedül a latrinára, hanem mindig kísérje el valaki, és amíg a dolgát végzi, fogja meg az egyik karját biztonságos helyről, nehogy valaki közölünk is beleessen, és ott lelje a halálát.

Soha senki sem kereste azokat, akik beleestek, mert az amerikai őrség csak a tábor körül és a kapuk mellett állt. A tábor szektoraiba nem jöttek be. Ki tudja, hány csatát, mennyi megpróbáltatást, szenvedést éltek túl, talán éveken át azok a szegény szerencsétlenek, akik a latrinákban lelték halálukat? Ezeket a szerencsétleneket is „eltűntnek” nyilvánították. Soha senki sem tudhatott elszámolni velük, hol és hogyan tűntek el. De hát hogy is számolhattak volna el a hadifoglyokkal, hiszen a miesenheimi tábor csak gyűjtőtábor volt? Itt az amerikaiak senkinek a személyi adatait nem vették nyilvántartásba. Micsoda sorstragédia!

Egyik délelőtt jött a hír az ételosztás után, hogy mindenki csomagoljon össze, egy kapunál sorakozó, mert megyünk át egy másik táborba. Ötös sorban, szektoronként indították a hadifogolymentet ki a táborból egy kis keskeny útra. A menetoszlop mindkét szélén géppisztolyos amerikaiak kísérték minket. Kis domboldalakon mentünk a völgy felé, amikor felcsillant előttünk a Rajna. Balra, az úttól távolabb egy kis város, Andernach am Rhein. a folyam túlsó partján lépcsőzetes kiképzésben szőlők, virágzó gyümölcsfákkal. Egyszer csak odaértünk egy magas drótkerítéssel övezett nagy tábor kapujához. Itt megállítottak minket. Egy amerikai tiszt egy tolmácson keresztül közölte a hadifoglyokkal, hogy a németek vonuljanak be a táborba, a nem németek pedig álljanak félre és külön gyülekezzenek. Ahogy a tömegből kiváltak a nem németek, csak néztünk, hányféle nemzetségbeliek vannak rajtunk kívül. Voltak románok, lengyelek, litvánok, osztrákok, jugoszlávok, szlovákok. Sokáig tartott, amíg a németek bevonultak és elfoglalták sorban a szektorokat. A végére mi maradtunk „nemzetköziek”. Minket a tábor bejáratától a baloldali első szektorba kísérték, ez lett a „nemzetközi szektor”. Mindjárt feltűnt nekünk, hogy az út jobb oldalán különleges, dupla drótkerítéssel körülkerített szektor van, külön őrtornyokkal, géppuskákkal és reflektorokkal. Ez a szektor egyelőre üres volt, nem tudtuk, miért. Másnap az amerikaiak újra „motoztak”, ellenőrizték a holminkat, most már az inget is le kellett vetnünk, karjainkat a magasba tartani, és mindenkinek a bal kar hóna alját vizsgálták különösen. Akinek a hóna alja nem volt megjelölve, sértetlen volt, az ott maradt abban a szektorban. De sok hadifogolynak ott volt az „A” vagy „B” vagy „O” jel besütve, tetoválva. Ők voltak a német SS-ek, az önkéntesek. Ezeket a hadifoglyokat azonnal félreállították, és külön fegyveres őrök ügyeltek rájuk. Voltak olyan esetek is, hogy a bal hónuk alatt sebhely vagy heg volt, őket is félreállították. Ahogy végeztek szektoronként az ellenőrzésekkel, az SS-eket a különlegesen kiképzett, megerősített szektorba kísérték. Akkor tudtuk meg, hogy ez az SS-szektor. Mire a német szektorokat is végigellenőrizték, ez a szektor is csaknem megtelt. Így vonultunk be az andernachi hadifoglytáborba.

A táborkapunál őrbódék, a kapun belül sorompó, a sorompótól balra, a két szemközti szektor között 20-25 méter széles, ovális alakú külön kis ketrec kiala-

kítva, amiről akkor még nem tudtuk, hogy mi célt szolgálhat. A szektorokban már sátrak is voltak felállítva, vízvezeték sok csappal a szektor sarkában, távolabb a sátraktól latrina, óriási. Elég nagy sátrak álltak cölöpökre kifeszítve, de nem volt elég férőhely, így többen a sátrakon kívül rekedtünk. Egy éjszakát „a kívül rekedtek” még a csillagos ég alatt töltöttünk, de másnap hoztak német sátorlapokat, elég kopottakat, és azokat osztották szét. Mi, a bátyámmal és Harácska Ferivel hárman kaptunk két sátorlapot, amelyeket mindjárt fel is vertünk. A szektorokban hamar ki kellett alakítani a kincstári rendet. Minden szektornak volt egy parancsnoka. Annak kellett gondoskodnia a „századok” kialakításáról, ami a nemzetiségek szerint történt meg: magyarok, lengyelek, románok stb. A sátrakat is így osztották el.

Történt egy érdekes eset. Ebbe a táborba már több helyről hozták a hadifoglyokat, magyarokat is. Már nemcsak Veszprém megyeieket, hanem az ország más tájairól is. Például hódmezővásárhelyi, illetve erdélyi magyarok is voltak velünk. Magyarnak vallotta magát két idősebb erdélyi bácsi. Az egyiket Laci bácsinak, a másikat Illés bácsinak hívták. Úgy mondta, az ő neve Gerebenes Illés. Valamelyik magyar századba osztották be őket. Jó pár héttel később olyan hírek keltek szárnyra, hogy a románokat, csehszlovákokat, szerbeket, lengyeleket, ukránokat hamarosan elbocsájtják. Nosza, a mi Laci és Illés bácsink azonnal nemzetiséget váltott. Tudtak románul, az Illés bácsiból Ilia Grabaniár lett, a Laci bácsiét nem tudom.

A szektor létszáma száz ember volt. Nekik kellett egy századparancsnokot választani. A századparancsnok a századot felosztotta tízfős csoportokra, így alakult ki a tíz raj. Minden raj választott magának egy rajparancsnokot, tehát a században volt tíz rajparancsnok. A miénknak, a német nemzetközinek magyar, Badár Béla hadnagy, civilben budapesti zenetanár (hegedű). A századokat úgy alakították ki, hogy lehetőleg azonos nemzetbeliek legyenek egy században. Csak akkor alakultak vegyes századok, ha valamely nemzetiségből a több száz fő felett maradék létszám volt. Így maradt 28 román, 46 lengyel, 22 csehszlovák, akkor ide osztottak be például 4 fő litvánt. A vegyes századoknál azok adták a századparancsnokot, akik többségben voltak, illetve az, aki beszélt németül. A táborparancsnokság ugyanis a szektorparancsnokokon keresztül adott ki parancsot a hadifoglyoknak, nekik kellett „raportra” menni (fegyveres kísérettel). Amikor a szektorparancsnokok megkapták az utasításokat (parancsokat), a szektorba való visszatérésük után odahívták a századparancsnokokat, akikkel közölték a parancsokat, majd a századparancsnokok, visszatérve századjaikhoz, a tíz rajparancsnoknak adták tovább a parancsot. Majd a rajparancsnokok összehívták a rajukat, és közölték minden emberrel a parancsokat. Ilyen parancsok voltak például: a drótkerítéshez öt méternél közelebb nem szabad menni, mert aki ezen belül megy, azt az őrség lelőheti. Az ivóvízzel takarékoskodni kell. A szektorban vécének csak a latrinát szabad használni, mert volt rá példa, hogy éjjel a sátrak mögé ültek le dolgukat elvégezni.

A táborban a hulladékokat (nem élelmiszert, mert az ott is kevés volt), pl. a konzervdobozokat a kapu melletti gyűjtőhelyre – nagy dobozokba – kell vinni, nem szabad szanaszét szemetelni. A táborparancsnokság így tudta a tábor teljes létszámát megállapítani, ezzel a rendszerezéssel. Rövidesen megkezdődött a nyilvántartásba vétel is. Mindenkinnek felvették a személyi adatait, katonai rendfokozatát, nemzetiségét. Ezen adatok felvételét a szektorparancsnokok melletti írnokok végezték. Egy meghatározott napon minden szektorparancsnoknak ezen személyi adatokat a hadifoglyokról le kellett adni az amerikai táborparancsnokságon. Takarókat vagy ruhákat nem kaptunk.

Mint már korábban említettem, azoknak, akiknek nem jutott hely a nagyobb sátrakban, német sátorlapokat kaptak. Miután a kis sátorlapokat felállítottuk, megnyugodtunk valamennyire, hogy most már legalább sátrakban lakhatunk, nem úgy, mint Miesenheimben, a gödrös, lyukas lágerben. Miután a szállásainkkal rendbejöttünk, rendeződött – úgy, ahogy – az ellátásunk. Reméltük, hogy végre főtt, meleg ételeket kapunk, de ismét csalódnunk kellett, mert csak nyers hideg ételeket, konzerveket kaptunk. A századparancsnoknak kellett naponta a fejadagokat a szektorparancsnokságon felvételezni. Hófehér 1 kg-os rizskenyeret kaptunk, 5 főre 1 kenyeret. Tehát 20 deka kenyér volt a napi fejadag. Levartt pamutzsákokban cukrot, kakaót, kávé, konzervhúst kaptunk. A századparancsnok általában a rajparancsnokkal ment reggel az élelmet felvételezni. A rajparancsnokok pokrócokkal mentek, azokban hozták el az élelmet. A századparancsnok osztotta el utána az egy rajra jutó két kenyeret, tíz felé osztva a többi élelmet. Ezután a rajparancsnokok osztották el az élelmeket. A korgó gyomrok közt egy-egy kenyeret öt felé szelt felt, lehetőleg egyenlő súlyú darabokra. Amíg a cukrot és más élelmeket aránylag pontosan lehetett elosztani, az öt darabra felszelt kenyerekkel sokszor vita volt az elosztásnál, hogy pl.: a Feri nagyobb darabot kapott, mint én. E vitákat csak úgy lehetett megszüntetni, hogy amikor ott volt a kenyér tíz darabra vágva, a rajból egy fiúnak háttal kellett állni a kenyérrel, ami akkor még a pokrócon volt és sorsoltunk. A rajparancsnok rámutatott egy darab kenyérre és akkor háttal azt mondta: ez a Ferié, ez a Matyié, ez a Gyurkáé és így tovább. De a rajparancsnok hol ide, hol oda mutatott, amelyik fiúnak a nevét mondta a „hunyo”, azt a darab kenyeret kapta meg az illető. Ezt a módszert mindenki elfogadta és béke volt. Az élelmiszer kiosztása után sokan egyszerre megettük mindet, mert hisz a napi adag oly kevés volt, hogy a kiéhezett hadifoglyok – és főleg mi, fejlődésben lévő fiúk – háromszor vagy négyszer annyit megettünk volna, ha lett volna. De hát nem volt és azzal kellett megelégednünk. Akkor valaki kitalálta, hogy a cukrot, kávé, kenyeret háromliteres konzervdobozokban össze kell főzni, illetve megmelegíteni. Vagy 2,5 liter vízbe belekeverték, a kenyeret beleaprították, felmelegítették, ez volt a „pempő”. A kicsomagolt élelmiszerek kartonjaival és vékony falú ládákat összetörve tüzeltünk, nagyon takarékosan.

Az andernachi tábori élet harmadik napján délelőtt a szektorparancsnok, Badár Béla hadnagy úr magához hívatta a századparancsnokokat. Ez pedig úgy történt, hogy a parancsnok sátra elől egy németül tudó hadifogoly szócsövön át kiabálta: „Achtung – Achtung”! Alle Hundert schaftführer sofort daher”. Ezt többször megismételte, és a századparancsnokoknak azonnal menniük kellett. Akkor közölte velük a szektorparancsnok – Béla bácsinak szólítottuk –, hogy mindenki legyen készenlétben, mert jönnek az amerikaiak „fertőtleníteni” minket. Hát ez bizony nagyon ránk fért, mert még mindig tetvesek voltunk. Habár a napfényes meleg tavaszi napokon mindig vadásztunk rájuk, de megszabadulni nem tudtunk az élősködőktől. Hát szépen felsorakoztunk a szektorkapu közelében. Az amerikaiak hahotáztak, amikor megláttak minket. Le kellett vetköznünk pucérra, hajunkat tarra vágták, minden szőrzetünket leborotváltak, majd a poroltókhoz hasonló készülékkel leporoztak minket, ruházatunkat is. Szörnyen néztünk ki mindnyájan ezután a fertőtlenítés után. De hála nekik, mert a por, illetve vegyszer nagyon hatásos volt. Két nap alatt megszabadultunk az élősködőktől.

Vége a háborúnak

Május 9-én is úgy keltünk, mint máskor. Mentünk mosakodni, ételmet vételezni, reggelizni. Úgy 11 óra felé egyszer csak nagy repülőgépmoraj hallatszott. A repülőgépek zúgása egyre erősödött, majd sok vadászgép jelent meg az égbolton, duplatörzűek, később a négymotoros liberátorok szálltak az égen és köröztek a tábor fölött. A vadászgépek egészen alacsonyan szálltak a Rajna fölé. Szinte parádéztak. Egyszer csak jött az örömhír a táborparancsnokság felől, hogy vége a háborúnak! Vége a háborúnak! E hír hallatára óriási hangorkán tört ki a táborban. Mindenki kiabált, a sapkák röptek a levegőbe, sokan összeölelkeztek, táncoltak. Mi is ezt tettük, határtalanul boldogok voltunk a sok szenvedés, éhezés, halálfélelem után, hogy a sok megpróbáltatást ép bőrrel, sokan, ha betegen is, de túléltek. Azokban a percekben minden bajunkat elfelejtettük, és lélekben már mentünk is a hón áhított drága Hazánkba, szeretett otthonunkba, édes szüleinkhez. Hisz addig semmi hírt nem kaphattunk otthonról. Túléltek-e a megszállást, mi lehet velük? Egyszerre felélénkült a fantáziánk, és reméltük, hogy hamar hazaérhetünk, de csalódtunk újra.

A repülőgépek több mint egy óra hosszat tartották a légi parádét, majd visszatértek támaszpontjaikra. Olyan volt az egész tábor, mint a hangyaboly. Mindenki sürgött-forgott, tárgyaltak egymással. Az agyongyötört hadifoglyok arcán most végre ott volt a mosoly, fénylő szemek, öröm és boldogság. Istennek hála, hogy vége a háborúnak! Simon atya is ott volt köztünk, egy sátorban lakott egy erdélyi fiúval, Tóth Jóskaival és két volt magyar pilótával. Az egyik, Bandi bácsi, főhadnagy

volt, a másik, Imre bácsi, hadnagy. Mindketten Messerschmidt vadászpilóták voltak. Ők itt az andernachi táborban, feleségeik pedig Fuldában. Az örömhír hallatára Simon atya azonnal intézkedett.

Ahogy már említettem, túlestünk a fertőtlenítésen, megszabadultunk az élőködöktől. Nap mint nap felvételeztük a napi élelemaadagunkat, tisztálkodhattunk, rendszeresen moshattuk az alsóneműinket. A napon szárítottuk a vékony sátorfeszítő zsinegeken. Ahogy beköszöntött a nyár, napozgattunk, ha az eső esett, bebújtunk sátrainkba. Nagyon össze kellett húzódnunk, ha az eső esett, mert ha a fejünk vagy a lábunk a sátorlaphoz ért, ott a sátor beázott és mi is átáztunk. A sátorak köré kis csorgókat, vízelvezető árkocskákat csináltunk konzervdobozokkal, (más szerszámunk nem volt). Ha több eső esett a táborban, mindjárt nagy lett a sár, főleg a latrina felé vezető utakon. A latrinákhoz három naponként jöttek az amerikai egészségügyiek, és rengeteg klórmeszet szórtak beléjük. Amikor a latrina kezdett feltelni, újat kellett ásni, a megtelttől kb. 3 méterre. Ami föld ebből kijött, azzal temették be a már majdnem megteltet. Ahogy így múltak a táborban a napjaink, a „fogolyéletünk”, egyre inkább gyötört mindannyiunkat a honvágy, a bizonytalanság. Igen sokat beszélgettünk, latolgattuk, hogy otthon vajon mi lehet. Álmainkban sokszor felriadtunk, amikor a bombázásokról, a menekülésről és az ágyúzásról álmodtunk. Nagyon nehéz és keserves napjaink és sokszor álmatlan éjszakáink voltak, de volt egy pár derűs napunk is.

Simon atya ténykedése

Simon atya közben engedélyt kapott az amerikai táborparancsnoktól, hogy nap mint nap kimehessen a városba. Ott mindjárt felvette a kapcsolatot az amerikai plébánossal és a városi Vöröskereszt képviselőjével. Rajtuk keresztül tájékoztatta a városka lakosságát, hogy a hadifogolytáborban nemcsak katonák, hanem 14-15 éves magyar gyerekek is vannak. Hiszen voltak velünk 1930. októberi, novemberi, decemberi születésűek is. Ezért aztán Simon atya egyre nagyobb batyú élelmiszerekkel jött be a táborba – ez nem volt megtiltva –, és szétosztotta a leggyengébbek és a betegek között. A betegekkel az amerikaiak nem törődtek. A velünk szemközti szektorokban mindenütt német hadifoglyok voltak. Ezek a szektorok 50-100 méterre leértek a Rajna-partra. A Rajna túlsó partján (neuvidi oldal) pedig közvetlen a folyam mellett országút vezetett. Vasárnap délutánonként ezen az országúton nagyon sok német (asszonyok, lányok, férfiak), gyűlt össze, és a folyón nevetek kiabáltak át, keresték a hozzátartozóikat. A szektorokból a németek visszakiabáltak. Ha valaki ismerős volt a táborban, ha egy családtagot a táborban megtaláltak, akkor nagy örömrivalgás tört ki. De erre azért kevés példa volt. De sok német

átkiáltotta a nevét, a szektor számát. Így például a 12-esben a 8. Hundertschaft század, és élelmiszert kértek a civilektől. Ettől kezdve minden nap jöttek a táborkapuhoz a túlsó parti németek kisebb-nagyobb élelmiszer-csomagokkal, amelyeket megcímeztek (de nem kötöttek le, mert a csomagokat az amerikaiak szigorúan ellenőrizték), és a csomagokat leadták a táborkapunál. Az amerikaiak ezeket a csomagokat becsülettel továbbították, kézbesítették a címzettnek. Ez a jelenség kicsit feldobta a németeket, és egyre több csomag érkezett nekik.

Francia hadifogság

Az öröm azonban nem tartott sokáig, ugyanis 1945. július elsején Németországot felosztották a háborúban győztes négy nagyhatalom között: angol, amerikai, francia és szovjet zónára. A Rajna-vidéket és a Franciaországgal határos részt Franciaország kapta, így hát a mi táborunk július elsején a francia zónába került. Június 30-án este szokatlan csend lett a tábor körül. Éjjel az őrtornyokban égtek a reflektorok, de az amerikai őrség szép lassan eltűnt, csak a parancsnokság maradt a helyén. Ezt a „műhibát” sokan észrevették, elkaparták a földet a kerítések alatt, majd a vájaton át megszöktek. Hogy hányan szöktek meg, soha nem tudtuk meg.

Július 1-jén korán reggel a francia katonák elfoglalták az őrhelyeket. A már ismert amerikai őreink helyett új arcok, szigorú, gonosz tekintetek, ismeretlen francia egyenruha. Feltűnt, hogy az örök közt igen sok az arab. Algériaiak voltak. Bekiabáltak a szektorokba és köpködtek felénk. Valahogy megéreztük, hogy néhez napok várnak ránk. Nem is tévedtünk, mert a franciák három napig semmi élelmet sem adtak, tartalékaink nem voltak (nem is lehetett), a kevésből csak egy kevés só maradt. A szektorokat elválasztó drótkerítés mellett néhány szál lucerna volt, hát azt gyűjtögettük össze és sós vízben főzögettük. Csak feküdtünk a sátrainkban iszonyú éhesen és vártuk, mi lesz velünk. No, a negyedik nap végére jött az ellátás. Nem akartunk hinni a szemünknek. Zsákokban szárított krumpli, száz embernek 8 kg. Német, téglalakú kenyér, kevéske só. Egy emberre 8 dkg kenyér, félmaroknyi szárított krumpli jutott. A szárított krumplit kiöntöttük a pokrócra. A krumpliszeletek körül a kisegerek szanaszéjjel futkostak. Visszataszító látvány volt, de el kellett fogadnunk a háromnapos éhezés után. A kenyeret, azt a kis nyolcdekás szeletkét azonnal befaltuk. A krumplit többször megmostuk, majd egy kis sós vízben megfőztük és elpihentünk sátrainkban. Ez július 14-én történt. Korán mentünk aludni, de 10 óra körül az egész tábor felébredt. A francia őrség berúgott, elkezdtek lövöldözni a hadifoglyok közé. Süvítettek a golyók a sátrak között, nem tudtuk, hogy mi van, mit jelentsen ez. Kiabálások a sátrak közt, egy fehérvári fiúnak átlőtték a combját, egy lengyelnek a karját. Őket hurcolták a sektorkapuhoz,

de a németek szektoraiban még nagyobb volt a kiabálás. Hilfe, hilfe! Csak másnap reggel láttuk a nagy tragédiát: a mi szektorunkban egy osztrák hadifogoly fejlődést kapott és belehalt. A német szektorokból hajnalban elvitték a sebesülteket, reggel pedig kivitték a halottakat a szektorkapuhoz. A halottakat a szektorok közti úton, kisvasúttal szállították el, több csillében. Hogy hány halott lett ezen a vad éjszakán, soha nem tudtuk meg. Azt is csak másnap, hogy július 14-e a Francia Köztársaság ünnepe. Az őrség a nagy ünnepléstől úgy berúgott, hogy a francia táborparancsnok ezt tudatta a feletteseivel. A szerencsétlen hadifoglyoknak – akik, ki tudja, hány csatát túléltek s reménykedtek, hogy majd hazamehetnek – ilyen nyomorultul kellett bevégezni az életüket a táborőrség őrzöngése miatt. Ez az éjszaka mindenkit szörnyen megviselt, és a táboron nagy félelem lett úrrá. Mi lesz, ha ez az éjszaka megismétlődik?

Másnap az élelmezésünk ugyanolyan lett, de a félelmünk nagyobb volt az éhségünkénél. Este alig mertünk elaludni, figyeltünk, nem kezdenek-e újra lövöldözni. Éjjel ugyan eldörrent egy pár lövés, de csak reggel tudtuk meg, miért lőttek. Négy német hadifogoly szökni próbált, de elfogták őket. Reggel azután összekötözve vitték oda őket a szektorok közt kiépített külön kis ketrecbe. Az ajtaját bezárták, de előbb a németeket kötelékeiktől feloldozták. A ketrecbe bement két arab is korbácsokkal. Ezek ütötték, verték a német hadifoglyokat, és a kerítés mellé kényszerítették őket. A kerítést pedig több arab vette körül, azok puskatussal, szuronnal ütötték, verték, szurkálták őket. Az az ordítás, jajgatás, amit a szerencsétlenek hallattak, borzalmas volt. A fülünket befogtuk, hogy ne halljuk. Addig verték őket, amíg mind elájult vagy meghalt. Nem tudjuk, mert egy kis terepjáróra feldobálták, majd elszállították őket. Kb. egy hét múlva újra megismétlődött az eset. Éhezünk, szenvedtünk, rettegtünk. Talán egy hét után hoztak a napi étellel rettentő bűdös marhahúst. Ezt is többször jól megmostuk, és a krumplival együtt főztük, de már félig nyersen felfaltuk, mert már régóta nem ettünk. Ilyen rettenetes körülmények közt teltek napjaink.

A meglepetés

Július 23-a aztán olyan meglepetést hozott, amelyről álmodni sem mertem volna. Az élelemosztás után hivatott a szektorparancsnokunk, Béla bácsi, és azt mondta: Jóska fiam, itt van egy névsor az 1930-ban születettekről: 22 magyar és egy litván fiú. Délután 2 órakor gyülekezzetek és sorakozzatok fel a szektornál, mert ti ma kiszabadultok a hadifogságból. Német vöröskeresztes nővérek jönnek majd értetek és ideiglenesen a városban házaknál, családoknál helyeznek el benneteket. Simon atya és a Német Vöröskereszt közbenjárásával szabadulhattunk. Ilyen fiatalok csak

a mi szektorunkban voltak, a német szektorban nem. A kb. 60 000 hadifogolyból 23-an voltunk 15 évesek. A meglepetéstől és a nagy örömtől hirtelen szólni sem tudtam, csak álltam, mint a sóbálvány. Béla bácsi folytatta: te nagyon jól beszélsz németül, te leszel most is a tolmács. Megköszöntem Béla bácsinak a nagy örömhírt, és rohantam a névsorral a fiúkat értesíteni, hogy összekészülhessenek. Nekünk ez nagy öröm volt, idősebb barátainknak azonban nagy szomorúság. De senki sem tehetett semmit ez ellen. Már 1 órakor ott álltunk a szektorkapunál készenlétben, majd két óra előtt jött Béla bácsi. A szektorkapuhoz közben odajött a francia altiszt, ellenőrzött bennünket, majd elindultunk a táborparancsnokság felé. Ott már várt minket a táborparancsnok. Béla bácsi tartott névsorolvasást. Akinek a nevét olvasta, annak kb. 10 métert előre kellett lépnie. Amikor Béla bácsi végzett a névsorolvasással odajött mellénk a francia tábornok, egy magas rangú tiszt, kb. 40-45 éves, végignézett rajtunk, valamit mondott franciául, amit nem értettünk, és a szeméből könny csordult az arcára.

A táborparancsnokságnál két német hölgy várt vöröskeresztes egyenruhában. A táborparancsnok az egyik hölgyhöz fordult, ránk mutatott, egy keveset beszélgettek, majd átadott minket a vöröskeresztes hölgynek. Béla bácsi vigyázz-t vezényelt. Ezzel tisztelegtünk a táborparancsnoknak, az ott maradottaknak, és indulj. Határtalan örömmel léptünk ki a tábor kapun. Mentünk az országúthoz több mint 3 hónap 11 nap hadifogság után. Szabadnak érezhettük magunkat annyi szenvedés, éhezés és nyomorúság után. Az országúton, az út szélén egy kis négykerekű kocsí állt, egy csacsi befogva eléje. A kocsis egy idős német bácsi volt. A vöröskeresztes nővérek megállítottak minket, és azt mondták nekem, hogy a kocsira pakoljuk fel hátizsákjainkat. Amikor felpakoltunk, akkor kettes sorba felsorakoztattak minket, majd a sor elejére álltak. Én a két nővér közé és elindultunk a város felé. A szamaras kordé pedig jött mögöttünk. Kb. 1,5-2 km-t gyalogoltunk, mire beértünk a városba. Sok romos, lebombázott ház mellett mentünk el, míg egyszer csak befordultunk jobbra egy kis mellékutcába, a Vöröskereszt háza elé. Az utcában több száz főnyi tömeg, asszonyok, idős férfiak, tizenéves lányok és fiúk vártak ránk. Amikor megláttak bennünket, teljesen legyengült fiúkat, kis hadifoglyokat, kitört a sírás, zokogás szomorú látványunkon. Bizony, a mi könnyeink is kicsordultak, nem tudtunk ellenállni nekik. Amikor a kedélyek lecsillapodtak, az egyik nővér nekem adta a táborparancsnokságon kapott névsort, hogy olvassam majd a fiúk nevét. De mielőtt elkezdődött volna a névsorolvasás, odaszólt egy fiatalembernek. „Herr Kries, wollen Sie bitte den Kontaktmann haben. Ja, natürlich, Frau-lein Hell.” Így „helyeztek el” engem elsőnek egy német családhoz. Ezután elkezdtem a névsort olvasni egyenként. Egy-egy fiú neve után a vöröskeresztes nővér olvasott egy-egy német nevet. Ekkor a felolvasott fiú kilépett, majd a nevét halló német asszony vagy férfi vitte a fiút magával. Minden német befogadó család címe

mellé odaírták a befogadott fiú nevét. Amikor az elosztással végeztünk, mondták a nővérek, hogy 126 család jelentkezett a városból és a közeli falvakból, akik befogadtak volna egy-egy fiút, ezért a Vöröskereszt határozta meg a 23 fiú elosztását, illetve a befogadó családokat. Az elosztás után még közölték velem a nővérek, hogy Simon atya rövidesen felkeres majd bennünket. Ezután megindultunk ki-ki a maga szállásadójával. Engem meg körbefogtak az asszonyok, és annyian kérdeztek, hogy nem tudtam, melyiknek válaszoljak. Kérdeztek a magyarországi harcokról, német katonákról, honnan jöttünk stb. Tudomásuk volt „Stuhlweissenburg”-ról, Székesfehérvárról, a budapesti harcokról. Nagy nehezen tudtunk csak megszabadulni tőlük. Ott volt már mellettem Herr Kries, aki bemutatkozott: Rudolf Kries, én is bemutatkoztam. Biciklije csomagtartójára tette a hátizsákomat, és ballagtunk kisebb-nagyobb utcákon át, romok mellett, amikor megálltunk egy nagy sarokháznál, amely egyemeletes volt. Alul nagy élelmiszerüzlet. Az üzlet bejárata fölött a cégtábla: Kaufhaus Nicolaus Kries. Az utca és a házszám: Güntherstrasse 60.

Hát ez a ház lett az én szállásom. Az udvaron már várt Herr Kries, alacsony, ősz hajú ember, 50 éves. Nagyon szívélyesen fogadott, majd kijött a konyhából Frau Kries, fekete hajú, alacsony asszonyka, már ő is kezdett őszülni. Csodálkoztak rajtam. Az első kérdése az volt az úrnak: nincs-e tetűm? Megnyugtattam, hogy az amerikaiak megszabadítottak tőlük. Akkor Grétivel, a konyhalánnyal jó meleg vizet vitettek a mosókonyhába, egy ülőkádba, ahol megmosakodhattam tetőtől talpig. Ilyenben csak otthon volt részem. Rudolf, az egyedüli fiú 20 éves volt, az ő kinőtt ruháiba öltözhettem. Szinte újjászülettem a boldogságtól, hogy „szabad” vagyok. Mentünk vacsorázni. Kries úr figyelmeztetett – miután látta, milyen leobbant vagyok –, hogy most csak keveset egyek, és majd nap mint nap többet, nehogy bajom legyen. Ő ezt tapasztalatból mondta, mert az I. világháborúban ő is francia hadifogságban volt. Kis szelet kenyeret, dzsemet, kávé vacsoráztam. Majd felmentünk az emeletre és bevezetett a „szobámba”. Aranyos kis szoba volt, megvetett ágygal, patyolat tisztasággal. Ennek láttán úgy elérzékenyültem, hogy könnybe lábadt a szemem. Hisz február 27-e óta, amikor utoljára aludtam otthon, ilyen ágyat nem is láttam, és nem alhattam ilyen kényelemben. Majdnem 5 hónapja, hogy szinte kivert kutya módjára éltem, illetve éltünk. Nagyon mélyen aludtam, reggel úgy ébresztettek fel. Reggeli után bemutatták az üzletet, amely egy nagy élelmiszer- és csemegeüzlet volt. A 3 fős családon felül 3 alkalmazottjuk volt, német lányok. Kedvesek voltak hozzám, és nagyon sajnáltak a 18-20 éves lányok. Az üzlethelyiség alatt nagy raktár volt. Az udvaron garázs, benne fekete Mercedes „üzemképtelen” állapotban.

Lassan mindennel megismerkedtem és a nyomorúságos francia élelmezés után felerősödtem. Rudolftól megtudtam, hogy az utcában még négy magyar fiú van elszállásolva. Rövidesen fel is kerestem őket. Kölcsönösen elújságtuk egy-

másnak, milyen helyünk van. Kb. 5 nap múlva Simon atya is felkeresett minket. A nagy templom mellett, valamilyen tanácsteremben gyülekeztünk, ahol Simon atya a sorsunk felől érdeklődött. Mind boldogan újságotlunk szállásadóink jószágát. Simon atya ezután eljött velem Kriesékhez. Ők örömmel ismerkedtek meg vele. Miután megtudták, hogy nekem Nándor bátyám is a hadifogságban van, rögtön összekészítettek egy kis csomag élelmet, hogy Simon atya a bátyámnak elvigye. Őneki is csomagoltak. Mikor híre ment a városban, hogy Simon atya gyakran kijár a táborból – misézni is –, egyre többen vittek a Vöröskereszthez élelmiszereket, hogy Simon atya ossza szét a fiúk között. Annyi élelmiszer gyűlt össze – kenyerek, liszt, zabpehely, nyári gyümölcsök –, hogy Simon atyának már kiskocsival kellett az összegyűjtött élelmiszert a táborba fuvarozni. Simon atyával hetente találkoztunk abban a bizonyos tanácsteremben. Zongora is volt ott. Velünk volt a cseszneki Nyári Laci, egy híres zenészcsaládból való fiú. Nagyon szépen zongorázott, mi pedig ismert dalokat énekelgettünk. Simon atya is megtanított minket egy énekre: Bakony erdő szép helyen van. De énekelünk népdalokat is, Nyári Laci pedig zongorán kísérte énekünket. Július vége felé kellemes nyári meleg volt, de jött hirtelen zápor is. Esős időben délutánonként, amikor az üzletet már bezárták, elmentünk a Rajnára fürödni. A Rajnában több helyen elsüllyesztett hajók és uszályok voltak, a neuviédi híd is a folyóba szakadva, romokban.

Vasárnaponként az egész család együtt ment a templomba 10 órára. Mise után betértünk egy kiskocsmába egy pohár sörre, majd mentünk haza ebédelni. Az ebédhez mindig ott állt egy „Rajnai üveg”, azaz hosszúnyakú finom Mosel menti bor. Szép lassan beilleszkedtem a családba, és ahogy felerősödtem, egyre többet segítettem az árubeszerzésben. Akkor tudtam csak meg, hogy a szállásadóink milyen áldozatokat vállaltak a befogadásunkkal bizonytalan időre, amikor láttam az üzletben, hogy az alapvető élelmiszereket mind jegyre kellett adni. A kenyér, liszt, margarin, zabpehely, cukor stb. minden jegyre ment, és grammokban mérték az egy főre jutó napi fejadagot. Olyan cukor volt az üzletben, amit az állomás bombázásakor égő vagonokból mentettek ki. Össze volt égve, sárgás, barnás, vöröses színekre. Sört hordókban hoztak a sörgyárból 25 és 50 literes hordókban. Herr Kriesszel feltettünk egy-egy ilyen hordót a pincébe egy állványra, majd ő csapra verte, és a sört 0,5 literes csatos üvegekbe töltöttük át. Többször jöttek a falubeliek segíteni: Mick Imre, Wéber Imre és Bittmann Albert, akik ugyanabban az utcában laktak, nem messze tőlünk. Herr Kries ilyenkor mindig megkínált minket egy-egy pohár sörrel, de volt, amikor többel is. Persze ez egy kicsit a fejünkbe szállt. Ő ilyenkor szinte atyai mosolygott rajtunk. Végtelenül jó ember volt. Frau Johanna Kriesszel együtt szinte úgy bántak velem, mint Rudolfal, egyetlen fiukkal.

Egy vasárnap délután fényképészhez mentünk, „családi” fényképet csináltatni. Krumplit, zöldséget, nyári almát és szilvát a szomszédos falvakból a Samenstellek-

ről hoztunk kis teherautóval. Mindig ott voltam segíteni ezeknél a munkáknál, és ez nagyon tetszett Herr Kriesnek. Volt nekik egy elég nagykereű (kétkerekű) kordéjuk, többször azzal is mentünk egy városszéli gyümölcsösbe almáért. 200 kg-ot tudtunk ketten ezzel a kordéval fuvarozni. Kerékpárok is voltak a háznál. Rudolf-fal minden szombaton egy kis faluba, Eichba mentünk a henteshez húsért. Kb. 5 km-re volt. Eléggé dombos úton kellett menni. Ott nem csak „jegyre” kaptunk húst, hanem a „pult alól” is, mivel a hentes a Kries családnak jó ismerőse volt. Rudolf-fal egyszer elmentünk biciklivel Koblenzba is. Abban a városban szinte nem volt ép ház, annyira agyonbombázták.

Amikor már rendbe jöttem, estefelé többször kimentem kerékpárral a lágerhez. Itt mindig nagyon elszomorodtam a siralmas látványon és a hadifoglyokon. Csak néztem, néztem tisztes távoból, és minden szenvedésem felidéztem emlékezetemben. Fájó szívvel gondoltam mindig a bátyámra, barátaimra, sorstársaimra, akik még ott raboskodtak. Simon atya harmadnaponként jött Kriesékhez, a városba gyakrabban, és Krieséktől soha nem távozott üres kézzel. Többször mondta, úgy hallotta, nemsokára a többi leventét is elbocsájtják a franciák. Augusztus közepe után egyszer csak jött Simon atya: Jóska, mehetek haza. Két nap múlva a vöröskeresztes nővérek összegyűjtötték a 21 fiút a 23-ból. Simon atya biztatott, hogy én várjak még egy ideig, és akkor a bátyámmal meg a többiekkel mehetünk haza. Nagy volt az öröm a jó hír miatt.

Egy kislángi fiú közülünk, Pataki Sanyi, a városi kórházban feküdt tüdőgyulladással, magas lázzal. Amikor a 21 fős csoport elindult Andernachból, ketten maradtunk ott magyar leventék, illetve szabadult hadifoglyok. Sanyit naponta meglátogattam a kórházban. Frau Kries mindig csomagolt neki kalácsot, gyümölcsöt. Egy idő múlva aztán Simon atya nem jelentkezett többé. Napok teltek el, sőt már két hét is és ő nem volt sehol. Senki nem tudott semmit róla. Csak hosszú évek múltán tudtam meg, hogy Simon atyát, amint egyszer ment be a táborkapun a kiskocsi élelemmel, a franciák ellenőrizték. Egy kenyeret felvágta, és abba drótvágó olló volt belesütve. Nagy botrány lett ebből, az élelmet mind elkobozták. Simon atyát, akinek erről a drótvágó ollóról nem volt tudomása, három napra külön ketrecbe zárták, csak kenyéren meg vízen tartották, és többet nem mehetett ki a városba. Ártatlanul bűnhődött, pedig olyan sok hadifogolynak segített. Ez a hír otthon nagyon megdöbbenett. A tábor szomorú látványa és rossz emlékei miatt csak ritkán mentem már arra.

Szeptember 12-én megyek ki, hát alig hittem a szememnek. A drótkerítéseket civilek bontották le, a hadifoglyok pedig eltűntek. Hát odamentem az emberekhez érdeklődni, hova tűntek a hadifoglyok, mi lett velük. Azt mondták, hogy napokig folyt a bevagonírozás, marhavagonokba, nagyon szomorúan. Kérdezték az emberek, vajon mi van velem, rosszul vagyok-e. Mondom, hogy nem, csak én is ennek

a tábornak a lakója voltam, azért vagyok ilyen szomorú. Nem akarták elhinni, hogy 15 évesen hadifogoly voltam. A beszédem alapján azt hitték, hogy német fiú vagyok. Nem tudtam magam másképp igazolni, pár mondatot mondtam magyarul. Ezen aztán elámultak, és amikor röviden elmondtam történetünket, nagyon megsajnálta.

Hazaérve elújságoltam Krieséknek a hírt, ők is csak csodálkoztak, sem nekik, sem a Vöröskeresztnek nem volt tudomása a tábor felszámolásáról. Úgy döntöttek, hogy két másik nővér – testvérek is voltak, 21-24 évesek –, Frl. Elisabeth és

31. kép Tavas József emlékgyertyát ad át a sunderni Szent János templom főpapjának, 1996. augusztus 16.

Maria Hinsen, elkísérnek kettőnket, Pataki Sanyival Münchenbe, onnan már hazamehetünk. Boldogan álltam neki a holmimat rendezni. Frau Kries csomagolt nekem kenyeret, margarint, almát az útra. Herr Kries 20 DM-et adott. Az örömtől alig aludtam azon az éjszakán. Már korán, ½6-kor talpon voltam. A nővérek kis teherautóval jöttek. Sanyi már fenn ült. Könnyek közt búcsúztam a végtelen jószágos és nemes lelkű Kries családtól. Hálásan megköszöntem, amit értem és értünk tettek, fáradoztak, majd összecsókkoltuk egymást és felszálltam a kis teherautóra. Rudolf tette fel a hátizsákomat és elindultunk. Amíg az autónk le nem kanyarodott a Günther Strasséról, integettünk egymásnak.

NÉMET ÚJSÁGOK TAVAS JÓZSEF TÖRTÉNETÉVEL

Gestern überreichten Josef Tavas (2. v. links) und sein Josef eine Gedenktafel an Bürgermeister Franz Josef Tigges und Stadtdirektor Friedhelm Wolf. Foto: Matthias Schäfer

Entführte Ungarn zwischen Fronten

480 Jugendliche überlebten in Meinkenbracht

Von Matthias Schäfer

Sundern. Das Dorf Meinkenbracht kann Josef Tavas aus dem ungarischen Bakonyana nicht aus seinem Gedächtnis streichen. Zu sehr ist sein Schicksal damit verbunden. Nach 50 Jahren schrieb er vor einigen Monaten an den „Bürgermeister von Meinkenbracht“. Ortsvorsteher Erich Kremer leitete den Brief des heute 65jährigen an Bürgermeister Franz Josef Tigges, der den Ungarn nach Sundern einlud.

Josef Tavas gehörte zu einer Gruppe von 800 Ungarn, die im letzten Kriegsjahr in Deutschland zur Verteidigung eingesetzt werden sollten. 800 Jungen zwischen 15 und 19 Jahren kamen mit Bahnwaggons in Dortmund an, wo sie am 8. März 1945 auf das Rollfeld Brackel verlegt wurden. „Dort erhielten wir blaugraue Flakuniformen“, erinnert sich Tavas. Als Übersetzer hatte er oft im Büro des

Kommandeurs zu tun. „Ich entdeckte einige Stapel Soldatenpässe und schaute hinein: Mir fiel sofort der Eintrag 'SS-Zögling' auf, das bedeutete, daß wir freiwillig in Deutschland waren.“ Noch heute regt Tavas diese Gemeinheit des Nazi-Regimes auf. Sieben Monate und sieben Tage Wahnsinn hat er seiner Entführung durch die Deutschen zu verdanken.

Als am 23. März 1945 der Fliegerhorst in Dortmund abbrannte, machten sich die Ungarn zu Fuß auf den Weg nach Werl. Am nächsten Tag zogen sie weiter nach Soest und Lippstadt. „In Meschede übernachteten wir in einem Schafstall. Am 9. April trafen wir in Meinkenbracht ein. Wir lagerten in einem Fichtenwald, der aber direkt zwischen den sich beschließenden deutschen und amerikanischen Truppen lag. Es ist ein Wunder, daß niemand von uns verletzt wurde“, er-

zählt Josef Tavas. Seit 18 Tagen waren die Jungen ohne Nahrung. „Wir holten drei erschossene Pferde von der Koppel und zerlegten sie, so hatten wir Fleisch für einige Tage.“ Wie sich beim Besuch in Meinkenbracht Anne Eickhoff-Hosang erinnerte, waren es 480 ungarische Jungen, die in amerikanische Gefangenschaft gerieten. Der sie seit Ungarn begleitende Zisterzienser-Pater Simon Rokonoj wollte in der alten Meinkenbrachter Mühle. Später wurde die Gruppe nach Andernach gebracht, dort erhielt sie am 1. Juli die Freiheit. Am 7. Oktober 1945 war Josef Tavas wieder daheim.

„Man glaubt es nicht, daß man 15jährige nach hier verschleppte, um noch den Sieg zu holen“, meinte Bürgermeister Franz Josef Tigges gestern morgen, als Josef Tavas ihm und Stadtdirektor Friedhelm Wolf eine Gedenktafel für das Rathaus-Foyer überreichte.

32. kúp. Elrabolt magyarok a frontok között

50 Jahre danach: Ungar Josef Tavas brachte auch eine Erinnerungstafel an seine Erlebnisse mit

In Meinkenbracht zwischen Fronten geraten

Von Sabine Metzler

Meinkenbracht. 50 Jahre nach den schrecklichen Tagen in Meinkenbracht kam Josef Tavas wieder ins Sauerland. 1945 war der Ungar als 15-jähriger gemeinsam mit 800 anderen Jungen nach Deutschland gebracht und von den Nationalsozialisten in eine Flak-Uniform gesteckt worden. So sollten sie mitschlagen für den „Endsieg“. In Meinkenbracht gerieten die Jungen – ohne gekämpft zu haben – in amerikanische Gefangenschaft.

Der Kontakt nach 50 Jahren begann mit einem Schreiben an den „Bürgermeister von Meinkenbracht“, darin neben der Geschichte von Josef Tavas eine Bitte des heute 65-jährigen: eine Ansichtskarte von Meinkenbracht. Die konnte Stadtmayor Franz Josef Tigges nicht liefern. Er lud den Ungar aber sofort zu einem Besuch in der Stadt Sauerland ein. Tigges fuhr mit seinem Gast natürlich auch nach Meinkenbracht. Schnell trafen sich viele „Alteingesessene“ in der Pfaffenstraße. Gemeinsam erinnerten sie sich an die Zeit damals vor 50 Jahren. Besonders genau konnte Anne Eickhoff-Hosang über die Ereignisse berichten.

Der ehemalige Kriegsgefangene kam mit Sohn Josef nach Sauerland. Sie brachten eine Erinnerungstafel mit, die im Rathaus-Foyer aufgehängt wird, und einen großen geschützten Kerzenleuchter, der in der renovierten Johanneskirche seinen Platz erhalten wird. Der Künstler hat eine Tüpe, Sym-

bol für Ungarn, eine Sonne als Zeichen für die gesamte Welt und zwei ineinander verschlungene Hände für die Freundschaft zu einem 1,60 m hohen Leuchter zusammengefügt.

Josef Tavas hat die deutsche Sprache, die er lange nicht gesprochen hat, nicht verlernt. Nur selten musste er nach einem Wort suchen, als er über die Erlebnisse von damals erzählte. Sogar jedes Datum konnte er noch nennen.

Pater schloß sich den jungen Leuten an

Die Odyssee der jungen Ungarn begann am 19. November 1944, die russische Armee hatte Ungarn erobert. Alle 15- bis 19-jährigen Ungarn sollten nach Deutschland gebracht werden. Die Jungen wußten nicht, daß sie dort als Soldaten eingesetzt werden sollten.

Auch ein Pater gesellte sich zu den 800 Jungen. Bis die Gruppe nach Meinkenbracht kam, waren Monate verstrichen. In der Zwischenzeit konnte, blieb Pater Simon bei ihnen.

Die Reise nach Deutschland endete für die jungen Ungarn zunächst in Dortmund. Dort mußten sie auf einem Fliegerhorst helfen. Nach dem großen Bombenangriff am 25. März 1945 (Palmsontag) verließen sie Dortmund, gingen in Richtung West, dann weiter nach Soest und Lippstadt. Da inzwischen der Ruhrkessel geschlossen war, wartete

sich die Gruppe in Richtung Sauerland, nach Meschede und schließlich gelangten sie nach Meinkenbracht.

Am 9. April erreichten sie ein Waldgebiet zwischen Meinkenbracht und Linnepe. Von den 800 Jungen waren nur noch etwa 400 übrig. Dort übernachteten sie. Ihre „Matratze“ war der Waldboden, über sie packten sie viele Fichtenzweige.

Die Zweige dienten nicht in erster Linie als Schutz vor der Kälte, sondern vor Bomben- und Granatsplittern. Die Gruppe war genau in die Kämpfe zwischen Amerikanern und Deutschen um Meinkenbracht geraten. „Es ist ein Wunder gewesen, daß es keine Verluste gegeben hat“, wunderte sich Josef Tavas heute noch. Wie oft mußten sie Granat-Splitter von ihrer Zweig-Decke schütteln. Der Angriff bescherte den ausgehungerten Jungen auch größere Fleischrationen. Sie schlachteten Pferde, die auf der Weide getötet wurden, und ernährten sich mit „Fleischleuchter“.

Nach vier Tagen kamen die jungen Männer ins Dorf. Dort hatten die Amerikaner zwischen das Sagen, sofort wurden die Jugendlichen – sie trugen ja deutsche Flak-Uniformen – festgenommen, als Kriegsgefangene. Von den Amerikanern erhielten sie aber auch Verpflegungspakete – Kekse, Kaugummi, Schokolade.

Bald ging es in Richtung Süden, die Jugendlichen wurden per Lkw ins Rheinland transportiert. Auch dort wartete ein

Josef Tavas überreicht Bürgermeister Franz Josef Tigges und Stadtdirektor Friedhelm Wolf die Erinnerungstafel. Mit auf dem Foto Josef Tavas junior.

„Ich habe mich sehr gefreut, daß ich die Erinnerungstafel mitbringen konnte.“

Josef Tavas wurde nach kurzer Zeit entlassen, das Deut-

sche Rote Kreuz setzte sich dafür ein, daß wenigstens die 15-jährigen aus dem Lager freikamen. Das war aber nicht alles. Die Andernacher halfen

Am 7. Oktober wieder zu Hause

diesen Jugendlichen, obwohl sie selber Not litten. 120 Familien meldeten sich, um einen der 15-jährigen aufzunehmen.

Schließlich stand ein Zug abfahrtbereit: er sollte die jungen Ungarn über München wieder nach Hause bringen. Am 7. Oktober 1945 waren Josef Tavas und die anderen Jugendlichen wieder in Ungarn.

Die Geschichte, die Josef Tavas so ruhig und chronologisch genau erzählt, hat die Zuhörer tief getroffen. Franz Josef Tigges: „Man glaubt es nicht, daß man 15-jährige Kinder von Ungarn holt, um einen Sieg zu ermöglichen!“

33. kép. 50 évvel később: Két front között Meinkenbrachtban

75 ÉVE INDULT EL A „FÁJDALOM VONATA”

1945. február 28-án, szinte a II. világháború utolsó pillanataiban német nyomásra a nyilas vezetés elhurcolta a zirci járás leventéit (mintegy 800 főt, köztük 49 fő zirci leventét) azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy további gyorsított kiképzés után a Hitler-Jugendhez hasonlóan, még bevethessék őket a fasiszta uralom alól felszabadító csapatok elleni végső harcokban.

Szerencsére, a gyors szövetséges előrenyomulás mindezt megakadályozta, hamarosan fogságba kerültek, helyreállítási, és egyéb munkákat (fuvarozás, exhumálás, stb.) végeztettek velük a fogvatartóik. Volt, akik Dániáig is eljutottak, másik csoportjuk amerikai fogságba esett, ahonnan őket átadva a franciáknak a szövetségesek korábbi partraszállási zónájába (Dieppe környéke) kerültek. Végül az első csoportjuk 434 nap után, mások 560 nap után kerülhettek haza.

A francia csoportba került Zirc-Akli-i illetőségű *Veinper József* (1928–2005) levente a következők szerint emlékezett vissza a nagy utazásra: „1945. február 28-án a németek, nyilasok és az akkor Zircen tartózkodó tábori csendőrök közreműködésével az 1926-1930 évben született fiúgyerekeket összeszedték akarunk ellené-

re és megfenyegetve a zirci vasútállomáson bevagoníroztak bennünket, és elvittek Németországba. A kíséret fegyveres nyilasokból állt. Két hét céltalan bolyongás ideje alatt semminemű ellátást nem kaptunk, és rettenetesen éhezünk, és fizikailag is leromlottunk. Március 15-én érkezünk meg Dortmundba, ahol kétnapi várakozás után a katonai repülőtérre helyeztek el bennünket. Itt a közeledő amerikai csapatok miatt igen nagy volt a fejetlenség és teljesen világossá vált, hogy az ottani katonai vezetésnek csak nyűg voltunk. Sem ételmezésünk, sem orvosi ellátásunk nem volt biztosítva, és arra használtak fel bennünket, hogy a bombázások szünetében a megrongált utakat kellett takarítanunk fegyveres katonák felügyelete mellett. Március 23-án a front közeledtével minden igazolás és ellátás nélkül szélnek eresztettek bennünket. Ekkor, a még a városban tartózkodó Rokonai Simon cisztercita atya vezetésével 15 nap keserves bolyongás után Meinkhenbracht erdejében találtunk olyan helyet, ahol a front áthaladtát minden baj nélkül átvészeltük. Ekkor az amerikai katonák összeszedtek bennünket és az ott meghúzódó szökött német katonákkal együtt – ami a legnagyobb hiba volt részükről, hivatkozva az ételmezésünk ellátására – egy Koblenz melletti gyűjtőtáborba vittek bennünket. Hiába könyörögtünk, hogy engedjenek el, mivel civilek vagyunk és semminemű kiképzést nem kaptunk, csak dolgoztattak minket. Valószínű, hogy kényelmi szempontból nem intézkedtek. Különböző helyeken romokat kellett eltakarítani. és új táborok építésén dolgoztunk. Július 1-én átadtak a franciáknak, mivel ez a terület az ő zónájuk lett. Étkezési ellátásunk még kritikusabb lett, civil kérelmünket meg sem hallgatták és szeptember 1-jén embertelen körülmények között Dieppébe szállítottak. Itt minimális ételmezés mellett, mint dokkmunkások közintézményekhez autókkal szívet szállítottunk, tengerpartról építkezésekhez kavicsot, és a dieppe-i amerikai katonai temetőben a hazaszállítandó esetek exhumálását végeztük szakemberek vezetésével. Elhelyezésünk egy tető nélküli szétrombolt kolostor volt, szigorú katonai őrséggel. Innen 1946. április végén visszahoztak a darmstadti táborba, onnan június végén a pockingi gyűjtőhelyre vittek, és szeptember elején hoztak haza fizikailag teljesen leromlott állapotban. Szeptember 11-én szabadultam Kaposváron.”

A nagyesztorgári születésű Veinper József is azok közé tartozott, akiket leventeként elhurcoltak. A később Zirc-Akli-i lakos 2005-ban hunyt el.

34. kép. Veinper József fotója
a Zirc és Vidéke cikkében

Rokonai Simon ciszterci atya, nagyesztergári plébános is megemlékezett a hadifogságról 1946. július 5-én. Emlékirataiból töredéket közlünk.

A napokban valaki megállított az utcán: „Végre megjöttél te is? Tudod, mit beszélnek rólad? Hogy te vitted ki a leventéket Németországba.” Hát, hiszen ezt gondolhattam, hogy lesznek, akik ezt fogják rólam terjeszteni, hisz’ odakint is, mikor éppen harmadszor dobott ki a francia kapitány, mert rágtam a fülét, hogy most már a német fiatalok után, bocsásson minket is haza, akkor kezdték mondogatni, hogy „az a rohadt pap az oka, hogy még mindig itt kell lennünk a szöges drót mögött, mert fél hazamenni és addig járogatott a parancsnokságra, ’míg kijárta, hogy még itt tartsanak.”

Ezért, hát ott kezdem, hogy elmondom, hogyan mentem el a leventékkel. Mikor már az 1945-ös év februárjában hetenként kétszer-háromszor razzizáltak a nyilasok és a csendőrök a még be nem vonult férfinép után, mikor már elárulták és fölfedezték a kőhegyi erdőben lévő bunkereinket és nem lehetett bujkálni se a trágyadomb alatt, se a szénapadláson a fölfedezés veszélye nélkül, mikor már naphosszat ott feküdt a templom előtt az utcán agyonlőtt katonaszökevény, akkor jött a rendelkezés az előző összeírás alapján készített névsorral: az 1927–1930-beli leventéknek öt napi élelemmel másnap 10 órára a zirci állomáson kellett lenniük indulásra Németországba. Összehívtam a fiúkat és közöltem velük, hogy én már tovább nem tudom rejtegetni őket, de én mind ez ideig a levente parancsnokságra névsort nem adtam be, aki saját felelősségére el akar rejtőzni, tegye, én nem fogom keresni. Nem is akartam kikísérni őket, hogy senki tőlem számon ne kérhesse, ha valaki hiányzik. Másnap reggel mégis mind a 16 jelentkezett, hogy ők már unják a sok bujkálást, aggodást, ha már muszáj, hát mennek. Így, hát én is rászántam magam, hogy kikísérem őket a vasútra.

Már gyülekeztek a szomszéd falvakból is a leventék, rakták a szalmát, a tűzifát a vagonokba, állították föl a kályhákat, mikor a zirci plébános úr odajött hozzám: „Te Simon, megkérdeztem a német hadnagyot, aki a szerelvényt összeállította, hogy ki megy a fiukkal kísérőül magyar részről. A hadnagy úr zavarba volt és azt mondta, senki, de ha valaki fölkínálkozik, elmehet velük akár a határig, vagy Égerig, ahová a fiukat irányították, vagy akár velük is maradhat.” Rögtön bejelentettem a hadnagynak, hogy valaki a Rend részéről menni fog a fiukkal. Vagy két percig tusakodtam magamban, aztán azt mondtam Miklós testvérnek: „Menj azonnal az apát úrhoz, hogy valakit küldjön, de ha nem volna vállalkozó, mondd meg, hogy én megyek.” Természetesen apát úr már nem is keresett, ’hisz pár óra múlva indult a vonat. Így hát hamarosan átadtam a plébániát, mosakodás, csomagolás, ebéd, három családtól hirtelen elbúcsúztam, aztán siettem, hogy a vonat el ne menjen 800 magyar gyerekkel egy német őrmester és egy tizedes kíséretében. Kérdezték, mikor jövök vissza. Azt mondtam” Talán egy hét, talán egy hónap, ta-

lán egy év múlva, de az is lehet, hogy már sohasem.” A vonat már félórája várt rám, a zirci szülők nem engedték elindulni nélkülem. Gyorsan fölugrottam, a csomagokat úgy dobálták utánam. Még ma is a fülemben cseng a fiúk éljenzése, mikor a tarka reverendámat meglátták a vagon sor felé igyekvő kocsin. Kicsit elnehezedett a szívem ettől az éljentől, mert megértettem, amit a fiúk akkor még homályosan éreztek: a bizonytalan jövő aggodalmai közt az én fehér-fekete reverendám egy darab szülőföldet, egy darab atyai-anyai kezet és szívét, egy darab megnyugvást, biztonságérzetet jelentett nekik. Sokáig integettek a kendők, vidáman kurjongattak, vigasztaló szavakat hallottak a fiatal legénykéktől, mikor eltűntek a szülői arcok, itt is, ott is egy-egy tolvák könnyecseppet töröltek le titokban a lehanyatlott lobo-gók. Egy kis ideig nyomott volt a hangulat, de hamar fölülkerekedett a fiatalság és nevetgélve meséltek a bujdosásról, aggodásról, búcsúzásról. A beszélgetés természetesen hamarosan arra terelődött, ki mit hozott útravalóul és a vidám falatozás végleg föloldotta a feszültséget. Ez a fiatalos, kicsit könnyelmű, kicsit csak-azért-is hangulat megmaradt később is a fogolytáborban is végig, csak egy-egy hazulról jött levél felhősítette el ideig-óráig. Hiába, el kell ismerni, ők könnyebben viselték, mint mi öregek.

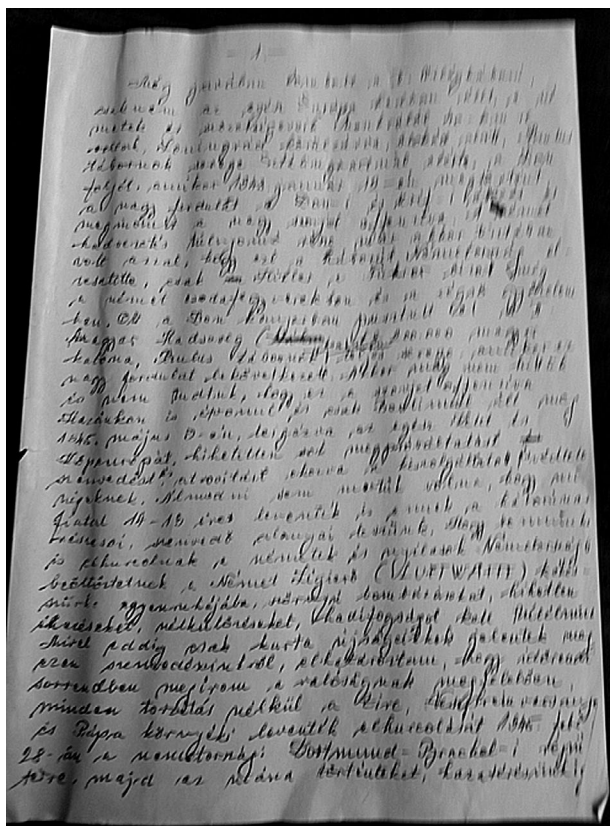
Varsányban volt még egy nehéz állomás, ott vagonírozott az Északi Bakony. Csak megemlítem, hogy már nem is tudom, melyik faluból 8 gyereket hoztak a szüleik, mind a 8 beteg volt. Nagy nehezen rá tudtam venni a német hadnagy urat, hogy bejöjjön az állomás-parancsnokságra, s ott kisült, hogy ez a nyolc fiú a köz-ség maradéka, akiket Pápáról küldött vissza a katonaorvos, de a hadnagy úrnak a fontos az volt, minél nagyobb létszámot szállítson ki.

Az elhurcolt zirci levonték névsora (1945. február 28-án vitték el őket, 1946. május 8-án, illetve 1946. szeptember 11-én tértek haza): Aschenbrenner Mihály (1930), Bieber József (1930), Dülk Ferenc (1930), Heinrich József (1930), Hermann Ferenc (1930), Hoffmann Imre (1929), Horák György (1928), Horváth Károly (1930), Hutter József (1930), Kasper Vilmos (1928), Kikl Mihály (1928), Kirsteuer Imre (1930), Kőrös István (1930), Kukorelli András (1927), Lakner Károly (1928), Magyar László (1928), Müller Alajos (1930), Németh Ödön (1930), Pálinkás Gyula (1927), Pálinkás László (1929), Pék József (1929), Prímász Ernő (1929), Radics Géza (1930), Rottenbücher Antal (1930), Sashalmi József (1929), Schmidt Imre (1927), Szabó János (1928), Szabó József (1930), Szakács János (1930), Szaturi János (1926), Szaturi Miklós (1930), Szemmelveisz László (1929), Szemmelveisz Mihály (1927), Szirbek Gyula (1930), Szirbek János (1930), Szita László (1928), Tóth László (1928), Tóth János (1921?), Veidinger István (1928), Vóznekné János (1930), Wurst János (1929), *Zirc-Akli*: Bachstetter Mihály (1926), Bachstetter János (1928), Katulacs József (1927), Kálé József (1926), (Németh János) 1930, Vein-per József (1928), Wirth József (1928), Németh Ödön (1930), összesen 49 fő.

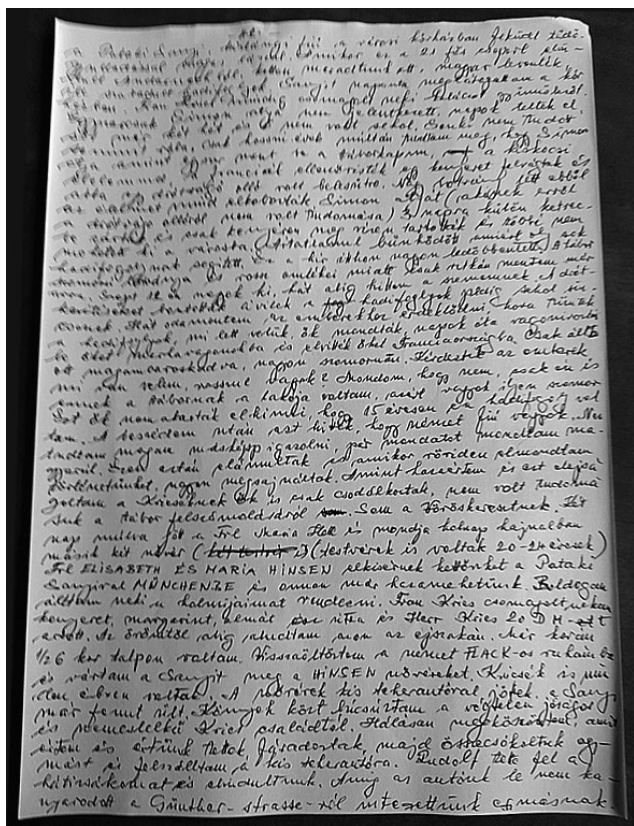
FORRÁSOK:

- Veinper család, Zirc-Akli
- Hegyi-Deutsch család, Nagyesztergár
- Rácz Sándor néprajzkutató, Makó
- VeML: 89/1945. XXI.1.d.

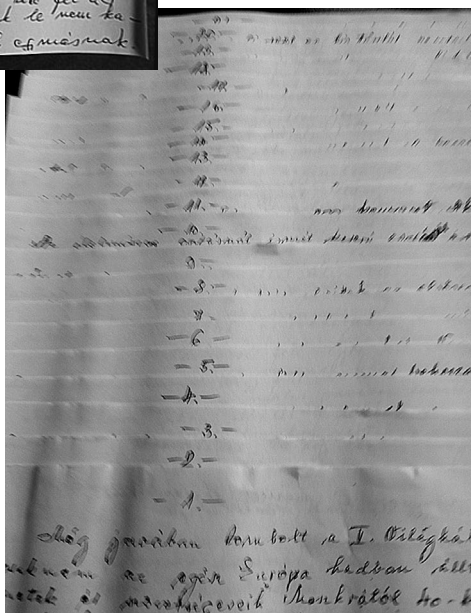
LAPOK TAVAS JÓZSEF KÉZIRATÁBÓL

35. kép. Tavasz József kéziratának első oldala

36. kép. Tavas József kéziratának
utolsó oldala

37. kép. A kézirat lapjainak sora

TAKÁCS IMRE VISSZAEMLEKEZÉSE

„1945. február 28-án a zirci vasútállomáson 300 fiút „vett át” egy német tiszt és egy német altiszt. A kétségbeejtő helyzetet látva P. Rokonai Simon (1909–1983) ciszterci, nagyesztergári plébános önként csatlakozott, hogy atyjuk legyen. Az országhatárig még 300 fiú került a tehervagonokba egy magyar szakaszvezető és egy magyar őrvezető kíséretében. Tíz nap alatt jutottak Dortmundig. Ott a németek száz fiút katonai szolgálatra alkalmatlannak találtak és elvezényeltek. 400 fiú a repülőtér parancsnokságának lett alárendeltje. A front közeledtével, március 30- tól április 12-ig az országút vándorai lettek a Dortmundtól keletre fekvő térségiben. A rövid amerikai fogság után csaknem egy esztendeig a hírheft francia fogolytáborok testi és lelki megpróbáltatásait élték át Dieppe-ben.

A Gondviselés kifürkészhetetlen útján a katonai szolgálatra alkalmatlan fiatalokkal együtt érkeztek 1946. május 7-én Kaposvárra Simon atya vezetésével.

Közel 40 év múltán a nem felejtő, hálás emlékezés szólalt meg az egykori fiú búcsúztatójában, P. Simon temetésén:

Egy korabeli rendelet értelmében az 1929 és 1930-,ban született gyerekek kötelesek voltak elhagyni az országot és Németországba indulni. Így szólt az akkori parancs. Itt Zircen kezdődött meg tehát a több száz 14–15 éves korú gyerek bevonírozása. Innen ered a mi ismeretségünk. Átlátva a helyzet tragikusságát, ezért

+4.

— Kriegsgefangenenpost —
— Prisonniers de guerre —

CONTROLE
DÉPOT 222
N° 22

Name *Jakab M. József*
Nom *Jakab*

Ort *Dudor*
lieu

Strasse *Veszprém Megye*
Rue *Zirci járás.*

Kreis *Mongrie*

Provinz *Mongrie*
Province

Zone *Frankische*
Französische

Süd- — Süd
Osterr. — Osterr.

Amerikanische — Amerikanische
Englische — Englische
Russische — Russische

Absender
Expéditeur
Name *Jakab M. József*
Nom
Vorname
Prenom
Dienstgrad *Levante*
Grade
Erkennungs-N° *1453 967*
N° Mte
Adresse *Dépôt des P.G.F.
Nr. 222
Fort Noisy le Sec/Paris/Seine.*

Fort Noisy le Sec/Paris/Seine.
Nicht aufreihen durchstreichen
Bayer les mentions inutiles.

38. kép. Jakab M. József hazaküldött hadifogolypostai lapja Franciaországból

ő a zirci apátúr engedélyét kérve önként jelentkezett mellénk kísérőnek. A gondviselés küldte mellénk ...

Velünk maradt akkor is, amikor a foglytáborok embervesztőibe kerültünk. Mint papot, őt nem tartották volna ott, de úgy döntött, velünk jön és velünk is fog maradni. Így aztán végigszenvedte velünk Koblenz és Andernach foglytáborainak borzalmait. Papi hivatásának segítségével sokszor szerzett élelmet az éhhalállal küzdő, lesoványodott gyerekeknek.

Újabb megpróbáltatások jöttek. Le Havre, Dieppe, a francia foglytáborok következtek, ő ott is velünk maradt. Beteget ápolt, apa és pap volt egy személyben. Rómában is tudomást szereztek rólunk. Egyetlen magyar ciszterci pap a foglytáborban több száz magyar gyerekkel! Ekkor már 1946-ot írtak. Megbízás érkezett XH. Pius pápától. „Addig maradjon velünk, amíg lelkigondozásunk szükségessége megkívánja!” ő maradt hűséges. Amíg az utolsó gyerek is hazatért.”

Takács Imre (Tatabánya) – h –

Új Ember, 1985 (41. évfolyam, 1/2010-52/2061. szám)1985-04-21 / 16. (2025.) szám

NEKROLÓG

ROKONAI SIMON OCist.
(1909–1983)

A Pancsován, Torontál vármegyében született Rokonai Lajos nemcsak ismerte még a soknemzetiségű történelmi Magyarországot, de annak örökségét is hordozta jellemében és alkatában. Temperamentumának délszláv, ellágyulásra, kitörő lelkesedésre, borongós hangulatokra és pillanatnyi föllobbanásra hajlamos szötte-sét magán viselte egész életében. Mikor családja a fővárosba került, Tóth Tihamér diákja és lelki fia lett. ő mutatott utat a buzgó, lelkes és jókedélyű ifjúnak a ciszterci rend felé, amelynek már felsős gimnazista korában oblátusa lett. Az oblátusok akkori otthonában, a budapesti Bernardinumban ismerte meg lassanként a szerzetes-tanári életformát. 1928-ban lett novícius Zircen, és a hagyományos rendi képzés szerint elvégezvén hittudományi tanulmányait a zirci főiskolán, a Pázmány Péter Tudományegyetemen matematikafizika szakon középiskolai tanári oklevelet szerzett. Életét mégsem a nevelő-oktató munkásság töltötte ki. Csak két évig volt gimnáziumi tanár Budapesten, utána kápláni és plébániai beosztásban lelkipász-torkodott. A II. világháború végén francia hadifogságba esett.

Hazatérése után – követve szívének minél szigorúbb szerzetesi élet utáni vágyát – a rendi testvérek borsodpusztai közösségében élt, úgyszólván a feloszlításig.

Miután lelkipásztori tevékenységre nem gondolhatott, szellemi, lelki szempontból súlyos esztendőök vártak rá. Mégsem roppant össze. Megtanult várni. Hosszú évek teltek el, előbb a dudari szénbányában vājarként dolgozva – a bányászok tiszteletétől és szeretetétől övezve –, majd Zircen kocsikísérőként, aztán korrepetálásban és kántorkodásban, míg legalább élete végén egy rendi plébánián ismét testvéri közösségre talált, és papként is hivatásának szentelhette maradék erejét. Rövid, nagyon rövid volt ennek a lelki megpihenésnek az ideje, mert két év alatt egészsége annyira meggyengült, hogy 1982-ben a pannonhalmi Szociális Otthonba kellett behúzódnia. A szenvedésnek példás türelemmel viselt időszaka köszöntött rá. Félig bénultan, de szelíd megadással és szívében a végső hazatérés vágyával, – hiszen oly sokat és oly sokáig volt hontalan! – várta a Haláltestvért, aki 1983. július 20-án elkísérte az Atya házába, ahol sok lakóhely van (Ján 14,2). – A zirci Bazilikában július 22-én koncelebrált szentmise után kísértük ki földi porhüvelyét a zirci temetőbe, elhunyt rendi testvérei mellé. -s -n

-s -n. (1984). Rokonai Simon. *Szolgalat*, 62, 103–104.

ROKONAI SIMON CISZTER SZERZETESPA EMLÉKEI GYÓNTATÁSOKKAL KAPCSOLATOS ÉLMÉNYEIM – NÉMI ELKANYARODÁSOKKAL

„Az ember a bajban mutatkozik meg” – szokták mondani, én pedig hozzáteszem: a pap pedig a gyóntatószékben. Ha színesebb tollam lenne, talán regényt írnék az életemről, vagy legalábbis „önéletrajzot”. Hiszen változatosság volt benne bőven. Csakhogy akkor meg kellene írnom azt is, ami életemben csúnya volt, nem sikerült. Hát hiszen ez volna az igazi őszinteség! Mégis – úgy gondolom, – a balsikerek, félrecsúszott napok, – órák tanulságaként csak az ember mutatkoznék meg, a kegyelemtől elhagyott, gyarlóságaival, nyomorával magáramaradt ember. A regényekben bőven találunk ilyesmit, szebben megírva, építő tanulságul. Ezért hát én csak a szép emlékeimet szedtem össze, és nem érzem dicsekvésnek, vagy magamutogatásnak, mert ezekben a szép, a jó, a nagyobb rész, – az Isten. A kevés – kicsike rész csak az ember.

Hogy éppen a gyónással kapcsolatos élményeket szedtem össze, azt nemcsak azért tettem, mert mostanában az összejeveteleinken a gyónás megbeszélése volt soron, hanem mert magam is úgy tapasztaltam, hogy a gyóntatószékben éreztem legerősebben, hogy pap vagyok és az Isten nevében, az Isten helyett az Ő erejével és segítségével oldok – kötök, segítek és ítélek. Ami az elkanyarodásokat illeti,

azok többnyire olyan élmények, amelyekbe annakidején szinte kézzelfoghatóan kiéreztem a velem lévő, gondomat viselő Istent.

Bár tudnám mind úgy elmondani, hogy mások is Őt érezzék meg belőlük!

1936. Előszállás. – Első állomáshelyem. Az első mindenben mindig a legszebb. Első plébánosom a jó Pongrác bácsi a világ legjobb főnöke, amilyen több már nem is volt később sem. Karácsonyi, húsvéti időben együtt kocsiztunk a pusztákra gyóntatni. Hosszú sor gyerek állt mindegyikünk térdeplője előtt. Pongrác bácsi csak úgy aprította őket, de bizony az én sorom lassan fogyogatott. Hazafelé a lovak is álmosan ballagtak, fáradt csend ült a kocsin. Egyszer csak megszólal Pongrác bácsi: „Mondja Simon, mit tud maga olyan sokat mondani azoknak a gyerekeknek? Hiszen akármit mond, a lényege ugyanaz: Legyetek jók! -Hamarosan én is rájöttem, hogy elég ennyi, hiszen ez a legfontosabb.

Nagykarácsony-Szőlőhegyre hívtak beteghez. Asszonyok állták körül az ágyat, benne egy csont és bőr öregasszony feküdt. Alig lépek be, a beteg kiáltozni kezd: „Ej-ha! Ej-ha! Jóska! Jóska fiam hol vagy? Menjünk már!” Katonakorú legény lép az ágyhoz: „Itt vagyok, édesanyám. Megyünk, mindjárt megyünk.” – Mit láthatott csodálatosat ez az öreg asszony az élet és halál küszöbén, amiért annyira érdemes sietni?... Azután megnyugodott és szépen együtt végeztünk mindent.

1937 Budai káplán a Sz. Imre hg. úti kis kápolnában. Itt sokat gyóntattam, eskettem, irodáztam. Azt hittem, talán életemben sem kerül elő a „Privilegium Paulinum. Itt egy év alatt hármat is csináltam. Esketési beszédeim alatt a sekrestyés nézte az órát. Öt perc, három perc... Egy hideg januári napon a menyasszony vékony fehér ruhában remegett előttem. Rövid voltam: egy perc! De mi ketten megkönnyeztünk, talán a hideg miatt.

Itt volt az első és eddig egyetlen gyónóm, akit nem oldoztam föl. Elvált ember az illető... El akar venni... Nem tud lemondani róla... Hiszen talán már nem is jön másik, aki vinné... –Könyörögtem neki, együtt sírtam a síróval. „Ne vegye ezt elkergetésnek, – két hét múlva jöjjön vissza.” És vártam. Egy hét – két hét, – egy hónap, – két hónap... és nem jött. Talán mégsem kellett volna, talán szigorú voltam... Hiszen még nem történt meg a házasságkötés... Már-már el is felejtettem. – És fél év múlva visszajött. „Az Isten áldja meg a tisztelendő urat, hogy akkor nem oldozott föl! Rájöttem, hogy engem is megcsal... Most már szakítottunk.” – A legbiztosabb út a bizonytalanságban: Ragaszkodni az egyház törvényeihez.

Huszonhárom éves piros-rózsá-arcú leány feküdt a betegágyon. Általános vérmérgezés, – és én mondjam meg, hogy nincs segítség? Jézus segíts... Most segíts meg... kapkodtam a szavak, fohászok után és megszólal a beteg: „Tisztelendő Úr ne tessen engem vigasztalni, én nem félek a haláltól!” Honnan ez a nagy hit, mely hegyeket renget, ez a szeretet, mely erősebb, mint a halál.

Polgárista leányhoz hívtak. Agyhártyagyulladás. Már vak és három napja eszméletlen. Eszembe jutott a „Mihályfi” – talán éppen apró betű, ami az életben legtöbbször előkerül. Csendes egyhangúsággal sugdosok a fülébe: „A tisztelendő úr van itt... Elhoztam az Úr Jézust... Szeretném megáldoztatni...” Egészen halk válasz: „Már ettem”. Érti! Tudja miről van szó! Rövid gyónás kézszorításokkal, – inkább általános, tökéletes bánat, áldozás, szent kenet... és a beteg nem szól már többet, – nem is tér többet magához. Én temettem és kérték, hogy a szentmisét is én mondjam érte. Az egész misét végigzokogta az első padban egy férfi, – az egyetlen gyermekét gyászoló református apa.

Emeleti lakásban lépek a betegszobába. Szinte mellbe taszít az erős parfüm-illat. Kicsit meg is botránkozom rajta, de azért csinálom mindent szépen sorban: gyónás, áldozás, szent kenet... A fülét akarom megkenni – és nincs füle... Ebben a percben megértettem a parfümöt. Még befejeztem mindent, de csak az utcán kezdtem magamhoz térni és gondolkozni rajta, hogyan is kerültem le onnan... Hát igen: a papszentelés segítő kegyelmei az egész papi életre szólnak!

1938. Eucharisztikus Kongresszus Budapesten. Az egészsből az ifúsági mise énekpróbáján voltam ott és pár percre láttam a hajókörmenetet és az éjjeli szentsegímádást. Szóval: a legszentebbjében részesültem. Különben a gyóntatószékben ültem. Egyik nap 7 órát egyfolytában. Mikor kiszálltam, támolyogtam, mint aki részeg. Tíz nap alatt ezernél több gyónóm volt. Egy éve... öt – tíz, – huszonöt éve... (gyónt). A legnagyobb csodák a lelkekben történnek.

1940-től 1951-ig lelkész Nagyesztergáron.

Zircen szálltam vonatra Győr felé. A kocsi végében nyitott peron, a szabadba nyíló ajtó rosszul zár. A nemdohányzó szakaszban csak egy férfi ült. Leülök vele szemben. A zirci reverenda nem látszik idegennek neki, szívesen kezd beszélgetni. Útmester a Bakonyban, fiatal házasság, a káplánjukkal jó barátságban van. Közben jönnek-mennek a szakaszban, természetesen a rosszul záró ajtó nyitva marad. Hűvös bakonyi levegő suhan be rajta. Az útmester fölkel, becsukja az ajtót és tovább beszélgetünk. Már vagy negyedszer csukja be, amikor megjegyzem „Csodálom a türelmét.” – Nem volt ám ez mindig így – válaszolja – és már kezdi is mondani a történetét.

Nagyon káromkodó, ideges, türelmetlen ember voltam én azelőtt. A feleségem már el akart válni a káromkodásaim miatt. Egy alkalommal útépitési munkát ellenőriztem az egyik vonalon és rettenetes zivatar szakadt ránk. Csak úgy csattogott, villogott. Egy fa alá húzódtunk, de csakhamar észrevettem, hogy az emberek elszívárognak mellőlem és az út túlsó szélén veri őket a fürgeteg. Kérdelek tőlük miért nem jönnek a fa alá. „Mert az útmester úr olyan csúnyán káromkodik, hogy abba a fába biztosan belevág a ménkü.” Elszomorodva meséltem el káplán barátomnak. „Hát szokj le róla” – mondta – „Próbáltam, de nem megy.” „Hát én

segíték neked, ha magad is akarod.” – Kishitű reménytelenséggel néztem rá. – „Minden héten gyere el gyónni, de abba ne hagyd, amíg le nem szoktál róla.” Hát megpróbálhatjuk” – mondtam bizonytalanul. És elkezdtem. Jó pár hétig mindig ugyanúgy kezdtem: „Káromkodtam” – a barátom beleszólt: „százezerszer” – százezerszer. Negyedik vagy ötödik gyónást is így kezdtem: „Káromkodtam.” A barátom megint szólt: „Százezerszer.” – „Nem” ötezerszer. És így ment ez lassan-lassan. Körülbelül fél év alatt elfogytak a káromkodásaim, és egyúttal elment az idegeség, a türelmetlenség is. Ma mi vagyunk a feleségemmel a legboldogabb házaspár a világon. A többit elfelejtettem, lehet, hogy azt már csak én gondoltam hozzá utólag, hogy az útmester még hozzátette: „a gyónások ritkábbak lettek ugyan, de el nem maradtak, mert most már tudom, hogy a gyónás olyan szentség, amelyik nemcsak föloldozást, de kegyelmet is ad”.

Nagyesztergáron volt eddig az egyetlen esetem, hogy haldoklóhoz hívtak és nem gyónt meg. Mayer bácsi szóltan, zárkózott ember volt. Naphosszat üldögélt a ház előtti kispadon, másutt nem is igen lehetett látni. A templomban sem. Azt mondják fiatal korában is elkerülte a templomot. A fia sekrestyés is volt több éven át, az unokái rendes templombajárók. Most a leányunokája ápolta és hívott, hogy gyóntassam meg. Mayer bácsi csak annyit szólt: „most nem, majd később.” Hiába érveltem, könyörögtem neki, nem is szólt rá többet. – Hajnalban meghalt. Valaki azt mondta: „Aki egész életében elkerülte az Úr Istent, azt az Úr Isten sem rángatja be kötéllel a mennyországba.”

Erősen közeledett 1945. Nagyesztergáron is egyre fogyogattak a templombajárók. A Volksbund jól végezte dolgát. Külön regénybe kíváncznék a Volksbund és a Kalot-legények küzdelme. Később pedig az átvonuló német katonák, majd a szedett-vedett nyilas katonák garázdálkodásai. 1945. február 28.-án a járás minden 14 éven felüli leventéjének indulnia kellett Németországba. Pár nappal előbb lőttek agyon a csendőrök egy katonaszökevényt a templom előtt. Huszonnégy óra hosszat ki volt téve közszemlére, csak azután volt szabad eltemetni. Az én leventefiaim ezek után úgy döntöttek, hogy már unják a bujkálást a csendőrök elől, inkább megnézik „Deutschlandot.” Így hát nem kellett tovább titkolódnizni, kikísértem őket a vonatra. Száz szónak is egy a vége: Apát úr megbízásából elmentem velük. Veszprémvarsányban a másik bakonyi járás leventéit is hozzánk kapcsolták. – Egy német őrmester és egy tizedes 800 magyar gyereket lopott ki az országból, egy száll derékszíjjal. Pápán még két vagon 13 éven felüli leventét csatoltak hozzánk egy magyar szakaszvezetővel és egy örvezetővel, akik azonban csak Dortmundig kísértek bennünket.

Tizenkét napos utazás után hajnalban megérkeztünk Dortmund-Brakel külvárosi pályaudvarra. Még tapasztalatlanok voltunk, nem is gondoltuk, hogy a fejünk fölött itt-ott csetepatézó vadászpereplők vihart jeleznek. Délután háromkor kezdő-

dött az ötszázezer lakosú város nagy bombázása. Fél óra múlva jóformán az egész város romokban hevert. Ilyen ézengést még nem hallottam. Az első dördülések után kitört a pánik. Próbáltam csitítani a fiúkat, de hiába. Mindenki futott amerre látott. Pár perc múlva egyedül voltam, talán az egész pályaudvaron. Fölmásztam a vagonba és tompa fásultsággal próbálgattam a tökéletes bánatot és morzsolgattam a rózsafüzért. Mikor estére elszállítottak bennünket a repülőtéri laktanyába, már csak hatszázan voltunk. Kétszáz magyar gyerek megszökött és néhány hét alatt a legtöbbje szerencsésen haza is érkezett Magyarországra. Mire mi is hazajutottunk, a kétszáz – egy kivételével – már mind rég otthon volt.

Már a bombázás alatt tapasztaltuk a németek önzését. A magyar gyerekeket nem engedték le a salakbunkerokba. A röptéren aztán még sok alkalmunk volt hasonló tapasztalatokra. Mikor két bomba a leventék laktanyájának sarkára esett, kérésemre megengedték, hogy közéjük költözzek. Addig egy jó kilométerre tőlük, a parancsnokságon jelöltek ki szobát a számomra. Most rájöttek, ha én „elkiáltom magamat” az többet használ, mintha három német altiszt tolmáccsal ordítózik. A tekintélyem egyre nőtt. Nemcsak a fiuk előtt, hanem a parancsnokság előtt is. – Közeledett a húsvét és engedélyt kaptam, hogy személyes felelősségemre minden nap kivihettem egy századot a templomba szentáldozásra. Délutánonként gyóntattam a másnapiakat, aki akart. Mindenki akart. Egy teljesen üres szobában egy lócán ültem, a gyerek a földön térdelt. Volt olyan gyónás, hogy közben háromszor buktunk le az ablak alatti holtterbe, amíg a tetőn, falakon pattogott a „vadász” gépfegyvere. Utána fölültem, a gyerek föltérdelt és folytattuk szépen, – egy darabig talán kicsit remegve. A gyóntatás végén hallottam, hogy a várakozók a folyosón lapultak a falakhoz, mert volt olyan sorozat, amelyik végig pásztázott rajtuk, de azért kivárták, amíg sorra kerülnek. Persze a templombamenés sem volt zavartalan. Néha többször is le kellett hasalnunk az árokspartra a fák alá. Hanem aztán a mise! Megérte! Az egyik gimnazista diák orgonált és a száz német gúnyába bujtatott gyerek olyan szívből énekelt magyarul, mint talán még soha.

A nagyhét közeledett. Valami bajt sejtettem, mert a reptérről a német katonák egyre fogytak. Már csak néhány civil alkalmazott lézengett és szajrézott amit lehetett. Egy öreg német tűzmester egyedül tartott ki velünk. Amikor megmondta nekem, hogy a gyűrű egyre szorul, mi sem maradtunk itt tovább. Az utolsó vonatra már csak néhány gyereknek sikerült fölkapaszkodnia, a többiekkel elindultunk gyalog. Nagypéntek volt. Délben Soestban egy hőbörgő kapitány föl akart fegyverezni bennünket. Amikor elment intézkedni megkérdeztem a gyerekektől: „Fáradtak vagytok?” „Igen!” „Akartok harcolni? – akkor pihenhetünk még.” Hát persze, az egész társaság rögtön elfelejtette, hogy fáradt és mire a kapitány visszajött, már csak hűlt helyünket találta. Estére Worl-be érkezünk, szép kegytemplom van

itt. Sokan bementünk egy kis nagypénteki imádságra. Az öreg őrmester ismerős volt a röptéren és így itt ettük meg az utolsó német ételt: tejbegrízt. Húsvét vasárnap nagy öröm ért bennünket. Vándorlás közben egy sárgarépa vermet találtunk és ki-ki fölpackolt belőle. Ez volt az ünnepi étkezés egész napra.

A vándorlás lassan ment. Elől az őrmester, közben hosszúra elnyúlt oszlopban a gyerekek, én hátul mentem egy-két erősebb fiúval és a lemaradókba igyekeztünk lelket verni. Az őrmester egyik pihenőnél elárulta, hogy már csak egy irányban van kiút a gyűrűből, oda még elvezet bennünket, aztán ő is fölkapaszkodik egy teherautóra és megy a családjához Berlinbe. Megvigasztaltam, hogy csak menjen, majd mi tudjuk, merre az út hazafelé. Persze a gyűrűből nem sikerült kijutni sem neki, sem nekünk.

Az utolsó három napot egy hegytetőn töltöttük, erdőben. Akkor már egy főhadnagy és még két altiszt is volt velünk. Első este a főhadnaggal körüljártuk a terepet és megszemléltük a fiuk elhelyezkedését. A hegyet három oldalról műút szegélyezte. Az egyik fiúcsoporthoz szép lombosítást kötözött maga fölé egy karvas tagságú fához, de igen közel az úthoz. Csak hosszas kérésre szánták rá magukat, hogy helyüket otthagyják és följebb menjenek a hegyre. Másnap reggel a lombosítást szétszórva, a tartófája derékba eltörve. – Jóformán három napig tűz alatt voltunk. Nappal a vadászpilóták pásztázták az utakat, éjjel aknatűz alatt tartották. A gyerekek éhesek voltak. Egyik fiú éppen az úton elhullott ló sonkájából bicskázott, amikor egy vadászgép zuhanva közeledett. A gyerek az út melletti sziklafalba próbált bújni. Körülötte pattogott a kő a gépfegyvergolyótól... A vadász elment, ijedségen kívül más baj nem történt. – Egy másik az ingét mosta a patakban. Akna csapódott be a közelben. Az inget kivitte a gyerek kezéből, neki semmi baja sem esett. – Hatszáz gyerek között egyetlen könnyű sebesülés történt: egy szilánk az egyik gyereknek az orrcimpáját ütötte át. Hát énnekem már több bizonyíték nem kell arra, hogy van Gondviselés!

Nagy fogolytáborba kerültünk. A gyerekek „sároslágernek” hívták. A német foglyok első éjjel ellopták egy csomó gyerek pokrócát. No de, kölcsönkenyér visszajár! Nagy ínség volt az ivóvízzel. A gyerekek segítettek magukon. Pokróc helyett visszalopták a németek kulacsait. Ezek a lopások később is folytatódtak. A gyerekek hamar észrevették, hogy pártjukat fogom, ahol csak lehet. Ilyenkor aztán olyan folyékonyan veszekedtek németül, hogy még olyan szavak is eszembe jutottak, amit soha nem is hallottam. Később már sátrakat is kaptunk az amerikaiaktól. Egy alkalommal fut a sátramba az egyik gyerek: tisztelendő úr, tessék jönni, a németek verekszenek! Kiugrottam a sátorból, és a legsűrűjéből elkaptam az egyik német nyakát a karommal. Penderítettem egyet rajta s keze-lába máris égfelé kalimpált. Ott ültében csak annyit mondott: „Ich kratuliere!” Később kiderült, hogy most ebben az esetben nem a németek lopták el a magyar gyerekek

„Liebesgabe-kenyereit” hanem egy magyar gyerek lopta el a német dohányát... de megvédtük a magyar becsületet.

Sajnos magyar is lopott a magyartól. Egyik gyerektől egy magyar őrmester lop-ta a kenyerét. Egyszer a gyerek rajtakapta és azt mondta neki: „Őrmester úr, szól-jon, ha éhes. Én mindig fogok kenyeret adni magának, ha van, de ne lopjon.” Az őrmester úrnál, sajnos, ez már talán akkor is a betegség jele volt, mert később ugyanezt az őrmestert büntette lopásért a francia őrnagy azzal, hogy – mint az idegenlégióban volt szokás – sírgödört ásatott vele és abban kellett feküdnie há-rom napig esőben. Itt szerezte tüdőgyulladását, amibe bele is halt. Előbb azonban megzavarodott aggyal ellopogatta orvosai, ápolói zseblámpáját és egyéb aprósá-gait.

Még a „sáros-lágerban” történt, hogy egy német oratorianus testvér egy német foglyot hozott hozzám a szomszéd drót mögül, hogy gyónni szeretne. Zuhogott az eső, a sátrak mind tele voltak. A magyar tábor közepén két keresztbe ácsolt dorong állt, hirdetvén, hogy mi magyarok keresztények vagyunk. Ott álltunk a kereszt alatt és csendes békességben folyt az eső és folyt a gyónás: 35 éve először...

Egyik vasárnap rám került a sor, hogy az SS lágerban misézzek. Szorongva in-dultam, mintha vadak közé mennék. Nem jöttek sokan oda az oltár köré, de lélek-ben úgy látszik az egész tábor a misét figyelte messziről, most teljes volt a tisztelet és csend. Mise előtt páran gyóntak. Egyszersak odajön egy húszéves fiatalember: Tisztelendő út, én szeretnék gyónni, de én semmit sem tudok, még azt sem tu-dom, meg vagyok-e keresztelve. Minket félrevezettek... nagyon félrevezettek... A plébániáról járogatott be néha a táborba egy domonkos atya, ahhoz utasítottam, hogy az majd segít rajta.

Ekkor már francia foglyok voltunk. Másnap, amint a városból jöttem hazafe-lé misézésből, megállítottak és bevittek a lágerparancsnokságra. Az éjjel hét SS katona megszökött. Ötöt lelőttek a franciák, kettőnek sikerült csónakkal átjutnia a Rajnán. Persze rögtön razzia az SS lágerban és az egyik SS-nél cédulát találtak, amelyen ez állt: „Ezt a levelet a katolikus pap fogja kivinni...” Vagy hat órát hagy-tak állni az irodában, senki sem szólt hozzám egy szót sem. Aztán egy géppiszto-lyos katona elkísért a ház mögé... A pince előtt álltunk vagy két órát... Közben a pincébe fejszéket vittek... Életemben ekkor éreztem halálfélelmet két órán át. Nemsokára többen jöttek ki a pincéből libasorban. Az ór intett, hogy én is álljak be a sor végére. Mögöttem ő jött és mentünk – arra hátra, a lágeren kívül. Közben egyik is, másik is hátranézett és én tudtam, hogy ugyanazt gondolják, ugyanazt érzik, mint én. Végül is egy mozgókonyhánál álltunk meg – ekkor fellélegeztünk: ha enni adnak, nem lesz kivégzés. Csak hónapok múlva tudtam meg egy német-francia tolmáctól, aki akkor éppen a parancsnokságon volt, hogy komolyan szó volt agyonlövésről: Spionage... spionage. A szerencsém az volt, hogy az álldogá-

lásban olyan nyugodtnak látszottam, mint egy darab fa. – Hazaérve tudtam meg, hogy akkor néhány hete halt meg édesapám és ugyanezekben a napokban, amikor velem ezek történtek, édesanyám nagyon sokat sírt. Nővérem azt hitte, hogy apámat siratja még mindig és szinte szemrehányóan mondta: anya, hát ne sírj már, hiszen apa jó helyen van! Anyám könnyek közt válaszolt: „nem is apátokat siratom, hanem Lajcsival van valami baj.” Az étkezés után mindnyájunkat visszavittek a pincébe. Másnap a társaim sorban szabadultak. Egyedül maradtam. Az öt nap alatt, amíg a pincében voltam, még kétszer kaptam enni és egyszer inni. Lassan rájöttem, hogy ez tulajdonképpen az elmaradt lelkigyakorlat. Életemben itt éreztem magam legközelebb az Istenhez és itt értettem meg Szent Ferencet, hogy mi „az igazi boldogság”. Itt tudtam életemben legjobban imádkozni, de ehhez éhesnek kell lenni és elhagyottnak. Tulajdonképpen ott felejtettek. Harminchat órán át nem nyitotta rám az ajtót senki. Akkor benyitott egy francia katona, ijedten bámult és szó nélkül visszakozott. (Ciszter reverendában voltam). Kis idő múlva egy nem éppen bizalomkeltően öltözött egyént csuktak mellém. Arra gondoltam, hogy talán ezért kellett ennyi ideig itt maradnom, hogy vele találkozzam. Kissé kényszeredetten éppen beszélgetni kezdtem vele, amikor kiderült, hogy inkább ő került azért ide, hogy az én gondviselésem legyen: már jött is értem az előbbi katona és a parancsnok elé vitt. Az persze semmit sem tudott rólam, tőlem kérdezte, miért kerültem a pincébe. Közben t.i. az előzőket leváltották. Visszakerültem a lágerbe társaimhoz. Azok nagy örömrivalgással fogadtak. Már azt hitték, talán nem is élek, – pedig csomagolni kell, holnap indulunk „haza”. Igen, haza – és ezután következett még kilenc hónap franciaországi fogság. Erről azonban csak egy-két mozaikot.

A francia katonaságról a leglesújtóbb a véleményem, viszont a francia papságnak minden tiszteletem. Depot 33. Dieppe Seine inférieure. Harmincezer lakosú tengerparti kikötő, ahol a németek partra szálltak. A főplébánia egyik káplánja – olyan 30 év körüli félkarú katona pap – a lelkigondozónk. Karácsonykor a fogolytábor kápolnájában nekünk mondta az éjféli misét. Franciául beszélt egyik oldalán magyar tolmács, a másikon német. A mise végén rázendítettünk: „Isten áldd meg a magyart!” Ha a falaknak szíve lett volna, az is meghasad, úgy harsogott, úgy zokogott az ének. A francia pap már kifelé tartott, de olyan hirtelen visszafordult és teljes hévvel újra kezdett beszélni. Nem kellett már tolmács, mindent megértettünk.

Engedélyem volt, hogy egy puskátlan őr kíséretében bármikor kimehettem a kórházba meglátogatni betegeinket. Ott tudtam meg, hogy a francia kórházi pap magyarul gyóntatja a gyerekeinket. Meglátogattam. Finom kávét kaptam vajas káláccsal, aztán előhozta a lelkítükröt. Bilingvis volt. A gyerek ujjával mutatta a bűnt a magyar szövegben, ő meg olvasta franciául. Kérte, hogy ezután már inkább én

gyóntassam őket, ő meg majd áldoztat másnap. - Hát volt is rá alkalom. - Egyszer egyik sarokból németül szólítanak. Egy aknaszedő német katona feküdt az ágyban. Fehér kötéscsomó az egész ember, csak a szeme látszott ki. És milyen boldog volt, hogy németül gyónhatott. Ekkor éreztem, milyen nagy is a pap hatalma, milyen vigasztaló a vigasztalanságban is.

Karácsonykor egész kis csapattal mentünk ki a kórházba. Karácsonyi énekeket énekelgettünk a magyar betegeknek, majd a végén a németek kedvéért elénekeltük a „Stille Nacht”-ot. Megrendülve hallgatták, egyszerűen csak egy német alétan fordult le az egyik ágyról.

Engem legjobban egy kis cigánygyerek rendített meg. Csiszár Pistának hívták. Tüdőbajt szerzett a „Sáros-láger”-ban. Mindenki undorodott tőle, csak egy Zoli nevű gyerek ápolgatta hűségesen. Áldotta is a Pista Zolit, csak azt panaszkolta, hogy a köpőbüksznijét nem akarja kiüríteni. Szóra állítottam Zolit. Sírva mentegetőzött: „Tisztelendő úr, én mindent megcsinállok a Pistának, mert ő is ápol, amikor olyan lázas voltan, de a büksznijét nem tudom kiüríteni, – fölfordul a gyomrom. Ettől kezdve minden üres konzervdobozt összeszedtem a lágerban, hogy Zolinak legyen minden alkalommal másik, ha eldobja, amelyik megtelt. – Meg is gyónt a Csiszár Pista, búcsúlevelet is írt az anyjának, el is temettük szépen, de a levelet nem tudtam kézbesíteni itthon. Úgy látszik a Pista anyja előre ment helyet készíteni a fiának.

Volt még egy másik levante halottunk is, egy fehérvári fiú. Ekkor voltam életemben először hullakamrában. Mutatták, hogy menjek csak arrafelé, a folyosó végén majd megtalálom, de nem jött velem senki. Meg is találtam. Egy üres szobában őt halott feküdt egy nagy asztalon, teljesen meztelenül. Kerestem melyik lehet a magyar. Könnyen megismertem, csak egy volt köztük olyan gyerek-fiatal. A mellét szakította át az akna, amint föléje hajolt, hogy letegye és elejtette. Mikor a kamrából visszaértem a levegőre, – igen nagyot sóhajtottam. Másnap már nem vitték ki a gyerekeket aknába szedni.

Itthon: Még egy gyónásról szeretnék beszélni. A dudari szénbányában dolgoztam 1951 aug. 27-től 1953 januárig. Ez alatt az idő alatt volt Kardosréten az a híres „magyar mise”, amelyre az első magyar ordinárius (dallamát és szövegét) Ékes Alán borzavári pappal Horváth Mihály kardosréti pap készítette. A misét Badalik püspök-atyja is végighallgatta Máté János irodaigazgatóval – nagy megilletődéssel és elismeréssel. Mise után szerény vacsora volt a papszobában. A püspök atyán és irodaigazgatón kívül csak négyen ültünk az asztalnál, mind kirúgott papok. A beszélgetésből püspök-atyának csak egy mondata maradt meg bennem: „Meggyőződése, hogy azok a papok, akiket most kirúgtak jobban jártak, mint azok, akik bentmaradtak.” Ő most már tudja, hogy igaza lett-e, vagy tévedett.

Ezen a kardosréti misén volt a „fekete Dominus vobiscum”, – amint a kardosréti gyerekek mondták, – mert a misét én mondtam és a tenyerem rovátkáiból nem

39. kép. Bányászok a dudari bányában

tudtam kimosni, hogy bányász vagyok. Ekkor volt az a másfél évnyi idő, amikor Nagyesztergáron úgyszólván minden bányász eljárt a vasárnapi misére, és elvégezte a húsvéti gyónást.

Egyik este, amint úgy 11 óra tájban a műszakról hazajöttem a volt gazdaasszonyom várt a kiskapuban. Tessék jönni gyóntatni a Kecsehegyre, mert a bányafrontszerelő (nevét elfelejtettem) felesége haldoklik. Ne tessék haragudni, hogy eljöttem. Mondták, hogy ne menjek most, mert a tisztelendő úr biztosan fáradt a műszak után – talán el sem jön – de én mondtam nekik: nem olyan ember ő, ismerem, biztosan eljön. Kicsit megmosakodtam és mentem. Tüdőbaj. Egyetlen leánykája nyolc éves, tavaly volt elsőáldozó. Folyik a gyónás. „A férjem nem akart több gyereket... Nem éreztem, mintha valami különös történt volna velem, nem is szántam jóslatnak, de úgy éreztem, hogy ezt kell mondanom: „Nem fog meghalni, mert még kötelessége van itt a földön! Beszélje rá a férjét, egyezzen bele, hogy legyen még gyerekük.” – Az asszony fölépült, – tüdőbajosoknál ilyesmi előfordul. Jó pár hónap múlva újra hívatnak. Megint minden ugyanúgy történik. Az asszony újra fölépült. Mikor jó idő múlva harmadszor is hívatnak, az asszony ragyogó arccal fogad: „a férjem beleegyezett és sok év óta most ő is szeretne gyónni és úgy szeretném, ha holnap mind a hárman együtt áldozhatnánk.” -És nem mertem harmadszor is mondani, hogy nem fog meghalni. Másnap mindhármukat megáldoztattam, azután azt mondtam az asszonynak: „Most én szeretnék kérni valamit magától: Ha az Úristen mégis magához szólítaná, járjon közbe Nála értem, hogy a bányában is pap tudjak maradni. Maga tudja, milyen nehéz az... Az asszony

hamarosan meghalt és pár napra rá megkaptam a bányában azonnali elbocsájtásomat. Hálából elmondtam egy miatyánkot az asszonyért és másnap bementem az Igazgatóságra. „Ha hozzájárulással kiadják a munkakönyvemet, elfogadom a fölmondást.” Meglepődve gyorsan kiadták a könyvemet, mert szerződött munkást csak fegyelmi úton lehetett volna elbocsájtani. Utólag tudtam meg, hogy már készen volt a hamis jegyzőkönyv, hogy a bírósági eljárást megindítsák, ha netán nem fogadnám el a fölmondást. Ismertek, hogy nyakas ember vagyok. – Később azt beszélték a bányászok, hogy az igazgatóságot letolták elbocsájtásom miatt. „Mi büntetésből bányára ítéljük a papot, nektek volt egy papotok, azt is kirúgtátok.

Tudom, hogy a privat-kinyilatkoztatást csak annak kell hinnie, aki kapja. Tudom, hogy ez nem is privat-kinyilatkoztatás... de én hiszem, hogy ez a bányász-asszony intézte el a bányából való szabadulásomat.

Befejezésül legyen szabad még valamit elmondanom, ami még az előzőnél is kevésbé privat-kinyilatkoztatás.

Özséb mester elment. Magiszterem volt. A fél Zirc nála gyónt. Valaki azt mondta, szelíd jóságában mindig mentegette a gyónókat: „Aber nicht mit Absicht.” – de ugye nem szándékosan... Hogy én ilyenkor mindig elkések! Mikor már nagyon gyenge volt, meg akartam látogatni, hogy őt is megkérjem, járjon közbe értem, ha hazaér. Elkéstem, elment. – Jó sokára álmomban novíciussétán voltunk. Egy alagútban a gyalogjáró egyre keskenyebb és meredekebb lett. Már igen nehezen és csak félve mentem fölfelé... És akkor az úttestről Özséb mester fölnyújtotta a kezét: „Fogja meg a kezemet, és majd jó helyre vezetem...”

Én hiszek a szentek egységében, hiszem, hogy üzenete volt.

Rokonai Simon 1972. augusztus

Ez volt Rokonai Simon Lajos élettörténete tömören.

1972 nyarán – amikor augusztusban Simon atya nálunk találkozott Kukoda Miklóssal⁹² – hagyta nálunk ezen életrajzát.

⁹² Horváth Konstantin 1936. augusztus 31-i bejegyzésében, a Bernardium újdonsült igazgatójaként számba veszi, kik lesznek 'fiai', „ezen első évemben [...] gyermekeim”: „Kukoda Miklós, a megfontolt, kissé kritikus, magára tartó, figyelő, kissé zárkózott, de nemes, munkás, derék fiu” (Horváth, V., 25).

A ROKONAI VISSZAEMLEKEZÉST HITELESÍTŐ ALÁÍRÁS

Ezen a kardosréti misén volt a „fekete Dominus vobiscum”, - amint a kardosréti gyerekek mondták, - mert a misét én mondtam és a tenyerem rovátkáiból nem tudtam kimosni, hogy bányász vagyok. Ekkor volt az a másfél évnyi idő, amikor Nagyesztergáron ügyosztván minden bányász eljárt a vasárnapi misére, és elvégezte a hűsvéti gyónást.

Egyik este, amint úgy 11 óra tájban a műszakról hazajöttem a volt gazdaasszonyom várt a kiskapunban. Tessék jönni gyónatni a Kecekehegyre, mert a bányafrontszerelő (nevét elfelejtettem) felesége haldoklik. Ne tessék haragudni, hogy eljöttem. Mondták, hogy ne menjek most, mert a tisztelendő úr biztosan fáradt a műszak után - talán el sem jön - de én mondtam nekik: nem olyan ember ő, ismerem, biztosan eljön. Kicsit megmosakodtam és mentem. Tudóbai. Egyetlen leánykája nyolc éves, tavaly volt elsőáldozó. Folyik a gyónás. „A férjem nem akart több gyereket... Nem éreztem, mintha valami különös történet volna velem, nem is szántam jóslatnak, de úgy éreztem, hogy ezt kell mondanom: „Nem fog meghalni, mert még kötelessége van itt a földön! Beszélje rá a férjét, egyezzen bele, hogy legyen még gyerekek.” - Az asszony fölépült, - tudóbajosoknál ilyesmi előfordul. Jó pár hónap múlva újra hívatnak. Megint minden ugyanúgy történik. Az asszony újra fölépült. Mikor jó idő múlva harmadszor is hívatnak, az asszony ragyogó arccal fogad: „A férjem beleegyezett és sok év óta most ő is szeretne gyónni és úgy szeretném, ha holnap mind a hárman együtt áldozhatnánk.” - És nem mertem harmadszor is mondani, hogy nem fog meghalni. Másnap mindhármukat megáldoztattam, azután azt mondtam az asszonynak: „Most én szeretnék kérni valamit magától: Ha az Ursten mégis magához szőlitaná, járjon közbe Nála értem, hogy a bányában is pap tudjak maradni. Maga tudja, milyen nehéz az... Az asszony hamarosan meghalt és pár nappal rá megkaptam a bányában azonnali elbocsátásomat. Hálából elmondtam egy miséinket az asszonyért és másnap bementem az Igazgatóságra. „Ha hozzájárulással kiadják a munkakönyvemet, elfogadom a fölmondást.” Meglepődve gyorsan kiadták a könyvemet, mert szerződött munkást csak fegyelmi úton lehetett volna elbocsátani. Utólag tudtam meg, hogy már kétszer volt a hamis jegyzőkönyv, hogy a bírósági eljárást megindítsák, ha netán nem fogadnám el a fölmondást. Ismertek, hogy nyakas ember vagyok. - Később azt beszéltek a bányászok, hogy az igazgatóságot letolták elbocsátásom miatt. „Mi büntetésből bányára ítélik a papot, nektek volt egy papotok, azt is kirúgtátok.

Tudom, hogy a privat-kinyilatkoztatást csak annak kell hinnie, aki kapja. Tudom, hogy ez nem is privat-kinyilatkoztatás... de én hiszem, hogy ez a bányászasszony intézte el a bányából való szabadulását.

Befejezésül legyen szabad még valamit elmondanom, ami még az előzőnél is kevésbé privat-kinyilatkoztatás.

Özséb mester elment. Magiszterem volt. A fél Zirc nála gyónt. Valaki azt mondta, szelíd óságában mindig mentette a gyónókat: „Aber nicht mit Absicht.” - de ugye nem tándékosan... Hogy én ilyenkor mindig elkések! Mikor már nagyon gyenge volt, megcartam látogatni, hogy őt is megkérjem, járjon közbe értem, ha hazaér. Elkéstem, elment. - sokára álmomban noviciussétán voltunk. Egy alagútban a gyalogjáró egyre keskenyebb és redekebb lett. Már igen nehezen és csak felve mentem fölfele... És akkor az úttestről séb mester fölnyújtotta a kezét: „Fogja meg a kezemet, és majd jó helyre vezetem...” Én hiszek a szentek egységében, hiszem, hogy üzenete volt.

ez volt Rokonai Simon Lajos élettörténete tömören.

1972 nyarán - amikor augusztusban Simon atya nálunk találkozott Kukoda Miklóssal - ta nálunk ezen életrajzát.

Poll László 164.138 AH
84.15 Nagyesztergár
Hungary ut 3.

VESZPRÉMI FŐEGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR SEMATIZMUSA

<https://sematizmus.veflevertar.hu/>

Névváltozatok

Rokonai Lajos Simon

Születés ideje

1909-06-12

Születés helye

Pancsova

Szentelés időpontja

1928-08-29

Egyházmegye

Veszprém

Róla szóló bibliográfia

Schematismus Congregationis de Zirc S. Ordinis Cisterciensis ad annum scholarum 1942/1943. 258

RÉSZLETEK TÓTH TIHAMÉR A VALLÁSOS IFJÚ CÍMŰ
MUNKÁJÁBÓL

Kiskerek, nagykerék

Milyen krétás a kezed, Lajcsi – szólta a parancsnok úr az idősebb Pesztalicshoz. – Parancsnok úr kérem, az őrsi-ládában széthullott a krétacsomó; most raktam rendbe s az látszik meg az ujjamon. – Tudod-e, Lajcsi, mily érdekes dolgot látnál, ha mikroszkóp alatt megvizsgálnád azt az ujjadra tapadt kréta- port? Ezernyi ezer apró, ma már nem élő állatocskák csigaháza ez a kréta- por. Anglia fehér sziklái ilyen, százezer évek előtt élt billió meg billió kis állatka páncéljaiból állanak. – Igaz is, tessék nekünk beszélni valami érdekeset – szólalt meg Alszegebv Zsolt. A múlt éjjeli őrsegen olyan szépeket tetszett beszélni a csillagokról a »Sirályok«-nak. – Ejnye, Zolti, honnan tudod te azt? Hiszen mélyen aludtál ... – Mondta Gyula. És tessék most nekünk, a »Pacsirták«-nak is beszélni. – Igazán, parancsnok úr, tessék beszélni ... – rimánc kodott Zolti mellett Péterffy, Bittenbinder, meg a kis Pesztalics is, akik ugyan más őrsebe tartoztak, de éppen vizitálni voltak a Pacsirták sátrában. – Hát nem bánom, fiúk. De most nem a szörnyű nagy csillagokról fogok beszélni, hanem az olyan láthatatlan kis, piciny lényekről, aminőből jó pármilliónak házikója ragadt az elébb a Lajcsi krétás újjára. Reám ezek a piciny lények

még nagyobb hatást tesznek, mint az óriási nagy világtestek. Hiszen kétségtelenül bámulva látjuk az emberi test, vagy csak egy állati szervezet nagyszerű berendezését is; ilz égitestek nagy birodalma is megsemmisítőleg hat büszkeségünkre ; de mennyivel megdöbbenőbb, fönségesebb értés vesz erőt rajtunk, mikor az élethez szükséges bonyolult berendezést, a csontvázat, az ereket, idegrendszert, izmokat, szívet, szemet stb. összesűrűsítve találjuk egy olyan kicsiny élőlényben, amelyik szemmel nem is látható. A vizsgáló ember egyszerűen elnémul az előtt a fölényes hatalom előtt, amely e végtelen piciny lényekben játszva oldja meg az élet legnehezebb problémáit. Azonban nem is én akarok ezekről beszélni, hanem itt van nálam Gárdonyinak egy érdekes könyve; abból majd Péterffy Gida felolvas néhány oldalt, amelyik éppen ezekről a titokzatos kis lényekről szól. A fiúk leheveredtek Péterffy szalmazsákja körül, ő meg, mint ilyenkor illik, köhintett egy párat és elkezdett olvasni.”

Tóth Tihamér (1926). *A vallásos ifjú. 1.* Budapest: Szent István Társulat. 23–24.

A lebegő légy s egyebek

Ma délelőtt – gyönyörű napsugaras időben – nagy zajjal állta körül egy csomó fiú Róka Gyulát, vagyis inkább a mikroszkópját, amit magával hozott a táborba. Gyula ugyanis észrevett egy ritka, fecskefarkú lepkét s negyedórai hajsza után végre is elfogta egy dombtetőn. Lihegve, izzadva jött vissza a táborba: – Alaposan kifárasztott a betyár! Olyan magasan jártam utána, hogy majdnem nekiszaladtam a Napnak ... – Ojjé! – nevetett a Gyula őirse. A lepke szárnyából aztán egy csipetnyit a mikroszkóp alá tettek és ez okozta a csödületet. – Te Gyula, hadd nézzem már én is! Igazán olyan csodaszép? – Hogy szép-e? Mesés! Bámulatos! Látjátok, fiúk – szólt a parancsnok úr. – A múltkor a szörnyű nagy csillagok ejtettek minket bámulatba, most meg a mérhetetlen apróságok. Nézzétek is meg jól azt a lepkeszárnyat, annak finom felépítését. Nincs az az emberi művész, akinek alkotása csak meg is tudná közelíteni. Éppen az a nagy különbség van a kettő között: az emberi mű csak addig szép, míg nagyjából, messziről nézzük; tedd mikroszkóp alá a legszebb Munkácsy-képet, vagy a leghíresebb Canove-szobrot s mit látsz? A képen összevissza mázolt vonalakat, a szobor arcán durva barázdákat. De ha a Teremtő művét, egy igénytelen virágkelyhet, egy pókhálószálat, egy lepkeszárnyat, egy vízcseppet teszünk a mikroszkóp alá, eláll a lélekzetünk a rend s célszerűség feltáruló szépségei előtt. Így értette Diderot, a hitetlen francia író, mikor ezt mondta: »A lepke szeme és szárnya elég ahhoz, hogy egy istentagadót összemorzsoljanak«. – Kérem, parancsnok úr, tessék csak idenézni ! – kiáltott bele Liska Zoli; – itt egy

légy áll a levegőben. Olyan, mintha fel volna függesztve, de a fonalat nem látni. És olyan érdekes hangot ad ... Zoli felfedezésére persze minden fej a jelzett irányba fordult és mi sem természetesebb, minthogy a megriasztott légy egy hatalmas ívvel megfordult s 4 m-rel tovább lendülve, most már tisztes távoból ismét megállott a levegőben. – Maradjatok csak nyugton, fiúk; ez nagyon érdekes légyfaj. Valóban «lebegő légy» (syrphus pyrastris). És föl van függesztve a levegőben, ahogy Zoli gondolja? No nem! Ellenben ez a picinyke állat olyan gyorsan csapkodja a szárnyát, hogy szinte meg tud állani egy helyben. Te, Zoli, emelgesd csak gyorsan a karodat, mintha szárny volna. Hányszor bírod felemelni egy másodperc alatt? .. Ötször? ... Csak? És mi az? Hogy máris fáj a karod? És tudod, hogy ez a kis légy hányszor csapja le s emeli fel szárnyát másodpercenként? 440-szer! – Jé! – csodálkozott Tika álmélkodva. – Ez nem lehet! De különben is hogy számították ki, hogy pont 440-szer? – No, hát azt nem volt nehéz kiszámítani. A szárny rezgésével kb. «a» hangot ad a légy; ehhez pedig másodpercenként 440 rezgés kell. Hanem menjünk csak vissza az előbbi gondolathoz, ahonnan a Zoli kizavart minket. Ha lemosunk egy gyümölcsöt, a víznek 1 cm²-jében kb. 6 000 000 baktérium található. Ahol a föld nedves, ahol a fal nyirkos, ahol a mi szemünk talán még a vizet meg sem látja, ott a mikroszkóp alatt nagy tavak, egész Balatonok s Lago Maggiorék vannak, amelyekben a hihetetlenül kicsiny baktériumok élnek nyüzsgő eleven életüket. Ilyenkor értjük igazán a régi distichon igazát: Ludit in exiguis divina potentia rebus, Maximus in minimis cernitur esse Deus. Vagyis magyarul? No, Laci, te jó latinista vagy. »Az isteni hatalom játszik a kis dolgokban; Isten a legnagyobbnak a legkisebbekben látszik.« – Helyes. És az egész természet tele van elképesztő esetekkel. Például az V. osztályban egy egész évig tanultok növénytant: ez mérges, az nem mérges növény. És mégis aligha találkoznék valaki közületek. aki biztossággal meg tudná különböztetni a növényeket. Mi az, Pista? Te meg tudnád? No, csak emlékezzél a múlt heti gombászásra, amikor egy légyölő galócára azt mondtad, hogy finom csiperke ... – Sárgacsőrű! Sárgacsőrű! – kiáltott Karcsi, aki tegnap valamin összekülönbözött Pistával. De a parancsnok úr rögtön lefogta Karcsit : – Először is a cserkészek nem csúfolják egymást! Aztán ha már csúfolódtál, az lesz a büntetésed, hogy meg kell mondanod, miért sárgacsőrű a kis madár. Nos? Igen! A kis madárfiókák csőrén miért van az az élénk sárga sáv? ... Látod, nem tudod! Meg mikor kitátják éhes szájukat, nézd csak meg, mily élénk piros a szájpadrásuk. És minél sötétebb fészekben laknak, annál elevenebbek ezek a színek; sőt Ausztráliában van egy olyan pintyőke faj, amelyiknél a fiókák csőrének széle valósággal világít. Hát tudjátok, mire való ez? Arra, hogy mikor az anyamadar hazatér s zsákmánnyal megrakodva ott kering a kitátott szájak fölött, a keserves munkával elfogott bogárkát s más jófajta madáreledelt pontosan be tudja célozni az éhes fiókák világító torkába. Mily nagyszerű gondolata ez az apróság is a mindenkivel

törődő isteni Gondviselésnek! De térjünk csak vissza a növények osztályozására. Mi nem tudunk biztosan különböztetni mérges és hasznos közt, s íme, az ökör tanulás nélkül is nagyszerűen érti a dolgot. Linné azt állítja, hogy az ökör 276 féle fűvet megeszik és 218 félehez nem nyúl, mert az ártana neki. Ez már csak hallatlan növénytani ismeret! Egyéb dolgokban meg – szegény – »olyan buta, mint az ökör«. Vagy itt van a birka, amelyik 387 féle zöldséget megeszik s 141 félére nagy elővigyázattal kikerül; egyéb dolgokban azonban »olyan buta, mint a birka«. És a kecske! 449 féle fűvet megeszik, 126-hoz nem nyúl. Tegnap, mikor az utólag érkezett tíz-személyes sátrat állítottuk fel és a Pesztalics Lajcsi ásója egy hangyabolyt emelt ki, ti magatok sem tudtok hová lenni a csodálkozástól: micsoda pompás, emelettel, folyosókkal ellátott palotát építenek ezek a kis állatok maguknak! Hátha még egy hód lakást láthatnátok, vagy akár csak a függőcinke művésziesen épített fészket! Nem is szólva a tölcse-sodró bogárról, amelyikről a múltkor beszéltem s amelyik tojásai s lárvái részére felső matematikai számítással vágja ki a levél alakját s csavarja tölcse-sérré. Mondjátok, fiúk, honnan tudják ezek az igénytelen állatok ezeket a meglepő dolgokat? Tanulták? Hol? Melyik egyetemen? Ugye, csak kutató lélekkel kell szétnézni a nagy természetben s egy kis bogárka ügyességében is mily imára hangoló szépségben nyilvánul meg a teremtető Isten fönsége! És honnan tudja szep-temberben az a kis fecske, amelyik a Nagy Alföld egyik tanyai házának eresze alatt csak a nyáron látott napvilágot, hogy néhány hét múlva itt hideg, kietlen idő lesz, fagyos hó borul az Alföldre, jó lesz innen továbbállni! Soha telet még nem látott. Ki mondja hát neki, hogy jön a tél? Nem jut-e itt önkéntelenül eszetekbe az Úr Jézus kedves tanítása a mennyei Atyáról, aki gondozza a mezők liliomait s az ég madarait? És a fecskék felkerekednek. De hová menjenek? Délre, melegebb hazába. De ki súgta ezt meg nekik? És merre van dél? Miki feszengeni kezdett. De a parancsnok úr folytatta: – No, elhiszem, Miki, az órádról megmondod. De a fecskének nincs órája és nincs iránytűje és mégis nekivág a magas légnek s ezer kilométerek után, eltévedés nélkül megérkezik Afrikába. Ki mutatta neki az utat? És honnan tudja a szúnyog, meg a szitakötő, hogy petéiket vízbe kell hullatniok, mert csak a vízben fejlődhetnek ki, holott egyébként mindkettő fél a víztől, mert benedvesíti szárnyukat. És a kis tengeri teknősbéka, amelyik éppen most kelt ki a forró homokban lerakott tojásból, honnan tudja, merre van a tenger? Pedig amint kikelt, gondolkodás, tanakodás nélkül, egyenesen nekiindul a soha nem látott, s néha mérföldnyire eső tengernek. Nos, és Novák Lacit is kérdezzétek meg, hogy mit talált tegnapelőtt a hörcsög földalatti lakásában. – Jé, azt még nem is mondta el – kiáltottak a fiúk. – Pedig nem mindennapi zsákmányra akadtam, amikor felástam a lakását – mondja Laci. Sokat ne mondjak, legalább fél kg. búza volt benne elraktározva. De – érdekes – minden búzaszem hegye le volt harapva. – Persze, azt már tanultuk, – szólt bele Waigand Jóska – éppen ott rágja el, ahol a csíra van,

hogy a spájzában ki ne csirázzék. – »Tanultuk« – szólt a parancsnok úr. Ti tanultatok. De hol tanulta ezt a hörcsög? És halljatok csak más példát is. Tudjátok, hogy a kis csirke alig dugja ki csőrét a tojásból, azonnal mag után szaladgál, a kis kacsza meg rögtön úszni kezd. Ezeket nem eteti anyjuk egy napig sem. Miért? Mert sokan vannak, úgy, hogy a szülők nem győznék az etetést. Hát ki tanítja meg a kis csirkét már a legelső pillanatban az élelemszedésre, mikor a keveset tojó madarak (pl. a galamb) fiókáit bizony sokáig kell a szülőknek táplálniok! Tehetik. Kevés a fiókájuk. És mondd csak, Jóska! Megfigyelted-e már a kacsát, mily sokszor húzza végig csőrét a szárnyán? – Ja? Amikor mosakodik? – De nem mosakodás az, pajtás! A szájában zsír mirigy van s az abból kiömlő zsírral keni be magát, hogy a víz tollai közé ne menjen s így könnyebben tarthassa magát a vízszínen. Ki tanította meg a kacsát erre az ügyes fogásra? Honnan tudja azt a kacsza, hogy a víz lepereg a zsírról? – Jaj, jaj – kiáltott fel Jóska ebben a pillanatban s olyat ugrott oldalt, hogy kevés hijján a konyhatűzbe nem lépett. – Mi az Jóska? Megkavarodtál? – Jaj, parancsnok úr, egy szörnyű denevér röpült felém. Majdnem a hajamba csimpaszkodott. No a fiúknak sem kellett több. – Jé! Jóska fél a denevértől – kezdték volna heccelni. De a parancsnok úr közbeszólt : – Délben denevér? Te, Jóska! Verréb volt az! De látjátok, a denevérről is nagyszerűen gondoskodott Valaki – a mennyei Atya. Hogy vékony szárnya igen hamar törékeny ne legyen, az orra mellett levő mirigyből olajat izzad ki s azzal olajozgatja a szárnyát. Honnan tudja azt a denevér, hogy jó lesz időnkint beolajozni a szárnyát? Látjátok, fiúk, az igazi cserkész ilyen szemmel jár-keel a nagy természetben. Érdekes! – szólalt meg rövidke csend után Lajcsi. Valahol azt olvastam, hogy mindezt meg lehet magyarázni az állatok intelligenciájával. És csak most jutott eszembe a csattanós cáfolat erre. Nem lehet intelligenciáról szó, ha más dolgokban meg elképesztően ostobául viselkednek. – Teljesen igazad van, Lajcsi. A postagalamb nehézség nélkül hazarepül Spanyolországból Belgiumba; s ugyanez a galamb, amely száz meg száz km-es úton el nem téved, ha galambfogó kalitkába kerül, nem tud kikerülni a legprimitívebb csapóajtós kalitka zegzugából. Hát lehet itt intelligenciáról beszélni? A tyúk messziről észreveszi a héját, mikor emberi szem még semmit sem lát; de viszont ha gipsztojást tesz alá, »tyúk-eszével« nem veszi észre a csalást s szépen elül rajta, hogy kiköltse. A gramofon szép darabokat énekel el. »Intelligens« a gramofon? Nem. Hanem az alkotója az. Az állatok sok esetben elképesztően okosak. Ők azok? Nem, hanem végtelenül bölcs Alkotójuk az.

Tóth Tihamér (1926). *A vallásos ifjú. 1.* Budapest: Szent István Társulat. 59–64.

MAGYAR CSERKÉSZ HÍRADÁSA

A szakács különpróba verseny eredményei:

A „Nagytábori Zsebkönyv” előírása szerint a verseny elméleti volt. A versenyzők öt kérdést kaptak. I. Készítendő étlaptervezet 1 hetes táborozásra 14 személy részére – nyersanyag mennyiség táblázattal. II. A tábornak (20 ember) ajándékozni egy egész szarvast. Mihez kezd vele? III. Előkelő vendégek (15 sz.) érkeznek. Vacsorára készítendő bécsiszelet és palacsinta. IV. Őrsi hiken (8 sz.) jó vacsora készítendő a fáradt fiuknak. Rendelkezésre áll: zöldpaprika, paradicsom és kolbász. V. Bármily jó volt is addigi főzésük, valaki a „Cuki”-ban megbetegedett. Három napon keresztül tábori dietikus kosztban kell részesíteni. A versenyzők dolgoztak cca 1½ órán át. *I. csoport.* Bruhács János 10. (18), Róka Róbert 254. (17), Legár Béla 37. (16), Sima Imre 2. (15), Grisoni [Itália] (14), Szennik Jenő 26. (14), Pesztalics Lajos 254. (14), Boros István 22. (14), Schreiner István 22. (14), E. Frua [Italia] (14). *II. csoport.* Molarcsik József 5. (13), Kovács Zoltán 134. (13), Igérth Károly 552. (13), Varga Sándor 37. (13), Pap Endre 14. (13), Tóth Bertalan 174. (12), Siska Zoltán 254. (12), Békefy Benő 7. (12), Léber Károly 13. (12), Zerkovitz Péter 2. (12), Harangozó Zoltán 14. (12), Pesztalics József 254. (11), Kürtös Sándor 451. (11), Zolnai Ferenc 248. (11), Gyulai Pál 26. (11), Berente József 118. (11). *III. csoport.* Ösy Károly 3. (10), Réger Dezső 13. (10) Böhm Viktor 2. (10), Ablonczy Endre 134. (10), Bense Sándor 118. (10), Bakos István 198. (10), Demény Gyula 14. (10), Sogliani [Italia] (9), Volni Gyula 15. (9), Koncz János 13. (9), Dudás József 14. (9), Szecskó János 198. (8), Horváth Lajos 5. (8) Findura Zsigmond 248. (8)

Forrás: *Magyar Cserkész* 1926. augusztus 1. 7(16–17) 250.

RÁCZ SÁNDOR NAPLÓTÖREDÉKE

„A fájdalom vonata”
Naplótöredékek

1945. február 14., szerda: Zircen azt dobolták, hogy minden menekülni kell hagynia Magyarországot, s Németországba kell mennie! Sokszor van légiriadó. Már megszoktuk. Nem bújunk el, hanem kiállunk az apátsági főépület elé, s innen nézzük a repülőgépeket. Szabályos kötelékben nyugatról jönnek. Rengeteg repülőgép ment el már ima. Az apátsági templom lehet egy támpont, mert itt szétválnak, s V-alakban két csoportra oszolva folytatják útjukat. A kísérő vadászok szabad szemmel alig láthatóan csak csillognak fenn, rettentő magasságban . . .

Február 19.: A zirci apátságba érkezett Kunder Antal nyilas miniszter. Itt ebédelt. A társalgóban hosszú ideig tárgyalt a rend főapátjával. Február 20.: Megint pereg a kisbíró dobja. Azt hirdeti ki, hogy az 1927–1930-ban született férfiakat február 21-től 25-ig viszik ki Németországba. Február 24., szombat: Légiriadó légiriadót ér. Az apátságban elhelyezett német hadikórházba egész nap szállítják a sebesülteket. Borzalmas emberi roncsokat hoznak a frontokról a katonai mentők. Az orvosok megfeszített erővel dolgoznak. Meg sem várják, hogy hasson az altató, máris sikolt és harsog a csontvágó fűrész, s ordít a sebesült, akit reggelre a folyosóra löknek – halva. A megmerevedett hullákon bukácsolunk munkába menet a sötétben . . . Február 27., kedd: Azt dobolta a kisbíró: Minden 1926-1930-ig született férfinak február 28-án a vasútállomáson kell lennie, élelemmel, jól felöltözve. Pokrócot is vigyenek magukkal. Az apátsági inastársaim remélik, hogy lefűjják ezt is, vagy elfelejtik . . .

Február 28.: Bizony nem fűjták le! Elérkezett ez a kegyetlen nap. A falu olyan, mint egy felbolygatott méhkas. Gyalogos fiatalok szülei – többnyire az anya és a nagyszülők – kíséretében, megpakolva az állomás felé tartanak. Itt mennek el az apátság mellett a vidékiek lovas-, ökrös- vagy tehénfogatokkal, siralmas az egész környék. Teli a falu nyilassal, tábori csendőrrel, felfegyverzett német katonával. A vasútállomás bejárata előtt leállított gépfegyver, gyomrából hosszú heveder lóg ki. Ki kell vinnem Rokonai Simon, Nagyesztergáron működő cisztercita szerzetesnek az útiélelem-csomagját, mert ő is elkíséri az ifjúságot Németországba. Keresem Simon atyát, de sehol sem találom. Az állomáson szomorú emberek sokasága. Minden vagonra ki van írva, hogy melyik falubeliek foglalják el: Dudar, Bakonynána, Csesznek, Porva, Borzavár, Nagyesztergár, Zirc, Lókút. . . A zirci járás minden helységéből elhurcolják a fiatalokat, gyerekeket. Közöttük sok, éppen hogy csak betöltötte a 14. életévét. Még rágondolni is rossz, hogy mi lesz ezekkel a gyerekekkel ebben a téli, hideg időben!... Átmegyek a vagonokon a másik oldalra. Simont ott sem találom. Közben ráakadok a zirciek csoportjára. Köztük vannak szobainastársaim is. Gyuszi és Laci menten szaladnak hozzám. – Na, ugye, nem törölték el a dobolást? – heccelem őket. Nincs kedvük viccelődni, nagyon elkeseredettek. – Menj a fenébe! – mordulnak rám. Átveszik Simon atya csomagját, majd odaadják, ha előkerül. Még egyszer elbúcsúzom tőlük. Nehezen válnak el tőlem. Milyen ragaszkodók lettek ezek az apátsági kutyamosók egy másik kutyamosóhoz a bajban! Alig érek ki a vagon sor végére, amikor vezényszavak pattognak. Kemény német és nyilas vezényszavak. A karok még szorosabbra fonódnak. Nem akarják elengedni egymást a szeretett fiúk és szülők. Egy zokogás az egész vasútállomás és a vagonok környéke. Kegyetlen karok lökik széjjel őket. Eltrappolok, nehogy engem is bevágjanak, bár nálam a biztonságom garantáló irat... Mindenkit beternelnek, a vagonajtókat fegyveresek állják el. Elindul a kegyetlen szerelvénny,

a fájdalom vonata. Sírás, zokogás, integetés . . . Már a vonatfüst sem látszik, de a tömeg nem mozdul az állomásról, aztán mintha temetőből térne haza, lassan oszladozni kezd. A lóra feldobják a hámot, az ökörré, tehénre a jármot. A fázós állatok nehezen cammognak, amelyik nem indul, puskatussal biztatják... Átkozott egy világ! Átkozott!

*

Jóval később azt hallottuk, hogy a „fájdalom vonatát” valahol Németországban bombatalálat érte... Akik életben maradtak, s hazakerültek, írják meg kálváriájukat! Várom, s köszönöm beszámolójukat!

Rácz Sándor néprajzkutató, Makó, Hold u. 23. 6900

Forrás: *Napló*, 1984. február 8. 40(32) 5.

INTERJÚK

Interjú Jakab Annával, Jakab M. József egykori levente lányával

Kérdés: Milyen gyakran mesélt az édesapád a régi dolgokról?

Nem nagyon mesélt. Nem szerette, ha régi dolgokról kérdezzük. „Nem kell azal foglalkozni, már elmúlt” – mondta magyarázatként. Amikor Tavasz Józsi bácsi átjött, legtöbbször a feleségével együtt, akkor beszélgettek, amiben Anyu is részt vett a szobában becsukott ajtóval. Öten voltunk testvérek, én voltam a legkisebb. Baráti, jószomszédi kapcsolatot ápoltak Hegyi Gyuláékkal. Hegyi nem járt Nyugaton Apuval, őt malenkij robotra vitték. Ami eszembe jut, hogy édesapám az éhséget többször említette. Németországban ezek a levente fiúk folyamatosan éhesek voltak. Egyszer egy döglött lóból gulyást készítettek. Mindig nagy öröm volt, ha Rokonai Simon a városból élelemmel tért vissza a lágerbe, nemegyszer egy egész talicska rakománnyal. Olyat is mesélt, hogy egy kirakat előtt áll Németországban, mohón nézte az ételt. Megállt mögötte egy német, bevitte őt az üzletbe, és vett neki ennivalót. Hogy ez mikor, hol és hogyan történt pontosan, nem tudom. Az éhezés, az éhség gyakran felidéződött.

Kérdés: Mikor született az édesapád és meddig élt?

1926. augusztus 2-án született Dudaron. Ő az idősebb leventék közé tartozott, betöltötte már a 18. életévét. Az öccsével, Jakab Lászlóval együtt került a kihurcolt leventék közé. László súlyos tüdőgyulladást kapott, és a Vöröskereszt segítségével hazakerült Németországból. Édesapám a többi hadifogoly leventével és Rokonai Simonnal tovább került Franciaországba. A nevében az M betű onnan

van, hogy sok Jakab volt a faluban, és valahogy meg kellett különböztetni őket. Az M különben arra utal, hogy meszes, mivel édesapám nagyapja mészégetéssel, oltottmész szállítással foglalkozott. A mészégető kemencék a falu legszebb helyén voltak, teljes panorámával, fent a kiskősziklán a focipálya fölött. Édesapám 2002. december 27-én örökre elköltözött.

Kérdés: Mi tartotta benne a lelket, mi adott erőt neki a nehéz időkben: a Németországba hurcolásnál, a hadifogságban?

A lány, akit itt hagyott: Kiss P Julianna, az édesanyánk. Tőle búcsúzott el, és amikor megérkezett, hozzá vezetett az első útja. Gyerekkoruk óta ismerték egymást, közel lakott a két család. Édesapám 1946. május 6-án jött haza a hadifogságból, és egy kerek esztendőre rá, 1947. május 9-én házasságot kötöttek. Édesanyánknak Ő volt az egyetlen férfi az életében. Édesanyánk nagyon szép, rendes lány volt. amit az is erősített, hogy a bálokban ő, illetve ők voltak az első táncosok.

Kérdés: Mennyire sikerült kapcsolatot tartani vele a hadifogságban?

Édesapánk írt egy akkor szokványos levelezőlapot, hogy jól van. Nem panaszkodott a keserves körülményekre. Azt mesélte, hogy az ő édesapja megírta neki levélben, az öccse Géza, balesetét, hogy egy gyutaccsal játszott, ami felrobbant, és ez nyomot hagyott az arcán. Édesapám nagyon szerette az öccsét, ezért felkavarta a rossz hír. Nem volt elég neki, hogy lágerben van, még ilyen üzeneteket kapott otthonról!

Kérdés: Milyen gyerekkori emléked van édesapádról?

Legtöbbször a műhelyében volt. Asztalosként dolgozott, de szívesen be üvegezte a kitört ablakokat bárkinek, és rendszeresen kifestette a kis házunkat is. Sokszor ott álltunk mellette a gyalupad szélén, nézhettük, mit, hogyan csinál. Édesapánk úgy tartotta, hogy az asztalosság nem csupán egy kétkezi munka, hanem lelki munka is, mert szív és lélek kell ahhoz, hogy igazi termék jöjjön létre, legyen az egy sublód, vagy egy gyerekkocsi vagy egy képkeret. Úgy emlékszem édesapámra, hogy nem nagyon mosolygott, inkább szomorúnak láttam. Gyerekkori barátnőm szerint szigorú ember volt. Viszont mindig adott magára, amikor csak tehette öltönyben járt nyakkendővel, mandzsetta gombokkal. Az erős fekete haját hajolajjal kente, megfésülte és nagyon szépen fénylett a haja. Nem sok barátja volt, de a környezetében, a faluban megbecsülték. Azokkal szeretett barátkozni, akiknek tartalom volt a szavában. Volt egy villanszerelő, Kiss Lajos, aki technikus végzettséggel rendelkezett. Ő többször járt nálunk. Egy baleset következtében mindkét oldalon, válltól műkeze volt. A másik ilyen személy az asztalosmester, id. Mihók Imre volt, akitől az asztaloságot tanulta. Kiss László magyar- történelem szakos tanár, aki dolgozók esti tagozatán is tanította édesapámat, amikor lehetősége volt elvégezni a 7., 8. osztályt. Először

a bányában kezdett dolgozni vājarként, de a hadifogságban szerzett betegsége miatt, később az asztalos műhelybe került, ahol vezető asztalos lett. Édesapánk a szakmunkásként végezte a feladatait. Rendszerető, becsületes, ember volt, ami látszott az itthoni műhelyén is. Az is ezt a tulajdonságát mutatja, hogy mikor hazatért a franciaországi hadifogságból, akkor készített egy szótárt úgy, leírta az összes francia szót, amit a kint lét alatt tanult, és mellé tette a magyar megfelelőjét. Sokat dolgozott Balatonföldváron, ahova a bányából rendelték ki felettese az elvtársaknak épített házakban, nyaralókban, ahol az asztalos munkákat kellett elvégeznie. Előfordult, hogy elvitte magával valamelyik gyermekét, Jutkát biztosan, nyári szünidőben egy kis nyaralásképpen. Ilyenkor egy hétig nem volt egyedül szegény.

Kérdés: Milyen gyerekkori emlékek jutnak még az eszedbe?

Volt egy csillefordító, ami le volt ásva az udvaron, azon keresztbe egy palló, ez volt a mi körhintánk. Szívesen jártak hozzánk e miatt is a szomszéd és a falubeli gyerekek, meg azért is, mert édesanyánk finom réteessel, pogácsával, buktával, puszedlival és más süteménnyel kínálta a gyerekeket, akik drága Juliska néni-nek szólították. Egy szigorú szabály volt: nálunk: nem lehetett csúnyán beszélni. Egyszer az akkori rendszer elvtársai egyikének a gyereke mondott valami csúnyát. Édesanyánk haza küldte azzal, hogy mondja meg otthon, mit mondott, mi miatt lett elküldve. A szomszédok is gyakran jöttek kölcsönkérni tőkgyalut vagy mákdarálót, esetleg zsemlemorzsát. Szívesen adott függetlenül attól, hogy az illető egy párthű elvtárs felesége vagy sem. A falubeliek többsége a bányában vagy a vasútnál dolgozott, akik közül sokan lettek az akkori rendszer tagjai. Dudaron is megalakult a pünkösdi közösség, először pár családdal, majd rövid idő alatt megugrott a létszámuk. Közülük többen a boldog élet reményében 1956-ban elhagyták az országot, akkori nyelven disszidáltak. Pünkösdi vallásukat megtartva, segítették az itthon élő szegény családokat, minket is. Rendszeresen küldtek csomagot. Az egyikre nagyon emlékszem, Ladó Józseftől érkezett Svédországból. Voltak benne ruhák, cipők, csizmák. Egyszer volt a kapott csomagban kettő baba. Az egyik porcelán volt, forgatta a fejét és lépett is.

Kérdés: Milyen kapcsolatod volt a szüleiddel?

Igyekeztek mindent megadni az öt gyerekeknek: sportoltunk, nyelvet tanultunk és hegedű órákra is jártunk 55,-FT/ fő áron. Szolfézzsal kezdtük az első évet, a zirci zenetanár házaspárral, Bodzai Józseffel és feleségével. Legidősebb nővéremnek egy hegedűtokot is készített édesapám fából. Később rolós babakocsit is, rolós iskolataskát. Sok év múlva az a fából készült babakocsi lett a műhelyében a szerszámainak, gyaluknak, fűrészeknek a megbecsült helye. Sohasem éhezünk, édesanyánk mindig gondoskodott róla, hogy az étel az asztalon legyen a kellő időben. Hétköznap este szerda, szombat kivételével este fél hattól mindig

imaházba mentek a szüleink, de a gyerekeknek is gyakran menni kellett velük. Ők eredetileg is vallásosok voltak, az első gyermeküket még református hitben megkeresztelték, a többiekénél már a pünkösdi egyház szellemében jártak el. Az, hogy beléptek a pünkösdi közösségbe, egészen merev szabályokat hozott a családba. Bekövetkezett egy erős váltás a szüleimnél. Ezek után csak olyan gyerekek jöhettek hozzánk, akiknek a szülei és ők maguk is ezen vallás szerint éltek. A pünkösdi vallás tiltotta a mozit, a táncot, az italozást, dohányzást, amivel nagyon nem értettem egyet, mint ahogy a szigor formáival sem. Minden este lefekvéskor muzáj volt egyenként és közösen imádkozni. Úgy oldottam meg ezt a kényszert, hogy úgy csináltam, mintha már aludnék. Sokszor másképp csináltam, mint ahogy ők szerették volna, de tőlem valahogy elfogadták. Sokszor mondták, hogy: „Majd a mennyországban!” Az én elgondolásomban a földön a földi életet kell megélni, itt szerettem volna jól élni. Édesapánk a pünkösdi közösségben előjáró volt, amit „véneknek” hívtak. Emiatt sokat utazott: Békésre, Győrbe, Miskolcra, Pécsre stb., ahol voltak hasonló pünkösdi gyülekezetek. Emlékszem, egyszer hozott haza fűgét, amit addig soha nem ettünk. Édesapám tartotta el a családot, édesanyám 1971 szeptemberéig nem dolgozott. A gazdasági fejlődésnek köszönhetően, egy veszprémi gyár részlege került a faluba, ahol valamilyen apró tartozékokat kellett összeszerelnie. Szegények voltunk, de jól élünk. Édesapánk sosem ivott, józan életet élt. Egyszer valakitől saját főzésű pálinkát kapott, és ahelyett, hogy odaadta volna olyannak, aki szereti, láttam, ahogy a csapba önti. „Ha én nem, akkor más sem” – mondta, pedig egyáltalán nem volt irigy, de bizonyos dolgokban nagyon kemény volt. Talán ez az elszántsága játszott szerepet abban, hogy felnőttfejjel megtanult hegedülni. Összejöveleteken gyakran játszott az imaház fiataljaiból álló zenekarban.

Kérdés: Milyennek láttad édesapádat felnőtt szemmel?

Nála a munka prioritás volt. Sok időt tölt a műhelyében, amely továbbra is tükre a rendszeretetének. Rendszeresen szólították el a pünkösdi gyülekezettel kapcsolatos feladatai. A vallás miatt adódtak ellentétek közöttünk, amit velem gyerekként nem értékeltek ki. Testvéreim közül hárman követték a hitvallást. Velük is akadt konfliktusom. Tiszteletben tartom, hogy ők azt választották, ők pedig lassan, de elfogadták a szabadelvűségemet. Édesapám a nehéz sors után, meg attól is, hogy a szülei Géza testvérét másképp szerették, szerintem, megkeseredett volt. Sok energiát fektetett abba, hogy emléktáblát állítsanak Rokonai Simonnak, akire úgy gondolt, ha ő nincs, akkor a leventék nem élik túl a hadifogságot. 1996 -ban, olyan időpontban volt az emlékmű avatás, ami miatt nem minden családtag tudott jelen lenni.

Kérdés: Milyen mondása maradt meg benned édesapádtól a mai napig?

„Ne tanuljál már többet, mert sokat kell felejtetni!”

Interjú Tavas Vilmossal, Tavas József egykori levente fiával

Tavas-interjú, 2024. július 16.

Kérdés: Édesapja említi a naplójában, hogy az őt befogadó családdal, Kries-ékkel nagyon jó kapcsolat alakult ki. Még családi fotó is készült.

Igen, ezen a szülők, a fiúk és édesapám, úgy tizenöt évesen, látszik. Megpróbálom megkeresni, és elküldöm. A fiamat megkérem, hogy szkennelje be. A jó kapcsolathoz még egy adalék. Az ötvenes évek elején gyermekparalízis járvány volt. Apám nagyon féltette a fiait és ezért írt Kries családnak. Azok elintézték, hogy Svájcból 80 vagy 100 adag oltóanyag jöjjön Magyarországra. Győrből motoros futár hozta a faluba, ahol minden gyereknek jutott belőle. Ezt a történetet apám sokszor mesélte.

Kérdés: Itthon volt következménye annak, hogy nyugati hadifogoly volt?

Nagyon is. Ehhez még hozzájárult az is, hogy kuláknak bélyegezték azért, mert a nagyapámnak volt két tehene és hat hold földje. Azon gürcölt reggeltől estig, amíg el nem vették tőle. Apám ezzel az 'előélettel' nem kapott munkát, pedig kereskedelmi érettségije volt. Végül örülhetett, hogy a dudari bányába felvették vájárnak. Érdekesség, hogy a felvétel napja éppen egybe esett a Magyar Rádióban való próba éneklés időpontjával. Apámnak nagyon jó hangja volt, amire Simándi József is felfigyelt, ő ajánlotta a meghallgatásra. Apám attól tartott, hogy ha Budapestre megy, akkor nemcsak a munka lehetőségét veszti el, hanem még rosszabb lesz a megítélése.

Kérdés: Volt olyan személy, akit többször is említett, emlegetett a hadifogság idejéből?

Rokonai Simont egyértelműen. Sokszor. Volt egy dudari fiú, Jakab M. József, akit többször említett, és egy másikat is – az ő neve most hirtelen nem jut az eszembe –, akivel egyfajta szerződést kötöttek, hogy kölcsönösen vigyáznak egymásra. Ennek ellenére az egyik éjszaka lelopták róluk a takarójukat, pedig a csuklójukra kötötték. Testvérbátyját is emlegette, aki jóval tovább maradt a fogóságban és Franciaországba is elkerült. A hadifogsággal kapcsolatban azt mondogatta gyakran, hogy milyen jó volt, hogy cserkész volt, mert a túlélés fortélyait tanulhatta meg ott. Ilyen vonatkozásban is előkerült Rokonai Simon neve, hogy milyen sokat segített a fiúknak.

Kérdés: Beszélt arról Édesapád, hogy mi volt az, ami a legnehezebb pillanatokban is egyfajta fogódzót, erőt adott neki?

Egyfelől a cserkészlet, ahol a túlélés fortélyait megtanulta, de igazán Rokonai Simon segítsége volt döntő. Azt mondta, hogy anélkül nem élték volna túl a hadifogságot. A humor is sok mindenben átsegítette apámat. A rendszerváltást követően változott nagyot ez a tulajdonsága. Amilyen örömmel fogadta a vál-

tozást, olyan nagy volt a csalódása. Szerepet vállalt a helyi önkormányzatban, aminek révén megtudta, hogy ki jelentette őt fel, aminek következtében 27 hónapot szolgált, mint MUSZ-os (munkaszolgálatos) katona. Laktanyákat épített az ország különböző pontjain, két kis gyereket, feleséget jövedelem nélkül hátrahagyva. Ráadásul akkoriban azt, aki a bányában dolgozott nem vitték el katonának. A feljelentő nem volt más, mint egy barátja, aki szintén a bányában dolgozott. Emlékszem, amikor évekkel később apám elhívta hozzánk. Engem kiküldtek a szobából. Az volt bennem, hogy itt vér fog folyni. Egy darabig csend volt, legalábbis én nem hallottam semmit. Nemsokára hangos nevetés harsant fel. Apámtól tudom a történeteket. A barát magyarázkodni kezdett, de ő félbeszakította. „Hagyd a fenébe! Régen volt, fátylat rá, felejtjük el! Igyunk egy pohár bort! Tudod – fűzte hozzá – ezt is Rokonai Simontól tanultam: a megbocsátást. Miként a hitet és az elkötelezettséget. Ő nemcsak beszélt róla, hanem nap mint nap élő példáját mutatta a lágerben.”

Kérdés: A '80-as évekbeli NSZK-ban veled is bejárta annak az útvonalnak egy részét, amelyen a levontak meneteltek a „senki földjén”. Milyen emlékeid vannak erről az útról?

Ez egészen pontosan 1983 nyarán történt, akkor ment az apám nyugdíjba. Nemcsak az utat várta izgalommal, hanem azt is, hogy megkapjuk-e azt útlevelet. Akkoriban nem volt egyszerű Nyugatra utazni, ráadásul én határőr voltam és a leszereléstől számított öt év múltán lehetett csak kérvényezni útlevelet, de ez '83-ban éppen aktuálissá vált. Aztán meg voltak kitelepített rokonaink – melyik sváb családnak nem? –, akik az NSZK-ban éltek. Megkaptuk az okmányokat, és egy öreg Skodával elindultunk. Ahogy átléptük az osztrák határt, kérte apám, hogy fotózzam le a helyiségnévtábla mellett állva, hogy nyoma maradjon annak, hogy kijutottunk a vasfüggönyön túlra. Én vezettem, ami elég fárasztó volt, különösen, hogy nem egyszer szerelni is kellett a Skodát. Hol az olajjal, hol a gyertyákkal, hol meg mással volt probléma. Pihenni sem nagyon pihentünk. Ugyan egyszer-kétszer kitelepített rokonoknál tudtunk megszállni, de többnyire az autóban aludtunk vagy a szabadban. Meleg nyár volt. Mindezekkel együtt nagyon élveztem az utazást. Csodáltam apámat, hogy milyen memóriája van, hogy minden apró kis részletre emlékszik. Apám megállapította, hogy a városok, falvak kinézete nagyon megváltozott, de a táj mindenütt ismerős. Időnként úttalan utakon haladtunk, ahogy annak idején a levontak is. Az egyik helyen barakkokat, raktárakat láttunk, amelyek felújítva is megőrizték azt a képet, amelyre apám emlékezett. Felidézte, hogy itt tűzérési tűz alá kerültek, mélyedésekbe húzóda, ágakkal fedték be magukat, hogy védekezzenek a repeszektől. Szerencsére megúszták sérülés nélkül. Egyszer csak két amerikai katona került elő, akik udvariasan közeledtek, hogy rossz helyen tartózkodunk,

mert ez egy katonai bázis. Egy dzsippel kivezettek minket, talán még valami kis ajándékot is adtak.

Kérdés: Hogyan emlékszel édesapádra az utazás közben? Mennyire tértek vissza részletek a későbbiekben ebből az útból?

Apám egész idő alatt egy erőteljes izgalmi állapotban volt. Igazán pihenni sem akart. Sajnálta az arra fordított időt, ami elvesz az ÚT bejárásától. Így viszont a fáradtságtól napközben is el-elnyomta az álom. Életében másodszor járt Nyugaton. Először, amikor vitték, és most, amikor nagy nehezen megkapta az útlevelet. Minden helységnévtáblánál lefotóztatta magát. Bár a különböző helyszíneken beszélt az ott átélt nehézségekről, megpróbáltatásokról, de az maradt bennem, mintha az egész út alatt mosolygott volna, mintha egy nagy kaland idejét, helyét idézné fel, aminek nem szenvedő részese, hanem külső szemlélője lett volna. A későbbiekben Rokonai Simont és a Kries családot emlegette többször.

Kérdés: Az említett utazás az emlékek leírása előtt vagy azután történt?

Mint később kiderült, az apám évek óta készült az útra. Nekünk nem beszélt erről, de a tervezéshez kezdte leírni a leventekori történetét kis cédulákra. Voltak cédulák, amelyek még korábban születtek. Az indulásnál kész útiterve volt, térképen bejelölve az összes helyszín, ahol akkor megfordult a levente tásaival és Simon atyával. Ebből akkor én csak a térképet láttam, az én feladatom volt, hogy mindezeket megtaláljuk a valóságban is. Az egyik helyszínen felidézte, hogy lótetemből főztek valami szörnyűséges ételt, amit viszont úgy ettek, mint valami csodálatos mannát. Az aprólékosan megtervezett útról semmi jelzést nem adott az őt 1945-ben befogadó Kries családnak, akikkel pedig rendszeres levelezésben állt. Mikor Andernachba érkeztünk, felkerestük őket. A csöngetésünkre hosszú ideig nem volt semmi válasz. Végül kijött egy férfi, aki nagyon hasonlított Kriesék gyermekére, Rudira, az ő fia volt. Megölelte apámat, olyan szeretettel, mint az apja tette volna. Mi is összeölelkeztünk. Az apjáék nem voltak otthon, nyaralni mentek. A fiú másnap indult volna, de miattunk elhalasztotta a nyaralást. Helyette minket látott vendégül közel egy hétig. Mikor az apja megtudta, hogy ott vagyunk, haza akart jönni, de apám ragaszkodott hozzá, hogy ne szakítsa meg a nyaralást. – Majd lesz még alkalom, hogy találkozzunk – mondta apám, és igaza lett, mert a következő évben Rudi látogatott meg minket a családjával. Sőt a közelünkben vettek egy kis prэшázat, és a következő években rendszeresen jöttek Magyarországra.

Kérdés: Édesapád úgy emlékezett meg a leventék deportálásának 50. évfordulójáról, hogy „emléktúrát” szervezett Németországba. Merre jártatok?

Én nem mentem, a bátyám ment vele. Jártak többek között Andernachban, ahol az egyik láger volt; Meikenbrachtban, ahol amerikai hadifogságba kerül-

tek a levették Rokonai Simonnal együtt. Eljutottak Sundernbe is, amely Meschede községgel határos, és amely települést a „senki földjén” történt bolyongásuk alkalmával érintették. Apám eredetileg Meschede vezetőinek írt levelet, akik válaszukban jelezték, hogy közigazgatásilag Sundernhez kapcsolták őket. Ezért javasolták, hogy a város vezetőjéhez forduljon apám, így ráadásul szélesebb körben lesz ismert a levettek története. Ezért a magával vitt emlékgyertyát Sundern polgármesterének, Franz Josef Tiggesnek – akiről később teret is elneveztek – adta át. A helybeli lapokban cikk is megjelent fotóval az eseményről. Az út során apámék felkeresték a kitelepített rokonokat is. Az egyikük mesélte, hogy őket az NDK-ba telepítették. Két évig dolgoztak keményen, hogy megtudják fizetni az embercsempészeket, akik segítségével átjutottak az NSZK-ba. Itt azután újra a nulláról kellett kezdeniük. Egy pajtában húzták meg magukat, és szorgos munkával ismét talpra álltak.

Kérdés: A levette emlékeket felelevenítő írásból tudható, hogy nagyapád a falu bírója volt. Hogyan emlékszel nagyapádra? Hogyan emlegette őt édesapád?

Még kisgyerek voltam, hatéves sem, amikor nagyapa meghalt. Ami nagyon megmaradt bennem, az a járása. Úgy ment, mint egy 80 éves öreg ember, pedig az ötvenes éveiben volt. Rengeteget dolgozott, mindig szívvel-lélekkel, még akkor is, amikor kuláknak nyilvánították és a saját lovával, kocsijával a tsz-nek termelt éhbérért. Az egyik nap kint a mezőn az egyszerű ebéd után, ahogy máskor is szokta, lefeküdt egy fa alá egy félórát aludni, és nem kelt fel többé. A faluban felnőttkoromban is többször megállítottak, hogy mondják: „Nagyon jó ember volt a Nagyapád. Igyekezett mindenkinek segíteni.” Apám szinte rajongva szerette a szüleit. Talán már említettem, hogy a hadifogságban is jóban aggodott értük, mint saját magáért. Büszke volt az apjára, hogy a faluban szerették és tisztelték őt.